

Književna Rijeka

POEZIJA

TERESINKA PEREIRA
Izabrane pjesme

LIUDMILA SNITENKO
MIHAJLOVNA
Poezija

DARIO ABRAM
Pjesme

ŽAKLINA GLIBO
Haiku

SINIŠA STRČIĆ
Bijelo lice

ĐONI BOŽIĆ
X. susreti mladih
pjesnika i prozaika

SUDBINA KNJIGE

SILVIJA BENKOVIĆ
PERATOVA
Vanja Michelazzi
U zagrljaju sna

ŽELJKA LOVRENČIĆ
Luis Gregorich –
znameniti argentinski
književnik hrvatskih
korijena

KIM CUCULIĆ

Alessandro Damiani i Giacomo Scotti

GIANNA MAZZIERI SANKOVIĆ
Nepresušna proza Giacoma Scottija

LJERKA CAR MATUTINOVIĆ
Bajkovitost i ironija Giacoma Scottija u
pričama za djecu

BOŽIDAR PETRAČ
Poezija fra Janka Bubala

DAVOR VELNIĆ
Utvara s Dubravkina puta

ZVONKO PANDŽIĆ
Hommage jugoslavistici

BOŠKO BARAC
Intimni svijet Antuna Barca

MILOVAN BUCHBERGER
Zabadanje u kaos Janka Polića Kamova
(3. dio)

TATJANA STUPIN LUKAŠEVIĆ
Kamov i Tadija

ERVIN DUBROVIĆ
Drenig i *La Fiumanella*

MILKO VALENT
Crno vino, zeleni apsint

ŽELJKO MAUROVIĆ
Galebovi

VLASTA ŠUŠANJ KAPIĆEVA
Svenko (odlomak)

Književna Rijeka

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KNJIŽEVNE PROSUDBE
Broj 4, godište XVIII., zima 2013.

NAKLADNIK

Društvo hrvatskih književnika – Ogranak u Rijeci

Sunakladnik

Venerus, Rijeka

ZA NAKLADNIKE

Božidar Petrač

UREDNIŠTVO

Igor Žic (glavni urednik)

Silvija Benković Peratova, Đoni Božić, Bože Mimica, Davor Velnić

LEKTURA

Violeta Antić

PRIPREMA ZA TISAK

Alen Ožbolt

ADRESA UREDNIŠTVA

Rijeka, Korzo 28/II (zgrada Filodrammatice)

Tel./fax: **+385 (0)51 214 206**

E-mail adrese / kontakti:

Benković Peratova, prof. Silvija (predsjednica Ogranka):

silvija.dhk.rijeka@gmail.com

Žic, prof. Igor (glavni urednik *Književne Rijeke*):

igor@ppmhp.hr

Božić, Đoni (član uredništva *Književne Rijeke*):

donibozic@gmail.com

Časopis izlazi četiri puta godišnje. Cijena pojedinog broja iznosi 30,00 kn.

Godišnja pretplata (s uračunatim PDV-om) iznosi 120,00 kn, a uplaćuje se na žiro račun: 2360000-1101361393, kod Zagrebačke banke (Zagreb), s naznakom: *Za "Književnu Rijeku"*.

Rukopisi se šalju e-mailom u Word-dokumentu (doc.), font: Times New Roman, veličina fonta: 12, lektorirani. Obavezno je navesti, uz svoje ime i prezime i kraću bi(bli)ografiju. Rukopisi se ne vraćaju.

Adresa online izdanja: **<http://dhk-rijeka.com/knjizevnarijeka.html>**

ISSN: **1331-0607**

Časopis izlazi uz financijsku potporu sljedećih ustanova:

Grad Rijeka – Odjel gradske uprave za kulturu

Županija primorsko-goranska – Odjel za društvene djelatnosti

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

KR

Broj 4, godišće XVIII.
ZIMA 2013.

Sadržaj

RIJEČ UREDNIKA	4
ZAČARANO OGNJIŠTE	5

OBLJETNICE

KIM CUCULIĆ: Alessandro Damiani i Giacomo Scotti – pisci dviju obala Jadrana	8
GIANNA MAZZIERI SANKOVIĆ: Nepresušna proza Giacoma Scottija... ..	12
LJERKA CAR MATUTINOVIĆ: Bajkovitost i ironija Giacoma Scottija u pričama za djecu	20
VASIL TOCINOVSKI: Giacomo Scotti – antolog makedonske književnosti	23
BOŽIDAR PETRAČ: Poezija fra Janka Bubala – Povodom stogodišnjice rođenja	32

ESEJ

DAVOR VELNIĆ: Utvara s Dubravkina puta	41
IGOR ŽIC: Neke dvojbe oko Hrvatske književne enciklopedije (ulomak) ...	45
ZVONKO PANDŽIĆ: <i>Hommage</i> jugoslavistici	59
DAVOR VELNIĆ: Viskovićev zakon / Maroevićev poučak	67
BOŠKO BARAC: Intimni svijet Antuna Barca	73
MILOVAN BUCHBERGER: Zabadanje u kaos Janka Polića Kamova (3. dio)	104
TATJANA STUPIN LUKAŠEVIĆ: Kamov i Tadija	110
ERVIN DUBROVIĆ: Drenig i <i>La Fiumanella</i>	126

PROZA

MILKO VALENT: Crno vino, zeleni apsint	132
ŽELJKO MAUROVIĆ: Galebovi	138
VANJA ZAIMOVIĆ: Druge priče ili Manifest De-generacije	140

DOMAĆA BESEDA

JASNA GRŽINIĆ: Franjo Matetić	145
TANJA PERIĆ POLONIJO: Marica Stašić Milić	152
CVJETANA MILETIĆ: Tri ženske štorije od smrti	155
VLASTA SUŠANJ KAPIĆEVA: Odlomak iz neobjavljene zbirke pripovjedaka “Svenko”	158
LUKA SKORIĆ: Saka nam čast	161

POEZIJA

TERESINKA PEREIRA: Izabrane pjesme.....	166
LIUDMILA SNITENKO MIHAJLOVNA: Poezija.....	177
DARIO ABRAM: Pjesme	185
ŽAKLINA GLIBO: Haiku	191
SINIŠA STRČIĆ: Bijelo lice	193

X. SUSRETI MLADIH PJESNIKA I PROZAIIKA

ĐONI BOŽIĆ: X. susreti mladih pjesnika i prozaika	196
ANTONIO KARLOVIĆ: Zb(i)rka pospane lirike	200
ANJA NOVAK: Kad narastem želim biti umjetnik.....	203
MARIO KNEŽEVIĆ: S druge strane ljubavi.....	205
MARINO BADURINA: Tvoja je tuga usidrena.....	208
MONIKA INJAC: Pokušaj života	210
SILVIJA KODNIK: Nihilizam	212
TINO DEŽELIĆ: O ukusima se raspravlja	214
VANJA ZAIMOVIĆ: Povijest njezinih ljubavnih afera	216
KLARA LUKAČEVIĆ: Dižem ruku gore	218
PETRA KOŽAR: Molim, čitati polako	219
BARBARA PLEIĆ TOMIĆ: Itaka.....	222
ADRIJAN OSMANI: Beskraj.....	224
TOMISLAV KUFRIN: Nedovršeno.....	227
MLADEN BOROVIKA: Otok duše u oceanu praznine	229

SUDBINA KNJIGE

SILVIJA BENKOVIĆ PERATOVA: Vanja Michelazzi: <i>U zagrljaju sna</i> ...	231
ŽELJKA LOVRENČIĆ: Luis Gregorich – znameniti argentinski književnik hrvatskih korijena	233
ŽELJKA LOVRENČIĆ: Jive Maász i Jozef Mallinerits: <i>Čunovo: naše selo/naša obec</i>	235

DOGAĐANJA

SILVIJA BENKOVIĆ PERATOVA: Rujan – prosinac 2013.....	237
--	-----

RIJEČ UREDNIKA

Književna Rijeka čista srca i s veseljem otvara neke teme o kojima nitko u Zagrebu ne želi čitati! Recimo, mi smo cijelo desetljeće radili na revalorizaciji Grge Gamulina kao književnika – njegov *Ilirijin smješak* jedno je od najvažnijih djela cjelokupne hrvatske književnosti! – i u tome smo imali opreznu podršku Tonka Maroevića (kojeg je Gamulin, jednom davno, zaposlio u *svom* Institutu za povijest umjetnosti).

Otvarali smo i pitanje Golog otoka, no tu je već akademik Maroević bio prilično suzdržan. Bio je suzdržan i kod propitivanja *svih nijansi sive*, odnosno vrlo dvojbenog odnosa Miroslava Krleže prema Janku Poliću Kamovu. Naime, Anđelko Malinar, Krležin dugogodišnji tajnik i urednik njegovih *Sabranih djela*, bio je sin Katarine Radošević Malinar, odnosno Jankove *Kitty*, njegove jedine prave ljubavi i inspiracije! A Krleža je desetljećima sabotirao objavljivanje *Isušene kaljuže*, ali i svih tekstova koji su ukazivali na presudan utjecaj Janka Polića Kamova na njegovu dugu novelu *Hodorlahomor Veliki*, na ciklus o Glembajevima te na roman *Na rubu pameti*! Upravo zbog toga *Sabrana djela* J. P. Kamova objavljena su u Rijeci 1956.-1958., zahvaljujući Vinku Antiću koji je realizirao staru ideju Antuna Barca, a ne, kako je bilo prvotno planirano, u Zagrebu! Dragutin Tadijanović otvoreno se žalio na sabotazu u *glavnom gradu svih Hrvata*! A tada dovršena monografija Jakova Ivaštinovića o Kamovu nikad nije objavljena!

Potom smo postavili pitanje kvalitete i ozbiljnosti *Hrvatske književne enciklopedije*, koju je uredio Velimir Visković, no tu smo posve izgubili podršku najpomirljivijeg akademika u HAZU! Štoviše, uključio se u važnu polemiku u *Vijencu* – oko suštinskih problema HKE! – na krivoj strani! Kako je onemogućeno nekolicini autora da se kritički osvrnu na brojne slabosti tog bizarnog projekta, donosimo u *Književnoj Rijeci* još neke tekstove (Velnić, Pandžić, Žic, Buchberger, Barac, Stupin Lukašević) koji zainteresiranim čitateljima mogu pojasniti dosta toga što se događalo u *Sargaškom moru* omeđenom imenima J. P. Kamov-A. Barac-M. Krleža-Irina Aleksander-J. B. Tito.

Odviše kopromisa vodi u intelektualnu korupciju, a Sargaško more lako proguta, u *svom mičem Bermudskom trokutu*, hrvatsku intelektualnu nejačad!

Igor Žic

ZAČARANO OGNJIŠTE

Pitanje: Tko uopće ima pravo prekinuti povijesni tijek jednog uglednog književnog časopisa kao što je Književna Rijeka? – izdvojila sam iz vlastitog objavljenog teksta u prvom broju Književne Rijeke za 2012. godinu.

Činilo se, tada, da dolazi upitno vrijeme opstanka našeg časopisa. Prošle su dvije godine, a ovo isto pitanje vrti se bez prestanka, kao u nekom krugu začaranog ognjišta za koje se ne zna, hoće li se, možda sutra ugasiti?! Donosili smo drva, drvca, ugarke... raspirivali vatru i bdjeli nad plamičkom, trudeći se da ne zgasne u neko gluho doba noći. Bili smo budni, smjenjivali se i čuvali taj plamen kao stup našeg Društva! Kad kažem Društva, mislim na DHK, na ogranak, ali i na zajednicu u cjelini. Bez književnog časopisa, današnja riječ bi izgubila jezgru sastajališta i sve bi postalo ništa. Zapisi jednog vremena bi se raspršili u zasebna izdanja/knjige, poput kockica koje nedostaju u mozaiku.

Časopisi su upravo to: sastavni dijelovi pomno osmišljenih mozaika u kojem je svaka kockica bitna bez obzira je li ugravirana u kut ili je središnji motiv slike. Sastavljali smo, odabirali *plejadu izabranih*, pronalazili mjesta za nepoznate i strpljivo slagali brojeve – gradeći vrijeme u kojem jesmo. Prstom sudbine upravo smo mi ti koji sada jesmo!

Mogli smo rogoboriti i odustati. Mogli smo mahnuti rukom i reći: *Ne možemo ništa učiniti!* Mogli smo zatvoriti oči, poklopiti uši i nastaviti dalje, svatko svojim putem. Javnost bi sve razumjela, jer se zna da novaca nema. No, nismo odustali, svjesni da iskrivljene slike svakodnevce lako mogu zamutiti vidike, pogotovo onima koji nemaju jasan i uzvišen cilj.

Vrane strše nad zebnjama slabih i šire krila zaklanjajući sunce, jer dojam se mora stvoriti! Mora se odnekud i nekako zamračiti slika, jer tada se mozaik ne vidi. Naše *Književne Rijeke* izlazile su s opširnom građom i bogatim sadržajima. Nerijetko su prelazile 300 stranica, opravdano, jer je rukopisa dolazilo sve više i više. Mozaik je vidljiv na našoj novoj web stranici, koja se iznova rađa kao feniks nakon oluje.

Slijedi doba u kojem je sve opet na početku, u onom istom začaranom krugu, s onim istim pitanjem: kako dalje?

Nadvilo se vrijeme tjeskobe. Vrijeme muka. Vrijeme čekanja.

Tko iole voli svoju književnu riječ, ne može mirno spavati! Košmar snova ne tumači ništa, osim košmara u kojem su svi ishodi mogući!

A tamo negdje... Obilato svijetle opsjene, krune se ovjenčane lovorike bljeska uzdižući se visoko odabirom čarobnog štapića koji s visina pruža ili ne pruža milost. Tamo negdje... ugodan je kruh, i pogača, i torta. Vrte se bezbrojne reklame za slast i u slast narodu po povoljnim cijenama, ne bi li se izvukla i ona zadnja lipa što zjapi u praznom novčaniku, svjetlucajući zlatilom opstanka kao znak koji nečujno govori: *Još sam tu!*

Ovdje nema pogače ni torte. Nebo je natopljeno tmastim kišnim oblacima predugo. Umorne oči se ne tuže. Pogled im je uperen u nebo, u posljednju crtu na obzoru iza koje proviruje ufanje! A ufanje je sve: i *dišpet*, i volja, i ljubav nadasve! Ufanje mora negdje svijetliti kao zadnja točka obrane.

U vašim rukama držite rukovet ufanja! Na vašem računalu gledate rukopise ljubavi! Vjera je bila jača od svega, a zastor je razvučen i predstava počinje. Iza scene sjede urednici i suradnici. U kutku oka cakli se uzvišena suza radosti. Ona suza koja nikada nije kanula, ali koja jasno govori: *Još smo tu!* Na um mi pada onaj pogled Stevea McQueena iz fima *Leptir* kada je, nakon teške robije, bacio vreću natrpanu kokosovim orasima u divlje i neukrotive oceanske valove, popeo se na nju i otisnuo na pučinu s riječima: ... *Još sam živ!*

Ovom zemljom – i svijetom! – kruži *Književna Rijeka* u čije je postojanje ugravirana volja, i zanos još uvijek, i *dišpet* čiji se brat zove – ponos!

Na brodu *Arca fumana* priređujemo slavlje za mladost, za našu divnu visokoobrazovanu i sposobnu mladost, koja je uložila svo svoje znanje i umijeće kako bi postala uzoran dio puka *Lijepe naše*. Ugošćujemo ih i pokazujemo da nam je stalo i da nas zanima što oni pišu te da nismo lijeni poslušati ih i pomoći im u nastojanju objavljivanja njihovih rukopisa u *Književnoj Rijeci*. Mladi su i sretni. Čute da negdje ima mjesta za njihovu pisanu riječ. Neki nisu došli... Pišu nam da su izvan zemlje na usavršavanju... Ili na dogovoru za posao. Oni će otići izvan domovine po svoj kruh. Ovdje će se vraćati, pisati i objavljivati knjige jednoga dana, na svom materinjem hrvatskom jeziku. Ovdje će im biti utočište ognjišta i plamen uz kojeg se žele ogrijati i odmoriti dušu.

Ovdje zastajem jer po povratku kući otkrivam da mi je stigla jedna e-mail poruka ovoga sadržaja:

BORISLAV BOŽIĆ BIO JE BESKUĆNIK

Družim se s beskućnicima po prihvatilištima. Jedem s njima u Pučkoj kuhinji. Prodam "Ulične svjetiljke". Posjećujem njihova spavališta budimpeštanskih metroa. Ulazim u njihova boravišta napuštenih zgrada. Slušam njihove sudbine. Živim njihov život.

Na trenutak zanijemim. Čutim.

Dakle, neka vrst sam njihovog "alter ego". Preuzimam njihov identitet. Cijeli proces druženja fotografski dokumentiram i od nastalih fotografija pravim izložbu.

ULAZ NA OVU IZLOŽBU SE PLAĆA NA NAČIN DA SVAKI POSJETITELJ DONESE NEŠTO S OVOG POPISA:

brašno, ulje, tjesteninu, rižu, palentu, konzerve: grah, pelate, grašak, mesni narezak, riblje konzerve, paštete, trajno mlijeko u tetrapaku

– obavezno s čepom da se može višekratno koristiti, sapun, pastu za zube, šampon...

*PRIKUPLJENA HRANA BIT ĆE DONIRANA PRIHVATILIŠTIMA
ZA BESKUĆNIKE U RIJECI.*

Ovdje i moja riječ završava. Ovdje se i srce stislo pokraj začaranog ognjišta.

Silvija Benković Peratova

P. S. Borislav Božić je ugledni likovni pedagog, uvaženi majstor fotografije i jedan od središnjih intelektualnih i kulturnih osoba ovoga vremena.

OBLJETNICE

KIM CUCULIĆ

Alessandro Damiani i Giacomo Scotti
– pisci dviju obala Jadrana

Književnici Alessandro Damiani i Giacomo Scotti, bardovi književnosti talijanske nacionalne zajednice, obojica ove godine slave 85. rođendan. Ovim povodom Društvo hrvatskih književnika – Ogranak Rijeka obilježilo je visoke obljetnice još uvijek aktivnih književnika skupovima u Vijećnici Grada Rijeke.

Prvi skup bio je posvećen Alessandru Damianiju, rođenom 1928. godine u Sant'Andrei Jonio u Kalabriji. Došao je u Hrvatsku (tada dio Jugoslavije) 1948. s omladinskim radnim brigadama i ostao, nastanivši se u Rijeci. Deset godina radio je u Talijanskoj drami Narodnog kazališta Ivan Zajc, a onda odlazi u Rim gdje djeluje kao novinar, posebno kao filmski kritičar. Nakon povratka u Rijeku 1965., zakratko je opet u Talijanskoj drami, a potom se posvećuje novinarstvu te je u EDIT-u uređivao kulturne rubrike u Panorami i dnevniku La voce del popolo. Predavao je kolegije Teorija i Povijest novinarstva na studiju talijanistike pri Pedagoškom fakultetu u Puli te u Talijanskoj gimnaziji u Rijeci.

Objavljene su mu knjige ili ciklusi pjesama Frammenti, Se questa e poesia, Illudere parvenze di vita/Dočarati privid življenja (EDIT i ICR, prev. Stanko i Margherita Gilić), Note di viaggio/Putne bilješke (DHK Ogranak u Rijeci) i druge. Objavio je i romane Ed ebbero la luna i La torre del borgo (Izdavački centar Rijeka objavio je hrvatski prijevod pod naslovom Gradski toranj). Vrlo je zapažen i njegov esejistički opus. Prošle godine objavljena mu je i dramska trilogija Ipotesi/Hipoteza u izdanju EDIT-a. Prema Damianijevom dramskom tekstu Album di famiglia/Obiteljski album Talijanska drama HNK Ivana pl. Zajca postavila je predstavu. Osim navedenih naslova Alessandro Damiani autor je i brojnih kritičkih osvrtâ iz kulture, osobito o kazališnim predstavama u Rijeci, te tekstova o politici.

Važni su i njegovi dugi, slojeviti eseji i studije: Poetičnost i poezija Osvalda Ramousa, ostajući na Itaci, Jugoslavija, geneza navještengo sukoba, Kultura Talijana Istre i Rijeke i Rijeka, kulturni vodič. Od tih njegovih ambicioznih promišljanja, dugi esej Jezik i kultura u Rijeci objavljen je u Književnoj Rijeci br. 4/2008.

U ICR-ovoj knjizi Gradski toranj (s talijanskog prevela Natka Badurina), objavljen je pogovor akademika Tonka Maroevića pod naslovom Iz utopije u zavičaj. Na početku eseja Maroević ističe da književnost što je pišu pripadnici talijanske nacionalne grupe u Hrvatskoj zaslužuje našu pažnju iz više razloga:

“Jedan je što nas povezuje s velikom susjednom kulturom, drugi u njezinim relevantnim stvaralačkim dometima, a treći što, kao iz približena zrcala, možemo doznati i ponešto i o nama samima, vidjeti svoju sliku iz nekog drugačijeg (objektivnijega?) objektiva. Riječki Kalabrez – nazovimo ga tako – Alessandro Damiani svakako je jedan od najživljih, najpoticajnijih talijanskih intelektualaca i pisaca iz naše sredine, a kroz gotovo pola stoljeća, istina isprekidana, življenja na Kvarneru poprilično se srodio s problematikom Rijeke, Istre, Hrvatske, komunizma, Balkana, društvene preobrazbe i tzv. tranzicije.”

Knjigu Gradski toranj Maroević je opisao kao putopisnu prozu, izveštaj o kratkom navraćanju u zavičajnu kalabrijsku sredinu nakon punih četrdeset godina. Riječ je o svojevrsnom testamentu pisca, odnosno pokušaju svodenja gorkog salda životnih i idejnih (pa i ideoloških) amplituda. Djelo Ed ebbero la luna žanrovski je određeno kao roman-esej. U svom osvrtu na knjigu, Ezio Giuricin istaknuo je da se radi o kompleksnom i rafiniranom djelu:

“Riječ je o nekoj vrsti autobiografije idealista, odnosno svojevrsnom idealističkom literarno-filozofskom testamentu. Autor progovara o utopijama i novim iluzijama, ukazujući na beskorisnost ideologija i slom socijalističke ideje. Metodom retrovizora Damiani se zagledava u prošlost kako bi progovorio o mnogim problemima – od ekonomske krize, migracija i ratova, do terorizma, ekologije, globalizacije, utjecaja novih medija i tehnologija. U tome se vidi aktualnost njegovih fantazija. Njegov protagonist pritom je poput nekog novog Odiseja koji traži svoju Itaku. Na stranicama ovog romana naći ćemo elemente egzotičnog putovanja, poezije, teatra, novinarstva.”

Alessandro Damiani objasnio je da je pokušao prikazati krizu današnjeg vremena koja ima dva aspekta – povijesni i egzistencijalni. Stigli smo do kraja jedne ere, a pitanje je što nas nakon toga čeka. Trenutačno se suočavamo s banalnošću i vulgarnošću svijeta u ruševinama.

Prilikom obilježavanja Damianijeva 85. rođendana, teatrolog Darko Gašparović govorio je o Damianijevom kazališnom djelovanju u Rijeci i njegovoj trajnoj vezanosti uz teatar. Gašparović je istaknuo da su dramski opus Alessandra Damianija i njegovo djelovanje u kazalištu povezani: “U prividu življenja Damiani kazalište vidi kao jedinu istinu. U svojim pjesmama, esejima, dramama i političkim stavovima, on se od početka pojavljuje kao humanistički intelektualac upitan nad smislom svijeta i istinom, ali bez konačnih odgovora. Damianijeve drame su relevantne i imaju vrlo visoku literarnu vrijednost, dok u svojim esejima daje lucidne analitičke uvide u stvarnost riječkog kazališta” – kazao je Gašparović. Christian Eccher, esejist iz Rima i profesor talijanskog jezika i literature na Sveučilištu Novi Sad, istaknuo je da je Damiani gigant mišljenja

i književnosti, koji je u svojim djelima uspio spojiti klasicizam i suvremenost. Eccher naglašava i da je riječ o svjetskom intelektualcu i piscu koji uspijeva izraziti univerzalne poruke, što, prema Eccherovu mišljenju, nije dovoljno shvaćala ni Italija, ni talijanska zajednica, koja bi se čitanjem Damianijevih djela mogla osloboditi kompleksa manjine.

Književnik Milan Rakovac napisao je tekst pod naslovom Pisac koji nikad nije utekao u bjelokosnu kulu, u kojemu je na talijanskom i hrvatskom jeziku iznio svoje dojmove o Alessandru Damianiju. Govoreći o njemu kao filozofu, pjesniku i ljevičarskom aktivistu, Rakovac je kazao da je Damiani jedan od stupova talijanske kulture te moralna i intelektualna vertikala koja je domaćim Talijanima dala izvanredan doprinos.

Ljubomir Stefanović, književnik i urednik časopisa u kulturi, osvrnuo se na dio književnog opusa Alessandra Damianija koji je objavljen u prijevodu na hrvatski jezik, u čemu su važnu ulogu odigrali prevoditelji Stanislav i Margherita Gilić.

Sličnu sudbinu Alessandra Damianija dijeli Giacomo Scotti – pjesnik, pripovjedač, basnopisac, esejist, povjesničar, književni prevoditelj i novinar, rođen u mjestu Saviano (Napulj) također 1928. godine, a živi i radi u Hrvatskoj (Pula, Rijeka) od 1947. godine. Od 1982. godine, kao građanin Republike Hrvatske, provodi svoje dane putujući i djelujući između dviju obala Jadrana. Plod njegova kreativnog rada je više od 160 književnih djela na talijanskom i hrvatskom jeziku: tridesetak zbirki pjesama, dvadeset i šest knjiga proze (romani, zbirke pripovijedaka, basni itd.), dvadeset i osam historiografskih djela, preko trideset knjiga publicistike i esejistike, koje su većinom posvećene Jadranu i temama jadranske suradnje, jedanaest antologija...

Pjesme su mu prevedene na niz jezika (albanski, makedonski, slovenski, turski, malteški, španjolski, njemački, srpski, ruski, slovački, mađarski i drugi). Bio je među osnivačima Riječkog književnog kruga – kasnije Riječkog književnog i naučnog društva. Dobitnik je brojnih nacionalnih i međunarodnih nagrada te visokih odlikovanja. Dobitnik je Srebrne plakete Općinske skupštine Rijeka, Nagrade Grada Rijeke za književnost te još mnogih nagrada i priznanja među kojima se ističe prestižna međunarodna nagrada Umberto Saba kojom je proglašen Piscem s granice (2005.) i nagrada Calabria (2005.) za cjelokupno književno djelo. Počasni je građanin Monfalconea. Spomenutim djelima treba pridodati i veliki broj prijevoda književnih djela, većinom s hrvatskog, srpskog, slovenskog i makedonskog jezika.

Prijevodima brojnih djela pjesnika i proznih pisaca, uglavnom suvremeni-ka, te antologijama i esejima, Scotti je dao veliki doprinos afirmaciji hrvatske književnosti u Italiji i drugim zemljama, te je zbog toga nagrađen međunarodnom nagradom Julije Benešić koju su mu dodijelili 1975. godine Društvo književnika Hrvatske i hrvatski Centar Pen Cluba.

Također se dugo bavi i problematikom hrvatske nacionalne manjine u Italiji, objavljujući članke i studije u novinama i časopisima. Prvu knjigu o mo-

lisanskim Hrvatima objavio je 1980. godine pod naslovom *Z one bande mora/ Hrvatske kolonije u srednjo-južnoj Italiji* (Otokar Keršovani, Opatija), a drugu Hrvatski trokut u Italiji (DHK – Ogranak Rijeka, 2006). U izdanju Adamića, Scotti je objavio i knjigu *Krik iz fojbe*.

Među brojnim djelima mogla bi se istaknuti: *I pirati dell' Adriatico*, *Racconti di una vita*, *Goli otok – Italiani nel gulag di Tito*, *Sulla strada del giorno*, *Fiabe e legende dell' Istria*, *Vele di ventura...*, a među najnovijim pjesničkim djelima izdvajaju se nagrađene zbirke *Il cuore della vita* (1992.), *Soffrendo per la Croazia/Bol za Hrvatskom* (1993.), *In viaggio, la vita* (1994.), dvojezično tiskana zbirka pjesama *Cercando fiumi segreti/U potrazi za tajnim rijekama* (2000.) za koju je dobio i nagradu Drago Gervais te međunarodnu nagradu *Altri Segni*. Izdavački centar Rijeka objavio je knjigu Giacoma Scottija *Fotografija s Che Guevarom*. Knjiga donosi Scottijevo sjećanje na Cheov posjet Rijeci u ljeto 1959. godine. Kao jedini dokument o svojedobnom posjetu Che Guevare Rijeci, ostala je čuvena fotografija Petra Čuče Grabovca, tadašnjeg fotoreportera Novog lista, koji je Chea snimio u šetnji riječkim Korzom. Jedan od sudionika te fotografije je i Giacomo Scotti, koji je igrom slučaja upoznao Che Guevaru.

U stihovima Giacoma Scottija često se pojavljuje more, o čemu govori u razgovoru *Zaljubljenik u more*, što ga je za Sušačku reviju vodio Alen Čemeljić: “Saviano, gradić u kojem sam rođen, nije na moru i možda je baš zato more toliko prisutno u mojim stihovima. Kao i kod svih neofita. Neofit je uvijek angažiraniji. Ako ste rođeni na planini, ona vam je normalna stvar. Ako, međutim, netko postane planinar iz ljubavi prema prirodi i vrhovima, on više voli planinu. Tako je i s morem. Nisam rođen na moru iako mi je more bilo na pet kilometara. Prekoračio sam ih tek s osam godina. Bio sam tada u državnim kolonijama na moru i tek puno kasnije, kada sam došao u Rijeku, opet sam došao na more. More mi je metafora za život, mi ostarimo, a more nas stalno podsjeća na mladost. More zna biti i okrutno, ali ne svojom krivnjom već zbog naše neopreznosti. More je sve što možemo tražiti u životu. More piše poeziju, samo je treba odgonetnuti. Stih je već napisan, moraš ga samo tražiti. Gledam more i kao živi element, i kao metaforu i kao učiteljicu života...”

U povodu značajnih obljetnica Maurizio Tremul, predsjednik izvršnog odbora Talijanske unije, istaknuo je da Rijeka slavi dva svoja važna sina – Giacoma Scottija i Alessandra Damianija. Riječ je o intelektualcima koji su odabrali put istine i poezije, dajući značajan doprinos talijanskoj, ali i hrvatskoj kulturi, povezujući tako obje obale Jadrana.

GIANNA MAZZIERI SANKOVIĆ

Nepresušna proza Giacoma Scottija

Scotti, *Racconti di una vita ed altre prose*
(*Priče o jednom životu i druge priče*)

Stalno prilagođavanje vlastitog odnosa prema književnosti odabranom književnom žanru čini od Giacoma Scottija autora nepresušne inspiracije. Stigavši 1948. godine s juga Italije u Rijeku, grad nepresušnih obilježja i specifičnog karaktera, ne prestaje stvarati već više od šezdeset godina. No, njegova se kreativnost ne ogleda, kao kod drugih autora, u osobitom zanimanju za određeni književni rod, već naprotiv, Scotti kao da želi pretočiti svoj unutarnji svijet koji promatra s velikom pozornošću u književni oblik koji najviše odgovara njegovom senzibilitetu.

Stoga je teško definirati njegov stil, čak i kada je riječ samo o prozi jer govorimo različitim razdobljima i različitoj tematici: od svijeta bajke do legendi i pripovijesti prerađenih u neorealističkom stilu. Autobiografska sjećanja dijele se na lirsko-evokativne i realističke pripovijetke socijalne tematike. Scotti kao prozni pisac javlja se odmah nakon II. svjetskog rata, surađujući s talijanskim časopisima u Rijeci. Njegova je djelatnost tada u skladu s definicijom tzv. kulturnog radnika (*lavoratore culturale*). Termin je uveden neposredno nakon Drugog svjetskog rata i njime su se označavale osobe odgovorne za realizaciju tadašnje kulturne politike koja je slijedila “unaprijed određena pravila”¹. Scottiju je redakcija novina “La voce del popolo” povjerila zadaću stvaranja niza portreta osoba iz svijeta radništva, a on, stavljajući se gotovo pedagoški na njihovu stranu, opisuje niz jednostavnih ljudi, proučavajući njihov jezik i kulturu, postajući tako vjernim tumačem radničke svakodnevice. To su “primjerne” priče i reportaže koje opisuju nastajanje novog načina života (teškog, ali smirenog) radnika i seljaka, s brojnim intervjuima kojima se ističe njihova društvena uloga. Riječ je, dakle, o oblicima kojima se Scotti, iako služeći se vlastitim književnim jezikom, nastoji približiti opisanom sugovorniku. Na književnom planu takav cilj postiže stvarajući pretežito pripovijesti (iako katkad stvara i prigodnu poeziju²) natopljene vlastitom estetikom izgradnje klasne svijesti radničke klase.

¹ Usp. P. Matvejević, “Lo scrittore gestore della propria opera”, *La battana*, Rijeka, EDIT, 1979., str. 19.

² Sjetimo se Scottijeve pjesme “Nascente primavera”, objavljene na trećoj stranici riječkih novina talijanske manjine, napisane u socrealističkom stilu, u kojoj progovara o životu u tvornici i entuzijazmu prilikom glasovanja. U slavljeničkom ozračju, buđenje proljeća autor povezuje s ushićenjem ljudi zbog rađanja novog društva, utemeljenog na snažnim, zajedničkim idealima.

Takva je pripovijetka *Un uomo semplice (Jednostavan čovjek)*³, u kojoj Scotti opisuje susret s Giuseppeom Vidogojem, koji se ubrzo otkriva kao povod za razgovor o životu radnika: "Ne treba ga tražiti u tvornici jer se i u domu pronalazi toplina tvornice koju nosi sa sobom."

Progovarajući o Vidogojevom životu, od prvog zaposlenja s trinaest godina, bijega u Beograd s dolaskom D'Annunzija u grad, preko otkaza u Rafineriji do organiziranja u NOB-u, Scotti zaključuje pripovijedanje iskazujući svoje povjerenje u posljednji zakon narodne vlasti, po kojem tvornice napokon prelaze u ruke radnika koji njima upravljaju.

Novinar Scotti, u ulozi kulturnog radnika, postaje tako sudionikom u izgradnji socijalizma i mora pronalaziti oblike primjerene izražavanju entuzijazma zbog revolucionarnih postignuća. Iako se često ističe demokratičnost nove kulturne politike utemeljene na slobodnoj volji⁴, a članak 1 *Zakona o tisku* predviđa slobodu tiska⁵, kulturnom se radniku sve to čini unaprijed određenim i obaveznim. Ako se intelektualcu garantira veća sloboda, kada je riječ o oblicima i rodovima, vrlo brzo ju se ograničava tvrdnjom da jezik i oblik moraju biti jednostavni, linearni i jasni, tj. razumljivi masama.

U savršenom skladu s nastojanjima Partije da se intenzivira emancipacija žena i njihovo uključivanje u aktivne društvene procese su njegovi prikazi žena. Među njima, u zbirci *Slike naših žena*, pisac Giacomo Scotti predstavlja nam portret žene Bole' posvećene dobrovoljnom radu i aktivnostima u Narodnom frontu. Naglašava njenu dvostruku ulogu majke i radnice koja ulaže ogromnu energiju za dobrobit mladih generacija⁶. Autorov je cilj nagnati žensku publiku na razmišljanje o društvenom položaju žena i njihovoj ulozi. Najproduktivniji kulturni radnik kojeg Bruno Maier ističe među novim intelektualnim snagama koje se afirmiraju neposredno nakon Drugog svjetskog rata

³ G. Scotti, "Un uomo semplice", *La voce del popolo*, Rijeka, EDIT, 9. srpnja 1950., str. 3.

⁴ Usp. I. Frol, *Della nuova politica culturale*, iz. Sezione culturale del C.P.C., Rijeka, 1945., str. 4.

⁵ *Zakon o štampi* (Hrvatski izdavački institut, Zagreb, 1948., čl. 11.-23.) vrlo je proturječan. Iako se "nikoga ne može spriječiti u slobodnom izražavanju vlastitog mišljenja" (čl. 1.), istovremeno se onima koji su "za vrijeme rata, od 6. travnja 1942. do oslobođenja zemlje bili izdavači, urednici, pisci, istaknuti suradnici časopisa i drugih publikacija koje su širile nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju il su olakšavali djelovanje vanjskih neprijatelja Jugoslavije" (čl. 6.) ne dopušta biti stalnim članovima uredništva. Osim toga, uvoz i distribucija knjiga (čl. 15. i 16.) i drugih publikacija koje se tiskaju u inozemstvu mogu obavljati tvrtke i ustanove, uključujući i inozemne koje za to dobiju specijalno dopuštenje Predsjedništva vlade SFRJ (kojoj moraju, čim dobiju određeni časopis ili publikaciju, dostaviti tri primjerka). Za raspačavanje stranog tiska bez dopuštenja predviđena je kazna zatvora do godine dana (čl. 20.).

⁶ G. Scotti, "Maria Bole' infaticabile frontista", *La voce del popolo*, Rijeka, EDIT, 15. srpnja 1950., str. 2.

na istarskom i kvarnerskom području i “obogaćuje lokalnu književnost novom limfom⁷, unoseći u nju različita ljudska i književna iskustva”, je nesumnjivo Giacomo Scotti.⁸ Opis sredine u koju dolazi kao mladić vjeran idealima socijalizma jednim dijelom nam otkriva život blizak likovima koje opisuje. Kada je riječ o suradnicima “La voce del popolo” ističe:

“Bili smo čista srca, vjerovali u bratstvo, društvenu pravdu, jednaka prava i principe socijalizma s ljudskim likom (ja se i danas borim za te vrijednosti); stoga se već u mojim prvim stihovima i pripovijetkama iščitavaju ti ideali.(...) Tako u pjesmi objavljenoj u časopisu “Vie Giovanili” veličam javne radove (u konkretnom slučaju autoput od Mlake do Kantride) koji su se tih godina temeljili na dobrovoljnom radu. Ja sam na tim radovima stekao dragocjena iskustva.”⁹

Scottijevo djelovanje nakon Drugog svjetskog rata čini ga novim intelektualcem koji mora biti organizator kulture i čije se sudjelovanje smatra dijelom kolektivne inicijative. Takav je stav s distance od nekoliko desetljeća spontano potakao pitanje koje je postavio i Gramsci, o promjeni obrazovanja nove vrste dužnosnika¹⁰. Riječ je o intelektualcima koje Predrag Matvejević uspoređuje s nižim službenicima i koji svojom edukativnom funkcijom bude društvenu svijest radničke klase.¹¹

⁷ Usp. B. Maier, *Il gioco dell'alfabeto*, Gorica, Istituto Giuliano di Storia, Cultura, Documentazione, 1990., str.166.

⁸ Giacomo Scotti rođen je 1928. godine u Savianu (Napulj), u seoskoj obitelji. Od 1947. godine živi i djeluje u Rijeci kao profesionalni novinar, povjesničar, prevoditelj i pjesnik. Član je društva pisaca Hrvatske, Udruge talijanskih pisaca, Međunarodnog Pen Cluba, Udruge hrvatskih prevoditelja. Prve pripovijetke i pjesme objavljuje 1948. godine u različitim časopisima. Napisao je više od osamdeset djela (romana, pjesničkih zbirki, eseja i povijesnih rasprava), od kojih su neka prevedena na više jezika. Prevodio je sa srpsko-hrvatskog, makedonskog, slovenskog i albanskog na talijanski i srpsko-hrvatski jezik. Među njegovim proznim djelima najznačajniji su romani *La civetta in croce/Sova na križu* (Rijeka, EDIT, 1966.), *Il ragazzo e il cane/Dječak i pas* (Napulj, Loffredo editore, 1989.). Kao pisac za djecu i mladež objavio je sljedeća djela: *C'era un castello né in cielo né in terra/Bio jednom dvorac ni na nebu ni na zemlji* (Rim, Gremese editore, 1972.), *Storie istriane/Istarske priče* (Milano, Fratelli Fabbri editori, 1976.), *Racconti per la buona notte/Priče za laku noć* (Karlovac, izdavač Osvit, 1986.), *Alba d'oro/Zlatna zora* (Rijeka, EDIT, 1960.) i *Parole ridenti/Nasmiješene riječi* (Rijeka, EDIT, 1968.). Scotti je i pobjednik XXVI. izdanja natječaja iz umjetnosti i kulture “Istria nobilissima” zbornikom *In viaggio la vita/Na putu života* (Udine, Campanotto editore, 1994.)

⁹ Izjava Giacoma Scottija autoru data 4. prosinca 1995. u Rijeci

¹⁰ Usp. A. Gramsci, *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura*, Torino, Einaudi, 1955., str. 99.

¹¹ Usp. P. Matvejević, cit. djelo, str. 125.

To potvrđuje i Scotti u članku *Nalikuju na pripovijesti istinite priče radnika*¹², u kojem predstavlja različite profile radnika, ponegdje u obliku kratkih intervjua. Tekst je vrijedan pažnje ne toliko zbog pripovijesti koje nalikuju mnogim drugima iste vrste, koliko zbog naslova i otvorene izjave o odnosu književnosti, života i novina. Polazeći od činjenice da je pedesetih godina prošlog stoljeća u Jugoslaviji najcjenjenija bila književnost vezana uz društveni život, Scotti određuje njene karakteristike, prikazujući pojedinca kao pripadnika određenog kolektiva i određene društvene stvarnosti. Argumenti koji odražavaju tjeskobu modernog doba, problematičan odnos pojedinca s društvenom stvarnošću, vremenom i drugim pojedincem, osim ako nisu predstavljeni kao posljedica izrabljivanja čovjeka u kapitalističkom društvu, smatraju se dekadentnim, malograđanskim i nedostojnim objavljivanja u poslijeratnom društvu. S druge pak strane novine, kao sredstvo masovne komunikacije, postaju najprikladniji komunikacijski kanal predstavljanja novog pogleda na život i društvenu stvarnost cjelokupnoj populaciji. I književnost koja se predstavlja publici, objašnjava Scotti u svom programskom tekstu, mora biti specifična, izravno doživljena, poput stvarnog događaja. Radnik se mora osjećati protagonistom priče koja mu se događa kao članu kolektiva, svoju priču mora smatrati važnom jer je vezana uz stvaranje novog društva. Distanca između stvarnosti i književnog stvaralaštva svodi se na minimum, ili se, a to je slučaj i s ovim člankom, nastoje pomiješati funkcije pa stvarna priča radnika postaje pripovijest.

Stoga u ulozi novinara, Scotti, prenoseći vijesti ili progovarajući o kulturi, uporablja jezik koji će analiziranu problematiku učiniti pristupačnom. Jednostavan, linearan izraz blizak razgovornom stilu karakterizira većinu članaka s treće stranice. Linearnosti i jednostavnosti jezičnog izraza odgovara ujednačavanje tematike u kojoj prevladavaju ratni i socijalni motivi.

Tih je godina zadaća intelektualca bila pojednostavljeno objasniti stavove vrha države i Partije, poštivajući ih i na isključivo književnom planu. To je vidljivo iz pripovijedaka s tematikom iz NOB-a. Pripovijetka pod nazivom *Ratna sjećanja borca bataljona "Matteotti"*¹³ pisana je u obliku ratnog dnevnika. Progovara Luigi Buranello (ukratko opisan kao borac talijanskog bataljona koji je ratovao na teritoriju Jugoslavije), koji detaljno opisuje bitku koja se odigrala na glamočkoj visoravni. Iznose se vrlo precizni podatci o neprijateljskim gubitcima, što je tehnika tipična za socijalistički realizam, ali ne i za Scottija koji se bavi socijalnom problematikom talijanske sredine, dakle kapitalizmom. Za razliku od većine pisaca koji su surađivali s novinama i ostali zarobljeni u okvirima socijalističkog realizma, Scotti u pripovijetkama, čija je radnja smještena u

¹² G. Scotti, "Hanno sapore di racconto le storie vere di operai", *La voce del popolo*, Rijeka, EDIT, 24. listopada 1950., str. 2.

¹³ G. Scotti, "Ricordi di lotta di un combattente del 'Matteotti'", *La voce del popolo*, 20. prosinca 1951., str. 3.

Italiji, slijedi prije svega neorealistički smjer. Protagonisti njegovih priča jednostavni su ljudi, radnici koje nemilosrdno gazi neprijateljski nastrojena sredina. Ne razumiju događaje i ne pokušavaju ih shvatiti, već puštaju da ih drugi vode. Pripovijetka tako postaje sredstvo kritike društvenog uređenja toliko različitog od onoga u novoj Jugoslaviji. Tako je u pripovijetci *Stvari siromaha*¹⁴, čija je radnja smještena na jugu Italije, ispričana priča o siromašnom selu u kojem svi stanovnici svoje probleme povjeravaju starcu po imenu Pasquale koji više ne može raditi na polju pa daje savjete susjedima o tome kako podnositi bijedne uvjete života. Katkada njegovi savjeti nisu osobiti, ali seljani mu se bar izjaju i slušaju njegove riječi utjehe: "Taj će lopovluk prestati". No jednoga dana poreznik zaplijeni i njegove stvari a Pasquale od očaja umire.

"La voce del popolo" su novine koje mu omogućuju direktan kontakt s čitateljima manjine. Pisac se od samoga početka nastoji uklopiti, poistovjetiti s neobičnim ozračjem u kojem se našla talijanska nacionalna zajednica. Scotti svoje mjesto pronalazi u gradskoj kronici i na trećoj stranici. Nimalo jednostavna prilagodba za južnjačkog intelektualca koji se tih trenutaka prisjeća kao stalne borbe:

"Iako sklon poeziji, prozi, književnoj kritici i svim drugim oblicima intelektualnih aktivnosti, u "La Voce" sam isključivo bio izvjestitelj i reporter; nikada nisam uspio doći do rubrike iz kulture, pisati za tzv. Treću stranicu. Na kraju mi je to pošlo za rukom, ali kao vanjskom suradniku jer sam, u biti, uvijek bio nediscipliniran i bilo me je teško zaustaviti. Upravo zato, oni koji danas listaju ta izdanja "La voce del popolo" mogu pronaći i moje tekstove na tzv. stranicama iz kulture."¹⁵

No ako su dnevne vijesti izvor direktnih kontakata s osobama iz riječke sredine, (česti su portreti radnika ali i radnica ili bivših partizanki), treća stranica je za Scottija kutak za pripovijesti i putopise. Dominiraju reportaže posvećene Istri u kojima, uz povijesne i folklorne detalje, pisac redovito iznosi ideološke zaključke i ne oklijeva ponuditi praktične savjete o tome što bi rukovodeći organi, (gradski komiteti)¹⁶ trebali poduzeti da bi poboljšali situaciju u svojoj sredini. Društveni i politički angažman pronalazimo i u pripovijetkama objavljenim na uvodnoj stranici. Autor bilježi i opisuje i ratna zbivanja, a rat je jedna od najčešćih tema mnogih proznih tekstova nastalih u tom razdoblju. Tako je u

¹⁴ G. Scotti, "La roba dei poveri", *La voce del popolo*, Rijeka, EDIT, 21. listopada 1951., str.3.

¹⁵ Izjava G. Scottija data autoru 4. prosinca 1995., u Rijeci

¹⁶ G. Scotti, "Dignano ha conservato la sua caratteristica parlata", reportaža, *La voce del popolo*, Rijeka, EDIT, 18. studenog 1951.

romanu *La civetta in croce* (*Sova na križu*), iz 1966. godine, u kojem se osjeća utjecaj Manzoniya, opisan rat moćnika u kojem narod koji ga vodi, iako pravi protagonist zbivanja, vrlo malo znači. Događaji se smjenjuju takvom brzinom da se čini da likovi u njima ni ne sudjeluju:

“Mi smo rat vodili, to je jasno, podnoseći bombardiranja i glad; ali seljaci su nastavljali s poljskim radovima. Tako su se onog dana brali orasi.”¹⁷

U ovim se rečenicama ne zamjećuje samo jedinstveni odnos pojedinca prema ratu, živog bića sa svojim svakodnevnim potrebama, već i brzina kojom Scotti skače s argumenta na argument, do slike sakupljanja oraha koja, sama po sebi, unosi izrazitu mirnoću u tekst. Odatle i stanovita fragmentarizacija diskursa. Na trenutke čitatelj se iznenada nađe u nekoj drugoj autorovoj priči, ne shvaćajući kada, ni kako je tamo stigao. Scottijeva se proza nakon toga razvija u dva smjera: s jedne strane opisuje svoj zavičaj i njegove ljude, prisjećajući se djetinjstva s dominantnom figurom oca koji iza tvrdog stava krije duboke osjećaje, no progovara i o drugoj domovini, o svijetu u kojem je odrastao. U nekim proznim tekstovima, npr. u romanu *Il ragazzo e il cane* (*Dječak i pas*)¹⁸, dva svijeta su u suživotu. Nakon mnogo godina autor putuje i posjećuje rodni kraj i taj posjet oživljava sjećanja na djetinjstvo opisana jednostavnim, razgovornim jezikom i začuđenim očima dječaka, pri čemu se vedrina, ljubav i mašta smjenjuju s tužnim događajima iz života ispunjenog patnjom za vrijeme Drugog svjetskog rata. Knjiga s pravom pripada književnosti dvadesetog stoljeća, kako zbog svog neusiljenog i neposrednog jezika i strukture rečenice koja niti u jednom trenutku nije neprirrodna, tako i zbog značaja koji se pridaje sjećanju na prošle trenutke.

Analizirajući autorov stil s vremenske distance, zamjećuje se pretežitost autobiografske i memoarske proze u njegovom stvaralaštvu. Na taj način valja iščitavati i prozu sakupljenu u zbirci *Racconti di una vita* (*Priče jednog života*). Uz pripovijedanje o životu, Scotti opisuje morski krajolik koji je proteklih godina suvereno vladao njegovim stihovima.

More je njegova najčešća inspiracija. Riječkom moru, njegovim obalama i luci, Scotti posvećuje osobitu pozornost u zbirkama *Tra due mari* (*Između dvaju mora*)¹⁹, *Versi di una vita* (*Stihovi jednog života*)²⁰ i *Poesia del mare* (*Pjesma o moru*)²¹. U poodmakloj dobi ono mu se čini vječnim naspram prolaznosti ži-

¹⁷ G. Scotti, *La civetta in croce*, Rijeka, EDIT, 1966., str. 79.

¹⁸ G. Scotti, *Il ragazzo e il cane*, Loffredo editore, Napulj, 1988.

¹⁹ G. Scotti, *Tra due mari*, izd. Zajednica Talijana i Narodno sveučilište u Trstu, Trst, 2006.

²⁰ G. Scotti, *Versi di una vita*, izd. EDIT, Rijeka, 2010.

²¹ G. Scotti, *Poesia del mare*, izd. Hammerle, Trst, 2011.

vota. To je vidljivo u stihovima na fijumanskom dijalektu, *Mezanote de estate sul molo svodo* u kojima autor, inače podrijetlom iz Napulja, koristi za njega neuobičajene izraze, iskazujući tako svoje poštovanje prema drugom zavičaju.

*Lori, soli, sentadi sul moletto, /i xe ombre tra le ombre/ co' le stele de argento nei cavei.*²²

U autobiografskoj prozi *Racconti di una vita* (*Priče jednoga života*), pejzaži i voljeni prostori, kuće, grad, priroda sudjeluju i sjedinjuju se s proživljenim trenucima. U autorovoj poodmakloj dobi more, grad, kuće i luka poprimaju vrijednosti neiscrpnih ljudskih iskustava. Riječku luku najčešće doživljava kao prozor u svijet, ali ima i drugačijih nijansi:

“Sa istih brodica, čvrsto privezanih uz bitve i bove, od kojih su neke stizale iz Dalmacije, prodavači su vino izravno iz bačava ulijevali kupcima u demižone i pletenke od dvadeset, deset i pet litara. Mnogi od njih dolazili su sa zelenim dvolitrenim bocunima i iz tek napunjenih bi na licu mjesta potezali velike gutljaje, satima sjedeći na željeznim bitvama ili bokovima malih prevrnutih čamac koji su iščekivali tesarški ili kakav drugi popravak, prije povratka u nečiste vode Fiumare, odakle bi zaplovili do bistrh i plavih kvarnerskih.”²³

Pjesničkim slikama inspiriranim lukom i morem, Scotti iznosi svoju egzistencijalnu priču, svoje osjećaje, promišljanje prirode i sjećanja na prošlost zbog kojih ostaje podijeljen između dviju obala Jadrana, između rodne grude i druge domovine. I u najrecentnijim djelima, autor nastoji definirati dvije proživljene stvarnosti, suočavajući se s rascjepom između dviju obala. Prikaz talijanske sredine pod utjecajem je verizma i Verghininih novela u kojima zemlja nema milosti za seljaka koji svoj život poistovjećuje sa škrtom zemljom. Tako u priči o Peppinu (*La morte di Peppino* 1974.) sa čijeg se lica iščitava bol, autor, opisujući svoj odnos prema zemlji, pronalazi i pozitivne momente:

“Loza je obećavala, krumpir bio u cvatu a zemlja posuta modrom galicom (uputio se prema komadiću terena zasađenom rajčicama. I one su trebale gnojivo i, nadasve, nježnu ruku.)”²⁴

²² G. Scotti, *Tra due mari*, izd. Zajednica Talijana i Narodno sveučilište u Trstu, Trst, 2006., str. 47.

²³ G. Scotti, *Racconti di una vita*, izd. LINT, Trst, 2001., str 93.-94.

²⁴ G. Scotti, *La morte di Peppino*, u zbirci *Racconti di una vita*, izd. LINT, Trst, 2001., str. 175.

U kontrastu između Peppinove nježne ruke i zemlje maćehe na kojoj očajan umire razrješuje se Scottijev odnos s rodnim tлом. U pripovijedanju o događajima s juga Italije nema mogućnosti iskupljenja. Dobro je uvijek izgubljeno, a zlo odasvud vreba.

Upravo će mu Rijeka, njegov odabrani zavičaj, donijeti nadu i vjeru u novo društvo čije ideale dijeli. No, prihvaćanje novih ideala ne znači i biti prihvaćen u novoj sredini, a pronaći vlastiti kutak nije uvijek jednostavno. Sukob dviju stvarnosti i dvaju svjetova česta je tema autorove novije memoarske proze. U tom svjetlu valja tumačiti i sljedeći ulomak:

“U sukobu sa stvarnošću svijeta kojeg želiš učiniti svojim, preobraziti ga u sliku i priliku svoje ljubavi, osjećaš kako te on odbija i gazi; nastojiš se onda skloniti u špilju pod stablom svog života, ali ni ona te ne prima, obrasla novim korijenjem, novim izdancima. Osjećaš se strancem u svijetu koji si tražio i onome koji si napustio, sam i očajan. Osamljenost je u mnoštvu koje uz tebe prolazi, u koje se želiš uvući, ali se od njega razlikuješ i ostaješ strancem. Osamljenost je u onoj šumi ljudi u koju se nastojiš presaditi, ali ona te odbija jer si drugačijeg korijenja i limfe.”

U tekstu ostaje nerazjašnjen odnos vlastitih korijena i identiteta. Sukob dviju stvarnosti, od kojih autor niti jednoj ne pripada u potpunosti, s godinama je sve izraženiji. Pri kraju svog književnog stvaranja, autor razmatra specifičan položaj podijeljenog, rastrzanog čovjeka.

U romanu *Per caso e per passione*²⁵, objašnjavajući razloge svojih životnih odabira, Scotti analizira najznačajnije životne trenutke pa djelo tako postaje željeni epilog života proživljenog u svojoj punini, bez otezanja i žaljenja, u uvjerenju da je dijalog među kulturama ne samo moguć, već i nužan.²⁶

Ne prepuštajući se samoći, Scotti zaključuje svoj bogati opus ponirući, ispunjen kao i uvijek borbenim duhom, u kulturni prostor koji, zahvaljujući dijalogu, uspijeva nadvladati sve prepreke i sve granice.

prevela s talijanskog Branka Grković

²⁵ G. Scotti, *Per caso e per passione*, LINT, Trst, 2013.

²⁶ S. Defranza, “Giacomo Scotti, 'Per caso e per passione'”, *La battana*, br. 188, g. XLIX., travanj – svibanj 2013., EDIT, Rijeka, str. 156.

LJERKA CAR MATUTINOVIĆ

Bajkovitost i ironija Giacoma Scottija u pričama za djecu

Giacomo Scotti, vrstan prozaist i pjesnik, napisavši više od dvadeset knjiga na hrvatskom jeziku i niz knjiga: pjesama, pripovijedaka i romana na talijanskom, isto je toliko hrvatski pisac, koliko i talijanski. Došavši u našu zemlju još 1947. godine, donio je u svojim savijskim genima osebujuan smisao za konciznu narativnu frazu koju odlikuje ironijsko poetiranje u sretnom spoju irealnoga i bajkovitog fabuliranja. Za ovu priliku odabrala sam dvije knjige: *Mačku s naočalama*, priče za djecu od 7 do 77 godina u izdanju nakladničke kuće Durieux, Zagreb, 2004. i autobiografsku prozu *Raspeta sova* (*La civetta in croce*) koju je maštovito prevela Jerka Belan, a izdala nakladnička kuća Naprijed, 1968. godine. Već sama napomena u prvom naslovu *priče za djecu od 7 do 77* otkriva nam piščevu samosvojnu težnju da nas na duhovit i opušten način učini sudionicima događaja. Scotti će, naime, svoju knjigu priča *Mačka s naočalama* podijeliti u četiri znakovita, gotovo simbolična ciklusa (*U krugu porodice*, *Priče o ribama*, *U zemlji neznanoj*, *Stara pitanja, nove bajke*), razmičući lepezu narativnog kazivanja u pedeset i šest priča u kojima se njegovo literarno osmišljavanje svijeta, zbiljskog i nezbiljskog, očituje u prožimanju ironije i bajkovitosti s dobrodošlim osjećajem za smiješno. To je spontana, pitka proza koja se ne iscrpljuje u poukama i porukama. Ona nenametljivo kreira atmosferu opuštenosti i vedrine, nudeći nam užitak u čitanju.

Posebnost takvog maštovito-ironijskog kazivanja očituje se i u simboličnim, začudnim naslovima u kojima je ironijska poenta prirodna i očekivana (*Olovka koja je pisala sama*, *Papir koji je patio od samoće*, *Kako su završili ratovi*). U toj priči ismijava se na simboličan način uporna želja dvojice vojskovođa da nametnu rat svim mogućim sredstvima, što im, naravno, ne polazi za rukom:

“Posve zaslijepljen bijesom, jedan od vojskovođa dohvati još jednom bacac plamena, pritisne otkopac i pričekava da zapaljiva tekućina iziđe iz stroja kao iz usta zmajevih. Ali dogodi se nešto nepredviđeno... namjesto plamena iziđe mješavina vode i soka od marelice, a zatim tuljci sladoleda...”

Izmaštani i tajanstveni prašak na početku priče učinio je čudo: i dvojica vojničina koji su žudjeli za ratnim osvajanjima, postaše poput ostalih veseli i sretni, vičući *Živio život, živio život!* To isprepletanje bajkovitog fabuliranja i stvarnog svijeta u konačnom srazu donosi stanovitu, gotovo utopijsku zadovoljstinu kojoj ne manjka blagotvorni osjećaj prigušene ironije koja oslobađa.

U Scottijevim pričama postoje čarobnjaci koji prave lijek protiv zaborava, ali i lijek dobrote od kojeg proždrljivci odjednom postanu – dobri. “Kako bi bilo lijepo da na svijetu ima takvih lijekova,” uzviknut će entuzijastički autor da bi nam tijekom pripovijedanja nedvosmisleno dao do znanja, kako zapravo stoje stvari: “Problem je, dakle, bio ovaj: postati šef, osvojiti vlast.” Zato postoje – čarobnjaci, ali i nesvakidašnji – doktori koji, kao u priči *Konjić Brzonožić i magarčić Dugoušić* propisuju sljedeći lijek:

“Morate pročitati jednu knjigu u tri mjeseca, po deset stranica na dan, šest puta u toku dana iznova iščitavajući isto, prije i poslije obroka. Čitajte, razmišljajte i vidjet ćete: po isteku tri mjeseca bit ćete sasvim izliječeni, bit ćete druga osoba!”

Scotti je s pravom posvetio svoju *Mačku s naočalama* onima od sedam do sedamdeset i sedam. Svi su u tim pričama, i oni iskusni i oni bez životnog iskustva, našli djelićak života kojemu se treba radovati.

Pričajući o svijetu u morskim dubinama (*Priče o ribama*), Giacomo Scotti osmišljava u novim bajkama odgovore na stara pitanja. On nije samo prokušani basnopisac koji ima moć – preobražavati stvari – već začinja i igru sa svojim likovima – životinjama, stavljajući ih u priče, kako bi se mogli i dalje preobražavati. Umijećem preobrazbe obogaćuje svoj stvaralački identitet osobnim i osebnim vizurama fenomena ljudskosti, pledirajući za bolji i humaniji svijet u kojem će zloća nestati, a carevati radost, prijateljstvo i dobrota, svijet u kojem će biti smijeha u obilju, a za suze se neće ni znati. Scottijeva imaginacija je neiscrpna. Svojim literarnim čarobnim štapićem on pomaže djeci da radosnije i mudrije odrastu. I on sam, kao autor priča – sređuje račune – upozorava, gotovo *huncutski* se smijucka, a umješnost ironijskog poentiranja mu je – *condicio sine qua non*.

U izvrznoj priči kojoj ne manjka ironijski odmak što se očituje i u naslovu *Gazda koji je želio da ga zovu gospodinom*, Scotti se vješto upušta u igru riječi. Maštovita simbolika riječi, njihova dinamična i znakovita zaigranost dovodi do stupidnih zabuna koji tzv. *dobrog čovjeka* neće pretvoriti u *gospodina*, ali će na kraju priče mladić, radnik, duhovitom spretnošću naučiti svoju životnu lekciju. Učeći nove riječi kod svoga gospodara prema kojima je – krevet – *blaženo odmorište*, papuče – *šlake*, *sveti Jere* – klupica, cisterna – *obilje*, trava – *zemljina dlaka*, on će, koristeći te riječi kao upozorenje, gospodaru pustiti da gazdina staja završi u plamenu, a i pluske koje je učeći te riječi – zaradio, bit će zaboravljene. Naime, dok se gospodar digao s *blaženog odmorišta* i sjednuvši na *svetog Jeru* navukao *šlake* pa krenuo *zemljinom dlakom* u *obilje*, staja je izgorjela.

Scottijevu *meštriju*, kako bi rekli moji, ali i njegovi Primorci, Riječani, karakterizira radost kazivanja. On je rođeni pripovjedač. U *Mački s naočalama* donosi ciklus priča pod naslovom *U krugu porodice*. Ta je opuštena i spontana sjećanja, uz modifikaciju koju je zahtijevalo spomenuto djelo, preuzeo iz knjige *La civetta in croce – Raspeta sova*.

Te zgode iz života autora, njegovo osebujno djetinjstvo, njegove mlade i mladenačke ljubavi, njegovo radoznalo i bolno odrastanje, njegove, kako sam kaže, dvije ljubavi Italija i “zemlja gdje sam sazreo, zemlja koja me je učinila čovjekom”, njegova sjećanja ispričovijedana zrelim, tečnim jezikom kojem ne manjkaju ironijski zahvati, priča su za sebe. Ta se proza čita na dušak i trebalo bi je obnoviti. Napisana u maniri najbolje talijanske proze koja je dala svijetu vrsna i poznata imena poput Itala Calvina, Maria Tobina, Gesualda Bufalina, Antonia Tabucchia, Stefana Bennia i drugih, svjedoči o tome da je Giacomo Scotti prenio u suvremenu hrvatsku književnost svoje savijanske, talijanske gene na najbolji način. Njegove autobiografske zgode iz 1968. su i povijesna sjećanja, gorčina bivših ratova, ali i radost sazrijevanja jedne mladosti. One su iskustvo i mudrost.

Poželimo našem – meštru od pera – Giacomu, još puno takvih maštovitih knjiga koje će podijeliti s nama, čitateljima.

VASIL TOCINOVSKI

Giacomo Scotti – antolog
makedonske književnosti

Lik i djelo Giacoma Scottija (1928., Saviano, Italija) trajno je ukorijenjeno u tradiciju i kontinuitet makedonske književnosti i kulture. Kao prevoditelj pripada onim odabranim autorima koji su najdublje zaorali brazdu u angažman i afirmaciju makedonske riječi u svijetu, kao neupitnog argumenta za makedonski identitet. To potvrđuje da je on jedan od onih glasnogovornika makedonske istine, koja se stoljećima borila za vlastita nacionalna i socijalna prava i slobode. Njegova prva *Antologija makedonske poezije* iz 1965. godine kada se suvremena makedonska poezija otkriva i naziva se kao *svjetsko čudo*. U tim pionirskim koracima prema pripadnosti svjetskoj književnosti s prepjevima i prijevodima na talijanski jezik, Scotti na određen način otvara vrata brzoj i nesmetanoj književnoj afirmaciji. To potvrđuje da se ubraja u njene utemeljitelje. Više od pet desetljeća ili polovine jednog stoljeća je drag prijatelj makedonskog naroda i njegove književnosti. Jednostavno rečeno, graditelj je mnogih mostova prijateljstva, povjerenja i suradnje između naroda i država. Sudbina je jednostavno poželjela da Scotti svoje životne i stvaralačke puteve sastavi u sveto trojstvo. Po nacionalnosti Talijan, a po odabiru domovine Hrvat, i po jednoj velikoj, rekli bi neponovljivoj ljubavi – Makedonac. To je, moramo priznati, istinsko i nemjerljivo bogatstvo.

Kao čovjek i stvaralac koji prenosi autore i djela od jedne do druge jezične i kulturne sredine, Giacomo Scotti izdaje vlastitu i jedinstvenu osobnu iskaznicu. Priključuje se grupi književnih radnika, a time staje u obranu tradicije i kontinuiteta makedonske književnosti naspram teorijama njenog diskontinuiteta. Od izdavanja slavenske pismenosti i jezika, od glagoljice do današnjih dana, ona kao i druge južnoslavenske književnosti stoljeća ispunjavaju mišlju i smislom, značenjima i vrijednostima usmene i pisane književnosti. Scotti ih podjednako voli i izvanredan je pozavatelj makedonske narodne i suvremene književnosti. Na prste se mogu izbrojiti prevoditelji makedonskog duhovnog bogatstva, koji za ovakvu misiju moraju biti radoholičari, daroviti i znalci. Ipak ne slijedi sveto trojstvo. Kada piše o suvremenoj književnosti, niti u jednom trenutku ne zaboravlja njene utemeljitelje (Kočo Racin, Venko Markovski), od kojih i potječu stoljetne i ljekovite vode poetske riječi. Kao po nekom nepisanom pravilu, najveći broj antologija suvremene makedonske poezije, što je poražavajuća činjenica, ne uključuje upravo one autore koji su njena alfa i omega. Scotti ide i dalje. Dvadeseto bi bilo ništa bez svog prethodnika, devet-

naestog stoljeća. U njegovoj drugoj polovini ispunjenoj proturiječnostima, nova makedonska književnost naglašava Konstantina Miladinova, Rajka Žinzifova, Grigora Prličeva, otvarajući neograničena prostranstva umjetničkog iskaza. No, i njihov opstanak ne bi bio moguć bez autora iz prve polovine 19 st., Joakima Krčovskog, Kirila Pejčinovića i Teodosija Sinaitskog. Izdajamo autore o kojima piše Scotti. S njima završava apokrifna književnost koja ispunjuje stoljeća nakon izdavanja glagoljice. Od početka svijeta i vijeka bila je i ostala riječ. Zato je usmena književnost najvjerniji čuvar i moćan izraz narodnih čežnji, snova i težnji. Svaki narod pjeva svoju pjesmu. Ona je njegova molitva i vjera. Od tuda u Scottijevom prevoditeljskom opusu posebno mjesto i značenje ima i makedonska narodna književnost.

U tradiciji jedne nacionalne književnosti, Giacomo Scotti traži tendencije i njene individualne mogućnosti i perspektive. Jedino s njima moguće je doći i odabrati trajne estetske vrijednosti. Sadržaj neke antologije sam po sebi podrazumijeva da je ona izbor onih najboljih i najvrijednijih kako autora, tako i književnih dijela. Objedinjujući književnu povijest kao neminovan proces s jedne, i teoriju, točnije estetsku vrijednost, kao književno pravilo s druge strane, antolog zastaje ispred odgovornosti prema riječi. Ona je nepogrešiva i nikad ne oprašta. Vrijeme ju stalno stavlja na provjeru. Scottijev stvaralački laboratorij ovog puta promatramo kao prevoditelja i antologa, i to se najbolje prikazuje posebnom pristupom prema njegovim peterima knjigama – antologije makedonske narodne umjetničke književnosti. Pri tome se ne bi zadržavali na tisućama stranica prijevoda u novinama i književnoj periodici, niti pak na pojedine prevedene knjige suvremenih makedonskih pisaca.¹⁾

Antologija makedonske poezije,²⁾ predstavlja svojevrsnu lirsku povijest makedonske usmene i umjetničke poetske riječi. Još u njegovoj prvoj makedonskoj antologiji, Giacomo Scotti potvrđuje svoja znanja i umijeća, mjeru za vrijednosti i osjeća je za distancu. U predgovoru, str. 7-42, analitički se proteže Makedonija niz povijest i diplomaciju, višestoljetni nacionalni opstanak, u kojem su se ispreplitali bune i ustanci, carstva i revolucije, uz izdavanje vlastitog materijala i duhovnih vrijednosti. U tom kontekstu, posebno mjesto i značenje imaju jezik i pismo. Oni pak poručuju da se jezik treba isto tako voljeti kao što se voli svoj narod i domovina. Pri tome ne smijemo zaboraviti apsolutnu istinu koja kaže da dok čovjek ima svoj materinji jezik, tada ima i vlastitu domovinu. Književnost stalno se napaja i izvire iz života. Ona je njegov vjerni odraz. No, ona je oduvijek bila i ostala nešto više od samog, običnog života. A narodna pjesma jedno je od savšenstava u kojima genije bezimenog narodnog stvaraoca dolazi do svog punog izražaja. Tako je ovu antologiju autor odredio kao poetski početak, a u tome ima potpuno pravo za osam narodnih pjesama. Ona je njegov vlastiti odabir, isto kao i ona iz umjetničkog kruga, zato što Scotti u to vrijeme nije mogao izabrati makedonske antologije koje bi sasvim sigurno upućivale na antologijske autore i djela. To nije bila nimalo laka zadaća, a pritom treba znati

da je to bila neponovljiva mogućnost da se izda i formira vlastiti antologijski ukus i mjera.

U ovaj izbor uključeni su pjesnici nove makedonske književnosti (Konstantin Miladinov, Rajko Žinzifov i Grigor Prličev) i utemeljitelji suvremene makedonske poezije, Venko Markovski i Kosta Racin. Posebnost Scottija kao antologa želimo istaknuti s dvije činjenice. Među tri Miladinovove pjesme, uključena je *Tuga za jug*, najbolja elegična pjesma, makedonska himna i znak identifikacije makedonske majčine riječi i govora, zastava Makedonije. No, prevoditelj i antolog Scotti nije zaboravio vlastiti dug. Zatim je preveo pjesmu Miladinova, koja je doživjela brojna izdanja. Ovaj maestralni prepjev, kako ga naziva književna kritika, najuvjerljivije potvrđuje Scottijev moderni poetski senzibilitet, koji duboko uranja, razumije i suosjeća s čeznutljivom makedonskom dušom, doživljava urođenu neiskorijenjenu nostalgiju prema rodnom kraju i neminovni entuzijizam kao genetički kod. Ove vrijednosne iskaze primjećujemo iz potrebe za prikladnom mjerom, kada je riječ o prevoditeljskoj umjetnosti. U zorama suvremene makedonske literature imamo dvije velike povijesne istine Markovskog i Racina. Prvi će na makedonski jezik ostaviti opsežan poetski opus, a pritom ne smijemo zaboraviti da je to ipak prvi autor na još uvijek nekodificiranom makedonskom književnom jeziku. Danas mnogi nerijetko žele da mu osiguraju čelno mjesto. Zastupljen je s jednom pjesmom *Altana*, kao svojom stvaralačkom uravnoteženošću. Racin pak dobiva mjesto u tri pjesme. Među njima je i antologijska *Lenka*. Sasvim jasno, Scotti se opredjeljuje za ovog pjesnika kao utemeljitelja, i to pokazuje vrlo lucidno.

Racin se povijesno pojavljuje nakon Markovskog, i tako na ovim stranicama slijedi svoga suvremenika i brata po sudbini i po peru. No, kvaliteta i kvantiteta su različite kategorije, kako poručuje antolog. I na kraju, ono suštinsko pitanje, kakav i koliki je bio utjecaj svakog pjesnika posebno perspektivama njihove nacionalne književnosti. Suvremena makedonska književnost bezrezervno je krenula na put što ga je otvorio Racin. Tu je i Scotti nepogrešiv. Potvrđuje svoju čovječju i stvaralačku mudrost.

U posebnom ciklusu, predstavljeni su pjesnici prve generacije suvremene makedonske književnosti. To su Slavko Janevski, Blaže Koneski, Aco Šopov i Gogo Ivanovski. Prva trojica su autori bez kojih se ni danas ne može sastaviti ijedna antologija. Pažljivi čitatelj primijetiti će da je prevoditelj pazio na svaki detalj. Prvi i treći pjesnik zastupljeni su s tri, a Koneski sa četiri pjesme. Pažnja se obratila i na broj stranica. Četiri za Janevskog i tri za Koneskog i Šopova. Odabir najljepših pjesama, na čemu inzistira svaka antologija, podređen je ukusu urednika, i tu ne može biti nikakvih zamjerki. Nekoliko pjesama, koje je odabrao Scotti, uistinu su antologijske zato što su često bile odabrane i publicirane kao takve. Estetski princip u ovom primjeru je cjelovit. S dvije pjesme na dvije stranice zastupljen je Ivanovski. To je autor koji ne sudjeluje u budućim prestižnim makedonskim prezentacijama, niti u zemlji, niti u ino-

zemstvu. No, tu je pokazana jedna druga karakteristika vrijednog i pametnog prosljeđivača poetske riječi. U vrijeme pojave antologije, Gogo Ivanovski je autor iz kruga utemeljitelja suvremene makedonske poezije. Aktivan, uskoro utihne kao ime o kojem se piše, i to dosta pohvalno. To će reći da su njegov lik i djelo realnost u književnoj povijesti. A to je pak jedno od imena koje je izabrano da potvrdi prisutstvo mnogih drugih, potvrđujući princip da bi se izabrali antologijski pjesnici i pjesme, između ostalog, treba imati veliku mogućnost da se iz korpusa stvaratelja određenog pjesništva i vremena izdvoji samo ono najbolje.

Ta načela Scotti ostvaruje i u trećem ciklusu s predstavnicima druge poetske generacije. Autori koji donose europsku pjesničku modernost, i ono što svakako posebno treba istaknuti jest to da pri tome svatko izdaje svoje vlastito pjesništvo, koje ga jasno i glasno može identificirati kao poetskog subjekta. To su Srbo Ivanovski, Mateja Matevski, Gane Todorovski i Ante Popovski. Ime koje je iz njihovog kruga odvojeno je Cane Andreevski. Nova generacija pjesnika, na velika vrata, rekli bi agresivno, no poletno i stvaralački produbljuju i proširuju prostranstva i razlaganja modernog poetskog senzibiliteta. S njihovom pojavom se podudara i velika svjetska afirmacija suvremene makedonske poezije. U četvrtom dijelu su antologijska imena Vlada Urošević, Radovan Pavlovski, Bogumil Đuzel. Petar T. Boškovski, Petre M. Andreevski i Jovan Kotevski. A u krugu s po jednom pjesmom su Stojan Tarapuza, Aleksandar Popovski, Gordana Mihajlova i Zoran Jovanović. Najljepši, najkrupniji biseri nižu se u antologijskom derdanu, ali on može biti takav samo ako su iz mora izvučeni i podređeni istinski biseri. A da je to pravilo Scotti prakticirao i imao na umu, uvjerljivo je prikazano u posljednjem ciklusu, u kojem se s po jednom pjesmom predstavlja još devet autora. Među njima su i prve makedonske pjesnikinje što su se posvjedočile knjigom, Danica Ručigaj i Evgenija Šuplinova.

U priopćenju poetske riječi jedne i druge jezične i kulturne sredine, Giacomo Scotti nastoji što više sačuvati njenu izvornu originalnost. Da se prepjevaju poetske ideje i ideali, misli i poruke, da se pjesnik predstavi u njegovoj osnovnoj formi i sadržaju. Drugačiji pristup prepjevu bio bi izdavanje novih pjesama i pjesnika. Prema tome, ovakvo prevoditeljsko pravilo proizlazi iz činjenice da je sam autor i pisac, pa vrlo dobro, nepogrešivo poznaje, objašnjava i vrednuje ono što prevodi. Skoro da nema književnog žanra u kojem se nije posvjedočio pa o toj stvaralačkoj znatiželji svjedoči i kao prevoditelj. Kada je riječ o makedonskoj književnosti, pri tome se neizbježno treba zabilježiti njegova privrženost prema makedonskom narodu i Makedoniji. *Preko Scottijevog djela, za Makedoniju će se konačno čuti u Italiji, a to će značiti veliko otkriće velike književnosti male zemlje. Na to će talijanska kritika reći: Makednska književnost je u srcu Europe i u kontaktu s europskim avangardama.*³⁾ Kao njihov prijatelj, poznaje tradiciju i kontinuitet, jezik i kulturu, sudbinu i nacionalni mentalitet, poznaje njihove snove i čežnje, ideje i ideale,

uspone i padove, pobjede i poraze. Ta duša uselila se u tijelo i u dušu poezije. Tako Scotti čita i prevodi.

Uskoro nakon toga, dvije godine nakon *Antologije makedonske poezije*, 1967. godine izdaje se djelo *Makedonski pripovjedači*.⁴⁾ Urednik i autor drugog predgovora je Milan Đurčinov, a Scotti je potpisnik prvog predgovora, prijevoda i bilješki. Uvodni tekst je prekrasna studija, str. 5-40, u kojoj se kronološki govori o povijesti i opstanku biblijske zemlje Makedonije. Od najstarijih vremena do prvih careva, vjekovnih čežnji makedonskog naroda, da vlastitom borbom teže ka ostvarenju svojih nacionalnih prava i sloboda, korištenju slavenskog jezika i pisma, temeljito pretražujući najznačajnije autore iz 19. st., pojavu VMRO-a i Krste Misirkova, bune i ustanke, Ilinden i Kruševsku republiku, ratne i pogubne tuđe interese i propagande, Drugi svjetski rat i kreiranje SFR Jugoslavije, nacionalne i kulturne makedonske emancipacije i afirmacije. Scotti i sada potvrđuje, da bi se bilo odličan prevoditelj jedne nacionalne književnosti, treba biti još bolji poznavatelj njene povijesti, tradicije i perspektive. Ostaje nam da primijetimo da stranice ove knjige ispunjuje dvanaest autora sa sedamnaest pripovijetki.

Ako je ostalo nešto nedorečeno iz prve antologije i svakako neizmjerne ljubavi prema bezimenom geniju makedonske usmene književnosti, Scotti to afirmira u *Makedonske narodne pjesme od sredine stoljeća do danas*.⁵⁾ On ima vlastiti koncept izdavanja makedonskih knjiga i dosljedno ga primjenjuje i u ovom djelu. Uvodni tekst, str. 11-27, potvrđuje golemu ljubav i vjeru i biblijsku zemlju Makedoniju. Njena povijest i narodna pjesma određeni su kao najviši etički i estetski principi koji najuvjerljivije prikazuju autentične čežnje, nezavisnost i nepokor. Ona i njen narod su nešto posebno i različito od njenih prvih susjeda i, nažalost, u isto vrijeme i najveći krvoločni neprijatelji južnoslavenskih i europskih naroda, koji su im, kao po nekom nepisanom pravilu, uvijek iznova nanosile nova zla i nepravde. S oduševljenjem piše o Kuzmanu Kapidanu, Marku Kralenu, Bolenu Dojčinu, Srima Vojvodi, o pobunjenicima i hajducima, Goci Delčevu, Pitu Guli, Mile Pop Jordanovu. Posebnu pažnju posvećuje sakupljačima i izdavačima makedonskih narodnih pjesama. Proces je bio započet s istaknutim stranim folkloristima, koji su jednostavno otvorili vrata oca makedonskog prosvjetiteljstva Dimitrija Miladinova. Sa svojim mlađim bratom Konstantinom, svome napaćenom i borbenom narodu podario je zlatnu makedonsku knjigu *Zbornik* (1861., Zagreb). Nećemo pretjerati ako kažemo da je on za Scottija božanstvo, počevši od primjera s velikim dalmatinskim piscem Tomazeom i preuzimajući njegov model da je jedinstvena istinska poezija ona izdana od naroda.

Šema ciklusnog podređenja tvorbi preuzeta je od Konstantina Miladinova. U deset tematskih cjelina smješteno je osamdeset i pet naslova. Od tog neizmjernog bogatstva, Scotti odabire najveće bisere, one pjesme koje su prerasle u svojevrzne narodne himne, od borbe Marka Kralea s Crnom Arapihom za smirno bolesnog Milu Pop Jordanova, do djevojke Biljane koja u Ohridskim

jezerskim vodama bijeli darovno platno. Tako nije nimalo slučajno što narodna pjesma nije bila samo akcija (Cepenkov, Šapkarrev, Zografoski, Ikonov), nego i izbor za reizdavanje u umjetničku, autorsku poeziju (Đinot, Žinzifov, Konstantin Miladinov, Konstantin i Andreja D. Petković). Narodna književnost je istinsko čudo za Giacoma Scottija. Ono što je nemoguće u životu i u svijetu, to je uvjerljiva realnost u stvaralaštvu. Reizdanje čovjeka, života i svijeta su njegov veliki izazov. Kao autor, koji svoja djela izdaje prema unaprijed potvrđenom konceptu, posvjedočuje se i u knjizi *Makedonija pripovijeda – bajke i magije*.⁶⁾ Nacionalno opredjeljenje sadržano je u samom naslovu. Narodno stvaralaštvo smješteno je između dva autorska teksta. Kratki uvod, str. 5-8, u kojem je dan preglednik sakupljačke djelatnosti i završni tekst, str. 95 – 114, u poetičkom razlaganju folklor, preko plesa, kola i nošnji, koji konkretno i materijalno potvrđuju i dopunjuju narodnu umjetnost. Odabrano je osamnaest bajki i dvjesto osamdeset i jedna magija. Podaci od su kojih knjiga i izdanja preuzeta djela predstavljaju najbolju ilustraciju Scottijevog poznavanja makedonske narodne književnosti.

Književnost je veliko prijateljstvo. To se ne iskazuje lijepim riječima, nego golemim i vijednim djelima. A kruna prijateljstva između Giacoma Scottija i Makedonije jest njegovo djelo *Puška pukla na planini*.⁷⁾ Pokraj mnogih stvari do sada zabilježenih, ovakvu konstantaciju potvrđuje i Makedonsko kulturno društvo Ilinden iz Rijeke, čiji je član Scotti. Makedonska epska narodna poezija ispisala je vlastitu povijest vjekovnim idejama i idealima o identitetu i nepokornosti Makedonije. U njoj se isprepliću patriotski i nacionalni osjećaji i optimizam prema vlastitoj borbi i žrtvama borbe za slobodu i budućnost. U epskom platnu Makedonije, na najljepši način pokazuju se univerzalne vrijednosti čovjeka, života i svijeta. Samo slobodan čovjek može biti sretan čovjek. U njegovoj književnoj i kulturnoj afirmaciji, posebno mjesto i značenje ima upravo Scotti. Nakon kratkog predgovora slijedi poetsko nasljedstvo podijeljeno u pet ciklusnih cjelina. Prvih šest povijesnih (mitoloških) pjesama neobičnošću likova, sudbinama i događajima, svojevrsan su uvod u pregled povijesti, kao argumenta koji u sebi objedinjuje realnost i san, moguće i nemoguće, čudesno i strašno. Univerzalnost zla teče kao rijeka upozorenja. To je naglašeno u prvim stihovima poznate pjesme *Црна се чума зададе* sa svim gramatičkim svojstvima *Црна се чума зададе / там долу в Македонија / там долу Демир Канија / кој ќе се јунак избере / чумата да ја пропади?* No, tu je veliki junak, narodni zaštitnik. *Изабрал се јунак изнашол / млад Делчев, Гоце војвода / тој појде в Македонија/*. Datiranje pojave makedonskih povijesnih narodnih pjesama je kraj 14. i početak 15. stoljeća, kada počinje petostoljetno tursko zarobljivanje makedonskog naroda. U ciklusu od četiri pjesme legendarnim junacima, svakako centralno mjesto pripada junaku nad junacima u epskim pjesmama južnoslavenskih naroda, Marku Kraleu. Od tih idealiziranih junaka u ovom izboru zastupljen je i više popularniji vojvoda Momčilo.

Narodne pjesme o hajducima i komitima daju jednu novu, drugačiju, umjetničko estetsku kvalitetu. U trećem ciklusu s devet pjesama, opjevani su tursko ropstvo, tiranija i događaji krvave svakodnevne makedonskog naroda. Iz njih se pojavljuje hajdukovanje kao forma nacionalnog pokreta za slobodu u drugoj polovini 15. stoljeća. Javlja se kao individualna borba u kojoj je osnovni motiv bila osobna osveta. Ima logičan početak u izražavanju sveukupnog narodnog protesta/pobune protiv socijalnih nepravdi i zla i čežnje za slobodnim životom i sretnom budućnosti. Tako u 19. st., neminovnim raspadanjem Turskog carstva, hajdučki pokret u Makedoniji prerasta u organiziranu borbu, potvrđenu mnogim ustancima, bunama i revolucijama. Hajduci i komiti prerastaju u prekrasne legendarne likove (jedanaest pjesama u četvrtom ciklusu), kao jedinstveni i neponovljivi simboli narodnih boraca i zaštitnika, strah i trepet za neprijatelja, njegovanje i jačanje borbenog duha i nacionalne svijesti. Lik i djelo Delčeva, Gulija, Pop Jordanova nisu samo osobna / individualna priča, već istovremeno prerasta u konkretno memoriranje. Tako više nisu samo metafora, nego stranice žive i stvarne povijesti makedonskog naroda. Uvjerljivi umjetnički realizam ispisao je temeljnu knjigu roda i poroda, makedonske povijesti i njenog naroda, borbe protiv svih ropstava i tiranija, vladanja i podjela teritorija domovine. Ljetopisna knjiga njenog jedinstva do punog izražaja dolazi u pjesmi *Bolen mi leži Mile Pop Jordanov*, u kojoj, dok majka oplakuje svoje čedo, s ulica se čuju pjesme njegovih drugara. Ona je poruka i pouka, vjekovno utočište domovine. *Bog da oprostí Mile Pop Ordanov, / Mile Pop Ordanov za narod pogine / Za narod pogine, za Makedoniju!* Gramatički znak uskličnik nije samo poziv, nego i opomena za budućnost i za nova makedonska pokoljenja.

U tradiciji i kontinuitetu izdavanja i afirmacije makedonske nacionalne misli, neraskidivo se povezuje i s borbom za njihovu pobjedu nad partizanskim pokretom, kao tema u završnom petom ciklusu s izborom od šesnaest pjesama. Vjekovni put od trnja do zvijezda, u borbi za slobodu i socijalnu jednakost, izdaje svojevrsnu kroniku za borce protiv fašizma, za stradanja u zatvorima, logorima, za progone i sahrane. Pri tome su svakako svi imali i izražavali vlastite ideje i ideologije, no njihov jedinstveni cilj bio je sloboda, samostalnost i budućnost. Giacomo Scotti svaki ciklus prati s kratkim i sadržajnim tekstovima, koji makedonsko narodno epsko stvaralaštvo u kontekstu društveno-političkih i kulturnih prilika približavaju i pojašnjavaju talijanskom čitatelju. Njegova značenja navedene teme dopunjuju se i u tekstu *Od guslara do naših dana*, koji predstavljaju jedan značajan dio izdavača i afirmatora narodne književnosti. Postojano i analitički u eseju *Pjesma nema gospodara*, Scotti piše o kompleksu ne samo makedonske književnosti, nego i kulture uopće, u kojem se uvjerljivo prikazuje vlastiti/individualni kontinuitet sadržan u pojmovima Makedonci i Makedonija.

Nimalo slučajno Giacomo Scotti posebnu pažnju posvećuje manifestaciji *U čast sv. Kirilu i Metodiju* u bazilici *San Klemente* u Rimu. Pismom i jezikom

sveslavenskih prosvjetitelja u 9. st., slavenski narodi ulaze u veliku europsku obitelj kulturnih naroda i biva razbijeno sveto i kletu trojstvo gospodara jezika. Solunska braća logički su tražila da se misli i radi na svom jeziku, jednako kao i drugi narodi, zato što svi dišu isti zrak, imaju isto sunce i vodu, jedan kratak i neponovljiv život. Na majčinom jeziku, zadojeni majčinim mlijekom, kroz stoljeća su izdavali svoju narodnu književnost. Na svom narodnom jeziku pisali su knjige i izvršavali službu Crkve prvi makedonski pisci Krčovski i Pejčinović. Tako se stiglo do generacije Racina, Markovskog i Kole Nedelkovskog, koji su pisali na makedonskom književnom jeziku. Jezik čija se afirmacija danas širi pod utjecajem lektorata makedonskog jezika širom svijeta. Scotti isto tako, uz dužno poštovanje, piše o sakupljačima narodnog stvaralaštva i daje selektivnu bibliografiju najznačajnijih zbornika i knjiga u tom području do sada.

8) Veliki prijatelj makedonskog naroda i njegove kulture, Giacomo Scotti, već desetljećima postojano i ustrajno svojim djelima potvrđuje prijateljstvo, odanost i trajnost prema njemu. Za njega su jednako zanimljivi i vrijedni tekstovi i rezultati narodne i umjetničke književnosti. Tako autor i znalac Scotti na najuvjerljiviji način svjedoči o jednostavnosti i posebnosti, samosvojnosti i razvitku jednog naroda i njegove materijalne i duhovne kulture. Riječi i djela potvrđuju da oni pripadaju sami sebi. Nisu ničiji privjesak, a najmanje nekakav najromantičniji dio povijesti druge zemlje i naroda. Pravi prijatelj je pozvan da stalno i nedvojbeno govori samo istinu. Ljubav i poštovanje, povjerenje i suradnja uvijek idu zajedno. Srce i misao imaju isti korak. Tako Scottijev lik i djelo uzajamno uživaju dužno makedonsko poštovanje i respekt. U prijednom devetom desetljeću života, sam po sebi nameće se kao poruka i narodni blagoslov, koji jednostavno želi – što mu ruka dohvati, da se i pozlati.

1. Giacomo Scotti prepjevao je i objavio poetske zbirke Koče Racina, Slavka Janevskog, Blaže Koneskog, Mateja Matevskog, Ante Popovskog, Petre Bukevskog i roman Borisa Višinskog i Borisa Pavlovskog.
2. Giacomo Scotti, *Antologia della poesia macedone*, Casa Editrice Maia, Siena, 1965, p. 129.
3. Elena Kiprovska Knežić, *Tko je Giacomo Scotti i koje su njegove zasluge u afirmiranju makedonske književnosti*, Makedonski glas, Zagreb, god. XX, br. 83, svibanj – lipanj 2013, str. 24 – 25.
4. M. Gjurčinov – G. Scotti, *Naratori macedoni*, Casa Editrice Maia, Siena, 1967, s. 264.
5. *Canti popolari macedoni dal medioevo a oggi*, a cura di Giacomo Scotti, Longanesi & C. Milano, 1971, p. 159.
6. Giacomo Scotti, *La Macedonia racconta, Favole e magia*, Casa editrice istriana Žakan Juri, Pola 2006, str. 119.

7. Giacomo Skotti, *Spara il fucile sulla montagna – Canti popolari mitologici ed epici della Macedonia*, MKD Ilinden, Rijeka, 2010.
8. Vasil Tocinovski, *Most od dzunica*, izd. Hrvatsko književno društvo, Rijeka – Akademski pečat, Skopje, 2011, str. 35 – 39.

prijevod s makedonskog, Slobodan Jovičić

BOŽIDAR PETRAČ

Poezija fra Janka Bubala Povodom stogodišnjice rođenja

I.

Svojedobno je Marko Grčić, čovjek koji se posvetio određenim provjerenim vrijednostima, odnosno vrijednostima koje u europskoj literaturi i kulturi ostaju bez premca, primjerice Thomasu Stearnsu Eliotu, njegovim esejima, ali i Ubojstvu u katedrali, te donio pregršt eseja velikoga pjesnika Ezre Pounda. Prije samih svojih prijevoda, pišući o potrazi za izvorima toga velikana u tematskom prilogu časopisa "Republika" Društva hrvatskih književnika, osvrnuo se na eventualne spoznajne ili zbiljske koristi koje bi današnji čitatelj mogao imati od Poundovih kritičkih tekstova te je napisao i sljedeću rečenicu koju navodimo po sjećanju: nije Pound poučavao ni o kakvoj tehnici, nego je govorio o tome kako da se ona poveže sa stvaralačkom iskrenošću. Sa svojom poukom: ako nemaš tehniku, ako nemaš stvaralačku iskrenost, ako dakle nemaš ni jedno ni drugo, nemoj pisati poeziju. Čitaj ju.

Koliko bi se ove Grčićeve riječi mogle odnositi na poeziju Janka Bubala, čovjeka, svećenika i fratra koji je tek u svoje pozno doba suvremenoj hrvatskoj poeziji, danas već poeziji 20. stoljeća, u vrlo kratkom vremenu podario sedam zbirki pjesama, i to napunivši već šezdesetu godinu svoga života. Očito, Janko Bubalo, možda i ne poznavajući Poundove eseje, nešto je od njegovih pedagoških napomena i bilježaka nosio u sebi, vagao je neprestance, od svojih pjesničkih početaka od kojih nije ostalo ništa, jer je sve zapalio i uništio, kako dovesti u kakav-takav red ili odnos tehniku pjevanja i stvaralačku iskrenost. Prozvaše ga hercegovačkim rapsodom, dakle označiše ga starodrvnim homerskim slučajem koji je u nekoliko navrata pisao o vlastitu pisanju, o svojim sumnjama i nemirima koji su ga prožimali i koji mu očito nisu dopuštali da isprva, od spomenutih početaka – kakvima su krenuli mnogi hrvatski pjesnici iskonske kršćanske inspiracije – ostane bilo što što bi zavrijedivalo čitalačku pozornost, što bi imalo smisla – govorimo dakako o vremenima poznih tridesetih i četrdesetih godina. Ne bismo li mogli pretpostaviti da je mladi Janko Bubalo koji je pisao, recimo od 1931. do 1935. u raznim vjerskim listovima pjesme i kratke priče, blizak s tradicijom katoličke književnosti, u "Luči", "Ruži", "Hrvatskoj straži", "Obitelji", "Glasniku sv. Antuna Padovanskog" i almanahu hercegovačke franjevačke mladeži "Stopama otaca" i drugim časopisima sam sebi postavljao pitanja o konvencionalnosti i nekonvencionalnosti svoga pjesničkoga stvaralaštva; nije

li se mogao zapitati nad smislom vlastita jezična izraza koji gotovo ni po čemu nije odudrao od niza svojih naraštajnika, osobito onih koji se ipak u poeziji nisu najbolje snašli. Napokon, zašto ne bismo povjerovali u takvu tezu da ga je unekoliko učinila bezvoljnim i suvišnim cijela niska pjesničkih pokušaja s kojima se susretao, koje je nekako nastojao oponašati ili ih se držati. Možda se nekomu neće svidjeti to što smo se uopće usudili uz Bubalovo ime isprva povezati Poundovo, možda će tko takav čin smatrati preuzetnim – jer ako je o Poundu ili Eliotu riječ, riječ je zaista o prvacima svjetske literature 20. stoljeća koji su proizašli iz simbolizma jednoga Stépheana Mallarméa i njegova vjernog učenika Paula Valéryja, no upravo nas ozbiljnost Bubalova pjesničkoga čina, njegovo okolišanje hoće li ili neće objavljivati, hoće li ili neće pisati poeziju, navodi na to da se ovlaš dotaknemo nekih načelnih Poundovih ocjena, primjerice o jeziku, ritmu ili rimi, uopće o načinu pisanja poezije. Što se jezika tiče, nije li Pound već u prvoj rečenici mogao poučiti mlađega Bubala kako uopće rabiti riječi: “Ne služi se suvišnom riječju ni pridjevom koji ništa ne otkriva” ili posljednji savjet: “Ne upotrebljavaj nikakav ukras ili upotrijebi dobar”. I u pogledu ritma i rime Bubalo opet stoji unekoliko postrance od cijeloga niza hrvatskih pjesnika; već kao hercegovački rapsod morao je znati podosta o brojilicama, bajalicama, kačićevskoj tradiciji, a kao školnik – sigurni smo – teško da se nije susretao s velikim Firentincem i njegovim stihovima, da ne govorimo o drugim značajnim europskim velikanima umjetnosti riječi. Uostalom, dolaziti iz kraja iz kojega nam Bubalo dolazi, većma je značilo pripadati takozvanu *svijetu usmenosti, usmenoj predaji* – tek s mnogo muka, talenta i pokušaja ulazilo se u svijet pismenosti, bez obzira što sam jezik *usmene predaje* posjeduje svoj čvrst ustroj i ima svoja jasna i stalna pravila. No jedno je pripadnost *kačićevskoj* tradiciji, toliko značajnoj za opismenjivanje naroda – posebice iz areala iz kojega nam dolaze pjesnici poput Janka Bubala – a drugo je pokušaj približavanja sfingi modernističkih zbivanja, ovladavanja modernističkim izrazom kako se to primjerice dogodilo s Antunom Brankom Šimićem. Umjetnost je, kažu, duga vijeka, ljudski je život i kratak i krhak. Janko Bubalo, dakle, započeo je svoju pjesničku sudbinu, rekao bi Pound, “na preusku temelju”, a kad ju je nastavio, nakon gotovo četrdesetak godina, kad je napokon objavio svoju prvu knjigu 1973., po onima koje su slijedile slobodno se moglo zaključiti – a to su Bubalovi kritičari beziznimno zaključivali – da u svome pjesničkom poslu pokazuje “neprekidan rast” i, ponovno Poundovim riječima, “sve veću istančanost”. Zapravo, Janko Bubalo i njegova poezija događaju se kao malo čudo u našim očima – gotovo starac, a iz godinu u godinu, bez većih teškoća, gotovo bismo rekli s nepodnošljivom lakoćom iz dana u dan, iz noći u noć bilježi cijele cikluse, u stvaralačku ozarenju, naprosto piše dobru, vrijednu i za ono vrijeme neobičnu poeziju kršćanskoga nadahnuća, ali i ne samo kršćanskoga nadahnuća.

II.

Ako je u noći 25. prosinca 1936. spalio sve svoje rukopise i odlučio prekinuti s pisanjem te se bavio gotovo isključivo svojim dušobrižničkim i drugim poslima, sigurno to nije učinio bez razloga. Zašto jedan od tih razloga ne bi bila u njemu sazrela svijest da ono što piše i objavljuje ne prelazi granice običnoga piskaranja i pokušaja da na tragu svih onih postulata koje je namrla plejada hrvatskih pjesnika kršćanskoga nadahnuća ostane na razini bizarnoga, običnoga, onoga što je teško okrstiti poezijom? Bez obzira na sve naše dugovječne pjesnike, Đuru Arnolda primjerice, njemu kao mladu čovjeku ne mora, ali i može biti jasno da ono što trenutačno stvara nije prava, istinska, valjana, vjerodostojna pjesnička riječ. Jednostavno, toj poeziji nešto nedostaje, nedostaju joj novi srsi, nov izraz, nove teme; ta ako smo u ozračju poezije kršćanskoga nadahnuća, neće biti dovoljno prisjetiti se samo kakva biblijska citata, liturgijske formule i uobičajene tadašnje pjesničke retorike. Zanimljivo, dok Bubalo spaljuje svoje stihove, Nikola Šop 1934. objavljuje zbirku *Isus i moja sjena*, a još prije, što je Bubalu po svoj prilici moralo biti poznato, *Pjesme siromašnog sina* (1926.), a samo dvije godine poslije, točnije 1938., Pododbor Matice hrvatske objavljuje deset vrsnih knjiga poezije. Nešto se očito u pjesniku prelomilo, nastaviti utrtim putima nije htio ili nije mogao, tražio je ili očekivao nova rješenja – ne takva koja bi ga posve odvojila od većine pjesnika katoličkoga svjetonazora, nego ona koja bi upravo kršćanski, katolički svjetonazor na velika vrata i nov način afirmirala u suvremenom hrvatskom pjesništvu.

Godine 1955. prisjeća se i govori kako je “dulje vremena progonjen jednom temom popustio napasti i nadušak napisao jednu poemu pod naslovom ‘Šipci su cvali, bilo je proljeće’. Mogla je to biti knjižica od sedamdesetak stranica. A mislim: ako sam ikada nešto zaista uspjelo napisao, to je bilo to”, bilježi Bubalo u nacrtu za svoj životopis. Međutim, i to se izjalovilo jer je rukopis pohranjen u potkrovlju župnoga stana posve uništila vlaga i bijaše zauvijek propao. Bilo je, dakle, i drugih pokušaja, ne samo onih iz njegovih pjesničkih i književnih početaka. Tek 1971., poslije dugogodišnjega odricanja, počinje pisati pjesme i, kako rekосmo, piše ih bez velike muke i naknadnog dorađivanja.

III.

Janko Bubalo pripada naraštaju hrvatskih književnika koji su u hrvatskoj literaturi 20. stoljeća ostavili nebrojene tragove velike vrijednosti, koji su naslućivali nove tendencije u književnosti i umjetnosti, koji su zaista kao naraštaj iz 1913. toliko zadužili našu književnost i kulturu da bi bez njih ona zaista bila znatno siromašnija, ne bi se takvom brzinom i lakoćom uključila u sve one procese karakteristične za europske književnosti 20. stoljeća. Riječ je o pjesnicima

i književnicima Ivanu Goranu Kovačiću, Antunu Nizeteu, Serafinu Mičiću, Viktoru Vidi, Ranku Marinkoviću, Otu Šolcu, Aleksi Kokiću, Ivi Balentoviću, Janku Nikoli Bubalu... Književnicima koji su svojim opusom, i u domovini i u egzilu, ostavili hrvatskoj književnosti 20. stoljeća neupitne vrednote. Svatko je od njih tražio svoj put, pronalazio svoja rješenja, netko većega, netko manjega opusa, netko većma prozaik i esejist, netko više lirik, no svi oni zapravo pripadaju toj čudesnoj predratnoj godini kojoj je sudbina hrvatske književnosti bila više nego sklona. Bilo je među njima ljudi različite orijentacije, idejne, ideološke, političke... Neki su bili fratri, neki svećenici, neki završili u emigraciji, neki u partizanima, no svatko od njih stvorio je *svoj opus*, *svoje djelo*, i to nipošto samo i isključivo kao kakva veličina malenih, nego kao pjesnici, pisci i književnici koji su, ponikli u različitim sredinama, crpili iz onoga što im je kao talent bilo darovano i svoje talente oplemenjivali čitanjima i prihvaćanjima drugih i drukčijih pisaca, najčešće onih velikih, pa i najvećih, ako je suditi po literarnoj baštini jednoga Vide, Nizetea, Šolca ili Balentovića. Dakako, među njima ima klasika hrvatske literature *par excellence*, poput viškoga Voltairea Ranka Marinkovića, među njima ima i onih koji su pripadali literaturi otpora, *poésie de circonstance*, poput Ivana Gorana Kovačića. A ima i onih koji su poput Vide, Alekse Kokića i Janka Bubala uzdigli hrvatsku religioznu liriku do visina koje je vrlo teško premašiti.

IV.

Među potonjima svakako vidno mjesto pripada Janku Bubalu. Obilježavajući ovim izabranim pjesmama, nazvanim *Naša užina*, njegovu 100. obljetnicu rođenja, obilježujemo njegovo neprekinuto pisanje i objavljivanje od 1973. do 1979. Dakako, postoje još dva izdanja izabranih pjesama, *Blagoslov darivanja* koji je objavljen o njegovoj 70. godišnjici i priredio ga je Dubravko Horvatić te *Na kraju žetve* (1995.), izbor koje je priredio Ante Stamać. Nimalo slučajno su se upravo ova dva književnika, pjesnika i kritičara prihvatili toga posla i svatko je od njih na svoj način nastojao iz sedam objavljenih knjiga pjesama fra Janka Bubala izdvojiti ono što mu se činilo najboljim, najvrjednijim, najupečatljivijim. Zašto njih dvojica? Ta oni su među prvim prepoznali u stihovima Janka Bubala novost koja se tako meteorski, tako neočekivano i tako uporno pojavila među suvremenim hrvatskim pjesnicima 20. stoljeća. Najprije je Ante Stamać sa svojim pogovorom knjizi pjesama *Koraci od jučer* dao puni legitimitet Bubalovoj prvoj zbirci, najprije je Stamać prepoznao u Bubalu pjesnika misaona i poetičkoga iskustva svakodnevnoga opstanka; prvi je dakle upozorio na vrijednosti koje se dijelom mogu pripisati Stamaćevoj "razlogovskoj" poetici s početka sedamdesetih godina. To su pjesme koje piše "pjesnik moderan, suvremen, pjesnik kojemu nije potrebno retoričko ukrašavanje, a niti osiguran

metafizički plan”. Zapravo, Stamać je u pravu kad znade sve češće reći kako pravi pjesnici i ne čine ništa drugo, nego neposredno promatraju svijet oko sebe, nisu nikakve posebne izmišljotine, nego “čisto objektiviranje svega onoga što živi i drhti, tu oko nas, u najvećoj blizini”. Nijedan stih zapravo nije nikakav posljedak nečega nepoznatoga, nedorečenoga ili nedoživljenoga, svaki stih pravoga pjesnika pročišćuje ili barem pokušava pročistiti nejasnoće i neskladnosti našega svijeta, dok se njihovo čitanje pretvara u neiscrpivo traženje tajanstvenih veza: nas i svijeta, nas i Istine, Istine pisane velikim slovom, Istine koja ne može biti samo relativna, nas i najviše Riječi, utjelovljena Logosa. Nećemo pogriješiti navedemo li mudre stihove koja nam iz zbirke *Koraci od jučer* navodi i Stamać:

“Sve je u tome: da se pravo Drvo pronađe
da se na pravom mjestu zarez
da se u Zoru pravim putem pođe i
da se na pravo mjesto u predvečerje dospije”.

Drugoj Bubalovoj zbirici *Na rubu ništavila* pogovor piše, razumije se, Du-bravko Horvatić. Sam na tragu “razlogovske poetike” i Horvatić će upozoriti na određenu filozofičnost Bubalove poezije po kojoj, iako znanto stariji, donekle je bliži znatno mlađim pjesnicima koje je svojedobno okupljao “Razlog”. Jasno, filozofičnosti kao svojevrstoj maniri Bubalova pjeva, Horvatić neće nipošto oduzeti njegov svjetonazor koji se uvelike temelji na evanđeoskim poukama i porukama, ali koji je i u blizini s drevnim kovačima zemlje Humske, blizak dakle “dobrim ljudima kristjanima” – jer, kako posve točno kazuje, Bubalo je “izraziti pjesnik usrdnosti, dobrote i smirenosti”; možda kadšto odveć zaokupljen verigama i okovima prolaznosti, prijelaza i vlastita prohoda. Čini se, bez obzira na Horvatićeva opažanja i točne ocjene, Bubalo u suvremenom hrvatskom pjesništvu, i kao fratar, i kao svećenik, i kao poeta vates – to se tada još cijenilo – otkriva svoju religioznost ne kao nešto što bi imalo biti nekom vrstom sinkretizma, ne kao neku vrstu popustljivosti prema plodovima i sinovima ovoga svijeta, ne kao puko prizivanje prvih počela, nego kao vlastito traganje i preispitivanje životnoga puta što ga je obilježilo njegovo poslanje, makar ga obilježivala i skepsa, i sumnja, i klonuće. Napokon, nije li njegova česta poraba epitafa zapravo isti iskoračaj u povijesti spasenja jer mnogi su srednjovjekovni pjesnici toga podneblja, toga južnoga hrvatskoga podneblja, srasli sa stalnim pitanjima i tvrdnjama o Božjem naumu koga ljudsko znanje i iskustvo vrlo rijetko i teško proniče. Uostalom, nije li Bubalovo pjesništvo Tomislav Ladan, naš veliki duhovnik i cinik, okarakterizirao kao poeziju eshatologije, poeziju o prvim ili posljednjim stvarima. Ta, uvijek su istinski pjesnici ispitivali, istraživali i gonetali granice tajne rođenja i zagonetku smrti, mnogi obilježeni milošću otajstvenoga iskupljenja ljubavlju.

V.

Godine 1974. izlazi zbirka pjesama *U nedogled okrenut*, nazvana i “svojevrsnim pjesničko-filozofskim traktatom” (Željko Ivanković). Pa ipak, Ivanković u toj prigodi ne daje konačan sud o Bubalovu pjesništvu; kao da mu se to još uvijek čini prerano, no ne može mimoći bit Bubalova pjeva koji gotovo uvijek računa s transcendentnim bivovanjem, s vječnošću koja je nedorečena jer je nepoznata i neiskušena; počiva isključivo na milosti vjere i njezinim darima. No bitno je da nam se sva ta iskusna prenesena pjesničkim izrazom postavljaju kao posve naravna, bez ikakve želje da nam ih pjesnik nametne ili da nas pošto-poto želi osvojiti. Zapravo, svatko od nas osvaja od otajnosti u kojoj živi, s razlogom s kojim živi i s vrijednostima do kojih mu je stalo onoliko koliko mu je u određenim životnim postajama darovano, bile one radosti ili patnje, boli ili sretni trenutci.

Godine 1975. izlazi zbirka pjesama *Između sna i zastava* kojoj je pogovor napisao Radovan Grgec, te kao znalac isprva prepoznaje neke nove vrijednosti što ih donosi Bubalova četvrta zbirka. U ovoj zbirci kao da okosnicu nose čuvene Bubalove *Hvarske elegije*, i nisu samo one jedinom vrijednošću, sva je naime zbirka gotovo posvećena zemlji, zemlji kao pramajci, zemlji sa svojim plodovima koje uživamo, ali i zemlji-glibu-blatu, unatoč kojemu pjesnik kazuje kako ga taj glib i to blato ne smeta “da snovidim novi Jeruzalem i / da zavolim zemlju / kojoj pripadam”. Što se *Hvarskih elegija* tiče, one u pravom smislu vratiše pjesnika u prirodni krajolik vlastite zemlje, hrvatske zemlje, sa svim njezinim zlim kobima i blagoslovljenim časovima, s krvavom njezinom prošlošću i njezinom neizrecivom ljepotom. Bubalo pjesnik traži svoje mjesto između sna i zastava, svjestan kako je najčešće to dvoje međusobno nepomirljivo. Jer: zastave su jedno, pod zastavama se s raznih razloga gine, snovi su drugo, i za njih se s raznih razloga nestaje. U posljednjoj, istoimenoj pjesmi, Bubalo će zapisati: “Sad je već jasno: ni vjetar / ni zvijeri nemaju svojih gradova. A naš se Jeruzalem sve jače ocrtava! / I, sve je ruka pružena čovjeku / umjesto zastava”. Ima kritičara koji ovu Bubalovu zbirku ocjenjuju izrazom njegova domoljublja, njegove velike ljubavi prema svojoj rodnoj grudi, prema svome zavičaju, ali i prema cijeloj svojoj domovini, no riječ je, kako to svjedoče spomenuti stihovi, o Domovini naše vječnosti, novom Jeruzalemu, koji opstoji i koji nas očekuje namjesto svih naših snova i svih naših zastava.

Godine 1976. izlazi zbirka *Raspon trenutka*, moglo bi se reći prava franjevska ili franjevačka zbirka. Nije samo posrijedi posveta koja glasi “Prigodom 750. obljetnice Franje Asiškog, svoj braći i svim sestrama njegovih Redova, koji su brojili, odnosno broje ili će jednom brojiti njegove godine, koje ne prolaze, jer one su, u isto vrijeme, i Prošlost i Budućnost”. U svojoj petoj zbirci Janko Bubalo prodornom jasnoćom govori o svojim dvama učiteljima: jedan, veliki Asižanin, čovjek koji je u svemu htio slijediti i nasljeđivati Krista te ispunja-

vati Njegovo evanđelje, drugi učitelj, sam Krist, Isus Krist, Bogočovjek, koji je koliko sv. Franji, toliko Janku Bubalu, objavio Oca po Duhu. Čudnovato je naše franjevtvo, naša franjevska duhovnost, čudnovata kroz cijelu našu povijest – ne samo zbog činjenice što je dragi svetac boravio na jednom dijelu hrvatske obale – nego je čudnovata zbog količine i visoke razine raznih umjetničkih plodina koje obilježiše hrvatsku književnost, umjetnost i kulturu. Dostatno je zaviriti u određene dijelove ove Bubalove zbirke da se odmah shvati i razumije koliko se svetosti i utjelovljene Božje riječi našlo u dvama glavnim Bubalovim učiteljima, Kristu i Franji. Bez cjelovita uvida u ovu zbirku pjesama zaista bi bilo teško proniknuti u modernost i suvremenost Bubalova pjesničkoga izričaja. Možda će tko primijetiti kako u toj zbirci ima vrlo vidljivih znakova nekih drugih hrvatskih pjesnika, no *in ultima linea* Franjin je Krist istinski i do kraja obilježio poeziju Janka Bubala.

Godine 1977. izlazi zbirka pjesama *Prema sidrištu*, zbirka koja u određenim dijelovima prizivlje drugu obalu, onu obalu o kojoj je govorio u svojoj poeziji Bl. Ivan Pavao II. u pjesmi *Između neba i zemlje* spominju se sljedeći stihovi: “Da svatko, bez straha, / primi svoj stijeg / i odvažno stane / između sunca i zemlje. / Da, kad se oglasi truba, / svatko zanosno krene”. Ili da otpočne novo vrijeme, bez jala i podvala. Približavanje središtu, približavanje je konačnici u kojoj se Svjetlost dijeli od tame. Mnoštvo je predokusa vječnoga blaženstva, mnoštvo je aluzija na onaj dan, ne valjda samo na dan gnjeva, nego na dan uskrsnuća svega stvorenja i svega stvorenoga.

VI.

Bubalovo se pjesništvo zatvara zbirkom *Gorko Drvo* objavljenom 1979. Nakon te zbirke, uz još nekolicinu zapisanih stihova, zanjemlje Bupalovo pero. Imade i u njoj dio hrvatske povijesti, posebice istaknut kroz *Jelenino viđenje* kao solilokvij saslušan u Solinu 12. rujna 1976. na dan obnove Velikoga Zavjeta. Drvo je višestruko gorko: ono je gorko jer se s njega uzimlje i jede zabranjeni plod; drvo je gorko jer svako drvo križa nosi u sebi ne samo slast, nego i gorkost, grkost, gorčinu, kadšto očaj, patnju i strah; drvo je gorko jer na njemu visiš žedan; jer s njega kričiš Ocu koji kao da te ne čuje; no ono je, po Knjizi mudrosti, blagoslovljeno jer je na njemu izvršena Pravda! *Gorko Drvo* zapravo je novi početak, bez toga Drva nema Prijelaza, nema Prolaza, nema Druge obale, nema Novoga života. Bupalovo *Gorko Drvo*, Kocbekovim riječima, novo je čuđenje, novi razlog uvijek novom čuđenju, novom nalaženju koliko jasnoće, toliko tame; “jer Drvo križa korijen je Svemira od kojeg samo maleni ne strepe”, kazuje pjesnik u zbirci *Raspon trenutka*. Drvo kao središnji “duhovni etimon”.

VII.

Mnogi su kritičari znali isticati upravo sedmu Bubalovu zbirku kao najvrjedniju: dakle *Gorko Drvo*, koliko zbog smirenosti i sabranosti, koliko zbog mudrosti i produhovljenosti, koliko zbog dulcedo abscondita, toliko zbog sjaj-noga eshatološkoga značenja i nadahnuća, duhovne melankolije i duboke zrelosti. Mnogo se toga nalazi u Bubalovu sedmokrnižu; nipošto to nisu samo i isključivo religiozni konfesionalni stihovi i tako ih se ne može čitati. Tko bi ih tako čitao, zanemario bi cijele nedohvatne raspone onoga što Bubalova poezija nudi i što u sebi sadrži. A sadrži, kako je to u svojem zadnjem čitanju Bubalovih pjesama možda najcjelovitije izrekao Željko Ivanković, sadrži osobno proživljeno i prodahnuto vjerništvo što je pratilo čitanje znakova vremena, odnosno svakodnevno čitanje *hrvatskoga časoslova* – Vremena, Povijesti, Zemlje, Čovjeka, ali nadasve Božanskoga – Kristova i Franjina kao dviju bitnih odrednica poezije Janka Bubala, jer Učiteljeve, Kristove ruke bijahu probodene, Franjine stigmatizirane.

Još samo kao riječ zaključnu: zašto izabrane pjesame Janka Bubala objediniti naslovom njegove pjesme *Naša užina*? Ona se nalazi u zbirci – možda najkristocentričnoj – *U nedogled okrenut* u ciklusu *Sa svojima za stolom*: samo iz jednoga razloga, kako bi se obistinile pjesnikove riječi koje podsjećaju na događaj u Emausu: “Dođi / da se prepoznamo u lomljenju kruha. / A karavane neka prolaze”... Pjesništvo Janka Bubala uvijek počiva na načelu nastavljanja, nikada dovršenja pjevanja o svijetu, i nama u svijetu, o Bogu i Bogu-s-nama.

Janko Bubalo je ozbiljan umjetnik, nema u njegovoj poeziji krivotvorina niti on pokušava krivotvoriti svoje izvješće o čovječjoj prirodi, o vlastitoj prirodi ili o naravi svoga ideala savršenosti, odnosno o svojem idealu Boga. Naš pjesnik govori i svjedoči Istinu – *bonum, verum et pulchrum*. Kao ozbiljna umjetnika riječi valja ga prihvaćati, čitati i razumijevati bez obzira slagali se ili ne slagali s temeljnim postavkama njegova pjevanja, njegova života i njegovih duhovnih promišljanja. Njegovom je lirikom u voćnjaku suvremene hrvatske poezije blago poraslo granje. Još jedanput svjedočimo kako je tradicija ljepota koju čuvamo, a ne muzej različitih figurica koje nas sputavaju. Ta, u njegovim su čitanjima i pjevanjima sačuvani duh Staroga i Novoga zavjeta, sveti spisi svetoga Franje i svete Klare, bogumilski epitafi, čitavo mnoštvo hrvatskih i stranih književnika... Tradicija, dakle, koja je ljepota...

Nikola Bubalo koji će poslije uzeti redovničko ime Janko rođen je 31. siječnja 1913. u selu Turčinovići (općina Široki Brijeg). Obitelj Bubalo doselila se u Turčinoviće 1736. iz susjednoga sela Buhova. G. 1922. polazi pučku školu u Širokom Brijegu. Brigu o njegovu školovanju preuzimaju hercegovački franjevci te ga 1932. upisuju u svoju gimnaziju na Širokom Brijegu. Dana 29. lipnja 1932. stupa u novici-

jat u franjevačkom samostanu na Humcu kod Ljubuškoga. U lipnju 1935. maturira te u rujnu započinje studij na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. Od 1932. objavljuje pjesme, pjesme u prozi i novelete u raznim listovima i časopisima, najviše u zborniku *Stopama otaca, almanahu hercegovačke franjevačke omladine*. Naglom odlukom 25. prosinca 1936. spaljuje sve svoje rukopise. Dana 12. lipnja 1938. zaređen je za svećenika, a 16. lipnja služi mladu misu na Širokom Brijegu. U srpnju iste godine odlazi u Breslavu, današnji Wrocław u jugozapadnu Poljsku. G. 1940. završava studij i vraća se potkraj srpnja u domovinu. Iste godine, 17. studenoga, odlazi na odsluženje kadrovskoga vojnog roka u armijsku bolnicu u Nišu gdje ga 1941. zatječe travanjski rat te odande pješači u rodnu Hercegovinu. Od 12. srpnja župni je pomoćnik u selu Rasnu. G. 1943. odlazi kao župni pomoćnik u Vitinu gdje potkraj 1944. postaje župnik. Sredinom lipnja 1950. zbog premorenosti i narušena zdravlja traži da bude dodijeljen samostanu na Humcu, ali zbog nedostatka svećeničkoga kadra premješten je u Čerin gdje ostaje do sredine 1981. Nakon dugogodišnjega odricanja od pisanja 1971. piše pjesmu *Raspon trenutka* te od tada redovito objavljuje u časopisima "Kršni zavičaj", "Jukić", "Marulić", "Naša ognjišta", "Crkva u svijetu", "Kana" itd. U nakladi "Kršćanske sadašnjosti" 1973. objavljuje svoju prvu zbirku pjesama *Koraci od jučer*. Od tada pa do svoje smrti objavio je još šest zbirki pjesama. Od 23. srpnja 1983., nakon trideset i jedne godine svoje župničke službe u Čerinu, na vlastitu želju odlazi u samostan na Humcu kod Ljubuškoga gdje je i započeo svoj životni put. Dana 2. travnja 1987. fra Janko Bubalo primljen je u Društvo književnika Hrvatske kao prvi svećenik član toga Društva. Dana 28. svibnja 1996. odlukom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana za osobite zasluge u kulturi odlikovan je Redom Danice Hrvatske s likom Marka Marulića. Umro je 21. veljače 1997. u samostanu na Humcu u 84. godini života. Objavio je sljedeće knjige: *Koraci od jučer*, KS, Zagreb 1973.; *Na rubu ništavila*, Duvno 1974.; *U nedogled okrenut*, Crkva u svijetu, Split 1974.; *Između sna i zastava*, Zagreb 1975.; *Raspon trenutka*, Duvno-Zagreb 1976.; *Prema sidrištu*, Duvno 1977.; *Gorko drvo*, Split-Duvno 1979.; *Blagoslov darivanja, (izabrane pjesme)*, prir. Dubravko Horvatić, KS, Provincijalat hercegovačkih franjevaca, Zagreb-Mostar 1983.; *Tisuću susreta s Gospom iz Međugorja*, 1985.; s A. Girardom i G. Girardom *Međugorje blagoslovljena zemlja – Svjedočanstva*, 1986.; *Apokaliptički dani – u sjeni zablude*, Zagreb 1992.; *Na kraju žetve, (izabrane pjesme)*, prir. Ante Stamać, Ceres, Zagreb 1995.; Zbornik kritika uz osamdesetu obljetnicu rođenja fra Janka Bubala, Provincijalat hercegovački franjevaca, Durieux, Mostar-Zagreb 1993.; *Koraci od jučer*, *Na rubu ništavila*, *U nedogled okrenut*, *Između sna i zastava*, Gral, Široki Brijeg 2003.; *Raspon trenutka*, *Prema sidrištu*, *Gorko drvo*, Gral, Široki Brijeg 2003.; *Apokaliptički dani – u sjeni zablude*, Gral, Široki Brijeg 2003.; Zbornik o janku Bubalu..., Gral, Široki Brijeg 2003.

E S E J

DAVOR VELNIĆ

Utvara s Dubravkina puta

*Menaža, blamaža, kenjaža, persiflaža, gnjavaža,
bagaža, makljaža, paralaža...*

P lašim se ideologa, nitko ih još nije pobijedio i ostao svoj. Ne vjerujem previše ni pjesnicima, njihova lukavo skrivena ambicija željna pozornosti slušateljstva i bezazlen izgled prečesto se izrode u služenje opsjenama i praznom želucu. Zazirem od nagrađivanih veličina, sjajnih insignija i raskošnih regalijs, zlatopisnih povelja i crvenih voštanih pečata; redovito ostajem razočaran njihovom istisninom i jekom šupljih riječi. Užasavam se *katedralnih* visina, one su loš nadomjestak nasukanom znanju i prejakoj volji. Radije zalutam i tražim izlaz, možda mi se posreći.

Bež *terabona* vile na Gvozdu šuti i krije odgovore, vara na prvi pogled i šalje lažnu poruku; ugodna boja pokriva odavno započeto raspadanje i već uznapredovalu nekrozu. Rešetke u prizemlju štite da ono iznutra ne probije u vanjski svijet. U parku mala plastika omotana najlonskim vrećama, vjerojatno vrtni patuljci, oni dobro idu uz sakupljanje bakrenih posuda, a jedno usahlo betonsko oko bulji u oblačni sumrak i čeka gnojnu kišu.

Tu je Krleža stvarao u završnici svog pohoda na književno nebo i partijski Olimp, na toj je adresi pokušao svojoj ambiciji pokloniti obiteljsku patinu, a sebi priuštiti luksuz što ga svojim podrijetlom i radom ne bi stekao. Perfidna otimačina prikrita iznuđenom velikodušnošću ne može se sakriti, kao i nelagoda da je sve to na koncu ipak oteto. Čovjek koji se grozio *bankira* uselio se u rezidenciju *bankira* Reina, i kao da je sve to samo po sebi razumljivo, ostatak života proživio na neprijateljskom teritoriju. Nije mu palo na pamet useliti se u neki stan u Novom Zagrebu na desetom katu i uživati u dosezima socijalističke izgradnje, nego je ugmizao u tuđe i obilježio posjed. Kako se osjećao živeći u tuđem izboru parketa, pločica, sanitarija, namještaja? Vlasnici su ostavili obiteljske ručnike, plahte, zaostao je miris njihovih sapuna, krema, deterdženta, miris sreće i vonj nemira, galama rođendanskih proslava, karmina... Sve je tu na Gvozdu 23, ali tuđe, pokradeno. Je li se Krleža ikad zapitao što radi na tome mjestu, pripada li mu ta otmjena adresa s potpisom arhitekta Lubyenskog, smije li živjeti u otetom i tuđe zapišati svojim komunističkom drangulijama, lošim ukusom i regalijsama taštine.

Sve to zaudara željkovanom nesrećom, prašnjavim kulisama i poderanim zavjesama loše pozornice. Pod tim krovom izgovorene su neobične molitve i užasna zaklinjanja. Kako otimačima nije jasno da svijet nije baš ničiji plijen i da sve se vraća vlasnicima ili se za njih zauzme nebo?

Na ulazu u prizemnu ložu nehajno ostavljene tri starinske metle od sirka, vještice su kod kuće, pretpostavljam, ili su spremačice na čik-pauzi? Možda je to trajni postav ulaza... Zar su se konceptualisti popeli već ovako visoko?! U niši, na samom početku stubišta, zelena Krležina brončana glava; kao izvučena iz košare i nasađena na mjedenu šipku, pospanim pogledom traži nešto na podu. Krležina glava nabijena na kolac – lijepo smo počeli! Stepenicama se veselo spušta plavokosa djevojčica i naglas broji stepenice, a na prvome katu rukom našaran natpis na bijelom papiru zalijepljen na vratima: *PRIVATNO, BEBA SPAVA!* Ne razumijem kome je namijenjena opomena, i tko to tako uporno više po stubištu da ga na ovakav način treba upozoravati? Uskoro se za djevojčicom spušta muškarac srednjih godina, pretpostavljam otac, a majka dvaput okreće ključ, zaključava Belin i Krležin stan i spušta se za njima. Čuvari lika i djela, štovatelji sjena i povijesne prašine završili su dnevnu rutinu i odlaze. Podanici sinekure začuđeno podižu obrve. Zakasnio sam ili sam ipak došao prema planu?

– Zatvaramo, drugi put više sreće. Radimo samo utorkom – i bez dodira pogledom žena važnim korakom produži niz stepenice. Neko opasno i drago-cjeno mjesto, samo jednom tjedno, začinski, u malim količinama.

Kad bi ovo stubište progovorilo o koracima, ideološkim prosternacijama i njihovim ustrašenim vlasnicima, opisalo iščekivanja, znojavu tremu i razočaranja, sumnje i tihe monologe – pripreve pred veliki i duboki poklon kumiru. Sami ili sa svojim mentorima pripuzi plaze uzbrdo svome kumiru i tepaju mu: *Gromovniče!*, ili viču: *Druže!* Možda radije poslušati one razočarane i tiho srdite što se podvijena repa i s nekoliko primljenih pljuskica spuštaju niz stepenice? Procesija podloznika uznjegovane nakaznosti godinama nije prestala kuljati. Pripušteni veličini oni su zbunjeni i počašćeni, a drug Krleža ih promatra i ocjenjuje je li njihova ideološka nakaznost dovoljno uznapredovala ili još na tome treba raditi kako bi mogli spremno krenuti u *ljuti boj za Internacionalu*.

Anamnezu hodočašća i pripuštanja pokrile su godine hinjenog zaborava i mnogi svjedoci već su hrana grobnim crvima, no krležijotima su krležijanstvo i boljševički antifašizam ostali dobra mirazuša i sinekura. Još se dosta toga pod firmom krležarija i antifašizma može posve solidno utržiti i udobno od toga živjeti. Prema njihovom najnovijem tumačenju – najnovija otkrića – Krleža je bio (i ostao) kontroverzan koliko im to odgovara i koliko velike komade s te pogače još mogu otkinuti. A upravo je tu na Gvozdju Krleža osluškivao želje *prekaljenih* revolucionara i davao intelektualnu podlogu boljševističkom jednodumlju. Tu su mlade snage, kalibrirana skojevska ikra, bivale pripuštane starcu da ih časna partijska starina onjuši i šapne im lozinku.

Mauzolej je, dakle, zatvoren. Nije utorak, a muškarac i žena su se valjda došli malo odmoriti, možda im Krležin stan služi kao nekakva dnevna soba, špajza ili u njemu drže perilicu, zimmicu. Obiteljska veselost napušta hladne prostore memorijalija, ostale su samo utvare bez odraza. Njih troje užurbano izlaze, a meni ne preostaje drugo nego da se spustim do brončanog odljevka, dakapitiranoga Krleže na dnu stubišta, i odem neobavljena posla.

Taština i bronca se ljube, glava od bronce – pravi Krleža iz jednog komada? Tko zavoli glibno puzanje, taj se cijeli život plaši crva. Nizvodno od Gvozda, prema Dubravkinu putu s pogledom u gustu šumu... Gvozd je loša adresa. Možda dobra za *bankira*, ali zastor od drveća književniku samo krati pogled, i tu nema sreće.

Krleža je podupro mračne sile i skriven u bronci, zaražen ravnodušnošću, gleda njihov učinak. Dubine sumnje i pličine opravdanja, grebeni nesreće i put posut paničnim strahom, a sve to da bi na koncu završio na lafetu pokrit partijskom zastavom. *Proleter i svih zemalja...* – konačno i Krleža na pozornici. Zar proleter i žive na Gvozdu, na otetom, prokletom? Samo odabrani. Na “čarobnoj gori” bolest se obnavlja i vraća, neprestano vlaži i nema izlječenja.

Brončano prisutan na Dubravkinu putu, Krleža u prvoj magli sumraka vrebalo malobrojne znatizeljnika ili čeka *bankara* Reina, pravog gazdu i graditelje vile na Gvozdu? Na koncu, kad se uvjerio u vražju nazočnost, povjerovao je u demonsko. I tu je Krležu zatekla i uhvatila Marija Ujević: čovjekoliko stvorenje u oklopu samodopadnosti obučeno u prevelike hlače, u nedoumici promatra svoj posve stambeni mauzolej. Sitna glava i snažne, upravo predatorske čeljusti, zvjerski su fiksirane na nama nevidljivi plijen. Kosa je pretvorena u kacigu vanzemaljca i to daje alibi svim njegovim postupcima – možda je oploditelj hrvatske kulture i dvorski pisac bio vanzemaljac? Na ovim prostorima, kad slava daleko premaši očekivani doseg, svi oni žele da se zaboravi početak, ishodište, podrijetlo, svi bi oni da su došli s neba, pali na zemlju i o njima ne znamo ništa. Zato revolucija jede svoj nakot, ubija one koji pamte kako je sve počelo.

Tafofilnim pogledom zagledan u Gvozd brončani Krleža želi se popeti u svoj Berghof i vratiti maglenim mrakovima, sjenama svojih obožavatelja i živim krpeljima. Privlače ga mrlje na plućima, lagana temperatura i vlažnost. Oceani i oluje zavareni ugaslim pogledom bronce upiru prema sjeveru. Sa sjevera će poteći zlo...

Krleža je obožavao balkansko blato i gurao ga u svoje rečenice preko svake mjere. U njega je želio uvući književnost, ljude i prizore, u bezglasni prostor pun magle, i to je materijal od kojeg je Marija Ujević načinila hrvatskog Golema – magleni glib na raskrižju povijesti. Miroslav Krleža kao antropomorfna buhtla blata premazana nejestivim crnilom. Autor boljševisitičke proze, pamfleta i osrednjeg pjesništva, književne neujednačenosti i ideološke pravovjernosti prerušen u golemost. Nakon svega ostale su nesreće, prave tragedije i stid nemoći, srdžba i silna jalovina. Duboke podjele, nepremostive. Gospodar muha

i gospodar abecedarija, arbitar pravovjernosti, pomalo zatečen, sada prepušten šetačima, pijancima, psima i maglama, nikome. Na Dubravkinu putu pod sjenama visokih zidova i razrijeđene šume stoji brončani Krleža. Vidio sam ga još jednom, u Opatiji ispred hotela Millenium; pred njim je Jadransko more i ne zna što bi s njim, jer koliko god opatijske pličine izgledale beživotno, još uvijek nisu poplavljena oranica obavijena maglom.

Zapravo je pravo zlo buknuo nakon dodjele Nobelove nagrade za književnost 1961. Čak je i ideološka zadržanost ustuknula pred očajem izdanog. Dobro je znao da Švedska akademija nije učestvovala u odlučivanju. Nobela je dobio Tito, Jugoslavija, a on je na Bakarićevu sugestiju Nagradu dodijelio osobi koja je samome vragu sušila potpis na paktu s nacističkom Njemačkom – Ivi Andriću. Izdaja, izdaja i svijet se okrenuo: Tito mu se narugao pred drugovima, čitateljstvom i pljunuo ga kao kurvu posred lica. Oduzet mu je obećani prsten i metamorfoza u Golema je započela. I to je trenutak – Marija Ujević napravila je prikazu virusne bešćutnosti i vražje ceremonije, stvora koji se hrani zavišću i ljubomorom. To stvorenje tlačilo je i jelo njena oca Mata Ujevića. Otud ona uska i snažna čeljust vanzemaljske izjelice.

Nakon poniženja s Nobelovom nagradom Krleža uporno želi dokazati da je težina na njegovoj politici veća od zbroja relevantnih europskih književnih imena na onoj drugoj (ne nužno Nobelovaca); veća od europske književnosti, pa započinje strahotna niska sramotnih tekstova, već tamo od antitativirana *Dnevnička*, preko mlohavih i dosadnih *Zastava* koje imaju podsjećati na klasicizam, do one nesretne *Panorame...* gdje Krleža dijeli pamet “vasceloj” Europi te vrijeđa i omalovažava nesumnjive stupove europske književnosti.

Krležu je korumpirala vlastita pamet, a jalove reminiscencije ranjena srca i izlicitirana duša odveli su ga predaleko, na sam rub mizantropije. U vrućici od nezaliječenih rana piše svoje najgore tekstove. Sve je to Marija Ujević znala, ponešto vidjela, čula i upamtila, i onda je to rastakanje Miroslava Krleže pažljivo umijesila rukama i izlila u broncu. Nije Ujevićka izlila svoje čitateljsko iskustvo s Krležom, nego inkuba, zloduha njezina oca prepuštenog samome sebi, jer prolaznicima ili šetačima ne pada na pamet zaustaviti se ili slikati se uz brončani izljev Miroslava Krleže.

Gusto krzno mraka polako zaogrće Dubravkin put prvim večernjim sumrakom, brončanom Krleži bez straha okrećem leđa. Neka sâm podzida nadolazeću tamu i zagrlj ljubljenu maglu. Odlazim među obične žive ljude, prolaznike i šetače. Spomenik je činjenica, ali jedva nekakva istina.

IGOR ŽIC

Neke dvojbe oko Hrvatske književne enciklopedije (ulomak)

I. Slika druga Tita

Pažljivo čitanje ozbiljnih knjiga donosi ponekad puno zadovoljstva i otvara posve nove poglede na *dom i svijet*. Davno sam uočio neobičnu informaciju koju je Vladimir Dedijer donio samo kao bilješku u svojoj hagiografiji *Josip Broz Tito – Prilozi za biografiju* (Beograd, 1953.):

“Titov portret koji je radio Moša Pijade bio je nestao i uprkos svim naporima nije se mogao nigde pronaći. Tek u leto 1952. godine Zagrepčanin Božo Aleksander, činovnik Ujedinjenih nacija, obavestio je Mošu Pijade da je portret pronađen. Njega je advokat Bora Prodanović 1934. godine poklonio Irini Aleksander, suprugi Bože Aleksandera. Aleksanderovi su ga prilikom odlaska iz Jugoslavije ostavili u Zagrebu. Za vreme okupacije bio mu se zameo svaki trag. Sada se nalazi u Beogradu.” (Dedijer, V.: *Novi prilozi za biografiju J. B. Tita*, Rijeka, 1980., str. 234)

Riječ je o ulju na platnu dimenzija 32x27 cm, koji je naslikao Moša Pijade dok su on i Tito izdržavali zatvorsku kaznu u Lepoglavi. To je **prvi** portret J. B. Tita uopće. Sama Irina Aleksander komentirala je taj portret u Ženevi, 15. siječnja 1999. godine, redatelju Željku Senečiću.

“Irina: Pa mi smo Titov, Titov portret, Moše Pijade visio kod nas i svi su tvrdili da je to nitko, a ja sam tvrdila da je to netko veoma važan. I ja nisam znala kako. Ja sam mu slala pakete. I on mi se zahvalio na Mirovnoj konferenciji (održavala se u Parizu od 29. srpnja do 15. listopada 1946.; jugoslavenski veleposlanik bio je srpski književnik i Krležin bliski prijatelj Marko Ristić, a jugoslavenski delegat Moša Pijade, op. aut.) u našoj ambasadi smo bili na primanju, i tko je to bio od starih naših zagrebačkih revolucionara koga još studentom sam znala, koji je stajal u grupi oko Tita. I on kaže: *Tito, jel ti poznas Božidara i Irinu Aleksander?* On kaže: *Iročku? Pitajte nju da li ona mene zna? Pitajte nju da li ona mene zna. Da li zna da sam ja bio jedan od onih koji je primao njezin paket i njezin pulover do danas čuvam.* Ja sam znala da na... Što im mogu slati? Tople stvari i nešto za jelo. To njega i Moše Pijade samo stalno pomagali da ih nismo znali. I Moše kad je došao u Paris, došao nam u posjetu zahvaliti se.

Senečić: A tko vas je, tko vas je nagovorio da im šaljete pakete?

Irina: Kad smo znali tko je, tko je uhapšen. Mi smo pratili to... Mi smo znali tko je Tito... On je bio velika ličnost u izgnanju, ali ne u Rusiji. A ja sam

imala pristup u Kominternu da dobijem *Jutarnji list* ili *Večernji i Obzor*...” (Aleksander, I.: *Samo činjenice, molim!*, Zagreb, 2007., str. 297)

Ova jednostavna objašnjenja vitalne stogodišnjakinje s jedne strane su prostodušno iskrena, a s druge su hrpa sranja! Ako u svačijem životu postoje javni, privatni i tajni dijelovi, kod Irine Aleksander javno i privatno su vrh ledenjaka, a tajno je onaj neusporedivo veći podmorski dio uronjen u hladnu i neprozirnu vodu sjevernog Atlantika! Preslatka je anegdota koju navodi književnica Anais Nin u svojem *Dnevniku pod zima 1942. godine*:

“Kad je muž Božidar Aleksander ispunjavao formular za ulazak u Ameriku, na pitanje: *Namjeravate li raditi na rušenju vlade Sjedinjenih Američkih Država?* Odgovorio je: *Ne, jer dolazim bez supruge.*” (!!!, op. aut.) (isto, str. 265)

Dakle, sve je to lepršavo i neobavezno, duhovito, salonski revolucionarno i frivolno. Jedna svjetska dama, koja je znala puno važnih i manje važnih političara i umjetnika, ležerno je živjela u Zagrebu između dva svjetska rata i u svom salonu u Đorđićevoj 7 okupljala je, **svakodnevno (!) pošteni lijevu inteligenciju** od Miroslava Krleže, do slikara grupe *Zemlja* – Hegedušića, Postružnika, Tabakovića, Svečnjaka..., a pripuštala je ponekad i *reakcionare* kao što je bio dirigent Lovro pl. Matačić. Suprug Božidar Aleksander bio je jedan od najbogatijih industrijalaca u Zagrebu, odvjetnik blizak HSS-u, koji je tolerirao koješta svojoj ekstravagantnoj supruzi. No, sve dobiva nešto mračniju notu s idućim ulomkom.

“Senečić: Kako je, je li dobro živio ili loše Krleža? Je li imao novaca? Irina: Živio, moj muž ostavio mu sve. Ostavio mu je svoj račun kad (nerazgovjetno). Sve. To, to niko nije nigdje nikad spomenuo, alimene, i kad je išo na operaciju, skupio je sto hiljada dinara tadašnjih i dao Krleži i nekim slikarima. Na primjer Postružnik. Postružnik uvijek pamti. Moj muž poveo naše *Zemljaše* i mi smo s njima u trećem razredu (vlaka) išli, sve u muzej u Beč. Niko od njih nije vidio muzej Beča. I mi smo hodali sa *Zemljom* po Beču gledajući slike.” (isto, str. 299)

O svemu tome svoje mišljenje ima talijanska obavještajna služba, koje navodi u dokumentu od 15. travnja 1936. godine:

“Gospođa Irina Aleksander blagajnica je lokalne komunističke stranke i ona prima svu novčanu potporu koja stiže iz Moskve. Njezini blistavi saloni služe kao okupljalište lokalne komunističke inteligencije. Ona koristi lokalnu političku situaciju kako bi komunističke agitatore ubacila u redove hrvatske oporbene stranke dr. Mačeka, te u redove policije, s ciljem da djeluju kao agenti provokatori koji trebaju poticati izbijanje nereda prilikom i najbeznačajnijih političkih skupova.” (Aleksander, I.: *Svi životi jedne ljubavi*, Zagreb, 2003., str. 350)

Svi ovi navodi traže određeno kronološko sistematiziranje, ne bi li se jasno iznijelo što je, zapravo, radila Irina Kunjina, udata Aleksander. Kako je u njenom životu Miroslav Krleža probudio neočekivane strasti – njihov odnos bio je vrlo složen i buran! – onda ćemo preko njega pokušati razotkriti nju... I onog trećeg...

Miroslav Krleža rođio se 7. srpnja 1893. godine u Zagrebu. Otac, također Miroslav, bio je redarstvenik, a kum dr. Milan Jovanović, jedan od šefova zagrebačke policije. U lipnju 1907. pao je četvrti razred gimnazije (danas bi to bio osmi osnovne škole!), no završio ga je iduće 1908. godine. Potom je otišao u Kadetsku školu u Pečuhu, gdje završava tri razreda i potom odlazi na *Ludoviceum*, mađarsku vojnu akademiju u Budimpešti. Tu završava tri semestra i – biva otpušten.

Zbiva se nešto prilično neobično. Tijekom balkanskih ratova, otpušteni pitomac elitne vojne akademije, vrlo zaobilazno, preko Pariza, Marseillea i Soluna, dolazi, početkom lipnja 1913., u Skopje. Sam Krleža zapisao je kakav je impresivan utisak ostavio na srpskog generala Vasića.

“...promatrao me kanibalski: evo jedne austrijske špijunčine!” (Lasić, S.: *Krleža, Kronologija života i rada*, Zagreb, 1982., str. 105)

Ipak, braća Srbi ga nisu streljali – što bi bilo jedino logično rješenje bizarne situacije, već ga nastoje iskoristiti za sebe. Prilikom prelaska u Zemun, uhapšen je, na temelju austrijske tjeralice, ali i kao vrlo sumnjiva osoba i potom – pušten! Dijelom nam posljedice mogu objasniti što je i za koga radio Krleža u tim turbulentnim danima uoči prvog svjetskog rata.

Krleža se tijekom rane jeseni 1913. godine javlja u Zagrebu književnom kritičaru Milanu Marjanoviću. Taj Kastavac bio je čovjek velikog srpskog povjerenja. Njemu je Jovan Skerlić, poslanik u srpskoj skupštini i autor *Istorije nove srpske književnosti* (1914.), dao novac da pokrene, u Rijeci, *Književne novosti*. Prva funkcija tog časopisa bila je politička priprema nastanka Kraljevine Jugoslavije. *Književne novosti* izdavao je Srbin Gjuro Trbojević, čija je knjižara bila u sklopu pravoslavne crkve svetog Nikole, pedesetak metara od riječkog Gradskog tornja. Početkom 1914. izašlo je ukupno 26 brojeva tog *trojanskog konja velikosrpstva*. U časopisu se, kroz bizarnu anketu koja je išla iz broja u broj, histerično inzistiralo na srpskom jeziku u budućoj Kraljevini Jugoslaviji!

Odmah na prvi Krležin objavljeni tekst – *Legendu u Književnim novostima* br. 1 – *Srpstvo* je donijelo pohvalnu kritiku iz pera Milana Savića, a vrlo utjecajne i tiražne, katoličke *Riječke novine*, anonimni napad!

Tijekom prvog svjetskog rata najvažniji događaj u Krležinom životu bila je Oktobarska revolucija 1917. godine. On je prihvatio Lenjina kao novog mesiju i bacio se svim snagama na širenje nove vjere. Do listopada 1918. radio je u Šilovićevom Uredu za pomoć postradalima u ratu, a potom radi, s Augustom Cesarcem, na pokretanju lista *Plamen*. Časopis se pojavio 1. siječnja 1919. godine i bio je velikim dijelom financiran novcem ruskih komunista, koji je donio Alfred Diamantstein, agent Bele Kuna. Diamantstein je, u kolovožu 1919., na policiji priznao da je predao Cesarcu za *Plamen* 20.000 kruna. Krleža je do smrti negirao da je dobio taj novac, no dokazano je da je Diamantstein govorio istinu.

Tijekom 1920. godine Krleža intenzivno sudjeluje u radu komunističke partije, te drži govore na skupovima u Zagrebu, Karlovcu, Delnicama, Fužinama, Kraljevici, Crikvenici, Senju... U rujnu 1920. iz Rusije se vratio Josip Broz.

“Sjećam se dobro da se među radnicima u Zagrebu pričalo u to vrijeme – veli Miroslav Krleža – da je u Zagrebu stigao iz Rusije jedan radnik po imenu Broz, s astrahanskom šubarom na kojoj se još vide ostaci od petokrake zvijezde koju je nosio u Rusiji.” (Dedijer: 1980., str 87)

Krajem te godine *Obznanom* je zabranjena propaganda komunističke partije u Kraljevini SHS i to je bitno promijenilo način rada tog veselog društva. U svibnju 1921. godine Irina Kunjina, oženjena za ruskog carskog (!) pukovnika Černova, dolazi u Zagreb, kao izbjeglica ispred bezobzirnog Lenjinovog terora. Ona je upoznala obitelj Aleksander već u kolovozu 1921., a s budućim mužem se zbližila tijekom studija prava 1922. godine. Krleža je želio, iz Beograda, ići u Rusiju već 1922., no nije uspio dobiti putovnicu. S druge strane Irina, na nagovor Božidara Aleksandera, odlazi u Rusiju, vjerujući u amnestiju. Najvjerojatnije je tamo njen prvi muž strijeljan, a ona je počela raditi za komunističku partiju te pisati za *Pravdu*.

Od listopada 1922. do ožujka 1923. u Rusiji je bio Krleži vrlo blizak August Cesarec. Sam Krleža kreće prema *krvavom komunističkom carstvu* u jesen 1924. godine, i to pravcem Beč-Drezden-Berlin-Riga. U Rusiji je bio od siječnja do svibnja 1925. godine. Prema simpatičnoj, ali ne naročito uvjerljivoj anegdoti koju je sama iznijela, Irina Kunjina izbjegla je susret s Krležom.

“Godine 1925. za vrijeme vašeg *Izleta u Rusiju* bila sam suradnica *Lenjin-gradske pravde*, recenzentica filmova, reporterka, takozvana *Katica za sve*. I nazove me urednik kući:

– Vi ste Kunjina, jedina koja kod nas zna srpski. Idite smjesta u *Evropejskuju* (hotel, op. aut.) intervjuirati Krležu.

– Oprostite družo uredniče, ali moje znanje srpsko-hrvatskoga nikako mi neće pomoći da intervjuiram Krležu. Na žalost, moram vas zamoliti da me oslobodite te dužnosti.

– Zašto, ako smijem znati?

– Smijete. Sigurna sam da ću ispasti sumnjiva osoba time što ću pokazati da znam njegov jezik.

– Svakako biste ispali – nasmiješio se Krleža neobično ljubazno.

– Čak sam zapamtila svoj argument: gurnut će me sa svojih stuba i vikati zamnom: *Čekistica!* Ili će pomisliti da me poslala zagrebačka policija i još će se više razljutiti.” (Aleksander: 2003., str. 145)

U stvarnosti Krleža i Kunjina diskretno su razmjenili različite informacije. Ona nedugo potom stiže u Beč, gdje se u lipnju 1926. godine ženi s Božidarom Aleksanderom, potom dolazi u Zagreb te kao šefica/blagajnica Kominterne u Hrvatskoj počinje okupljati lijeve intelektualce.

Tijekom 1926. godine dolazi do prvih kontakata između Krleže i mladog slikara Hegedušića. A Irina je bila posve blizu...

“Senečić: Hegedušića, Krste Hegedušića. Pričajte mi malo o Hegedušiću i slikama, o...

Irina: A Hegdušića i *Zemlju* sam ja otkrila, to priznajem. To jest Krsto je postajao samo im tri velikana u to vrijeme koji su bili grupirani – Babić, Becić i treći...

Senečić: Miše.

Irina: Miše. Samo M sam... Htela sam reć Moša Pijade. To mu je slični. Toga smo u zatvoru upoznali..." (Aleksander: 2007., str. 291-292)

Josip Broz, vrlo nejasnih partijskih puteva, završio je u Lepoglavi, poslije tzv. *Bombaškog procesa*, u siječnju 1929. godine, upravo u danima kad je kralj Aleksandar uveo diktaturu. U siječnju iduće, 1930. godine, u Lepoglavu je, iz Sremske Mitrovice, prebačen Moša Pijade. I tako dolazimo do izrade portreta Josipa Broza, ali i do milosrdne Irine Aleksander koja dvojici prekaljenih komunista šalje hranu i odjeću, a vjerojatno i ponešto informacija i novca.

Josip Broz postao je *Tito* 1934. godine, čim je izašao iz zatvora u Ogulinu. Odlazi u Beč, gdje je bilo sjedište Centralnog komiteta komunističke partije. Od 1932. godine sekretar CK bio je Milan Gorkić, pravim imenom Josip Čizinski, inače ruskog porijekla i oženjen Ruskinjom. Tijekom višetjednog boravka u Beču Tito je kooptiran za člana Politbiroa Centralnog komiteta. To mu je uspjelo samo zbog direktnog zalaganja Irine Aleksander (tada često u Beču), koja ga je držala za svog *dark horse*-a, favorita iz drugog plana za preuzimanje komunističke partije Jugoslavije! Upravo tada ona naručuje njegov portret – iz čisto pragmatičnih razloga!

"U proljeće 1934. Tito je ilegalno dolazio u Zagreb i nastojao je da pomiri fronte u književnom sukobu, koji se ponovno rasplamsao pojavom časopisa *Danas*... Iz njegovog izvještaja što ga je napisao početkom kolovoza 1934. naslućuje se sve nezadovoljstvo rukovodstva tom književnom svađom. Prihvaćajući se uloge da izgladi ove sporove među književnicima, Tito je najprije otišao kod Durmana, urednika časopisa *Književnik*... Posle toga Tito je posjetio Miroslava Krležu koji mu je opširno izneo istorijat kako je došlo do tih međusobnih napadaja." (Lasić: 1982., str. 248-249)

Gdje je u svemu tome Iročka?

Vlado Mađarević zapisao je, 1981. godine, neke primjedbe uz tekst Novaka Simića tiskan u *Oku*.

"Simić je opisao veoma živo i zanimljivo (iako s mnogim greškama) književna zbivanja u Zagrebu tridesetih godina i atmosferu u salonu simpatizerke lijevog pokreta Irine Aleksander... Simićeva potkupljivačko-kriminalistička priča – izmišljotina je s podnaslovom *Trebalo je Krleži začepiti usta* (*Oko*, br. 224). To jest, da je Irina Aleksander jedan od glavnih inicijatora *sukoba na književnoj ljevici*, da je upravo ona pokrenula prve napade na Krležu zbog *po-vrijeđenosti* i iz *osvete* jer joj se Krleža navodno zamjerio što nije htio da on nju ili ona njega posjeti (*Hijela je i njega uvrstiti u svoju skupocjenu zbirku* – kaže Simić). Pa kad joj nije uspjelo da se upozna s Krležom, duboko se uvrijedila i htjela se pod svaku cijenu osvetiti. I zato je financirala Milana Durmana – da

kupi *Književnik* te da Krleži začepi usta, da mu se oduzme tribina, da ga se onemogući i finansijski kazni.” (Aleksander: 2003., str. 238-239)

Novak Simić prilično je dobro poznao situaciju u Zagrebu i njegova procjena da je *sukob na književnoj ljevici*, zapravo inačenje uvrijeđene Iročke, vrlo je blizu – na jednoj razini! – suštini stvari. No, s Iročkom je problem, što se ona redovito prebacivala iz javnog u privatni, a potom u tajni život! Dakle, nakon što je Krleži pokazala tko je gazda u Zagrebu, dolazi do *dirljivog službenog* susreta.

“Krajem zime 1936. godine na mom radnom stolu zazvonio je telefon.

– Mogu li govoriti s gospođom Aleksander?

– Pri telefonu.

– Ovdje Krleža.

– Koji Krleža?

– Koliko Krleža poznajete?

– Ni jednog, a pogotovo, na žalost, onoga kojega bih htjela znat.” (Aleksander: 2003., str. 139)

Ovo je cirkusantski uvod, a nastavak je nešto drugačiji.

“Senečić: A je li se sjećate Krležinog *sukoba na ljevici*?

Irina: Naravno, Krležine sve dogodovštine su se odigravale većinom kod nas. To jest on dolazio kod nas i juridički htel rješavati s Božidarom, a htio je znati i moje mišljenje.” (Aleksander: 2007., str. 312)

Ili ukratko, Irina Aleksander je ključna figura u političkim, ali i umjetničkim zbivanjima u Hrvatskoj između dva svjetska rata. Krajem 1936. godine u Beču je formiran Polit-biro u sastavu: Gorkić (generalni sekretar), Tito (organizacijski sekretar), Žujović, Čolaković, Leskošek. Neposredno nakon toga, u siječnju 1937., Tito je došao do Krleže u Zagrebu, prvenstveno da mu zahvali za posredovanje kod Irine Aleksander.

“Govorili smo do u kasnu noć i danas, poslije mnogo godina, ne mogu da opišem sve elemente tog razgovora, tim više što se kretao uzduž i poprijeko o mnogim stvarima, ljudima i pojavama, na preskok i kao što se kaže: horizontalno i vertikalno, o svemu i još koječemu.”(!!!) (Krleža, M.: *Titov povratak 1937.*, *Borba*, 25.05.1953., str. 5)

Osim s Titom, Krleža je bio u intenzivnom, ali vrlo zamršenom odnosu s Iročkom. Između ostalog omogućio joj je da 1937. godine postavi dramu *Puškin* u Narodnom kazalištu, preko svog starog prijatelja Tita Strozziya, tada direktora drame. Tekst je bio povijesno dobro utemeljen, no loš za pozornicu i taj ljevičarski propagandni pokušaj pretvorio se u težak debakl. Rebecca West, žena koja je napisala *Crno janje, sivi sokol*, obiman putopis koji je postao najutjecajnija knjiga o Kraljevini Jugoslaviji na Zapadu (inače dugogodišnja ljubavnica H. G. Wellsa te vrlo bliska engleskim i američkim tajnim službama), zapisala je:

“Dok smo razgovarali o političkoj situaciji do našeg stola dotrča prekrasna mlada Ruskinja, koja je mogla ostati s nama samo pola sata, jer je nadgledala svoju dramu o Puškinu koja je prije nekoliko dana bila izvedena u Narodnom

kazalištu i doživjela neuspjeh. Donijela je novosti da je ovaj začudan Uskrs sada donio mećavu. Snježne su se pahulje topile na njezinoj zlaćanoj kosi, savršenoj koži i gipku tijelu u crnoj haljini...

...Okrenula se od nas smijući se, no zatim se ponovno okrenula: *Tako što mi se ne sviđa! Glumačkom je umijeću prirođena stanovita poruga, glumci moraju rasplakati svakoga osim sebe; ako ne plaču, moraju se u sebi rugati onima koji jesu uplakani!* Protrnula je, zaželjivši da nikad nije napisala tu dramu, da nikad nije okušala sreću u kazalištu – dijete koje je izabralo pogrešan način proslave rođendana. Otrla si je tugu s usana i otišla, nasmijana.” (West, R: *Crno janje sivi sokol*, iz knjige Aleksander: 2007., str. 261-263)

Važnija posveta Irini Aleksander Krležin je roman *Na rubu pameti* tiskan 1938., u kojem vrlo otvoreno piše o svom ljubavničkom odnosu s Jadvigom Jesenskom. S druge strane, ona je, preko Kominterne, u Moskvi intervenirala za Josipa Broza, gurajući ga i dalje kao svog partijskog favorita. Njen plan bio je olakšan Staljinovim hapšenjem i strijeljanjem Milana Gorkića kao njemačkog špijuna!

Tito je u više navrata dulje boravio u Parizu 1937.-1938., a tamo stižu 1938. i Aleksanderovi, zbog Božidarovog liječenja. Na Krležin nagovor vraćaju se u Zagreb u srpnju 1940. godine. Iz Zagreba bježe početkom 1941. godine nakon što su im vrlo kompromitirajući dosjei u zagrebačkoj policiji spaljeni, te nakon što su nabavili putovnice. Drugi svjetski rat provode između Floride i New Yorka, gdje se Božidar zaposlio u Ujedinjenim narodima.

U Viskovićevom – pet stranica dugom! – članku o Krleži u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* (II, 2010., str. 431-437) nema niti spomena Irine Aleksander...

II. Čavrljanje o enciklopedijama

Iste te 1941. godine, uoči dolaska drugog svjetskog rata na Balkan, dr. Mate Ujević pokrenuo je u Banovini Hrvatskoj *Hrvatsku enciklopediju* koju je izdavao, od drugog sveska, tek utemeljeni *Hrvatski izdavački bibliografski zavod*. Prve dvije knjige otisnute su 1941., treća i četvrta 1942., a peta, većim dijelom uništena u tiskari, 1945. godine.

Uredničko vijeće sačinjavali su: dr. Albert Bazala, dr. Stjepan Bosanac, dr. Stanko Hondl, Filip Lukas, Mate Malinar, dr. Stjepan Zimmermann, dr. Andrija Živković, a središnje uredništvo: Zvonimir Doroghy, Petar Grgec, Ivo Horvat, Josip Jedvaj, dr. Franjo Jelašić, Vinko Proštenik, dr. Gustav Šamšalović, Pavao Tijan, Ljubo Wiesner, Nikola Žic, Božidar Magovac, Josip Milković i Petar Preradović, dok su za likovne priloge bili zaduženi Ivan Meštrović i Joza Kljaković.

Kao što vidimo, tu nije bilo prostora za Miroslava Krležu, iako su tu prisutni njemu bliski ljudi poput Mate Malinara (otac Anđelka Malinara, njegovog

dugogodišnje tajnika i urednika) i Ljube Wiesnera. Krležu nema niti među više od 250 autora članaka, gdje su pod M. K. navedeni: dr. Marin Katalinić, ing. Milan Krištof, prof. Milan Kovačević i dr. Milko Kos. To nam govori da su tadašnji Krležin položaj i šira kulturna važnost bili nešto drugačiji no što nam to predstavlja *Hrvatska književna enciklopedija* – u kojoj je on predstavljen kao *drugi najveći sin naših naroda i narodnosti*, prvi i najveći pisac te enciklopedist koji na svojim leđima nosi cijeli svemir.

Nije mu pomoglo ni to što je svoja prva *Sabrana djela* pokrenuo 1923. (kad je imao samo 30 godina!), druga 1932., a treća 1937. godine!!! Također odmah treba reći da je u međuratnoj hrvatskoj književnosti bio *prvi komunistički pisac*, no da se obično pozicionirao iza *građanskih* pisaca Milutina Cihlara Nehajeva (predsjednik Društva hrvatskih književnika od 1926. do smrti 1931.; *Sabrana djela* I-XIII, 1943.-1945.), te Vladimira Nazora, kralja čitanki i pompozne poezije.

U uvodu je Mate Ujević postavio okvir cijelog zamašnog projekta Hrvatske enciklopedije.

“1. U vrlo teškim i tmurnim vremenima izlazi *Hrvatska Enciklopedija* pred hrvatsku javnost, ali baš činjenica, da izlazi u sadašnje vrijeme, potvrđuje našu moralnu i intelektualnu otpornost i stvaralačku snagu. Poteškoće s kojima se morala boriti H. E., bile su vrlo velike; naporima naših urednika i suradnika, kao i pažnji hrvatske javnosti, imamo zahvaliti, da dobivamo djelo, koje će pružiti zaokruženu sliku života i svijeta, te na taj način pridonijeti jačanju hrvatske kulture i razvijanju narodnih intelektualnih, estetskih i etičkih sposobnosti.

Znanje doduše nije jedino mjerilo kulture, ali ono je ponajjače sredstvo za razvijanje i oblikovanje kulturnih nastojanja prema određenom cilju. Bez poznavanja činjenica, koje uvjetuju i određuju život pojedinca i skupina, nema harmonične kulture. Duh stvara vječne vrednote, a bez znanja on ostaje neplodan. Duhovna dobra, a ne fizička snaga, daju narodima posebno mjesto; po duhovnim vrednotama narodi se razlikuju i spajaju, a oni koji ne mogu kulturnom stvaranju dati svoj lik, ostaju duhovni robovi...

2. Pripremni su poslovi za enciklopedijsko djelo vrlo teški i složeni, pogotovo kod nas, jer nismo imali potrebnih predradnji. Trebalo je prije svega odrediti pojmove (natuknice) i opseg struka. Središnje uredništvo je nakon dugih predradnji i savjetovanja utvrdilo omjer struka i svakoj odredilo, u kome postotku ima biti zastupana u H.E. Isto tako središnje uredništvo je odredilo, koji pojmovi iz pojedinih struka imaju ući u H.E. i u kom opsegu, ostavljajući urednicima grupa mogućnost, da popune alfabetar i da oni ili suradnici u slučaju potrebe prošire ili skrate predviđeni prostor...

Središnje uredništvo nije bez velike muke vraćalo suradnicima članke na prerađbu i to uglavnom iz načelnih razloga. Željeli smo, da naši ljudi pišu o ljudima i pojavama onoliko, koliko po svom najboljem uvjerenju drže, da je

potrebno kazati. Ni u jednom slučaju nije bilo skraćivanja iz motiva, koji ne bi bili stvarni, objektivni i naučni.” (H.E., I, Zagreb, 1941., str. IX-X)

Kao rijetko gdje tako u ozbiljnoj enciklopedistici vrijede definicija sv. Augustina (koju je on preuzeo od pitagorejaca, a oni od Egipćana):

“Sviđa se samo lijepo, u lijepom pak oblici, u oblicima – proporcije, u proporcijama – brojevi.” Naime, ljepota enciklopedije ogleda se skrupuloznom abecedariju, činjeničnim tekstovima oslobođenim ideologije te u preciznim omjerima u duljini članaka, zavisno od važnosti pojma ili osobe.

Kako se Mate Ujević, stjecajem okolnosti, kao pripadnik intelektualne hijerarhije NDH, našao na poraženoj strani, a Miroslav Krleža – iako tome ničim nije doprinio, umirući četiri godine od straha u Zagrebu! – na pobjedničkoj, sve se promijenilo. No, *prvi najveći pisac Titove Jugoslavije*, bio je Vladimir Nazor, u prvom redu zbog svog odlaska u partizane. Naravno, Nazor je odmah pokrenuo izdavanje *Sabranih djela* (I-XV, 1946.-1950.), kao logični nastavak svoje velike poslijeratne knjiške produktivnosti, što je uključivalo: *S partizanima* (1945.), *Pjesme partizanke* (1945.), *Govori i članci* (1945.), *Ahasver* (1945.), *Legende o drugu Titu* (1946.), *Kurir Loda* (1946.), *Partizanka Mara* (1946.) i *Pionir Grujo* (1947.). No, sjajnu startnu poziciju, pojačanu političkim položajem predsjednika Prezidijuma Sabora NR Hrvatske (gdje mu je tajnik bio Anđelko Malinar!), Nazor je izgubio smrću 1949. godine. Zanimljivo je primjetiti da je Nazorova bibliografija obimnija u *Enciklopediji Jugoslavije* (VI, 1965., str. 264-265), no u HKE (III, 2011., str.187).

Drugi pisac koji je pokazao želju da zasjedne na tron *književnih besmrtnika* bio je moralno vrlo dvojbeni Ivo Andrić – visoko pozicionirani diplomat u Kraljevini Jugoslaviji, simpatizer Njemaca, te pasivni promatrač tijekom drugog svjetskog rata. On je, također, krenuo s ubrzanim izdavanjem svojih djela, no njihova je razina bila neusporedivo ozbiljnija od Nazorovih. Tako je objavio: *Gospođicu* (1945.), *Travničku hroniku* (1945.), *Na Drini ćuprija* (1945.), *Izabrane pripovetke* (1945.), *Nove pripovetke* (1948.), *Priča o vezirovom slonu* (1948.), *Priča o kmetu Simanu* (1949.).

Krleža je, zapravo, krenuo s treće pozicije. Postojale su velike dvojbe oko njegovog prijeratnog položaja unutar komunističke partije, te, još i više, oko mizernog (nepostojećeg!) doprinosa pobjedi. Međutim, njega je otvoreno zaštitio Josip Broz – zbog Irine Aleksander! Tako već 1945. godine postaje jedan od urednika u časopisu *Republika*, gdje u prvom broju objavljuje duži tekst *Književnost danas*. Takođe kreću njegova (četvrta!) *Sabrana djela*: *Hrvatski bog Mars* (1946.), *Povratak Filipa Latinovicza* (1947.), *Tri drame – U Logoru, Vučjak, Golgota* (1947.), *Novele* (1948.), *Lirika* (1949.), te *Glembajevi* (1950.). Shvativši da je ovaj niz odviše skroman, zamišlja neusporedivo ambicioznija (peta!) *Sabrana djela* (koja su izlazila od 1953. do 1972., u 27 svezaka! Godine 1975. pokrenuta su šesta *Sabrana djela* u 50 knjiga, a urednik svih poslijeratnih *Sabranih djela* bio je Anđelko Malinar!).

Godine 1949. glavni Krležin projekt bila je *Izložba jugoslavenskog srednjovjekovnog slikarstva i plastike* u Parizu. Zbog tog umjetničko-političkog projekta ostao je u Parizu gotovo godinu dana. Pratila ga je i Bela Krleža. Puno vremena provodio je s ambasadorom Markom Ristićem, srpskim nadrealističkim piscem i svojim dobrim prijateljem. Stanko Lasić vrlo precizno je opisao, u antologijskoj knjizi *Krleža, kronologija života i rada* (Zagreb, 1982.), trenutak i razloge nastanka *Jugoslavenske enciklopedije*.

“Njegovi dojmovi o Parizu i ovog su puta bili tmurni i loši: posljedice rata još su se jako osjećale, intelektualni život se kretao izvan naših jugoslavenskih preokupacija, nitko u toj zemlji o nama nije ništa znao. Upravo ga je ta prazna slama u glavama čak i onih koji su nam bili skloni najdublje impresionirala. Organiziranje izložbe u Parizu omogućilo mu je najneposredniji kontakt s visokim jugoslavenskim rukovodiocima: kulturno-društvena margina, na kojoj se nekoliko godina nalazio, definitivno je napuštena. Njegova riječ – i pismena i usmena – sluša se i ima vrlo značajnu težinu. On se u sebi odlučio: jedino podržavajući ovu vlast moguće je nadvladati sablasti prošlosti i produbiti i proširiti proces demokratizacije našeg društva. Jedino uz tu vlast moći će se ići u opovrgavanje (artističko) svake vlasti, tj. bit će moguća dubinska, spiritualna, poetska revolucija i evolucija.” (str. 350)

U ožujku 1950. izložba je bila otvorena u Parizu i postigla je veliki uspjeh, nezavisno od Krležine apsolutne nekompetetnosti za povijest umjetnosti (ali i brojna druga područja, što se lako može iščitati iz beskrajnog lupetanja sažetog u desetak tisuća citata (!) u *Panorami pogleda, pojava i pojmova* (I-V, Sarajevo, 1975., urednik Anđelko Malinar.)).

Dakle, čovjek koji od obrazovanja ima samo trogodišnju srednju mađarsku vojnu školu predstavlja svijetu kulturnu baštinu jedne zemlje, kao *ductus generalis*, odnosno *vrhovni zapovjednik* (!; ublaženo – generalni direktor izložbe). Čovjek koji je znao *sve o svemu i ništa o ničemu* odlučio je, inspiriran svjetlima Pariza, rasvijetliti Balkan te pokreće, po drugi put, *Hrvatski bibliografski izdavački zavod*, no, pod novim imenom. *Leksikografski zavod FNRJ* utemeljen je 5. listopada 1950. u nekadašnjoj (i današnjoj!) zgradi Matice hrvatske, na adresi Strossmayerov trg 4. Iz svoje radne sobe na prvom katu, Krleža je gledao Zrinjevac s Meštrovićevim spomenikom Strossmayeru.

Kako je to daleko nadilazilo njegove intelektualne i organizacijske moći, morao se osloniti na provjerenog, pomalo antijugoslavenskog – odnosno prohrvatskog! – Matu Ujevića. U *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* postoji članak koji nam govori ponešto o tom nemilom događaju.

“Ujević, Mate, enciklopedist, povjesničar književnosti, kritičar, bibliograf i publicist (Krivodol kraj Imotskoga, 13. VII. 1901. – Zagreb, 7. I. 1967). Franjevačku gimnaziju pohađao u Sinju, a klasičnu u Splitu, gdje je maturirao 1922. Studirao je jugoslavistiku, francuski jezik, povijest i umjetnost u Ljubljani te u Zagrebu, gdje je 1935. doktorirao tezom o J. Hraniloviću. Radio je u Zagrebu u

Narodnoj grafici, kao nastavnik Nadbiskupske klasične gimnazije (od 1926.), upravitelj Hrvatskoga izdavačkoga (bibliografskoga) zavoda (1941.–45.), potom u Nakladnom zavodu Hrvatske, Vladinoj komosiji za razgraničenje, Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci, te 1950.–1965. kao pomoćnik direktora u Leksikografskom zavodu FNRJ.

Bio je pokretač, glavni urednik ili ključni suradnik *Hrvatske enciklopedije* Konzorcija i HIBZ-a (1941.–45.), *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova u časopisima Narodne Republike Hrvatske* JAZU (1948.–49.), *Pomorske enciklopedije* (1954–64), *Enciklopedije Jugoslavije* (1955–71) i Bibliografskoga kataloga LZ (djelomice objavljen 1956.–2004).

U međuratnome razdoblju bio je istaknuti pripadnik hrvatskoga katoličkoga pokreta (20.-tih godina i Hrvatske pučke stranke) publicist širokog interesa, uključujući zapostavljenu nacionalnu (pionirska knjiga *Gradišćanski Hrvati*, 1933.) i kritiku tadašnjih totalitarnih sustava (brošura *Abesinija*, 1935). Dobitnik je izraelskog priznanja Pravednik među narodima...

Posvetivši veliki prostor povijesnom i nakladničkom kontekstu, s tih je polazišta monografski obradio povijest hrvatske književnosti (1931.) i Hraničeviću djelatnost (1933.), sastavio hrvatsku narodnu pjesmaricu (1938.) i više srednjoškolskih čitanki (1941.–1944.; dijelom u suautorstvu, te priredio, među ostalim, opuse J. Čedomila i Đ. Sudete (1943.–1944.)). Godine 1928. tiskano mu je autobiografsko pripovjedno djelo *Mladost Tome Ivića*, a 1955. kompendij *Misli i pogledi A. G. Matoša...* (HKE, IV, 2012., str.354-355)

Problem s ovim člankom je u tome što ne doznajemo ništa o tome kako je i zašto Miroslav Krleža, nepostojeći suradnik *Hrvatske enciklopedije*, postao pretpostavljeni njenom utemeljitelju Mati Ujeviću, iako je očigledno da je ozbiljan posao i dalje nastavio raditi Ujević, dok je komesarski dio odradivao Krleža. Također se ne komentira da je odlična knjiga Matoševih citata postala inspiracija i model za katastrofalnu petotomnu Krležinu *Panoramu*...

III. Hrvatska književna enciklopedija

Prvi predložak za *Hrvatsku književnu enciklopediju* nažalost nije *Hrvatska enciklopedija*, pa ni *Leksikon pisaca Jugoslavije*, kako cinično sugerira pisac Davor Velnić u polemičkim tekstovima u *Vijencu* (16. 05. i 13. 06. 2013.), već *Krležijana*, opus magnum Velimira Viskovića. Taj izdavački poduhvat (1993.–1999.) svojevrсни je duhovni uroboros: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* radi enciklopediju o Miroslavu Krleži. Puni krug. *Hic manebimus optime!* – odnosno: *Tu nam je dobro! Tu ostajemo!*

Kako je *Krležijana* na internetu, tako su dostupne i sve njene dobre i loše strane, što je poučno jer tako možemo vidjeti temelje HKE. Između ostalog postoji članak o neodoljivoj Irini Aleksander (preminuloj 13. prosinca 2002. godine u Švicarskoj!).

“ALEKSANDER-KUNJINA, Irina, književnica i novinarka (Sankt-Peterburg, 15. VI. 1900.). Studirala filozofiju i pravo, suradnica lenjingradske *Pravde*. God. 1926. dolazi u Zagreb udana za B. Aleksandera iz obitelji vele-industrijalaca, filantropa i mecena kulturnih akcija i talentiranih mladih pisaca i umjetnika. Surađivala u *Obzoru*, *Vijencu* i *Književniku* s temama o rus. i sovj. književnosti, a prva upozorava na značenje likovne grupe Zemlja. Prevodi s rus. dječju poeziju, a njenu biogr. dramu *Puškin* prikazuje HNK u Zagrebu 1937. Godine rata provodi u New Yorku, potom živi u Parizu i Ženevi. God. 1936. upoznaje Krležu i blisko prijateljstvo održava se četrdesetak godina. Ono se prije rata njeguje u okviru redovitog okupljanja najpoznatijih lijevo orijentiranih ličnosti kulturnog života Zagreba u njezinu domu. Prevela je na engl. *Gospodu Glembajevu*, zalagala se oko izdavanja Krležinih djela na franc. 50-ih godina. Po Krležinoj noveli *Hodorlahomor Veliki* napisala je komad *Round Trip to Eternity*. Iz njezinih kritički intoniranih memoara o kontaktima s Krležom objavljeni su fragmenti pod naslovom *Fuga Krležiana*.”

Kako je ovo vrlo šupalj članak malo je nadograđen u HKE, pa su neke stvari malo pojašnjene, a druge još više zamućene.

“Nakon Oktobarske revolucije s obitelji se sklonila u Bjelorusiju, a 1920. s prvim mužem, bjelogardijskim pukovnikom, ponovno otišla u emigraciju; 1921. stigla u Zagreb, gdje je radila razne poslove i studirala pravo. Kasnije se udala za uglednog zagrebačkog odvjetnika B. Aleksandera. Između dvaju svjetskih ratova u njezinu domu u Đorđićevoj ulici u Zagrebu okupljali su se poznati intelektualci, književnici i umjetnici, članovi grupe *Zemlja*. Početkom Drugog svjetskog rata odselila se u New York, a posljednja desetljeća života provela je u Ženevi.

Osim mladenačkih radova (*Pjesme-Pesni*, 1918.; roman *Douglas Twed*, 1925.), objavila je nekoliko proznih djela na ruskome, od kojih su najpoznatije autobiografski roman *Tol'ko fakty, Ser!* (1933.; hrv. prijevod *Samo činjenice, molim!*, Irena Lukšić, 2007.). Zbirka priča *Crveni fes* (*Krasnaja feska*, 1938.) i roman *Nadirući val* (*The Running Tide*, 1943.) prošli su nezapaženo. U Zagrebu je u HNK izvedena njezina drama *Puškin* (1937.). Objavila je nekoliko prijevoda s ruskog, od kojih se ističe *Tamo gdje je vrag rekao laku noć* (1931.) E. Zamjatina. Pisala je i književne kritike. Njezino su najvažnije djelo memoarski zapisi *Svi životi jedne ljubavi* (*Memoary*), prvi put objavljeni na hrvatskom jeziku 2003. Znatan dio memoara govori o mladosti u Sankt Peterburgu i pre-revolucionarnoj ruskoj književnosti te o godinama provedenim u Hrvatskoj, koje je obilježila privatna i poslovna veza s M. Krležom.

Zajedno s G. M. Kozincevom i L. Z. Traubergom napisala je scenarij za film *Miške protiv Judeniča* (1924. – i glumila, op. aut!). Nekim hrvatskim piscima bila je nadahnuće (lik *Madeleine Petrovne* u Krležinoj drami *U agoniji*; u Begovićevu romanu *Giga Baričeva* kao lik *Irine Aleksandrovne Bessmertne*; *Sidonije Pollak-Wilson* u noveli I. Lukšić *Sjajna zvijezda Rovinja*), a spominje

se i u mnogobrojnim zapisima (npr. M. Krleže, V. Svečnjaka).” (HKE, I, Zagreb, 2010., str. 15)

Naravno, Irine Aleksander nema u Krležinoj *Enciklopediji Jugoslavije*! Zašto bi i bilo, kad on nikad nije susreo osobu koja bi se tako smiješno zvala!!!

Da ponovimo, Irina Aleksander upoznala je Krležu 1925. godine, prilikom njegovog višemjesečnog posjeta Rusiji i ubrzo je uletjela u hrvatsku politiku i književnost na neočekivan način. Ponekad je teško reći što je zaista bila ona, a što je tek književnost. Navodi se da je kod Krleže bila *Madeleine Petrovna*, ruska emigrantica u drami *U agoniji* (1928.! – iako se ne poznaju do 1936.?!), dok je kod Milana Begovića, u romanu *Giga Barićeva* (1930.-1931.) bila *Irina Aleksandrovna Bessmertna*. Također je inspirirala Rudolfa Habeduša Katedralisa kod kojeg se pojavljuje kao *Lara Petrovna Nikitina* u *Kavani Corso* (1925.), Novaka Simića za lik gospođe *Albrecht*, te Krležinu Bobočku u *Povratku Filipa Latinovicza* (1932.), ali i njegovu *Jadvigu Jesensku* u romanu *Na rubu pameti* (1938.). Ta fascinantna osoba očarala je zagrebačke međuratne intelektualce spojem rafiniranosti, diskretnosti, partijske efikasnosti, slavenske privlačnosti i bogatstva. Miroslav Krleža bio joj je ljubavnik, o čemu on otvoreno piše u romanu *Na rubu pameti* (1938.).

Preskačući ključne informacije i *Krležijana* i *Hrvatska književna enciklopedija* postaju tek pokušaj da se preoblikuje Krležina biografija prema originalnoj zamisli preminulog besmrtnika. Miroslav Krleža bio je svoj najveći i najvažniji književni lik! Krležina poslijeratna kulturna moć u najvećem dijelu počiva na zahvalnosti Josipa Broza, što mu je, preko Iročke, omogućio prvi ozbiljan partijski uzlet! A cijeli *sukob na književnoj ljevici* zbivao se, zapravo, u salonu Irine Aleksander! Na žalost, HKE samo nastavlja petljati po biografijama vrlo zanimljivih – i često tragičnih! – likova naše književne povijesti, stalno zaboravljajući sve ono što objašnjava događaje!

Zanimljivo je primjetiti da nitko nije potpisao članak *Miroslav Krleža* u *Enciklopediji Jugoslavije* – a da je on sam o sebi pisao relativno s mjerom...

“Poslije završene niže gimnazije u Zagrebu i mađarske honvedske kadetske škole u Pečuhu prekinuo je vojni studij u peštanskoj Ludovicejskoj akademiji 1913.; počevši od 1914. objavljuje u dnevnoj štampi i časopisima brojne tekstove (od scenskih motiva, drama i lirike do estetske likovne, književne i političke esejistike). Od 1917. štampa niz knjiga i pokreće četiri časopisa (*Plamen*, 1919; *Književna republika*, 1923.-1927.; *Danas*, 1934; *Pečat*, 1939.-1940.). Od 1950. na čelu Leksikografskog zavoda rukovodi radom na izdavanju enciklopedija; glavni je urednik Enciklopedije Jugoslavije...” (Krleža, M.: Krleža, Miroslav, članak u Enciklopediji Jugoslavije, V, Zagreb, 1962., str. 425)

Enciklopedija Jugoslavije, kao temeljni projekt kontrole lokalne povijesti, vjerojatno je ono što će ovog književnika odvući prema dnu nacionalne kulture. Taj bizarni spomenik neuspješnoj državi, prepun poluistina, netočnosti, laži, falsifikata i idoloških besmislica, optužuje ga čak i više od tragikomične, pe-

totomne *Panorame*, za koju se sada proziva Anđelko Malinar. No, kako HKE sažima važnost *drugog najvećeg sina svih naših naroda i narodnosti*?

Dovoljno je reći da je 10 puta dulji tekst o Miroslavu Krleži, no o Mati Ujeviću! U to ne ubrajam još stotinjak dugih natuknica koje problematiziraju Krležina djela, a od kojih je, recimo, drama *U agoniji* tri puta dulja od teksta o Ujeviću! Iz čega bi slijedilo da je Krleža tisuću puta važniji od Ujevića!? Osnovna stvar koja ne valja kod HKE su proporcije! Sveti Augustin bi se užasn timer, kao i Mate Ujević, diletantskih, shodno tome nakaznih, omjera tekstova...

ZVONKO PANDŽIĆ

*Hommage jugoslavistici**Žena u borbi umjesto Elektre**Los laberintos que crea el tiempo, se desvanecen...*

F. G. Lorca

Prije više od dvije godine, a povodom izlaska iz tiska prva dva sveska HKE[1], napisao sam osvrt u *Vijencu* br. 443 (24. 02. 2011.) *Pisci vjerski i ini: što starije to slabije*.

Odgovorio je urednik Velimir Visković, ne poradi mene i mojih prigovora, nego, kako napisa, zbog čitatelja *Vijenca*. Predložio sam mu opet (*Velimir Visković – posljednji komesar hrvatske književnosti*, *Vijenac* br. 445 od 24. 03. 2011.) da u četvrtom svesku, koji u to doba još nije bio u tisku, doda najnužnija corrigenda et addenda koja sam djelom naveo, kako bi barem donekle sačuvao ugled i tradiciju LZMK. Naravno da me nije poslušao, gdje će to učiniti onaj koji se ravna po Čopićevoj maksimi: *Rekao komesar nema Boga, a njegova je posljednja*.

Ista se reakcija ponovila nedavno (*Vijenac* br. 501-504), kada je Davor Velnić objavio recenziju sva četiri sveska HKE kao *Enciklopedije jugoslaven-ske književnosti* s prepoznatljivim unitarističkim tendencijama. Argumentacija Velimira Viskovića (*Ruglo hrvatske desnice*) bila je predvidljiva. Po njemu je sve to apsurdno, ne treba uopće raspravljati s Velnićem *desničarom*, on je *neznalica*.

Viskoviću je iz nekih razloga asistirao i Tonko Maroević, gle čuda, i on je uperio svoje pero i protivu Matice hrvatske, zašto uopće objavljuje Velnićevu recenziju u *Vijencu* dok je on sam njezin član i dužnosnik. *Vijenac* je ovaj put ipak dao prostora i manje uglednom autoru da objavi svoja opažanja, moguće i zbog toga što su neki uglednici u HKE – svima bjelodano – dobroano zakazali. Oni bi, međutim, cenzurom htjeli sačuvati ugled kao u neko staro doba. Visković je usput i mene ponovo prozvao u *Večernjem listu* – *što ima taj Pandžić za pokazati glede hrvatske književne povjesnice?!*

Rado ću mu to samo na nekoliko primjera približiti, iako je *enciklopedist* Visković beznađan slučaj, jerbo ne poznaje sve one jezike na kojima su hrvatski književnici tijekom prošlosti pisali, a Pandžić njihova djela objavljavao i komentirao. U te tekstove, dakle, on može samo buljiti kao *tele u šarena vrata*. No ipak, čovjek uči čitava života, pogotovo jedan enciklopedist, pa takvu priliku ne bih uskratio ni Velimiru Viskoviću.

Hrvatska književnost i povijesnost spoznaje

Spoznati hrvatsku književnost dijakronijski, tj. kroz povijesni nastanak teksta i razvoj interpretacije istoga (*produktionsästhetisch und rezeptionsästhetisch*), zadaća je književne i idejno-filozofijske povjestnice i enciklopedistike. To nije lako iz više razloga. Glavni je i najvažniji problem banalan, mi još uvijek ne poznajemo dobar dio hrvatske književne baštine, pa je i svaka napisana povijest hrvatske književnosti, kao i ova HKE, u konačnici ostala torzo kao i sama književnost, na čemu neprestano valja dalje raditi. Međutim, upravo je to postalo skoro nemoguće.

Zadnjih desetljeća su malo pomalo zamrla istraživanja te povjesnice, stare rukopise jedva da tko istražuje, nizovi poput *Građe* i *Starih pisaca* hrvatskih su eutanazirani.

Umjesto duge elaboracije problema spomenuti ću tek dva primjera. Iako, Naizgled, imamo *Sabrana djela* i Marka Marulića i Tina Ujevića, obojica su u stvarnosti ostavila po još desetak svezaka vlastite ili prevedene proze i poezije u rukopisu. HKE je, za razliku od studentskih skripti, trebala barem uputiti na te i stotine drugih neobjavljenih rukopisa brojnih hrvatskih pisaca. Tako bi pokojni student došao na ideju istraživati zaboravljenu književnu baštinu. Odmah valja reći: s ovom HKE starija je hrvatska književnost u rukopisu jednostavno otpisana i zakopana, novih istraživanja nitko i ne očekuje. Na toj razini nemamo ni *e* od enciklopedije. Ne spominju se niti opisuju rukopisi, a što je još gore, brojni suradnici uopće ne spominju primarnu literaturu, prva tiskana izdanja i sl.

Očito ih ni sami nisu vidjeli, pa se onda pozivaju na sekundarne autore, koji su možda nekoć ta izdanja i vidjeli, ali mnogo toga ostaje na razini čorbine *čorbe čorba*. Visković i Maroević su mogli, ne daj Bože da su morali, pročitati moju knjižicu *Nepoznata proza Marka Marulića* (Zagreb 2009.), nešto bi o tome više saznali.

Još zanimljivije, HKE nema natuknice za roman *Lucinda* Friedricha Schlegela, osnovno teorijsko-književno djelo njemačkoga i europskoga romantizma. Preveo ga je Tin Ujević 1934., a ja kritički objavio (Friedrich Schlegel, *Lucinda*. Roman. Preveo Tin Ujević. Izdanje kritički priredio i predgovorom providio Zvonko Pandžić, Zagreb 2002). Urednici bijahu, tko bi to slutio, Branimir Donat i Velimir Visković.

Poznavao sam doduše jedino Donata i on je rado objavio taj roman. Sada vidim da Visković Schlegelov roman nije ni vidio ni čitao, nego je on umjesto mene tek *povukao* neke novce od ministarstva zbog moga truda. Šteta, moj bi mu uvod u toj knjizi od 70 stranica mogao otvoriti oči glede romantizma uopće, a profitirala bi bila možda i HKE u nekoliko natuknica.

Prvi hrvatski posebno tiskani pravopis *Nauk za pisati dobro* Rajmunda Džamanjića (1639.) je isto tako ostao bez natuknice. A kada je riječ o Džamanjiću (Zamanji) ne spominje se tko ga je izdao ili pretiskao u Bambergu 1991., ali

zato neki umni akademik piše da je sačuvana Džamanjićeva zbirka propovijedi. Taj vjerojatno nije razumio njemački, jer je Stjepan Krasić u pogovoru zabilježio da je ta zbirka *bestragom nestala/spurlos verschwunden*. Moje objavljivanje prve hrvatske gramatike Bartula Kašića (*Institutiones linguae illyricae*, Zagreb 2005.), u kojoj je na engleskom i hrvatskom izložena teorija nastanka nekih gramatičkih kategorija iz dijalektike u kasnoj antici i renesansi, a kod Kašića, vodila me do sad na kongrese u Oslo, Amsterdam, Leipzig, Würzburg, Milano, Los Angeles, a sljedeće godine i u Chicago i New York, no ne i u Hrvatsku. (*By the way*, nitko tamo u bijelome svijetu nije čuo za Viskovića, vjerujte mi). Za HKE nije bilo spomena vrijedno tko je prvi u slavenske jezike uveo sedam padeža i zašto. Neki naši *standardolozi* iz HKE i onako misle da je sve započelo s Gajem i sl., pa što bi to njih zanimalo. A da su *Peripatetičke rasprave* Frane Petrića iz 1581. u četiri folijata jedno od najznačajnijih djela hrvatske filozofije uopće, u mome su pretisku i komentaru objavljene u Njemačkoj (*Franciscus Patricius, Discussiones Peripateticae*, Köln 1999.), mogli su lako doznati enciklopedisti Maroević i Visković, te u HKE ubaciti odgovarajuću natuknicu. Prvi put po meni osobno objavljena pisma Jure Dragišića Pieru de' Mediciju mogao je Maroević možda uvrstiti i u rane talijansko-hrvatske književne veze. Mogao je. Novu nakladu Proklovih *Elementa physica*, tj. komentara Euklidove geometrije u latinskome prijevodu s grčkoga rečenoga Petrića (Ferrara, 1583.), a u momu kritičkom izdanju (Bamberg 1988), nasuprot tome, nije moralo zanimati ovu dvojicu vrlih hrvatskih enciklopedista, to bi ih doista odvelo predaleko.

Neznalice i sveznalice – izgubljena Firenca Tonka Maroevića

Ako je Velnić za Viskovića i Maroevića *dokazani* ili tek *prokazani* neznalica, onda bi barem Maroević trebao biti sveznalica, a on supotpisuje natuknicu o talijansko-hrvatskim književnim vezama. Kako sam i sâm po Viskoviću neznalica, što osobno, naravno, smatram komplimentom, to sljedeće objekcije ne moraju zabrinjavati njih dvojicu, ali bi mogle, ufam se, jednoga dana ipak nekoga zanimati, nekoga koji pojam *Enciklopedija hrvatske književnosti* ispravno razumije.

U ranom novovjekovlju u Firenci se razvija ne samo bankarska nego i kulturna revolucija, zapravo pluralizacija pristupa Bogu, prirodi i umijećima, preporod i izučavanje klasika i tome slično. I s naše strane Jadrana taj je razvoj umijeća bio opažen i oponašan, a poneki našijenci potegoše čak i u Firencu, njegovali su i komentirali ne samo filozofiju nego i poeziju. Poeziju je pisao i Lorenzo de' Medici (*Veličanstveni*), a u krugu njegovih umjetnika i filozofa na redovnim skupovima o tome se diskutiralo. Lorenzov je kontemplativni ustroj *canzone no. 74* (novija izdanja 22/LXII), za razliku od prethodnih petrarkističkih srceparajućih kancona iz njegova *Canzoniere*, tribut teologu F. B. (*a Fra*

Benigno, a ne *a Feo Belcari*), to će reći našijencu Juri Dragišiću (1445-1520), s kojim je inače kao mecena često diskutirao u užem krugu svojih prijatelja filozofa i umjetnika (Ficino, Pico della Mirandola, Poliziano, et c.).

Počinje ovako:

*Lo spirito talhora, a
sé ridotto,
e dal mare
tempestoso e travagliato
fuggito in
porto tranquillo e peccato,
pensando ha
dubbio e vuolne trar costrutto...*

Ne bi samo ova Lorenzova kancona bila spomena vrijedna u jednoj HKE, nego i, prije svega, njezina filozofsko-teološko-književna analiza koju je napisao isti Jure, subesjeditelj i prijatelj Lorenca *Veličanstvenoga* i njegovih sinova Piera i Giovannija (kasnijeg pape Lava X.), tražeći na latinskom odgovore na sedam preteških filozofskih i teoloških pitanja iz ove pjesme. Naš Jure je to, za povijest hrvatske filozofske, teološke i književnopovijesne misli, primordijalno djelo (*Opus septem questionum*), to će reći prvi hrvatski književnoteorijski traktat o poeziji uopće, ostavio u rukopisu (1489.) jer su Francuzi uskoro potjerali Medicije iz Firence, a Juru 1492. punih osamnaest dana bacili u tamnicu. On je dva desetljeća kasnije, nakon bijega i boravka u Bosni i Dubrovniku, kao naslovni nadbiskup nazaretski u Barletti, to svoje djelo u nekoliko rukopisa ponovno do-
tjerivao u brojnim detaljima, te ovaj put posvetio Lorencovu sinu papi Lavu X.

Dragišićevo djelo je inače u znanstvenoj literaturi bilo opisano i poznato, meni je tek pripalo da ga za tisak zgotovim i kritički objavim, sad pišem komentar, ali talijansko-hrvatske književne veze u HKE ne spominju takve dosadne pojedinosti. Ali što ćemo, oni koji su pisali o takvim i sličnim vezama uključujući i *Firentinski zbornik hrvatske poezije i proze*, recimo Cesare Vasoli, Carlo Dionisotti, Carlo Verdiani, u ovoj enciklopediji od 8 kg i 300 grama, ne nadoše svoga mjesta, prostor i memoriju uze im, tek jedan primjer, ni kriv ni dužan, stanoviti Draško Ređep. Taj je iz ograničene književno-metodičke perspektive urednika HKE očito daleko više od svih gore navedenih unaprijedio hrvatsku književnu povjesnicu.

A kako li je tek sve te *tête-à-tête* rane hrvatsko-talijanske književne veze Tonko Maroević mogao nadahnuto i filigranski povezati, i biranim riječima ih u natuknici za HKE posložiti, jošte tomu otploviti s Marulićem u *plavca nova*, promotriti Firencu kao iznimno mjesto (*locus amoenus*) ne samo za Dragišića nego i za Marulića, povući tanane paralele između Donatellove i Marulićeve *Judite*, Michelangelova i Marulićeva *Davida*, te zaključno *pointirati* o mnogo

obećavajućim hrvatsko-talijanskim književnim kontaktima prije više od pet stoljeća. A da je Maroević, još k tome, u ovoj enciklopediji – *via Urbino e Ferrara* – bio pokušao približiti hrvatsko-talijanske književne veze koje spominje Frane Petrić u svome djelu *L'amorosa filosofia*, ili barem navesti pokoju Petrićevu poeziju i retoriku na talijanskom, ili njegovu književnu teoriju na latinskom, njegovu polemiku s Mazzonijem i Tassom o naravi poezije, gdje bi našoj književnoj enciklopedistici bilo kraja.

Za književne sladokusce ostalo bi mu tek, negdje na rubu barem, spomenuti i djelo Giulija Camilla Delminija, *L'apos idea del Teatro*, usporediti malčice njegovo, Petrićevo – tiskao je Delminijeva djela misleći da ovaj potječe iz Duvna/Tomislavgrada – i Marulićevo tumačenje i (pre)pjevanje Pertrarkinih soneta, obraditi Platonov dijalog *Jon* i nastanak književnih teorija onoga vremena, razoputiti teoriju impreze i amblema u renesansi i baroku, *concettizma* u nastanku – Petrić kao objavljač i tumač nekih zbirki *concettističkih* stihova raznih talijanskih pjesnika (primjerice Luca Contile, 1505.-1574.) i uzor Camillu Pellegriniju i ne samo njemu – itd, itd.

Nažalost, Maroeviću muze ovaj put očito nisu bile sklone, a znanstvena akribija traži doba, Nijemci bi rekli *Sitzfleisch*. A da je kojim slučajem u HKE *Elektra* (Sofoklova, Euripidova ili Eshilova) kao *Stoff* svjetske književnosti dobila svoju natuknicu – umjesto samo uredniku znanoga časopisa *Žena u borbi* (Otočac 1943.) – zacijelo bi i Zlatarićev prepjev Sofoklove *Elektre* bio viđen u kontekstu ozbiljnih hrvatsko-talijanskih književnih veza, umjesto da se povlači Gortanova tvrdnja o Zlatarićevu prijevodu s grčkoga izvornika. Surova zbilja je neumoljiva, barem pet stoljeća tih intenzivnih književnih veza u ovoj enciklopediji je onako ovlaš ili tek nazdravičarski dotaknuto. Doista, Velnić u tomu ima pravo, sve svjetske književnosti služe kao alibi, ili, još bolje, kao pojedinačne kadence *sui generis* pred *finale furioso* koji u HKE čine hrvatsko-srpske književne veze, uglavnom nastale i prestale u zadnjih – ako malo pretjerujemo – stotinjak godina. Za brojne druge propuste ne treba uvijek kriviti Viskovića, on ionako nema blage veze o talijanskoj, njemačkoj, engleskoj ili bilo kojoj drugoj svjetskoj književnosti, a posve mu je strana i sva hrvatska književna povijestnica koja je nastajala prije Miroslava Krleže. Manjkav izbor i ustroj natuknica bili su tako neizbježni. No, da je Tonko Maroević pokazao veliku neupućenost u firentinsko-ferrarske, i još pokoje aspekte hrvatsko-talijanskih književnih veza može samo čuditi, još više njegov ogromni kažiprst kojim prokazuje tobožnjega neznalicu. *Tko je bez grijeha neka baci prvi kamen...*

Unitaristi, jugoslavisti i hrvatski jezik

Vidjeli smo da – koncepcije radi – prvi hrvatski pravopis nije dobio natuknicu u HKE. Međutim, zašto bi to djelo bilo zapisano kada natuknice nema, što

je već više puta opažano, ni sam hrvatski jezik. Svaki put je Visković uzviknuo, *desničarski* prigovor je ništavan i apsurdan, na njega i ne treba odgovarati, une-sene su natuknice: *štokavština*, *čakavština*, *kajkavština*, te *standardni hrvatski jezik*.

Visković se pravi da nije razumio prigovor, iako ga je vrlo dobro razumio. Naime, u tome i jest problem. U ovoj enciklopediji postoje regionalne jezične književnosti i jezici, ali ne i hrvatski jezik u povijesnoj protežnici. Tek tzv. *standardni jezik*, negdje od Gaja na ovamo, može biti hrvatski u pravom smislu riječi, jerbo da je štokavski jezik zajednički i Srbima i Hrvatima i Crnogorcima i Bošnjacima. Sačuvati to štokavsko jedinstvo na teorijskoj razini bila je zadaća ove HKE. Stoga je Ivo Pranjković slabo naglasio hrvatsku štokavsku tradiciju i opću uporabu istih štokavskih službenih knjiga u Katoličkoj crkvi od zagrebačke do dubrovačke biskupije, od Pazina do Olova, i to stoljećima prije *standarda*, ignorirajući dobrim dijelom knjige i autore koji su o toj tradiciji ranije pisali.

Standardni jezik je propagirao Brozović u vrijeme propale državne tvorevine, e da bi se nekako naglasila hrvatska jezična posebnost barem u *nadgradnji*. Njegovi epigoni, koji ga nota bene nisu ni razumjeli, uveli su taj *standardni hrvatski jezik* (radi se tu zapravo o statičkoj znanstvenoj apstrakciji o jeziku, nika-ko o živome književnom hrvatskom jeziku kojim se služi većina Hrvata u školi i crkvi) i na Filozofski fakultet u Zagrebu, tako da tu i danas ne postoji katedra za hrvatski jezik (ima je u Zadru, Rijeci i Osijeku). Upravo tu je svojedobno bila i velika koncentracija zadržanih *jugoslavista*, a i danas se pokaže povlači. Na ovaj prigovor ne treba očekivati odgovor od Viskovića i Pranjkovića, iako izgleda da je Pranjković u međuvremenu malčice evaluirao...

Inače, najrašireniji apstraktni pojam u HKE jest *jugoslavistika*, brojni priređivači su je studirali, no mnogi su ipak našli otklon od te izumrle vrste, Visković svakako ne. Nažalost, nema objašnjenja za taj pojam, nema ni za kroatistiku. Nekoć je isto tako bio običaj u književnosti govoriti o *vjerskim piscima* kada ih se nije moglo zaobići, dočim su svi drugi, logički gledano, bili valjda ateistički ili bezvjerski pisci. U HKE je, jedinstveno svakako u 21. st., zadržana i ta sintagma kao i ignorantski odnos prema tim i takvima.

Stoga se osobno ne čudim da natuknicu nisu dobili p. Petar Perica i dva Nijemca, profesori Reinhold Olesch iz Kölna i Hans Rothe iz Bonna, koji su govorili o kroatistici i hrvatskome jeziku kada to u Zagrebu nije bilo moguće studirati. Usput, da su ta dvojica u nizu *Slavistische Forschungen* izdali ponovo prvu hrvatsku gramatiku (1977.), prvi veliki *Čakavisches-Deutsches Wörterbuch* u tri sveska, *Geschichte der kroatischen Literatur* Ive Frangeša, hrvatski prijevod *Biblije* Bartula Kašića (niz *Biblia Slavica*), itd., itd. nitko ne će saznati iz HKE. Ni njihovi znanstveni nizovi nisu spomenuti, sve u nastojanju da se neki bivši jugoslavisti, a današnji suradnici HKE, ne bi osijećali neugodno kada bi ih se podsjetilo na vlastite propuste.

Stoga ne čudi da nema *Nauka za pisati dobro* (1639.), peruđinskoga i oksfordskoga rječnika hrvatskoga jezika, *Firentinskoga zbornika*, istraživača i tekstova iz starije tradicije hrvatskoga jezika, gramatike, pravopisa ili knjiga najšire uporabe.

Više od stotine kardinalnih pogrješaka i nedostataka sam zabilježio, a po potrebi ću ih jednoga dana objaviti na svemreži. Nikoga dakle ne treba čuditi da u ovoj i ovakvoj HKE nema *hrvatskoga jezika*, ali itekako *ima sistema* da ga ne bude, kako nekoć u Jugoslaviji – tako i danas u ovoj *enciklopediji*.

Visković će sad početi nabrajati svojih 300 suradnika, od kojih, Bogu hvala, većina nisu unitaristi i jugoslavisti. Njegova je deviza slična onoj koju su bili razvili Albanci u vrijeme Envera Hodže: *nas i Kineza tisuću milijuna*. Međutim, to nije dokaz da HKE nije jugoslavistički i unitaristički ustrojena. Za (ne)izbor ovih i onih autora, djela, rukopisa, načina prezentiranja primarne i sekundarne literature, nisu odgovorni suradnici nego urednici, prije svih onaj glavni. Oko HKE Visković je u prvome redu zakazao na leksikografskoj razini, nije poštivao i(li) poznavao zakone struke, potom zbog nepoznavanja hrvatske književne i (više)jezične tradicije, te naposljetku, i zbog svoje jugoslavističko-unitarističke ideologijske matrice koju nije uspio – svjesno ili nesvjesno – odložiti.

Zašto je sve to tako moralo biti ja ne znam odgovora. Kao integralistički Hrvat ne ću mu osporiti niti ocijenjivati hrvatsvo, ali hoću njegovo djelo koje svu kroatistiku promatra iz preuske perspektive i manjkavoga znanja, a uz suvišak idološkoga premaza iz osamdesetih godina prošloga stoljeća. Velić bi možda rekao da je to zbog toga što Visković sve hrvatsko promatra kroz Krležin *proktoskop*, a danas bi se moglo dodati, i to onaj slabe rezolucije. Vjerojatno to nije daleko od istine.

Možda su mu topčiderske godine u *Titinoj gardi* i vjernost osnovnoj partijskoj organizaciji SK zauvijek blokirale kritički duh, možda, tko zna.

Zvonko Pandžić, europski je ugledan filozof jezika, filolog i povjesnik filozofije i književnosti (djelatan na pedagoškoj akademiji Würzburg), u Njemačkoj više desetljeća obitava i profesijski djeluje, a počeo je odmah nakon završenog filozofskog školovanja na sveučilištu Friburg – sve do danas.

Zadnjih dvadesetak godina s iznimnim znalačkim osjećajem objavljuje uglavnom kritički priređena (starija značajna) zaboravljena, a ipak bitnija djela hrvatske pismenosti. Zato možemo očekivati da će nas Zvonko Pandžić iznenaditi novim proširenim osvrtom o Hrvatskoj književnoj enciklopediji u kojoj će izraziti svoja zapažanja i prijedloge pomnije i prodornije moguće odlučnije (ukoričenom raspravom)?! Možda će i ukazati na mnoge nespomenute hrvatske književne velikane (i njihova djela) i predočiti obilje novih (nepoznatih) i (neobjavljenih) spoznaja i natuknica o istaknutim hrvatskim književnicima i njihovim djelima. Moguće i o iznimnim djelima nastalim tijekom hrvatske i europske književne povjesnice (možda u HKE slučajno zaboravljenih?), a dobro znaniranim u Europi. Uz mnoštvo

enciklopedijskih prijedloga koje u ovom osvrtu Pandžić argumentirano obznanjuje moglo bi se puno toga ozbiljenije propitati i sadržajno produbiti književnu razinu HKE, pa čak je i proširiti. Ipak sve u svemu u ovom osvrtu više nije moguće – jer za takvog štogod zaista ovdje više nema prostora.

Pripremio Ivan Raos

[1] *Hrvatska književna enciklopedija*, voll. I-IV, glavni urednik Velimir Visković, LZMK: Zagreb, 2010-2012.

DAVOR VELNIĆ

Viskovićev zakon / Maroevićev poučak

1. Viskovićev zakon

Zar tako naduta i navodno moćna figura, po kojoj je čak zakon o kazalištu dobio ime (*Lex Visković*), nema valjanog argumenta osim psovke i škr-guta zuba, pa sad i svu silu suradnika *Hrvatske književne enciklopedije* (HKE) hrani vlastitom mržnjom te ih nimalo perfidno, nego grubo i nasilno regrutira u svoju ideološku miliciju, a sve kako bi ih upregnuo u kampanju protiv Matice, *Vijenca*, mene osobno? Taj veliki (samoprozvani) polemičar cijeli se svoj sinekurni radni vijek sakriva iza Partije, Krleže, Leksikografskog zavoda, a sada su na redu suradnici, sve potrošna roba s Viskovićeve liste koristljublja.

Ništa od Viskovićeva plana općeg napada, nitko na mene ne pušta ratne pse niti me na bilo koji način uznemirava. Sve je mirno i grad spava. Njegov is-cjedak nemoćne mržnje nije pogodio cilj, ali je potvrdio poganu narav psovača i Viskovićev status trećerazrednosti. Mnogi su me od spomenutih suradnika kon-taktirali i podržali moj osvrt o HKE, cijelu polemiku. Istina, ono što su izgovorili nisu nigdje objavili pokazavši time kakva su oklijevala, bez osobne hrabrosti, podložna samo svome strahu, kao i to zašto HKE nikada neće postati relevantno štivo o hrvatskoj književnosti. Ustrašenci su nebitni. To su ipak i samo hrvatski intelektualci, tzv. skidači političkih uroka i zazivači opreza; urokljiva oklijevala prepuna izlika, očinskih savjeta, dojmljivih gestikulacija i grimasa uigranih pred kućnim zrcalom. Oni su zaslužili i dobili Viskovića povrh sebe.

Kakogod, što se Viskovića tiče situacija već neko vrijeme izmiče kontroli, čak postaje opasna, jer taj partijski plaćenik poželio je postati glavni čuvar Kr-ležina lika i djela, zatim enciklopedist, sada želi biti intendantom HNK, a što će biti ako obiteljski nasilnik poželi biti ginekolog ili proktolog... Gdje je ambicija-ma kraj i dokle udovoljavati hirovima lakrdijaša? To s Viskovićem već odavno nije samo klijentelizam nego bolesno ugađanje neprimjerenim ambicijama. S osobom koja pristaje ući u povijest kao ruglo, dajući ime jednoj pravnoj farsii, ne valja polemizirati; Viskovićeva djela, riječi i propusti dovoljno ga diskva-lificiraju te ovo što sam mu se do sada obraćao preko "Vjesnika" i "Vijenca" debelo je premašilo moju dobronamjernost i dobar kućni odgoj. Nadam se da će mi se zadržati crvenokošuljaš konačno skinuti s telefona i pustiti me na miru, ne želim više slušati koliko je moćan i koga sve on može potjerati na ulicu. Doktore, sretno vam bilo, ali ne sa mnom.

2. Maroeviće poučak

Ne budi servilan, jer će te prinčevi uzeti za vratara.

Danilo Kiš

Nimalo mi se ne sviđa Maroevićeva prigodna neustrašivost u polemici oko HKE, njegovo servilno sudrugarstvo s Viskovićem, još mi je gora njegova sračunata krotkost i pomirljivost prema instituciji, slizanost sa silom i nimalo originalni pokušaj da se vlastita milost učini većom od počinjene greške. To je loše prikrita slabost i škorpionska pritajenost, a ljudi koji se zaklinju da žive živo pjesništvo, takvi to ne rade, oni se toga stide. Ocijeniti bilo koju enciklopediju, pa i HKE, sa "Ima slabijih i boljih dijelova..., ne može biti bez propusta..., više dobrog nego lošeg..." samo je uigrano i sračunato kolebanje pomirljivca, igra besjednika i očita bespomoćnost, jalov pokušaj da se gorljiva ambicija što bezbolnije uskladi s učinjenim i pomiri nepomirljivo. To su neiskrene kvalifikacije primjerene pučkoškolskoj priredbi ili gimnazijskoj literarnoj sekciji, više nego promišljen komentar o tako ambicioznom nakladničkom projektu kao što je HKE. Takva paušalnost vjerojatno može proći uz bevandu i gitaru na raspjevanim večerima pjesništva ili u *Korčulanskoj školi kulinarskog marksizma*, ali je neozbiljno na taj način atribuirati jednu enciklopediju. To nije čak ni popust na količinu, nikakva dobronamjernost već ruganje pameti i svakako loša usluga HKE. Zaboga, ne može enciklopedija biti uglavnom točna! Neukusno je tezgari, podrepašiti i ne priznati pogrešku nego se *von oben* nametati zanosom pjesničke sveznalice, arbitrirati s pozicija medijske sveprisutnosti i općepoznate figure u kulturi te svakodnevno docirati u samodopadnoj ulozi doajena kulture i čovjeka za sva vremena. Nema te komisije, tog povjerenstva i savjeta u kulturi u kojoj Tonko Maroević bar jednom nije bio član ili predsjednik.

Dakle, *Izvor* ipak nije izlazio u Beogradu (kako to piše u HKE), a upirati da se knjižica *Kako piše gospodin M. Krleža* nalazi u članku o Kruni Krstiću, k tome još i krivo prepisati taj naslov te ponderirati (zapravo) iste ideologije i varati na vagi, a u isto vrijeme arbitrirati navijački, ostrašćeno, mi i oni... – sve to nije na čast pismenoj osobi i znalcu. Pogotovo je neprihvatljivo uvrštenje onih nabožnih članaka o "partijskoj književnosti", njenim glasilima, autorima... još je gore Maroevićevo sljepilo na crveni fašizam, njegova neuvjerljiva i maligna relativizacija partijskog jednoulja. Enciklopedija mora biti posljednje utočište činjenica i slika zapisane objektivnosti, s time nitko ne smije trgovati, nitko nema taj mandat, pa ni akademik Tonko Maroević. I ne Ivanu Goranu Kovačiću pakirati što je znao i na koga je mislio, čega se grozio te koliko i zašto je prešutio. Ako autor *Jame* nije imenovao, nitko drugi to pravo nema. Što će korisnici tzv. antifašizma reći kad se jednog dana dozna da je Goran *Jamu* započeo 1939?

Maroevićeva trokartična recenzija davno je, uz Maroevićev pristanak, izabrana za Predgovor mojoj knjizi *Kineski šapat*. O njenoj daljnjoj sudbini moram razmisliti...

Kako pjesnik i patrijarh hrvatske kulture može zaboraviti da je početak došao odozgo i da je začetak u nevidljivom, neizgovorenem i neizgovorljivom? Zar nije nebo zanačljiv ponad čovjeka, koliko god osporavatelji bili vješti i uvjerljivi u svojoj argumentaciji ili važni po osvojenim akademskim titulama? Nebo je ponad partijskih smjernica. Živjeti se može samo pod kapom nebeskom, umirući u "besmrtnosti koja drijema u dubini svakog prolaznog trenutka života". Lovorike su slama u stajskim jaslama, trijumf otekloga ega, a pjesništvo je svemirski osjećaj mira, utjehe, srh kreacije; neuzvraćena dobronamjernost koja živi u skladu s ljudskim i božanskim. Teško mi je bez razočarenja prihvatiti da se očitovani pjesnik može prikloniti vladavini protežiranih, i poput mletačkog trgovca vagati (i birati) političke opcije, a potom sitnim koracima skrušenika i uzvišenom ceremonijom krivotvorenog pustinjaštva i jednako lažne zaslužjenosti istinom otpuzati u tugu od vlastite volje, u pozu samozatajnosti, pretvarajući svoje stihove u dirljivu predstavu nemoći, u zlatne plakete i lovorove vijence, u samoranjavajući užitak, pijetizam i višak znoja... neprestano putujući iz Ja u još jače Ja. Trijumf Ja je svetogrđe i obijest nateklog ega. Upirati u pobratimstvo duša u svemiru, sliniti stihove i biti u tuzi jer mi se tako hoće, a onda se igrati dlačicama na tek obrasloj tankočutnosti, pokrivati se nehajnošću, javno se odričati zemaljskog, a potom škorpionski kombinirati po komisijama i povjerenstvima – ne, to više nije samo licemjerno i ne može se podvesti ni pod intelektualnu šlampavost, to je ipak ridikulozna neustrašivost kolebljivca i grešna sklonost moćima koja izaziva sažaljenje više nego podsmijeh. Jer koliko god se trsimo sebe otrgnuti od prolaznosti, "ostajemo samo spomenik slabosti i vreća sluzi", tek čovjek strasti pun nedostataka na povratku Onom tko je prvi zazvao naše ime, na putu u krilo Velike Majke.

Mi nismo svjetlost, jedva kratkotrajna iskra je sve što sa sobom ponesemo iz svetkovine života; mi samo zrcalimo i vraćamo posuđeno. Što više primimo to više moramo vratiti, i to je umjetnikova tajna: naša nepomućena svijest o božanskom podrijetlu i blagolikosti nepojmljivog. A "halapljivi svijet života nedodirnut duhom i dušom, što gmiže u tami", ostavljamo grobnom crvu, opipljivoj sumnji i nemoći srdžbe, inatljivom ateizmu i našoj pramajci amebi. Prah prahu i pepeo pepelu, ali ostajemo sinovi neba, Jahvina djeca i neustrašivi atman u potrazi za utrućem. Oslobođeni straha koračamo ususret onome što smo već jednom bili, pišemo, pjevamo i slikamo, jer nam je tako lakše i priprava je temeljitija. Svoju iskra vraćamo plamenu i rovaš nam neprestano pokazuje koliko smo dužni i koliko će nojevo pero prevagnuti nad našim dobrim djelima. Ako na putu za vječnost ne upijemo prolaznost kao stvarnost oslobođenu vremen-skih i prostornih ograničenja ili ako samoljubljem i ohološću, makar i nehotice, prisvojimo *Ius Divinum*, onda je to nepopravljiva skučenost, neoprostiva otvrd-

nulost, *hybris* i sva njezina lica, tragedije i loše posljedice, pa grč prekomjerne ambicije neće popustiti ma koliko se *pisnik* resio versima i suznim pogledom skrušenca vabio poštovanje ili se pak hinjenom nehajnošću i kostimiranom zapuštenosti skrivao u pomno osmišljenim predstavama dobrote i šarlatanske nehajnosti, dojmljivo raskrinkavajući sebe ne bi li dobio na uvjerljivosti.

Ne zamjeram pokušaj da se ridikul i akademik susretnu i s veseljem pomire u istoj osobi – to je osobni izbor, Zagreb je za to idealno mjesto, no to ipak nije osobni čin, to je vodvilj ovih prostora i obrazac ponašanja – ali je skorbutno i nezdravo ako se ta predstava neprestano reprizira i servira svekolikom gledateljstvu. Opasno je kad na pozornici ostane samo ratnička maska pjesničke zagriženosti namijenjena osporavateljima, otrov ambicije u suznom oku klauna, pjena od ushita i urlik od uzdaha – pozornica napučena samo jednim likom i sve lošijom predstavom.

Pjesništvo, na sreću, nije jedino misaono ishodište i nezamjenjiva struna nemira; nije samo ono donijelo svjetlost ljudima. I zašto bi samo pjesnici svojatali *svetu dužnost* umjetnosti, jedini klesali mračni prag *skorašnjeg vremena*? Nema samo pjesništvo poriv za potragom i lutanjem, potrebu izdignuti se nad banalnostima svakodnevice, još manje pjesništvu pripada pravo arbitriranja – ta ga je batina najviše tukla i nije dobro ako ga je zaborav potkupio pa sada istom nasladom tuče po drugima. Između ljudi i sudbine, vlasti i pjesništva, postoji otvoreni ponor koji se nikakvim izlikama i intelektualnim cifranjem ne može premostiti, ničim ispuniti: iščekivanje i primicanje ne poznaju vapaj ustrašenih.

Pjesništvo je zalag duha, iskra duše i dokaz da nismo uzalud potratili dobivene darove. Zadaća pjesništva ostala je ista: snagom nemoći i ljepotom riječi rastvoriti Božansko u čovjeku, dodirnuti sveto i liznuti prokleto. To nije samo punilo kulture, nedajbože dekoracija birokratskoj pismenosti ili posvećena lakrdija ljudi željnih ovacija; pjesništvo još čuva sjećanje na božanski prajezik i ljepotu intuicije. Danas se izgubilo u stihovima ambicioznih i sveta je vatra ugašena, “još se vide samo neke osamljene svijetle glave” koje su preživjele predanost stihu. Mnogi lovorom ovjenčani izdajnici žele svoju tonzuru ugledati među malobrojnim osamljenicima, zato se glavama guraju naprijed.

Pitoreskne i patetične figure *pojačane* ponekim kostimiranim majstorom stiha zaposjele su sveti krug i ta pomodna pošast prenemaganja stihovima ugasila je i posljednji plamen svete vatre. Pjesništvo je na koncu djelo, sjaj života prožet ljubavlju. S vremenom se istinska karika između vidljivog i nevidljivog sve više tanjila. Ono što je ostalo “prisutno je samo kao nešto zanijekano”, kao raspjevana izdaja, prazna srdžba i suzni zanos, kao parodija i vodvilj hinjenih boli. Prenemaganje, poza i pjesnička kostimografija prevršili su ukus i mjeru. To su obično oni koji od *zaigranosti* ne misle tako o sebi i stalno prst upiru u druge. Na djelu je neprestana (zaslađena) izdaja i odsustvo duhovne nutrine; pjesništvo je poklopio vriskavo nestrpljenje ambicioznih i jecaj netalesnih;

muk i nelagoda malobrojnog ili gotovo nepostojećeg čitateljstva jasno otkriva nazočnost pjesnika, fanatika sebe, i nema u njih "nevidljive zbilje" kojom se diče i umlaćuju malobrojno slušateljstvo. To su oni pjesnički patrijarsi koji mlitavim zamahom starca odsijecaju ocjene nepostojećem, upravo utvarnom pjesništvu. To je pjesništvo kojeg nitko ne čita, ne spominje, ne pamti, ne pjeva i ne izgovara. Sve je to samozadovoljavajuća poza ridikula i neutješnih životopisa željnih pozornosti i pljeska.

Fermentacija moći završava kvarenjem. Nije li i pjesnik Krleža, nakon što je hrvatsku književnost podčinio svojoj ambiciji, završio na lafetu pokriven crvenom ponjavom, krvavom plahtom smaknuća, crvenilom iz kuća crvenih ferala. Istinski pjesnici trebali bi znati da pjesništvo nije stanje napuštenosti nego punina zbiljnosti, i nije mu mjesto uz ovozemaljske sile, govore i počasti. Pjesnik s jednakim marom bdije nad svetim i prokletim, poštovanim i prezrenim, uzvišenim i poniženim, svetim i prokletim; on služi i u to ime vlada. Pjesnik je heroj i prorok koji u sebi samom osjeća svu bijedu i sramotu, "onaj tko u sebi čuva ljudsku veličinu do uskrsnuća", a ne onaj tko glumi topovsku cijev dok se gromoglasni zvuci posmrtnih marševa i himni slijevaju po znatiželjnim uzvanicima i počasnim stražama. I što se tu ima razumjeti i shvatiti? Spoj pjesništva i politike je protuprirodni blud, takva dvospolnost ne poznaje ljubav koliko god se njihovo himerno potomstvo tako slavodobitno šeće svijetom i uživa u promicanju lažnog proroštva.

Maroevićeva lekcija o kompetencijama nema uporišta: prejako mu je lovor potjerao korijenje u glavu i pustio otrov vješto prikrivene oholosti. Lakoćom prevaranta vuče se crvenim tepihom *poeta sacer*. Nisam ja, nisam ja! – više i pogledom traži klimave poglede odobravanja. Ali on je! *Privedite osumnjičene*, i najmanje upadljiv među njima zavraća sve, odšepesa i potrči. "Najteža posljedica degradiranog bitka je osveta neiživljenog života", piše jedan ezoterik, neiživljeno se ne može očitovati, ostaje ispod praga i pretvara se u svoju nakaznost. U dronjcima nehajnosti povlači se uigrana isposnička skromnost, suzi i vreba, a publika aplaudira opsjeni.

Ne, pjesništvo nije proizašlo iz *žeđi očekivanja kraja*, a to što Maroević i njegova sljedba uzimaju pravo na licenciranje samo je (ratoborna) promocija načela podobnosti, jedna umišljenost i prigodna ostrašćenost, i opet poza; jedna ružna konzumacija političke opcije i umišljenost mlohavih. Stoga im je inat tako krut i drčan, samouvjeren, poduprt društvenim pozicijama – zato nas neprekidno mrcvare kostimiranim pjesništvom i uigranim malodušjem. Pa kad vidno iznerviran Maroević ponovo (ovaj put u *Vijencu*) spominje Sonju Manojlović i po tko zna koji put mi gorljivo spočitava nekompetenciju, onda ne mogu nego s javnošću podijeliti tu čuvenu arbitražu i presudu (izrečenu 16. svibnja ove godine u uredu predsjednika Matice), koja je kod mene ozbiljno pojačala sumnju u sliku izmučenog nedužnika, u Maroevićevu prosudbu, objektivnost, u njegov osjećaj za mjeru, dobronamjernost, u njegov pjesnički svjetonazor i

– kompetenciju. On tvrdi: “Više je Sonja Manojlović učinila za hrvatsku književnost nego Miro Gavran!”

To nije neznanje, previd i nespretnost, srh srdžbe ili lupetanje, nije ni profinjena podmuklost. Prignječen težinom preuzete obveze da obezvrijedi sve što nije od Viskovićeva legla, bila je to samo grlata kletva i gubitak prisebnosti. Izgovoreno nije bez posljedica i život se podijeli na ono prije i ono poslije izgovorenog. Duh je izašao i nemoguće ga je vratiti u bocu (pamćenje mu ne dozvoljava) ili zanemariti izrečeno. Između Maroevića i hrvatske književnosti uvila se ta rečenica i paluca rašljastim jezikom. Ispriječila se neugodna misao da je erudicija ipak i samo šatutizam, tek pohabanost općih mjesta i pjesnička razbarušenost, a pjesništvo koje Maroević zagovara tek ridikulozno samoljublje i loša predstava samozatajnosti.

Nadao sam se da će Maroević, svjestan izgovorene neumjerenosti, na bilo koji način opozvati svoju nesuvislost ili je makar ublažiti. Nije, i nakon dva-tri razgovora jednako su mu godili nepromišljenost i otvrdnulost u prkosu. Mirni čovjek Tonko Maroević iza gustih i čupavih obrva sakrivao je plah i pomalo napadački pogled za posebne (ne)prilike i označene mete. Uvjeren u nesumnjivu snagu i karizmatičnost svog imena (ipak bi potajice, pokrit crvenom krpom, želio glumiti topovsku cijev na lafetu?) te posve siguran da će proći neokrznut, pokazao je koliko mu je nepromišljenost važna kad je začinjena vlastitim inatom i Viskovićevom zaštitom. Taj put inhibicije su popustile pod navalom srdžbe i ničim zaustavljena misao zvučno je napustila tijelo akademika.

Prkos nije hrabrost nego krivokletni oltar vlastite obijesti, a lažna skromnost samo je uglađena laž i okretnost opsjenara, nemali grijeh oholosti i profinjena podmuklost. To je muka s kojom oni najvještiji (ali samo neko vrijeme) umiju koketirati, a onda svemu dođe kraj. Istinski pjesnik je usamljenik, on traži zaštitu od gomile i ne prihvaća javnost, svoju nazočnost u masi. Tonko Maroević za istinu nije spreman, njegova poza skromnosti još donosi popularnost ili svi samo sliježu ramenima, mlako aplaudiraju i obilato ogovaraju. Tonko Maroević nije slobodan čovjek, on još vraća dugove lijevim ultrašima i odrađuje plaćenički danak zamućenim dijelovima svog životopisa. Poslovica nama bliskog i dragog naroda koja o dobro uigranoj skromnosti pijetista kaže: “Nemoj se činiti tako malim, jer ti uopće nisi tako velik”, neka bude moja završna misao u ovoj polemici.

Krk, 27. lipnja 2013.

BOŠKO BARAC

Intimni svijet Antuna Barca

Životni pogledi – Okolnosti, problemi, nedovršeni planovi –

Kraj od podmukle bolesti

(Dokumentirana sjećanja)*

UVOD

Antun Barac, hrvatski književnik, književni kritičar i povjesničar, sveučilišni profesor i akademik, nije ostavio svoju autobiografiju ili zapise u kojima bi sam opisivao svoj životni put, probleme, susrete, druženja, prijateljstva, napade, sukobe, osvrte na svoje napore, uspjehe i neuspjehe, planove i programe, opise zbivanja u znanstvenim i društvenim krugovima u sredini u kojoj je živio i radio. Samozatajan, pa i zatvoren, kako ga opisuju neki njegovi suradnici i đaci, nije želio govoriti o sebi: radije bi davao mladim kolegama, pa i studentima, savjete za rad ili sugestije u životnim nedoumicama. U njegovim se napisima ipak mogu naći vlastiti stavovi o životnim i književnim problemima – ocjene ili kritike pojava o kojima je pisao: filozofskim, literarnim, moralnim, religijskim – općeljudskim problemima. Poznata su njegova razmišljanja vezana za ljude, pisce i mjesta prirasla mu srcu: za rodni kraj, Hrvatsko primorje i Hrvatsku. To je slučaj i s dva feljtona o Rijeci, pisana u raznim vremenima, i ponovno objavljena nakon mnogo desetljeća u “Književnoj Rijeci” (1). Njegovi književnopovijesni i kritički tekstovi sadrže relativno česte “poetske” ili “filozofske” izlete u neke “opće-čovječanske probleme” pa stoga njegovi članci i knjige postaju interesantnijima i za današnjeg čitatelja, čitatelja neprofesionalca: intelektualca, ljude raznih zanimanja. I mene, kao “nestručnjaka”, takvi “izleti” znaju oduševiti, neki uvijek aktualni, pa i u sadašnje vrijeme. Šteta što su se mnogi današnji čitatelji, zbog opće atmosfere duha i uvjeta života, odvikli od intelektualnih članaka u novinama: to je ranije, još od Šenoe, u hrvatskim građanskim krugovima bilo normalno, i sada u mnogim zemljama u vodećim dnevnicima i tjednicima. Ljudski um neće nikad “zastarjeti”, dok postoje ostaci ljudske civilizacije. Neke od Barčevih misli postale su “izreke”, paradigmatične sentencije, kao na primjer ona: **“Od svih istina, najdublje su i najtrajnije istine srca”** u članku o Franji Horvatu Kišu (2). Postavši gotovo normalnim dijelom njegovih napisa, upravo iz takvih razmišljanja mogu se iščitati njegovi stavovi prema književnim, socijalnim, filozofskim, religijskim, pa i intimnim pitanjima života.

Iznimka u njegovom pisanom opusu je autobiografski dio “KZSTG”: sjećanje na logor nazvan “Kazneni Zavod Stara Gradiška”, osobito pjesme za-

pisane u logoru, na toaletnom papiru, krišom iznesene “u slobodu” – kući te zapisi pribilježeni pred kraj rata. Zajedno s radovima, od kojih su neki bili ranije objavljeni, pripremio ih je za tisak u mjesecima nakon završetka Drugog svjetskog rata, no nije ju želio objaviti. Objavljeni su tek deset godina nakon njegove smrti u knjizi znakovita naslova **“Bijeg od knjige”** (3): o okolnostima nastanka i objavljivanja te knjige pisao sam nedavno u “Književnoj Rijeci” (4). Među tim intimnim, emocijama nabijenim sjećanjima, ističe se pjesma **“Razgovor u noći”**. U tom razgovoru sa samim sobom, podsjeća se napora da utječe na smisao ljudskog života i ljepotu čovjekova stvaranja, evocira doživljene nedaće, svoj život od ranog djetinjstva i “mladu majku”, koja će ga nadživjeti za punih dvanaest godina:

Na rešetkama noć kasna i bez sna. Probija zima tankim ogrtačem.
 Kašljanjem zvuči prostorija tijesna, iz susjedstva se netko glasi plačem.
 Bunovne slike nadiru bez reda: Dom rodni. Orah. Majka – jošte mlada,
 A neki dječak uporno me gleda i tiho šapće, kao da se jada:
 Prostrujala su četir’ desetljeća i davno si me nadvisio stasom.
 Iako ti je glava, noga, veća, ista nam boja i sad zveči glasom.
 Već minula su četir’ desetljeća što ti me svijetom svuda vodit poče,
 Prvoga puta tko se jošte sjeća? A lutanje se naše još ne doče.
 Kroz škole si i crkve, biblioteke, kraj zgrada, slika, ljudi, spomenika
 Ti tjerao me poput zvjerke neke, željan saznanja i novih vidika.
 Hoteli, krčme, iznajmljene sobe, u vlakovima noći probdivene,
 Gradovi, sela, krasote, rugobe, kroz zlo i dobro vukao si mene!
 Čovječstvo, pravda, misija poštenja, stvaranje, znanost, zanos, svetost rada –
 Neprestan napor, teška iscrpljenja, kad cijelo biće od slabosti pada.
 Svršetak: nešto glasa i sjedine, i zavidnici, mržnja, jal i spletke
 Klonulost, umor, talasi gorčine i smiješnost svega, logor, i – rešetke!

Usprkos tim osobnim gorkim iskustvima, gotovo besmislenosti svih nastojanja i napora, izbija njegova “primorska upornost” i na kraju zaključak:

Muk. Kasna noć. Stražarski stupaj kruti. Nemoćni suhi kašalj ječi sobom.
 Ko da je kroz san dječji glasić čuti: “ – Pođeš li opet, ja ću ipak s tobom!”

Život Antuna Barca može se podijeliti na nekoliko razdoblja, prekidani i grubo remećeni gotovo stalnim političkim potresima u Hrvatskoj. Njegova prerana smrt, koja se podmuklo uvlačila u sve pore njegova organizma, osobito u sjedišta njegova uma i njegovih visokih intelektualnih sposobnosti, postepeno ga paralizirajući u radu, osobito onog najvišeg ranga koji si je bio postavio kao životni cilj, onemogućila ga je da napiše kritičnu retrospektivu svojeg, pa i našeg nacionalnog života. U kraćim razgovorima kojih se sjećam, on je razmišljao o

nekim pojavama i ljudima iz svog života, katkad ih na svoj blagi način karakterizirao, a sve mu to nikako nije bilo beznačajno. Da je završio svoje planove, o kojima je znao govoriti svojim suradnicima, posve je sigurno da bismo uz njegovu cjelovitu povijest hrvatske književnosti, gledanu njegovim očima i prikazanu svojim metodama koje je postepeno usvojio, kako ispravno primjećuju neki njegovi kritičari, sigurno imali i **“presjek” povijesnih, političkih, kulturnih i nacionalnih zbivanja u Hrvatskoj i svijetu u njegovu intenzivnim radom ispunjenom životu.**

Odmah po završetku rata 1945. godine, njegov logorski sudrug **Ilija Jakovljević**, ugledni hrvatski pravnik između dva rata, žurnalist, urednik novina, katolički književnik, predsjednik Društva hrvatskih književnika, objavio je knjigu pjesama **“Lirika nevremena”** s predgovorom Antuna Barca (5) i u nakladi Radoslava Horvata, predratnog knjižara i uglednog nakladnika – sva tri preživjela logoraša iz “Stare Gradiške”. Iako su Barac i Jakovljević bili različitih temperamenata, u logoru su se zbližili zbog sličnih svjetonazorskih pogleda te životnih i moralnih načela (4). Umjesto svoje posthumne knjige iz ratnih dana, tada još nedovršene, piše gotovo autobiografski predgovor knjizi pjesama svojeg logoraškog supratnika Ilije:

“Apsolutno objektivnih sudova o umjetničkim djelima ne može biti ni u teoriji: čovjek doživljuje umjetnost samo toliko, koliko je prima s čitavom unutrašnjošću, t. j. koliko je subjektivniji i ličniji. Pisac ovih rečenica može prema “Lirici nevremena” biti objektivan to manje, što je u društvu s njezinim tvorcem proživljavao i građu tih pjesama, a donekle pratio i njihovo nastajanje, pa čak među prvima osjetio njihov dojam. Središnji njihov dio čine doživljaji u koncentracijom logoru, a uz njih je povezano sve, što je u N. D. H. obilježavalo život onih, koji su bili na udaru tadašnjih vlasti: strahovanja, zebnje, tamnice, klanja, vješala, sa svim razmišljanjima i zaključcima, koji su se nametali. Napisane su te pjesme većinom u godinama 1941. i 1942. u Staroj Gradiški. Nisu nastajale iz književnih težnja, nego iz neodoljive potrebe, da se nekako fiksiraju slike i refleksije o svemu, što se dalo vidjeti ili naslutiti.” (5)

Tijekom svog osobnog sazrijevanja pratio sam i promatrao oca, imajući o njemu uvijek isto poimanje kao o dobrom ocu, suprugu i čovjeku: nikad nije govorio loše o ljudima, komentirajući njihove loše postupke kao greške, za koje ne bi želio da učine njegova djeca, rodbina ili prijatelji. Upornost je smatrao normalnom ljudskom odlikom, osuđujući lakomislenost, lijenost i prevrtljivost, pa je i nas djecu učio da treba naučiti svladavati teškoće ostajući uvijek postojan i častan: nije to bilo “patetično dociranje”, nego tek usputne napomene ili ispričani primjeri iz života, književnosti ili Biblije. Razmišljao sam o dijelovima spomenutog “Razgovora”: sjećao sam se opisa i zapažanja njegovih đaka ili kolega o njegovoj dobroti, brizi za svoje studente, prvenstveno kao izraz njegove vjere da su ljudi u osnovi dobri, iako “pokvarljiva roba”, jer ih katkad nije teško natjerati na loše, nanoseći čak zlo pojedincima ili narodnim skupi-

nama. Takvo “filozofsko”, humano shvaćanje života, tražio je i u književnosti kao duboko ljudskoj umjetnosti: promicanje istih moralnih principa i najviših ljudskih vrijednosti.

U svojem ranom radu iz 1929. g. **“Između filologije i estetike”** (6), Barac piše:

“Konačni cilj književne povijesti nije ni filološko utvrđivanje činjenica niti estetska obrada materijala, već u prvom redu odgovor na pitanje o filozofskom značenju književnosti. Sva moguća gledišta književnoga historičara – i filološko i estetsko i sociološko i psihološko, itd. – u stvari su samo sredstva da se dade što bolji i puniji odgovor na pitanje: **što ta književnost u našem životu uopće znači?** – Jer na koncu konca, nije mnogo važno kada se koji književnik rodio, što je radio, kako je živio, kao ni to je li svoje ličnosti iznosio potresno, živo i vjerno. Sva ta pitanja, makar koliko bila za literata važna, od uzgredne su vrijednosti, ako ona ne zadiru u jezgru životnih problema. Ograničiti se na čisto filološku ili čisto estetsku metodu znači zapravo degradirati književnost s položaja, koji joj stvarno pripada. – Filozofijski je smisao književnosti kao dijela umjetnosti: intuitivno prodiranje u problem života. Književnost, stvaralačka sposobnost književnika, nije jedna od uzgrednih i odjelitih funkcija naše psihe, makar kako važna, nego se u njoj manifestira **najosnovnija težnja pojedinca i cijele naše vrste: prodrijeti u smisao života, shvatiti ga, i svojim djelovanjem utjecati na njegov tok. Filozofija, nauka, religija, umjetnost – različite su strane istog osnovnog nagona, one idu za istim ciljem, samo s različitim metodama. Najviša djela čovječanstva znače u isto doba i nauku i umjetnost i filozofiju i religiju.**

Povijest književnosti, koja hoće da svoj posao smatra ozbiljnim i važnim, mora imati pred očima uvijek najviši cilj svoga rada. **Naša književna povijest ima da nam odgovori na pitanje: što nam je književnost dala, kuda nas je htjela povesti, kakvu je funkciju izvršila u formiranju naše psihe?** – U europskom smislu cijela ta književnost znači veoma malo, jer i naši najveći ljudi, mjereni europskim mjerilom, znače za velike narode samo pisce drugoga i trećega reda. **No za naš život, za izgrađivanje naše nacionalne egzistencije, ta je književnost značila veoma mnogo, jer je upravo u njoj više negoli igdje drugdje došlo do izražaja sve ono što je naše – i veliko i sitno, i dobro i zlo.** – Samo, naravno, treba pristupiti k ispitivanju te književnosti s malo drugačijim načinom negoli je samo skupljanje biografskih ili bibliografskih podataka ili glavosječenje *en masse*.”

Zreli Barac, pišući tijekom rata o hrvatskim književnicima, objavljuje odmah poslije rata niz članaka s istom problematikom: važnost, sudbina, ali posebno i funkcija književnosti u malih naroda kao što je hrvatski, skupljenih i objavljenih 1947. u zajedničkoj knjizi znakovita naslova: **“Veličina malenih”** (2), dijelom odgovara na pitanja koja si je postavio kao mladi istraživač. U **“Poglavljju o Kranjčeviću”** (7), znanstveno objašnjava svoj stav priznavanja

Kranjčeviću nacionalni i estetski značaj, suprotan nekim njemu suvremenim kritičarima, bez ikakve dileme – u usporedbi s veličinama velikih nacija (Francuza, Talijana). Započinje mišlju:

“Sudbina je malih naroda – a i hrvatskoga – da vrludaju između megalomanije i omalovažavanja svega, što je njihovo. Samo u malenih naroda možemo na svakom području rada naići na toliko raznovrsnih “veličina”, koliko ih nemaju svi veliki narodi zajedno. No tako je isto njihova značajka, da u njima periodički nastaju razdoblja kriticizma, koji prelazi u hiperkriticizam. Poimence to vrijedi za kulturni, a naročito za književni život. – Cio problem nacionalnog života u malenih naroda i jest upravo u tome, kako će se naći ravnoteža između pravilnoga osjećanja vlastite vrijednosti i težnje, da se u svakom pogledu postigne razina velikih naroda. Naivno uzdizanje vlastitih tvorevina dovodi do golemih razočaranja, kadgod nas život dovede u doticaj sa stvarnošću, a preziranje vlastitih vrednota nepouzdanjem u sebe i klonulošću.” I zaključak: **“U kolebanju, da li bi čovjek više dao pravo starijim ili novijim kritičarima Kranjčevićevim, treba se odlučno postaviti bliže starijima. Oni su u mnogo čemu pretjerali; oni svojih tvrdnja nisu ni pokušali obrazložiti, ali su vrlo dobro osjetili, da se u Kranjčeviću javio pjesnik, kakav se ne javlja svakih deset godina. Zaključci, što ih možemo odavde povući s obzirom na cjelokupnu hrvatsku književnost, nameću se sami od sebe.”**

Čitajući Barčeva djela po završetku svojih profesionalnih spoznaja i ljudskih životnih iskustava, pa i onih najgorčih koje je doživjela moja generacija, našao sam i u citiranim Barčevim rečenicama odgovor zašto je on smatrao svojom dužnošću, moralnom i etičkom, gotovo svojom misijom, da svojem malom hrvatskom narodu, u skladu s najboljim humanim vlastitim i europskim tradicijama, treba dati u ruke dobru knjigu, kako bi stalno gradio pojam o stvarnim vrijednostima: nacionalnim i etičkim, koje mu mogu osigurati sigurnu budućnost, egzistenciju i napredak. Stoga njegov naglasak da **periodička razdoblja megalomanije i klonulosti** treba staviti u realne odnose, imajući na umu da “poimence kulturni, a naročito književni život” pri tomu imaju važnu ulogu. Stoga si je Barac već vrlo rano postavio kao životni zadatak razvijati književnu kritiku i uravnoteženu povijest hrvatske književnosti.

Pišući o književnim kontroverzijama povezanim s tada “modernim” Pitigrillijem, kod koga se sve vrti oko grubog seksa, mladi Barac već 1923. g. u članku **“Uz prijevod “Kokaine” Pitigrillija”** (8), piše: “Ovakva literatura, kao socijalni faktor, bez sumnje djeluje zlo, jer umara, jer otila vjeru, jer truje, jer ostavlja bolni dojam o besmislenosti svega što inače pokreće život. Kao umjetnost, kao dokument života, ona može biti i prvorazredna – no njeno je djelovanje u društvu porazno. Ona prodire u mase, koje je ne će čitati sa superiornom mirnoćom, kao jedan dio života, nego im ona postaje neke vrste religija. Kao što nekad citirahu Dantea, Goethea, Dostojevskoga, danas će citirati Pitigrillija *et comp.* No i ovakva kakva jest, ova je literatura ogledalo našega vremena,

dokument moralne slabosti i dezorijentacije, u koju zapadoše “djeca pobjednika”. I to je njena pozitivna umjetnička vrijednost – u slučajevima, gdje ona nije naprosto ugađanje publici, prozirno sredstvo za sticanje novca. Umjetnost s više idealizma dobit ćemo onda, kad čovječanstvo dobije više vjere u vrijednost života, više poleta, više mladenaštva. A onda će i odnos prema ženi i problemima, koji bilo kako stoje u vezi s funkcijom života, dobiti opet značaj veličine i ljepote, a ne će biti samo sredstvo za nadraživanje onih, koji su inače postali iscrpljeni i tupi. **Možda život sam doista ne vrijedi ništa – no već sam fakt života morao bi poticati na to, da se iz njega izbije što više ljepote, pozitivnih vrijednosti.** U tome je i njegov čar i opravdanje idealizma.” – Članak kao da je pisan u našem vremenu, kad su ondašnje rubne pojave “moralnih slabosti” postale gotovo središnji dio naše civilizacije, uz nasrtljivost suvremenog filma, televizije i konjunkturalnih tiskovina.

Vjerojatno je najpregnantnije prikazao značaj Barčevog rada za hrvatsku književnost i narod **Ivo Frangeš**, Barčev nasljednik na katedri za hrvatsku književnost u Zagrebu, ispražnjenom nakon njegove neočekivane smrti, u studiji koja je doživjela nekoliko izdanja (9). Citiram ga u svojoj reakciji na krive prikaze Barca, u mojem članku objavljenom u “Vijencu” (10), zbog Barca, ali prvenstveno zbog njegova uvjerenja da je književnost, uz istinu o sebi, uz moral i religiju, važan čimbenik za duševno zdravlje, sreću i budućnost naroda, uz Barčevu vjeru da je **odgoj i kulturno obrazovanje u tradiciji vlastite kulture i književnosti** jedan od osnovnih pokretača napretka, hrvatskog nacionalnog jedinstva i mirotvorne suradnje s drugima narodima. **Frangeš** izričito kaže: *“Svaki razgovor o kritičkom i književnopovijesnom djelu Antuna Barca mora početi od jasne i danas općenito usvojene istine da je tu riječ o znanstveniku bez čijih je sudova nezamisliv bilo kakav pristup povijesti novije hrvatske književnosti. – I kad nadođu nove metode, i kad se otkriju novi podatci, i kad nastupe nova, toliko potrebna osvjetljenja, i tada će, kao naš trajan dobitak i stečevina, ostati ovo predano nastojanje Antuna Barca da se odredi nacionalno značenje, ljudski smisao i umjetnička vrijednost hrvatske književnosti.”*

Nažalost, mrtvi Barac postao je svojim nedovršenim djelom, i u bivšoj državi, ali i u samostalnoj hrvatskoj državi, dobra meta za one koji su u borbi za svoj položaj negirali Barčev požrtvovni rad za hrvatski narod i njegovu kulturu. Frapirala me je točna procjena o budućnosti Barčeva djela (1965. g.) tragično preminulog hrvatskog književnog znanstvenika **Josipa Pupačića** (11), autora nekih od najljepših hrvatskih pjesama:

“Ne možemo bez gorčine primijetiti da je naš današnji nemar ne samo prema najvećemu nego prema jedinom velikom historičaru novije hrvatske književnosti, odraz općeg našeg nemara prema povijesti naše književnosti, prema svojoj našoj kulturnoj prošlosti, što znači i prema budućnosti, i kulture i naroda. Ime Antuna Barca sinonim je za historiju novije hrvatske književnosti. Bez njega vladala bi prava pustoš u ovom području našeg kulturnog i – kad

se već moramo izražavati jezikom iliraca – narodnog našeg života. – Tragika profesora Barca (i naša tragika, istovremeno) nije samo u njegovoj preranoj smrti, već i u osudi na koju je i njegov život i djelo unaprijed bilo osuđeno. Ma koliko bio dug, ljudski život prekratak je za jedan takav pothvat.”

Uočeno je Barčevo izbjegavanje sukoba i polemika: smatrao ih je gubitkom vremena i energije u beskorisnim međusobnim raspravama, katkad praćenih uvredama, najčešće bez rezultata. U svojoj struci, književnoj kritici ili povijesti, nastojao je jasno iskazati svoj stav ili mišljenje bez vrijeđanja “protivnika”. Navodim opet **Frangeša (9)**: *“Polemika, bolje reći dijalog, između Antuna Barca i Alberta Halera trajala je zapravo prilično dugo. Intenzivno, nekih pet-šest godina (od 1924. do 1930.; sporadički, indirektno, više od Barčeve strane – tako reći do Halerove smrti)”* – smrti besmislene i tragične, negdje na “Križnom putu” (iako su bile iznesene i pretpostavke da se uspio negdje “izgubiti”). Nije bilo u Barčevoj prirodi nastaviti dijalog nakon apsurdnog kraja svojeg dugotrajnog sugovornika. Naprotiv, poslije vijesti o Halerovoj smrti **Barac** 1947. g. uzima svog dugogodišnjeg dijaloškog oponenta za svjedoka o vrijednosti Kranjčevićevih pjesama: “Prijeđemo li međutim na samoga Carduccija pa raščinimo i njegov izraz, mogli bismo doći do sličnih zaključaka, do kakvih je analizom Kranjčevićevih pjesama došao Haler.” (7). Njihov dijalog na visokoj razini značajno je pridonio rasvjetljavanju nekih pojmova u hrvatskoj književnoj povijesti i kritici.

Nikola Ivanišin, Halerov đak u gimnaziji u Dubrovniku, Barčev student na Fakultetu u Zagrebu, veliki poštovalac obojice, u svojoj knjizi “Književno-povijesno djelo Antuna Barca” u uvodnom eseju **“Antun Barac” (12)** navodi: *“Biografija Antuna Barca, najznamenitijega hrvatskog književnog povjesničara, rođenog 1894. u Kamenjaku (Hrvatsko primorje), umrlag 1955. u Zagrebu, svjedoči o rijetko posrećenoj sudbini darovita dječaka sa sela koji, rodivši se u brojnoj seljačko-radničkoj obitelji – otac mu bijaše kamenar-graditelj, “ode u grad”, u njemu ostade i postiže – čini se – zaista sve što se u ljudskom smislu postići moglo. Privatno, “egzistencijalno” zasnova on sretnu – djecom blagoslovljenu obitelj, po službenoj, društveno jedino važećoj crti, pređe on put od srednjoškolskog preko sveučilišnog profesora do akademika, a po upravno-počasnom, za njega uvijek radnom usmjerenju, bio je on šef Katedre za nacionalnu književnost, direktor Slavenskog instituta, dekan Filozofskog fakulteta i rektor Zagrebačkog sveučilišta.”* – Govoreći o legendarnim Barčevim Seminarima, u dvorani X. na starom Filozofskom fakultetu (danas Rektoratu), Ivanišin spominje ekscenčne situacije u poslijeratnim godinama, kada je jedan *“prežestoko nastrojen polaznik seminara, sugeriravši diskusiju o onodobno aktualnim i delikatnim književno-političkim problemima. Barac je u načelu prihvaćao i takve sugestije, ali pri vođenju tako iniciranih seminara nije mu bilo lako, jer su predmetom diskusije mogli biti, a mogli su biti prisutni i u seminarskoj dvorani, neki ondašnji moćnici koji su se kadikad kao “ad hoc” kritičari uplitali*

u književnost bez pravog poznavanja književno-znanstvene problematike” (str. 179.) – *“Smirenost i tolerancija, tj. razboritost nasuprot uobičajenoj žučljivosti i netrpeljivosti, bili su trajni leitmotivi Barčevih seminara na kojima se o književnosti kadikad raspravljalo zanimljivije nego na onodobno učestalim književnim večerima ili u ondašnjim dnevnim i periodičnim publikacijama.”* O temi Barčevih polemika **Ivanišin (13)** potvrđuje Frangešove teze: *“Do književne polemike Barac nije mnogo držao i polemičkih razračunavanja nije volio. Znao je kadikad na predavanjima upozoriti na polemike i polemičare iz hrvatske književne prošlosti, evocirajući nekadašnje sukobe između Šenoe i Kovačića, A. G. Matoša – Milana Marjanovića, I. G. Kovačića – Ive Kozarčanina. Svi su sukobi, naoko barem, otpočinjali zbog neslaganja oko važnih načelnih pitanja, ali u polemičkoj praksi umjesto poželjne smirenosti i tolerancije, u pravilu je eskaliralo uobičajeno rasplamsavanje krvi, strasti i nagona, tako da bi se sve okončalo ovako-onako duhovitim obostranim vrijeđanjima i cijeli razgovor, umjesto razrješenja nekog načelnog pitanja, pridonio bi uveseljavanju svakojakim skandalima sklone dokone publike.”* – *“Unatoč svojoj antipolemičarskoj vokaciji Barac je ipak – jedan od naših najdjelotvornijih književnih, bolje reći, književnokritičkih polemičara. Svjedoči o tome diskretna polemika što ju je dugo godina između dvaju ratova vodio s poznatim ondašnjim kritičarem, kročancem Albertom Halerom. U toj polemici – za razliku od dotadašnjih polemičkih razračunavanja – riješeni su, čini se, neki načelni, a i konkretni problemi. Ona je, naime, pokazala da se i kod nas razgovor o književnosti može voditi obostrano principijelno, uz to uzajamno tolerantno, bez uobičajenih osobnih zadjevica. Nadalje je ta polemika pokazala da jednu malu književnost kao što je hrvatska, nije uputno početi proučavati s tzv. inozemnih, pa makar kako općepriznatih estetskih aspekata kako je to, negativno ocijenivši Gundulića, Preradovića i Kranjčevića, uz pomoć Crocea radio Haler, nego **tu malu književnost najprije treba temeljito proučiti**, pa tijekom proučavanja uočiti i pažljivo prostudirati te usvojiti njezine vrhunske vrijednosti i tek onda vršiti odgovarajuće komparativne operacije”*

Takav je Barac bio i u privatnom, pa i u obiteljskom životu. Odgajao je primjerom, nije podizao glas: mirnim, dobrohotnim tonom, lišenim svake patetičnosti, dociranja ili autoriteta, prikladno osobi s kojom je razgovarao: djetetom, pomoćnim radnikom, intelektualcem, pa i nama, svojom djecom. Tako ga opisuju i kolege, ali i njegovi bivši studenti Fakulteta. Nikad, zaista baš nikad! – nismo čuli glasove svađe među roditeljima: jedini autoritet koji je imao bio je u argumentima. Nije tu bilo straha od kazne ili slično, već samo osjećaj da treba izbjeći stid zbog moguće greške.

U spomenutom uvodnom eseju o Barcu **Ivanišin (12)** navodi: *“Proučavajući književnost s raznih aspekata Barac je, naravno, spoznao da je ona riječima uobličena i riječima izražen specifičan fenomen, ali takva mu spoznaja nije bila aksiomski fetiš, pa je u specifičnim uvjetima životne ugroženosti, u članku*

“Sloboda šutnje” pokazao da je ponekad i u životu i u književnosti jedinstveno rječiti muk osebujno rječitiji od bilo koje napisane ili izgovorene riječi! Barac, istina, nije u školskom smislu napisao “teoriju književnosti”, ali je u njegovu književnopovijesnom djelu – kako pokazasmo – sadržana “književnoteorijska” **poetika – estetika – etika!**” – “O poetici je bilo riječi, estetiku je proučavajući književnost i umjetnost malo-pomalo izgradio, a etiku je usvojio još u rodnoj kući u malom selu nedaleko Crikvenice.” – “Negdje potkraj dvadesetih godina Barac je napisao ovakvu rečenicu: **“Prvi je uvjet svake naučnosti da se stvar dobro zna”**; cjelokupno njegovo književnopovijesno i književnoteorijsko djelo svjedoči o tome “prvom uvjetu svake naučnosti”. Nisu mu se riječi razilazile s djelom, nego su djelom potvrđivane, pa ima u tome nešto bitno etičko!” – “Negdje u isto doba Barac je istaknuo ovakvu često citiranu tezu: **“Mnogo se teoretizira uvijek onda kad se malo radi”**. Ističući u prvi plan takvu misao, Barac je bio svjestan da su u ono doba glavni zadaci znanosti o književnosti bili na području književnopovijesnom gdje se **“malo učinilo”**, a ne na području književnoteorijskom gdje se na nacionalnom planu ništa ozbiljnije i nije moglo učiniti sve dok se ne obave nužne književnopovijesne **“predradnje”**! I on se zdušno prihvatio posla oko rješavanja spomenutih glavnih zadataka, tj. prihvatio se dugoročnog – crnačkog posla, kako sam reče – “listanja” i “bilježenja” iz zaboravljenih knjiga i periodičnih publikacija. **Nije on to činio stoga što je takve poslove volio, nego stoga što su oni bili prvorazredna društvena i nacionalna potreba. Mogao je, naime, i Barac čitati vrhunsku literaturu i meditirati o njoj, a to što nije tako postupio, što se nije prihvatio osobno najprivlačnijih nego društveno najnužnijih posala opet svjedoči o njegovoj etici.** – Ne, dakle, samo **poetika** nego i **etika** u književnopovijesnom djelu Antuna Barca – također je važna otvorena tema!

– Barac komparatist – također je otvorena tema koja nuka na istraživanje njegove dugogodišnje suradnje s Analima zagrebačkog Francuskog instituta. Zapadnjak po naobrazbi i vokaciji, pripadnik generacije koja je “voljela Francusku” on je zapravo – mada ne doslovno – **“francuski đak”**, te **poznavatelj talijanskog jezika i književnosti, njemačke literature i jezika**. U njegovim književnopovijesnim djelima stvaralački su asimilirane onodobno najnovije tečevine “zapadnoeuropske” znanosti o književnosti. Bio je on i inače svjestan brojnih kulturnih i civilizacijskih tečevina koje su nam tijekom stoljeća pritjecale sa Zapada, ali od takve svijesti nije “padao u nesvijest” pa je kadikad, istini za volju, znao primijetiti da su nam tijekom krvave povijesti raznorazni “Hitleri” i “Musoliniji” također dolazili sa Zapada. U doba neposredno poratne, tzv. “istočne orijentacije”, znao bi zabrinuto primijetiti da se Šenoini romani ne mogu pravo razumjeti bez poznavanja engleskog povijesnog romana, da pri studiju nacionalnog književnog realizma treba voditi računa i o francuskom realizmu! – Bio je Barac duboko svjestan našeg ne samo književno-znanstvenog, nego i geopolitičkog smještaja. **Godinu 1948. uspoređivao je s položajem**

*naše zemlje otprije stotinu godina, iz doba 1848. godine. Studentima slavistima sugerirao je da bi uz svoj morali poznavati još jedan slavenski jezik – mislio je ruski, i obvezatno jedan zapadnoeuropski jezik – mislio je francuski! Kao znanstvenik svjetskog ranga, svjestan potreba novoga doba, on je u zadnjem desetljeću svog života usavršavao znanja iz **ruskog** jezika i otpočeo s učenjem **engleskoga!** Objašnjavajući vlastitu koncepciju buduće povijesti novije hrvatske književnosti on je godine 1953. u Dubrovniku u tamošnjem Akademijinu institutu s puno snage i optimizma govorio kako po završetku povijesti nove književnosti kani doći u Dubrovnik gdje će na samom izvoru napisati i povijest starije hrvatske literature!*

– U odnosu na književne tradicije koje je proučavao, Barac je srodan s **Gundulićem, Šenoam, Mažuranićem**, a po crti znanosti o književnosti “došao nam je” od Jagića i Vodnika, pa ako je **Jagić** svojom svojedobnom raspravom o dubrovačkim trubadurima osnivač naše moderne znanosti o književnosti, ako je **Vodnik** svojim djelom na tom području nastavljač, onda je **Barac**, prema onome što je stvorio i inicirao, **veliki izgrađivač ne samo nacionalne znanosti o književnosti i nacionalne kulture, nego i nacije!**”

Ponovio bih **Ivanišinovu** jezgrovitu misao napisanu povodom Barčeve smrti (13): “Barčev put – od prvih sastava o književnosti, preko brojnih studija i monografija, do sinteze izražene prvom knjigom njegove povijesti književnosti – pošten je put rada i svladavanja teškoća. Tiho i nenametljivo nicali su rezultati tog rada.” – “U Barčevom djelu osjeća se duboko proživljena i obrazložena istina da je **svaka književnost organski srasla s problemom zemlje i naroda, pa makar koliko ta zemlja i narod bili maleni**, te da svaku književnost treba prosuđivati, u prvom redu po tome koliko je odrazila probleme života svoje zemlje i naroda i koliko je kao takva pridonijela u sklopu književne zajednice ostalih, pa makar većih i naprednijih naroda. Zasnovano na takvom osjećanju naše književnosti, **Barčevo djelo ujedno je i odgovor na trajno aktualno pitanje o odnosu prema Europi, a i na “europske” kriterije nekih naših književnih povjesničara, koji su, zaneseni takozvanim europskim vidicima, “likvidirali” i takve naše pjesnike kao što su Gundulić, Preradović i Kranjčević.**” – “Gledajući Barčev život u svjetlu rezultata njegova rada, može se izvesti zaključak, da je način tog života bio potpuno podređen izvršavanju radnih zadataka. **Barčev život – to je priča o radu u kabinetu na Pantovčaku 102, o predavanjima i seminarima na fakultetu, o diskusijama i pripremanju izdanja u Akademiji. To je ujedno i priča o tridesetogodišnjem pješačenju između Pantovčaka, Sveučilišta i Akademije, o njegovim đacima – nastavnicima, javnim radnicima, rukovoditeljima – o životu naroda i o organskoj funkciji tog života, o književnosti.**” – “I usprkos Barčevoj smrti – dominantna misao je misao o stvaralaštvu i životu zbog velikog životnog podviga – njegovog djela i **zbog budućih generacija kojima će to djelo biti ne samo značajna pouka, nego i stvaralački poticaj.**”

Uz **Frangešovu monografiju o Barcu**, mnoštvo informacija i ocjena Barčeva rada, pa i o njegovu prikrivenom čuvstvenom životu, nalazimo i u radovima **N. Ivanišina**, studijama **V. Antića (14)**, **M. Šicela (15)**, **D. Babića (16)**, **M. Crnkovića (17)**, **J. Kaštelana (18)**, **J. Pupačića (11)** i mnogih drugih uglednih književnika, književnih kritičara i povjesničara. Objavljeni podatci u zapisima i studijama sadrže činjenice i ocjenu njegova rada kao **prekretnicu u hrvatskoj književnoj kritici i historiografiji**, ali i o **njegovu karakteru i životu**, objavljeni iza njegove rane smrti (**M. Hraste (19)**, **D. Brozović (20)**, **N. Miličević (21)**, **J. Kaštelan (22)**, **B. Milačić (23)**, **Lj. Maštrović (24)** i njegova posljednja studentica na ispitnom ljetnom roku 1954, prije njegova bolovanja, bolesti i smrti, **Vesna Jakić-Cestarić (25)**, njegov tadašnji student **D. Jelčić (26)**, **A. Stamać (27)**, **V. Brešić (28)**, **S. Primorac (29)** i mnogi drugi, što ispunjava postojeće “praznine” o Barcu. Mnogi su kritičari i pisci u svojim sjećanjima na Barca, njegova predavanja i zapise o životu književnika, o pitanjima o kojima je raspravljao, upozorili, da se u njima nalazi i osobnih elemenata, koji govore o intimi Barca – čovjeka.

Šicel: *“Život je Antuna Barca bio ispunjen radom do samoiscrpljenja: napisati dvadesetak znanstvenih knjiga (uračunavši one koje ostadoše u rukopisu), feljtona, kritika, studija, eseja, književnopovijesnih sinteza, monografija, a samo u tridesetak godina – dostojno je podviga. A ne zaboravimo: uza sve to Barac je (zajedno s Vladimirom Nazorom) pisao srednjoškolske udžbenike, bio je član redakcije časopisa “Jugoslavenska njiva” (1924–1926) te gotovo punih deset godina urednik omladinskog časopisa “Mladost” (1925–1933), uvodeći u literaturu mnoge književne početnike, a da i ne spominjemo uređivanje mnogih znanstvenih edicija, antologija, i tome slično. – Jednom rijeci, Barac je živio život u njegovoj mnogoslojevitoj punini: nije se zatvorio u akademski kabinet, nego je, pulsirajući na svim razinama društvenog i kulturnog života svoje zemlje, stjecao dragocjena iskustva, oformljivao svoju ljudsku ličnost koja je – to je evidentno – najviše domete ostvarila u samoprijegornom, kontinuiranom znanstvenom radu na području hrvatske primarno, ali i ostalih jugoslavenskih književnosti.” (15).*

Brozović: *“Možda kod Barca možemo potpunu sliku ponijeti sa sobom samo mi iz posljednjih dvaju triju godišta što su izašla sa Sveučilišta s Barčevim potpisom na zapisniku diplomskog ispita; oni što dođoše iza nas zapravo i ne uspješe da ga s onih nekoliko seminara dobro upoznaju, a koji bijahu prije nas zadržali su u sebi još nedovršenu sliku. Jer u času kad je Barac obolio, on je bio već jedna gotova cjelina i upravo se spremao jedan novi Barac, kojemu je bolest i smrt omela da se izgradi. Naša su godišta upoznala Barca na samom vrhuncu onog života koji je proživio i ujedno su naslijedila sva fakultetska iskustva prošlih generacija o profesoru koji je od godine 1930, kad je postao docent, suvereno predstavljao hrvatsku nauku o književnosti. Gotovo četvrt stoljeća njegova je misao rasla kao temelj na kojem su se izgrađivale različite svijesti*

svih generacija studenata, koji su iz godine u godinu odlazili u gimnazije, učiteljske i druge škole, gdje se formirao duhovni sadržaj nacije.” (20)

Ljubomir Maštrović: “Kao profesor književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i kao akademik Barac se našao pred vrlo teškom i zamršenom situacijom, napose u dotadanoj obradbi naše književne povijesti. Sve, što je do Barčeve pojave u radu oko historije književnosti urađeno, bijaše više-manje pionirski i kroničarski rad, kojemu je većinom nedostajala znanstvena akribija i objektivni sud trijeznog literarnog historika. A bez naučne preciznosti, bez objektivnog i smišljenog suda u organskom odnosu sa svim komponentama, koje sačinjavaju jednu književnu epohu, pojavu ili ličnost nije moguće danas, govorio mi je pok. Barac, napisati iole dobru i vrijednu monografiju pa ni odlomak iz povijesti književnosti. – Šetajući obalom oko Zadra jedne lijepe listopadske večeri g. 1952. nabacili smo u razgovoru, kako mi Hrvati još nemamo cjelovitog i dobrog djela, koje bi obuhvatilo čitavu našu povijest književnosti. Spomenismo Šurmina, Vodnika, Prohasku, Ježića, i Kombola i složismo se, da Hrvati uistinu nemaju dosada potpune svoje napisane Povijesti književnosti. **Zamislio se, stade – i zatim mi povjeri da on piše jedno takvo djelo, koje bi, ako poživu u zdravlju, obuhvatilo 4 do 5 ovećih knjiga. Prva knjiga obradila bi ilirizam, druga realizam, treća Modernu, eventualno četvrta obuhvatila bi naše doba između dva rata, dok bi peta knjiga zahvatila staru hrvatsku književnost od prvih početaka do ilirizma, tako, da bi sve te knjige zajedno sačinjavale jednu cjelinu.” (24)**

Vesna Jakić-Cestarić: “Rekli su mi – profesor Barac je akademski dalek. I zaista, prvi susret u predavaonici ostavio je sličan dojam. Ali on je trajao kratko vrijeme. Iz njegova mirna, malo udaljena stava nije izbijala nadmoć, nego zauzetost, stalna zauzetost nečim, što je u sebi nosio i razrađivao. Tko je umio uočiti duboku toplinu pogleda i blagu ljudsku tugu osmjeha, taj je mogao biti njegov privrženik. U predavanjima razotkrivao nam je sebe. Nije raspolagao efektima govora, nije nas vezivao zvučnošću glasa, nego sadržajem misli. **One su tekle naoko mirno, ali iza ponekih zagrcavanja osjetila se živa krv svake riječi. Naša ljubav za predmet mogla je rasti. Razvijala ju je ličnost, i sama puna osjećaja za tu našu, u svjetskim razmjerima, malu književnost. Malu, ali samosvojnu. Profesor nas je naučio, da ne gledamo u njoj tuđe odraze, otkrio nam je njene žile i srodnost sa svojim tлом. Kao u projekcijama približio nam je onaj iz gimnazijskih sjećanja daleki ilirizam, te smo za šetnja Gornjim gradom osjećali gotovo fizičku prisutnost zanesenjačkih mladih preporoditelja, a njihove pjesmice nismo više smatrali naivnim budnicama, nego ugaonim kamenima sada već lijepe zgrade. – Ako smo ponekad odnijeli cvijeće na grob Preporoditelja, ako tu našu porodicu književnika osjećamo kao svoju vlastitu, to je ona ljubav, koju nam je iz sebe prenio profesor Barac. Gole činjenice našli bi i drugdje, a ono više, što nam je dao profesor Barac, lično je njegovo, i to će ostati kao najljepša uspomena i najdublja zahvalnost njemu.” (25)**

Jelčić: “Nema valjda ni jednog imalo značajnijega hrvatskog pisca od Preporoda do konca Prvoga svjetskog rata, o kome profesor Barac nije pisao. I to pisao naučno i pjesnički. Nikada nije prešućivao mane “velikih”, kao što nije tajio ni vrline “malih”. **Bio je umjetnik, koji je uvijek stajao iznad svih ličnih nesuglasica, umjetnik, koji je umjetničko u nekom književnom djelu doživljavao punim srcem i koji se pojavi novog umjetnika uvijek iskreno rado-vao.** Treba pročitati njegov “Nekrolog nepriznatome”, esej, u kome je prikazao književni rad i životni put nepoznatog pisca, pa da se jasno vidi, s koliko je razumijevanja profesor Barac prilazio malim, nepoznatim piscima, s koliko je suosjećanja govorio o njihovim ličnim tragedijama, s koliko je topline primao njihove radove i s koliko je ljubavi govorio o njima, a da ozbiljnost naučenjaka nije nikad ni za tren oštećena. – **Prilazio je piscima kao otac svojoj djeci, koji voli i onda, kad kara, a sretan je samo, kad može pohvaliti. Želio je uvijek proniknuti u bit umjetničkoga i ispravno je tvrdio, da “i najsavršeniji estetski principi još uvijek znače odviše uzak pogled, a da se obuhvati značenje knji-ževnosti kao umjetnosti u punom opsegu...”** – “Jednostavnim, jasnim stilom, koji je svojstven samo velikima, htio je prof. Barac “prodrijeti u psihi umjetnine i umjetnika, njegova vremena i njegova stvaranja, u sve one mutne i duboke izvore, iz kojih se izvijaju pojave života”. – **“Na Filozofskom fakultetu, u očima i srcima svojih studenata, on je bio smisao našega rada, i njegova predavanja bila su uvijek otkrića novih svjetala. Razgovori s njim bili su doživljaji, koji se ne zaboravljaju nikad. Zato nam je gotovo nemoguće zamisliti seminarsku dvoranu bez njega, a i nemamo izraza, kojima bismo mu dostojno zahvalili za svaku njegovu riječ.”** (26)

Stamač: “A na temelju poznavanja svekolikoga Barčeva opusa, možemo slobodno reći” – “Nije li tako hrvatska književna kritika tj. njezina povijest zadobila svoj oblik, kojega je nedostatak i težinu prije Barca bio konstatirao Vodnik? A zadobila ga je na temelju životnofilozofijske teze po kojoj je, kako reče Vodnik, “... historija ... nauka koja se bavi historijom duha, tražeći tek ideju historijskog zbivanja. Držeći više do mogućnosti obnavljanja vitalnih sila hrvatske književnosti u novoj povijesnoj i društvenoj zbilji negoli do eksplikacije sustava, – Antun je Barac filološkom akribičnošću te velikom ljubavlju i strašću stvorio djelo koje u sebi sadrži rudimente metajezičnog opisivanja baš ideje historijskog zbivanja. Ako se to opisivanje i nije vodilo uzornom eksplikacijom upravo nastajućih sustava (fenomenologija, formalizam, nova kritika, strukturalizam); ako dakle i nije sudjelovalo u znanstvenoj revoluciji, **već je prepoznavalo mjesta na kojima se oblikovao “život”, ono svejedno stoji kao jasan početak. Uostalom, od njega se do dana današnjega u nas nije pomakao ama baš nitko.**” (27)

Brešić: “Koliko je sjena Antuna Barca bila velika i snažna, vidjelo se i u projektu “Liberove” petosveščane povijesti hrvatske književnosti 1975-78. godine. U njoj su, naime, sve knjige iz područja novije hrvatske književnosti

komponirane tako da je – baš kao u Barca – jedno od glavnih poglavlja posvećeno isključivo časopisima. Tako je i s četvrtom knjigom u kojoj je dio o realizmu napisao Ivo Frangeš (1920-2003)... – Ostajući u okvirima književnopovijesne skice koju je bio odredio Antun Barac, Frangeš je svojim ma koliko rubnim tretiranjem časopisa ipak očuvao svijest o njihovoj relevantnosti.” (28)

Primorac: Pišući o Andriću g. Primorac naglašava ranu moć Barčeva zapažanja Andrićeve značajne osobine: *“Već je 1925. godine mladi kritičar Antun Barac lucidno zapazio jednu važnu osobinu u prozi tek nešto starijega Ive Andrića, koja će se poslije pokazati amblematičnom za cjelokupno njegovo stvaralaštvo. – Kod Andrića, zaključuje Barac, “nije bitno ni istok ni zapad, nego naprosto čovjek (...) koji je identičan i na istoku i na zapadu”; a način na koji pisac uočava i slika bitne ljudske osobine “uzdiže” njegove pripovjetke do “općečovječanskih dokumenata” (29)*

Slične uspomene čuo sam kasnije kao liječnik i od nepoznatih ljudi: bolesnika, njihove rodine, poznanika, bivših Barčevih studenata, s kojima sam se susretao. Nemajući tada vremena posvetiti se očevom radu, angažiran u struci, osjetio sam potrebu, sada u mirovini, objaviti neke podatke o očevom životu, ne samo ocjene i sjećanja, nego i podatke o njegovom načinu života, o ratnim i poratnim prilikama i o njegovoj bolesti.

Očev život bio je težak, prvenstveno zbog teških političkih prilika Hrvatskoj i Jugoslaviji, pa i u Evropi: nikad se nije bavio aktivnom politikom, došavši do zaključka da je to izgubljeno vrijeme, imajući svoje nazore, koje nije nikom naturao, ali niti skrivao, naglašujući **humani značaj književnosti i pisane riječi** za čovjeka pojedinca, za narod kao cjelinu, ali i za cijelu ljudsku civilizaciju, pa mu je za to bilo uvijek premalo vremena. Naglašavao **značaj hrvatske književnosti za moralno zdravlje malog hrvatskog naroda**, po nekoj čudnoj tradiciji često ugrožavanog ili ugnjetavanog, ali i s mnogo vlastitih kontroverzija, unutrašnjih sukoba, ugrožavanja vlastitih nacionalnih interesa zbog sebičnosti ili izdajstva – ali i njegovu moralnu veličinu i važnost za narode Balkana i Evrope i zajedničku evropsku budućnost. Majka mi je prenijela razgovore s ocem iz stare Jugoslavije, kako neki “veliki Hrvati”, kad dođu u Beograd, i zaborave da su Hrvati i pristaju na kompromise koji nisu dobri ni za koga.

U ovom radu želio sam se osvrnuti na nekoliko činjenica o intimnom Barčevom životu, istaknuvši **tri razvojne “faze” Antuna Barca: 1) Djetinjstvo, 2) Samostalno rano dozrijevanje riječkog srednjoškolca, uz mladenački entuzijazam i zanesenjaštvo, te fazu 3) Vrhunskih dometa u znanosti i nastavničkom radu.**

Započeta faza **“jednog novog Barca”**, kako ispravno misli Brozović (20), nije zaživjela zbog podmukle bolesti i prerane smrti.

Djetinjstvo Antuna Barca

Vjerojatno je **izvor duševne snage i neuništive volje za sustavan rad i divovski posao koji je Barac u svojem kratkom radnom vijeku izvršio**, kako naglašavaju mnogi spomenuti u ovom članku, **proizašao iz Barčeve etike**. Uz genetske predispozicije, njezin korijen bio je i u divnoj obitelji u kojoj je odrastao. Najbolji prikaz o sredini u kojoj se Barac formirao, opisao je **Vinko Antić** u svojoj studiji *“Antun Barac u ogledalu zavičaja”* (14). Otac, ponosan na svoje đачke radove, sačuvao je neke svjedodžbe i pisanke pisane krasopisom. Marljiv, uredan, natprosječno pismen, upao je u oči svojoj učiteljici, koja ga je veoma voljela i nagovorila oca Mateja da ga pošalje na dalje školovanje u Rijeku. Poslije njegove smrti udova Nevenka dala je na posudbu Barčeve svjedodžbe i pisanke bivšoj osnovnoj školi u Grižanima, nakon čega su bile dijelom izgubljene. Profesorica **Marija Gračaković**, studentica prof. Ivanišina na Filozofskom fakultetu u Zadru, nastavnica Srednje škole “Dr. Antuna Barac” u Crikvenici, u kraćem je prikazu na Znanstvenom skupu povodom 100. obljetnice njegova rođenja naglasila značaj zavičaja za kasniji Barčev razvoj (30), uz vrijedne fotokopije nađene u Muzeju u Selcima, pa i jednu pisanu sa školskom zadaćom tada učenika 3. razreda: “Kraj, u kojem mi živimo, zove se Hrvatsko primorje, poimence Vinodol. Hrvatsko primorje je većim dijelom krševito. U dragama ima zelenih šumica, bujnih livada i plodnih smokava. U Kamenjaku rodi loza za dobro vino. Primorcu je drag ovaj kraj, jer: “Domovina kakva bila, rođenom je sinku mila!” Grižane, 28. listopada 1903. – Barac Antun.” – Učiteljica je rad ocijenila: *“Veoma sam zadovoljna!”*

Samo **prva “faza” Barčeva života, provedena u Kamenjaku** i kao škol-larac pučke škole u Grižanima, bila mu je zaista lijepa. Imat će pravo **Ivanišin** (12), da je Barac upravo tu, u malom primorskom selu u svojoj obitelji, **“upio osnove svoje etike”**. **Otac Mate** (1870-1936), graditelj i mali građevinski poduzetnik, koji je s većom grupom radnika gradio ceste i pruge po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, u mjestu cijenjen kao “svjetski čovjek”, bio je izabran za načelnika tadašnje općine Grižane-Belgrad (1933-1935), kojoj je pripadao i Kamenjak. Na toj volonterskoj funkciji on se zdušno zauzimao za napredak općine. Razbolio se nakon završetka svoje načelničke funkcije, bio liječen kao “tuberkuloza pluća” od cijenjenog lokalnog liječnika dra Sobola, no umro relativno naglo. Glas o smrti “dede Mate” došla je nenadano u Zagreb, i to je bio jedini put, kad sam vidio svojega oca plakati. **Majka Karla, rod. Marušić** (1875-1967), nepismena seljanka, budući da tada žene na selu nisu mogle pohađati školu, imala je vrlo nježan i pažljiv odnos, pun razumijevanja prema svojem najstarijem sinu. Nakon njegove smrti živjela je još 12 godina, i tugujući za njim umrla u svojoj 93. godini. Otac nam je pričao, kako se cijela šira obitelj koja je tada živjela u četiri obližnje kuće blizu “raskrižja”, Kamenjačkog “središta”, redovito sastajala u dvorištu: stariji su čitali na glas novine, a ostali, pa i “baka

Karla”, slušali i komentirali. To je bila njezina jedina “škola”, uz širok interes koji je zadržala do smrti, slušajući što i kako ljudi govore: začudno je mnogo znala o hrvatskoj povijesti, zemljopisu i politici. I poslije rata, u posjeti Kamenjaku kao srednjoškolac i kasnije kao medicinar, znala me iznenaditi ispravnim ocjenama i mudrim osvrtima. Religiozna, različito od seoskih bogomoljki, iz nje, skromne i povučene mudre starice, zračio je duboki ljudski, kršćanski moral. Od bratića u drugom koljenu, pokojnog diplomiranog inženjera, magistra Ivice Barca, dobio sam fotografiju šire obitelji: staru, izbljedadnu, na kojoj se ističu otac Mate i majka Karla, a vide se i djeca: najstariji sin “Tone”, mlađi brat Ivan i sestra Marija. Tu se raspravljalo o događajima, ljudima, očekivanjima. Po pričanju oca u obitelji nije bilo svađa, ali je, normalno, bilo raznih karaktera: “baka Karla” je na svoj mirni, dostojanstven način znala uvijek iskazati svoje pravedne, blage, kratke – kao iz kamena istesane ocjene o događajima i ljudima.

Dodat ću još neke značajne podatke koje sam osobno doživio ili čuo od oca, majke, “bake Karle” i sestrične Đurdice. Tu je mali “Tone” upio **osnove “etike”** i obvezatne norme ljudskog ponašanja: poštenje, čast, ljubav prema prirodi i domovini, poštovanje ljudi i “božjih” zakona. U očevoj ostavštini (koja je nažalost dijelom propala), našao sam spomen knjižicu o biskupu Strossmayeru o pedesetogodišnjici njegovog biskupovanja (31), koju mu je otac Mate darovao i posvetio krasopisom pisanim riječima: *Za Antona Barac Matijeve, Kamenjak, 29. prosinca 1900., Mate Barac* – punu rodoljubna teksta, s domoljubnim pjesmama tada popularnog hrvatskog pjesnika Jovana Hranilovića:

“Povijest našeg mukotrpnog roda Junačkom je krvi ispisana,
Nakićena lovorom i slavom Glasovitih svijetom velikana;
Ali većeg Hrvatica majka Od Tebe nam porodila nije,
I što više zamičeš u vječnost Tvoja zvijezda sve to ljepše sije.”

Te etičke, moralne i rodoljubne stavove, ne dijeleći ikako ljude po nacionalnosti, vjeri, ili ideologiji, što ne će mijenjati do svoje rane smrti, prenosio je na obitelj, studente i suradnike, pisanim porukama i sažetim primjedbama, no, kako kaže Jure Kaštelan, znao je “govoriti i šutnjom”.

Gimnazija i mladenačko buntovništvo

Gimnazija u Rijeci bila je **druga faza njegova samostalnog ljudskog i intelektualnog odrastanja**. Imao je odlične profesore, npr.: Osterman, Šamšalović, Lukas, Kombol: hrvatski su mu predavali profesori D. Lenac, B. Lavstava, i V. Glažar. O Barčevoj etici govore i sačuvane uspomene iz pričanja

“bake Karle” i sestrične Đurđe: mali Tone je u Sušaku stanovao kod obitelji iz Grižana, blizu škole. Majka je često dolazila u Sušak s hranom i darovima za stanodavce, nagovarajući ga da dođe češće kući u Kamenjak. Sestrična Đurđa sjeća se jednog pisma: **“Draga mame, puno Vam hvala, ali ja znam da vi puno trošite za moje školovanje, pa da ja trošim za svoj dolazak u Kamenjak? Kada ostanem na Sušaku puno naučim i pripremam se za idući tjedan. Puno hvala na velikoj brizi za mene. Ja vas sve puno volim, kao i vi mene!”** Tu je njegova rana odlika skromnosti, sposobnosti odreći se i ljubavi očinskog doma, smatrajući da upornim radom i učenjem mora vratiti roditeljima skrb za njegovo školovanje.

Antić: “Na formiranje lika mladoga Antuna Barca u toku školovanja u Sušaku nije djelovala samo škola, školske knjige i školska lektira, nego u znatnoj mjeri i njegovo učešće u radu omladine izvan školske zgrade”. Antun Barac je tek u IV. razredu, kada Hrvatska napredna omladina održava kolovoza 1909. svoj uspjeni zbor na Trsatu u dvorani Hrvatske čitaonice. – Kao višješkolac (1909.-1913.), kada se u Hrvatskoj vodi politička borba, a omladina organizira “đački štrajk” u proljeće 1912. g., kao šestoškolac brine se za pretplatu na list “Hrvatski đak”, a u VII. razredu je aktivan među sušačkom đačkom omladinom. Prvi broj “Novoga života” izašao je u prvoj polovici mjeseca veljače 1912. U objavi osnivanja “fonda za prikupljanje u korist naše štampe” se kaže: “Svaki filir bit će novi klin u lies naših i narodnih protivnika.” Prema sjećanju samog Barca izašlo je četiri ili pet brojeva “Novoga života”. Antun Barac bio je urednik ovoga omladinskog lista, što je kao učenik VII razreda gimnazije morao obavljati tajno, a formalno je odgovorni urednik lista bio Dubravko Dujšin (kasnije jedan od najvećih hrvatskih dramskih glumaca). Antić zaključuje: “Izbor Antuna Barca za urednika toga omladinskog lista pokazuje da je on među sušačkom omladinom uživao ugled po svojim sposobnostima, svome znanju i aktivnosti u omladinskoj organizaciji.” (14)

Organizirani buntovi hrvatske srednjoškolske omladine navještavali su propast austrougarske monarhije, nažalost nikad sklonoj hrvatskoj slobodi i kulturi. U tim gibanjima hrvatske, posebno riječke srednjoškolske mladeži, kao odgovor na njemačko, talijansko i mađarsko nacionalno i ekonomsko tlačenje Hrvata i Hrvatske, kako svjedoče njegovi suvremenici (Mezzorana), imao je Barac zapaženu ulogu. Među mladima počela je dominirati Supilova ideja o suradnji s drugim južnoslavenskim narodima, posebno sa Srbima: koliko u ono doba izgledala logična i gotovo jedino realna (**Ganza-Aras – 32**), kasnije se pokazala neostvariva, jer je političko vodstvo druge strane željelo ulogu najmanje “starijeg brata”, pa i vrst “jedinstva” u kojem bi drugi narodi sa svojim jezicima, kulturom i tradicijom “nestali”.

Formiranje Barca književnog znanstvenika

Formiranje budućeg intelektualca stvaralo se u kaotičnim prilikama traženja najboljih rješenja za mali, dugo podijeljeni hrvatski narod. Samostalnim radom, učenjem i druženjem s “revolucionarno” opredijeljenim mladima, uz suptilnu moralnu pomoć nekih nastavnika, razvijala se **faza prijelaza iz druge, srednjoškolske faze mladoga Barca, u fazu ozbiljnog istraživača hrvatske književnosti i sazrijevanja u suvremenog intelektualca**, zrelog književnog kritičara i povjesnika. Zbivanja postupnog propadanja bivšeg austrougarskog imperija, čestih pobunâ mladih pod utjecajem vodećih političara, igara “velikih sila” obećanjem Talijanima kao svojim “saveznicima” Istre i Dalmacije, kod mladih je naraštaja, odgojenih u snažnom protivljenju njemačkoj, talijanskoj i mađarskoj dominaciji, dovelo do prihvaćanja ideja Supila i političara tog vremena da je opstanak Hrvata i Hrvatske najsigurniji u okviru saveza južnoslavenskih naroda. To je bio nastavak Strossmayerova učenja: Barčevo “jugoslavenstvo” je bilo prožeto hrvatskom nacionalnom tradicijom, jakim osjećajima za ugnjetene i obespravljene, s vjerom da se mali hrvatski narod može i mora izboriti za svoju slobodu, blagostanje i sretnu budućnost.

Staru Jugoslaviju dočekao je kao i mnogi njegovi vršnjaci s mnogo entuzijazma, prihativši političku filozofiju Supila o jednom narodu južnih Slavena s nekoliko plemena: o tome problemu znanstveno se raspravlja i danas (33), a imaju ga u raznim oblicima i veliki narodi: Nijemci, Austrijanci, Talijani, Francuzi, Englezi, Škoti, Velšani. Ovaj izbor bio je razumljiv u političkim prilikama u kojima su se Hrvati našli, no uključivao je federativno uređenje buduće države. Vjerovalo se da bi u burnim i nestabilnim godinama krajem Prvog svjetskog rata zajednica jugoslavenskih naroda trebala biti zaštita od vjekovnih nasrtaja tuđinaca na hrvatske zemlje, te kulturnu baštinu i sam opstanak Hrvata. Bilo je to u skladu s našim kulturno-političkim tradicijama, kako su procijenili mnogi povjesničari, realno u tadašnjim političkim igrama velikih sila koje su Srbiju i Italiju cijenile kao svoje “saveznike”. Brzo se uočilo da je Hrvatska bila izigrana. Stvaranje “Versajske Jugoslavije”, trajne krize u kraljevskoj Jugoslaviji, ugnjetavanje hrvatskog i drugih naroda, osobito seljaka, ohladit će Barčevo prvotno vjerovanje da ta država može riješiti nacionalne i socijalne probleme Hrvata: no za to on nije okrivljavao srpski narod, nego vladajuće korumpirane slojeve nove države, ocijenivši da velikosrpska buržoazija razara najplemenitije ideje hrvatskih mislilaca i kulturnih radnika. Suprotno malicioznim insinuacijama, **Barac se nikad nije odrekao samostalnosti Hrvata i hrvatske kulture**. Uvidjevši, da usprkos djelovanju intelektualaca na mnogim stranama, nažalost uglavnom izvan politike, i da ideali čovječnosti, bratstva i suradnje nemaju temelja u politici vladajuće garniture, razočarano se povlači iz javnog života i posvećuje isključivo radu na književno-povijesnim istraživanjima i nastavničkim dužnostima koje je obavljao s puno entuzijaz-

ma i ljubavi prema poslu i prema mladim ljudima u srednjoj školi i kasnije u fakultetskoj nastavi.

Negdje na početku stvaranja “Države Srba, Hrvata i Slovenaca”, poput Matoša, Ujevića, A. B. Šimića, Krleže, Cesarca, Jakovljevića i mnogih hrvatskih javnih radnika, rješenje problema hrvatskog naroda mladi Barac je vidio u suradnji s drugim narodima novostvorene države, prihvativši “ekavicu”, kojom je pisao do svoje 22. godine života (do 1926.g.). O tome nismo nikad razgovarali, jer očito ni sam kasnije nije tu fazu smatrao “uspješnom”, a nije ju stigao ni komentirati. U usputnim razgovorima o jezičnim pitanjima spominjao je da ekavica nije samo srpska, jer su ekavci i hrvatski Zagorci i Srijemski Hrvati, a i dio Hrvatskog primorja sadrži ostatke ekavice: upravo njegov kraj: selo u kojem je općinsko groblje, zove se “Belgrad”. Srbi opet imaju krajeva s ijekavicom: na nikad ostvarenom “Bečkom dogovoru” 1846. g. Vuk Karadžić je zastupao, a prisutni hrvatski književnici prihvatili, štokavski govor i ijekavsko narječje kao princip zajedničkog pravopisa. Za razliku od izmišljotine, da je Barac u toj svojoj “ekavskoj” fazi “napustio svoje hrvatstvo”, u **“Knjizi eseja”** 1924. g. (tiskanoj još na ekavici) on jasno i bez sustezanja naglašava **hrvatstvo i Hrvatsku** kao svoj ideal, pa, na primjer, pišući o stihovima A. G. Matoša s mnogo emocija piše (34):

“Matoševe su pjesme prije svega dokument duše drhtave i osjetljive, s njenim poletima i depresijama: toplina zanosa i turobni osjećaj izbačenosti i nezadovoljstva u sredini, u kojoj se mora živjeti; unutarnje bogatstvo intelektualca i jad materijalne oskudice; sposobnost za akcije velikih dimenzija, uz spoznaju, da je rođen u narodu malenu i zaostalu; bježanje od sitničave sredine, s očajnim znanjem, kako ipak i sam u duši nosi njezina i dobra i zla svojstva; ljubav, koja se ne će ostvariti nikad; čežnja, koja se ruši kao u letu pogodena ptica. – August III., nakon Šenoe i Harambašića, najizrazitiji je i najtipičniji pjesnik hrvatstva, onoga hrvatstva, koje je koncem 19. i početkom 20. vijeka ušlo u svoju tragičku fazu: razvivši se u osjećanju nacionalnom do kulminacije, ono se najednom našlo pred alternativom, ili da ga nestane u široj nacionalnoj cjelini, ili da nastavi očajnu i upornu borbu s kud i kamo jačim protivnicima. Taj hrvatski nacionalizam, izbijajući u Matoša, u isto je vrijeme i kliktanje i očaj, suza i smijeh, jauk i mržnja, buntovnost i slutnja propasti – dajući u svim slučajevima dojam uzvišene ljepote onoga, što umire. U Matoševu nacionalizmu nalazimo sve komponente, koje su hrvatstvo činile jakim po osjećanju, no bez svake orijentacije i snage za akciju. Taj nacionalizam nije više nacionalizam rada i širokih koncepcija, koliko više bolan grč, da se posljednjim silama zadrži ono, što bježi. Bez obzira na današnje nacionalne prilike, Matoš je dao stihova, koji nisu samo površan pejzaž jednoga kraja i prazna retorika, nego su kao neko prijanjanje čitavim tijelom, drhtavim i golim, uz tijelo rođene zemlje. To je neki ekstatični užitak u bolu, što ga donosi rezignirana i mrtva ljubav, kad se već ne može uživati u ostvare-

noj ljubavi. – Po svojim najboljim stranama i najboljim pjesmama Matoš ide među one, koji žive kroz generacije. Danas, kad se intelektualce svih kategorija smatra ili naivnim ludama ili parijama, to su simpatičniji stihovi čovjeka, koji je bio među prvima u toj našoj zemlji, što počinije neviđenu drskost, da žive samo za umjetnost i od umjetnosti, i da u vijeku novca i grabeža naglase primat duše. Mnogi su njegovi najbolniji stihovi upravo produkt ovoga sukoba između duha i sredine, u kojoj više vrijedi spretan kramarčić negoli čovjek, koji u sebi nosi duhovni imutak stoljeća. Danas su prilike još i gore, jer ni u književnika nema uvijek toliko moralne čvrstoće, da baci svome vremenu kese i burze u lice njegovu gadost. – **Pa ipak budućnost pripada onima, koji, s aureolom lude, kao grabancijaši, putuju uz rug i samilost svojih praktičnijih bližnjih nekuda prema suncu, što će izići. I oni u Matošu, uza sve njegove ispade i nastranosti, nalaze svog druga i pjesnika.**”

U obitelji se povodom jednog znanca govorilo podrugljivo i negativno o tzv. “integralnom jugoslavenstvu”. Današnji termin “jugounitarizam” korišten za Barca je podlo podmetanje čovjeku, koji je **živio za Hrvatsku i hrvatske nacionalne i kulturne interese**. Pri tome **nije nikad mrzio ni jedan narod, osobito ne slavenski, pa ni srpski ili slovenski** (tada još o makedonskom ili bosanskom (bošnjačkom) jeziku ni narodu službeno nije ni sanjalo), nalazeći u njima mnogo dobrih osobina, osobito kod tzv. “malih ljudi”. **Ivanišin** citira njegovu rečenicu: **“Pa kakav bih ja bio slavist, kad ne bih volio Slavene”**.

Mogu se jasno nazrijeti bolna razočaranja njegova mladenačkog idealnog jugoslavenstva, s jasnom spoznajom da takvo “jugoslavenstvo” u korumpiranoj kraljevini ne može riješiti socijalne, ekonomske ni nacionalne probleme u cijeloj državi, pa ni u Hrvatskoj, oslabljenoj u ranijim savezima s Austro-Ugarskom i ostavljenoj od velikih sila, koje su nagrađivale svoje “saveznike”: Srbiju i Italiju. Umjesto mogućeg bavljenja politikom, on je intenzivnim radom, “kopajući” po bibliotekama, bez odmora, nastojao što prije ispuniti postojeće praznine u hrvatskoj književnoj povijesti.

Školske godine 1919./1920. prekida svoju profesorsku službu u Sušaku, pozvan na odsluženje vojnog roka u Zaječaru. To mu je otvorilo oči o duhovnom stanju u novoj državi. To se ogleda u njegovu članku “*Narod*” iz 1921. g. (35): “Postao sam vojnikom u doba kad se tome nikako nisam nadao, u prilikama koje nisu nikako odgovarale mirnom i urednom životu jednog civiliste. Otpala je pozlata “*Einjährigera*”, a šajkača i šinjel izjednačiše u jedan mah sve: i čate i posilne, i analfabete i učitelje, i trgovce i ratare, primorce s granice Italije i susjede Bugara i Rumunja. **Na Božić, prvi Božić što ga provodismo daleko od kuće, poprmiše sva ona nejasna čuvstva oblik unutarnjeg otpora, tvrdoće, gotovo mržnje, i mi smo htjeli biti kod kuće, u toploti, zadovoljni.** Cigani su svirali, plesačice su plesale, vino je teklo. **A mi smo bili tužni, mrki, puni te nesretne mržnje na sve što nas okružuje. I ta je mržnja rasla što je više rastao bol i sto je jače neka nevidljiva oštrica rezala u srce, utrobu, u cijelu nutritinu.**”

Već 1923. godine Barac je posve određen i jasan, distancirajući se od svojeg ranijeg shvaćanja “jugoslavenstva” u članku **“Jugoslavenstvo” (36)**:

“Problem “jugoslavenstva” samo je spoljašnost pod kojom se kriju mnogi drugi i jači problemi, i kriza jugoslavenstva samo je izražaj onih dubljih trzavica u narodnom životu, kojima je ono firma i plašt. Jugoslavenstvo može stradati samo onda ako mu se dade sadržaj, koji znači socijalno, ekonomsko sputavanje i zarobljavanje velike većine pučanstva od privilegirane manjine. U tome slučaju ono je i zaslužilo da propadne.

Jugoslavenstvo ne smije značiti simbol, uz koji će nekoliko desetaka tisuća ljudi suverenom vlašću disponirati s materijalnim dobrima jedne zemlje, dok će milioni svoje dane morati provoditi u crnoj, jezivoj, očajnoj brizi za sutrašnji dan.

Jugoslavenstvo ne smije značiti, kako milioni ljudi žive u smradnim, nezračenim, mračnim prostorijama; jugoslavenstvo ne smije značiti, da tisuće ljudi umire od epidemija, zaraza, bez liječničke pomoći, da stotine tisuća žive samo slučajno, bez upute i pomoći, prepuštene sudbini. Jugoslavenstvo ne smije značiti oligarhiju nekoliko porodica, koje nekažnjeno, uglavnom u svoju korist, disponiraju imetkom cijele države. Jugoslavenstvo ne smije značiti drsku korupciju, ucjenjivanje, partijsko nadmetanje nesposobnih, konzekventno i nemilosrdno proganjanje i zapostavljanje svih otpornijih pojedinaca.”

1924. god. Barac se definitivno oprašta od politički ili ideološki obojenih članaka. Doživljavao je i neugodnosti, prema pričanju njegove udove, majke Nevenke, da su ga promjenljive režimske institucije i vladajuće stranke često smatrale opozicionarom (balkansko shvaćanje: “Tko nije s nama, taj je protiv nas!”). Nas, svoju djecu, odgajao je u duhu najboljih tradicija hrvatske kulture i tolerantnosti sa svim ljudima i narodima bez obzira na vjeru ili rasu, s osjećajem za socijalnu pravdu, protiv mržnje i eksploatacije. I drugi jugoslavenski narodi, iako u nekim aspektima privilegirani, ipak su bili samo nepoštena igra vladajućih struktura oko kralja i beogradske “čaršije”. Tako smo i mi djeca, bez indoktrinacije shvatili da je najvažnije biti Čovjek, u našem slučaju da je časno biti Hrvat, pa u idealiziranom Strossmayerovom shvaćanju i Jugoslaven, Slaven, Europljanin i Građanin svijeta. Sam je bio duboko nacionalan i socijalan, što se vidi iz svih njegovih članaka i djela.

Osobne uspomene

Sjećam se dječjih uspomena vremena prije II. svjetskog rata i očeve uloge u obitelji. Otac je imao veoma povučen život, veoma sustavno organiziran, pa iako smo svi osjećali njegovu brigu i ljubav za obitelj, nije imao puno vremena za bavljenje s nama. Zahvaljujući novinaru **Voji Lukiću (37)**, koji se u jednom široko zasnovanom razgovoru raspitivao o životu i radu pokojnog oca, kori-

stim tada objavljene podatke dobivene od pokojne majke Nevenke, pogotovo o očevom druženju, te detalji o Barčevom privatnom životu. Neka moja sjećanja opisana su i u mojim razgovorima s novinarkom i književnicom **Zlaticom Balas (38)** i s pjesnikom **Mladenom Barcem (39)**.

Utjecaj oca na mene je bio presudan. U prvom redu bila je to njegova ličnost: na izgled povučen, zatvoren, odmjeren – on je čitavom svojom osobom zračio toplinom, sigurnošću i dobrotom, ulijevao povjerenje, davao hrabrost u časovima klonuća. Kad je trebalo, bio je direktan i otvoren, ne štedeći nikoga, pa ni sebe. U časovima odmora rado bi se šalio, ne dopuštajući kod toga ni sebi ni drugima nikakvih grubosti. Ja sam bio srednje dijete, sin jedinac uz dvije sestre: starijom Višnjom i mlađom Vidom. Na nas je u prvom redu utjecao svojim osobnim primjerom života i rada.

Oženio se 1926. g., u vrijeme svojeg službovanja na II. Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, sa studenticom Nevenkom r. Barac, najstarijom kćeri liječnika dra Mihovila Barca iz Mavrića (općina Bribir), koji je napredovao od općinskog do županijskog fizika (liječnika opće prakse – državnog službenika koji je uz liječničku pomoć imao obaveze javnog zdravlja) po raznim mjestima u Hrvatskoj, pa do savjetnika u Ministarstvu zdravlja u Zagrebu, prijatelja obitelji Mažuranić iz Novoga. Majka je prestala studirati filozofiju – slavistiku i njemački, i već 1927. g. rodila je najstariju kćer Višnju. 1930. g. rodio se sin Boško, pisac ovih redaka, a te je godine započeo graditi kuću na Pantovčaku, koja je bila jedna od prvih kuća u tom dijelu ulice. Njegova “nespretnost” u praktičkim problemima ogledala se, na primjer u tome, što je kupio zajedničko građevinsko zemljište sa susjedom, a da je “spretni susjed”, dok se Barac bavio književnošću, uzeo južni dio zemljišta za kuću blizanku, dok je ocu ostala sjeverna strana. O tome se nije razgovaralo u obitelji, te sam tek kasnije slučajno saznao. S druge strane, imao je vizije: sjećam se očeve priče, da su mu kolege na Fakultetu, kada je kao docent započeo predavati hrvatsku i jugoslavensku književnost, rekli: “A zašto, Barac, ideš graditi na selo?” On je odgovorio: “Vidjet ćete, to će za 20 godina biti dio “centra grada”, što se i dogodilo. Kuću je gradio očevo zemljak, građevinski poduzetnik Mate Crnić. Kuća lijepa i za ono doba solidno građena, tek će kasnije, u promijenjenim prilikama, pokazati defekte, zbog čega je nakon očeve smrti, zbog preuređenja ulice Pantovčak, na brzinu, bez potrebnih preuređenja vodovoda i kanalizacije, kada se gradila “Titova vila Zagorje” (današnji “Predsjednički dvori”), bila oštećena kanalizacija i podzemne vode ušle su u očevu knjižnicu u suterenu kuće, te je stradao vrijedan dio očeve biblioteke.

Imao je vrlo organiziran način života posvećen radu – svaki trenutak radnog dana bio mu je isplaniran i optimalno iskorišten. Rano je ustajao, oko 6 sati, i nakon jutarnje tjelovježbe i doručka započeo bi raditi u svojoj radnoj sobi oko 7 sati. Jednostavan i skroman, nakon doručka bijele kave s kruhom, otišao bi u podrum, gdje se nalazila njegova biblioteka, te je ručno pisao prvu verziju novog članka ili poglavlja knjige, koje je ranije “skuhao u glavi”: rukopis njegovih na-

pisa je mali broj ljudi znao ili mogao pročitati, kasnije ih još ispravljao, dodavao, mijenjao ili ispuštao riječi, rečenice ili odlomke: rukom pisani tekst prepisivao je zatim sam na starom pisačem stroju "Underwood". Prema službenom je rasporedu išao na Fakultet, kasnije i u Akademiju. Na balkonu okrenutom prema zelenilu vrta, po lijepom bi vremenu čitao knjige ili časopise šetajući amo-tamo trasom dužine 5 i širine 1,5 metra. Telefon smo bili dobili pred sam II. Svjetski rat, no tada se rijetko koristio, pa ga to nije smetalo.

Do podneva obavljao je svoje fakultetske i druge obaveze, ali je nastojao ručati u određeno vrijeme. Poslije ručka (oko 2 sata) redovito je išao "prileći", za koje vrijeme ga nismo smjeli smetati pa ni glasno se igrati, shvaćajući da otac radi ozbiljne poslove. Poslije podne nastavio bi raditi do večernjih sati. U načelu nije radio poslije 8 sati uvečer. To je ujedno bilo vrijeme posvećeno obitelji, razgovorima što se dešavalo u školi, o našim drugovima i prijateljima, katkad društvenim igrama ("Čovječe ne ljuti se", šah, domino, i sl.). Neko vrijeme prije rata nabavio je stol za stolni tenis, pa smo to kao djeca rado igrali: on je rijetko imao vremena da se poigra s nama.

Sam je komentirao svoje iskustvo o radu: kad je moguće, treba ga organizirati tako, da se izmjenjuju sadržaj i način rada, jer je tada to samo po sebi "odmor". Dugotrajni monotoni rad brže umara, iako može koristiti koncentraciji.

Nedjelje i blagdani bili su očevi dani posvećeni obitelji, prijateljima i rođacima: obično zajednička misa, ako nije bila obavezna školska, šetnje "Cmromkom", u Šestine, u bliži dio Zagreba ili na obroncima Zagrebačke gore; popodne posjete rođaka, skromni domjenci, rijetke večere. Čest gost je bio glavni direktor zagrebačke tvornice Švicarske firme "Ovomaltine", (kasnije nacionalizirane – iz koje je nastala Plivina "Cedevita") Lav Gorup sa suprugom, pa rođak – vojni sudac Milan Mavrić s obitelji, rod po majčinoj liniji obitelj Glavan, (bratić neurologa Glavana), obitelj Pavić-Tausani (roditelji profesora Pravnog fakulteta Željka Pavića), poneki očevo prijatelj i rođaci iz Kamenjaka). Otac nije imao redovitih druženja, vrijeme je "škrto" štedio za rad u književnosti. Živjeli smo skromno: "gozbe" su bile rijetkost.

Duboko nam se urezalo u sjećanje koliko je otac volio rad, ne samo intelektualni. On je poštovao rad kao takav, rad pošten i solidan. Primorac iz obitelji građevinara, i sam je volio fizički rad. Svoju majku je volio je i poštovao do obožavanja. Kadgod je stigao, svraćao je u rodni Kamenjak da se psihički opusti, da razgovara s majkom, pomogne savjetom, pa i financijski i rodbini koja je tamo živjela. Jednako je cijenio manualne radnike i intelektualce, cijeneći ih prvenstveno prema njihovim ljudskim osobinama, a ne prema obrazovanju i položaju u društvu. Tako bi s jednakom pažnjom primao u kuću čistača ili poštara naše ulice, kao i svoje kolege s Fakulteta. Oko obiteljske kuće na Pantovčaku zasadio je voćke, koje je do rata okapao i obrezivao, najčešće sam, rjeđe uz pomoć radnika. Ispod kuće je zasadio vinograd, koji se sastojao od četiri reda čokota vinove loze iz Kamenjaka, koju je sam obrađivao. Iz Primorja je presadio

i perunike i jaglace, na koje je pazila majka, i uživao bi kad su dobro uspijevali. Bio je smiren u obitelji i društvu, ne sjećam se da je ikad dignuo glas. Za nas je bio dovoljan njegov pogled, ako su naši nestašluci i svađe prevršili mjeru. Tako smo već kao djeca, "mali ljudi", kako se on znao izraziti, osjetili u čemu smo pogriješili.

Poticao nas je na učenje stranih jezika, pa sam još u osnovnoj školi počeo učiti francuski, isprva bez većeg uspjeha, ali me je to kasnije počelo veseliti. Često bi govorio da čovjek vrijedi za toliko ljudi, koliko jezika govori. Nije imao vremena da s nama "uči", pregledava ili "ponavlja" školske zadatke. Ipak bi nam rado objasnio ako smo ga što pitali, rado bi davao interpretacije gradiva iz povijesti ili književnosti. Još me danas zadivljuje lakoća kojom bi mi objasnio neku poteškoću iz matematike, latinskog ili grčkog, kao da je jučer bio u gimnaziji. Po tome sam vidio ne samo solidnost njegova srednjoškolskog obrazovanja, nego i izuzetno pamćenje najsitnijih detalja.

Posjete su u kući bile relativno rijetke. U vremenu prije rata među češćim posjetiteljima bili su Vladimir Nazor, Ivan Goran Kovačić, Franjo Fancev, Grga Novak, Petar Skok, Mirko Deanović, Dragutin Tadijanović, Pavle Popović, Miodrag Ibrovac, Josip Badalić, Ramiro Bujas, Ante Dukić, Ladislav Žimbek, Zdenka Marković, Ivan Esih, Stanislav Župić, Drago Gervais, Mijo Mirković (alias Mate Balota), Viktor Car Emin, Milan Marjanović, Rikard Katalinić-Jeretov, između ostalih. Po sjećanju majke često su ga posjećivali mlađi suradnici časopisa u vrijeme kad je bio urednik "Mladosti", djeca, studenti, mladi književnici. Za vrijeme rata bili smo praktično odsječeni od svijeta, osim rijetkih posjeta najbliže rodbine, a i sami smo izbjegavali posjete, osobito prijatelja, da ne bi upali u oči ustaškim žbirima.

Poslije rata nastavili su posjete neki od preživjelih prijatelja i kolega. Njima su se pridružili, prema sjećanju moje majke i sestara još i mnogobrojni drugovi, kolege i prijatelji, iako su i te posjete, kao i ranije, bile relativno rijetke. Među njima su bili: Emil Štampar, Olga Šojat, Milan Ratković, Josip Hamm, Zdenko Štambuk, Jure Kaštelan, msgr. Svetozar Rittig, Predrag Vranicki, Vice Zaninović, Jakša Ravlić, Drago Rubin, Slavko Ježić, Nikola Pribić, Dušan Nedeljković, Anton Slodnjak, Mate Hraste, Stjepan Musulin, Božo Milačić, Nikola Ivanišin, Franjo Švelec, Kiril Taranovski, Haralampije Polenaković, Ljubomir Maštrović, Cvite Fisković, Slavko Kolar. Imao je i brojne veze sa slavistima iz inozemstva, koji su dolazili u posjetu prigodom boravka Zagrebu. Tako npr. prije rata: André Vaillant, profesor sa Sorbonne, Matija Murko, veliki slavist iz Praga koji ga je svojedobno pozivao da prijede u Prag, a poslije rata Rudolf Jagoditsch iz Beča, Alois Schmaus iz Münchena, Thomas Wagner iz SAD-a, Julius Dolansky i Tadišlav Grabovsky, te drugi. Kad je otac osnovao Slavistički seminar u Zagrebu i Zadru (1952. g.) dolazili su i drugi stranci. Još je bila jedna osobina pokojnog oca. Poslije predavanja na Fakultetu gotovo nikad se nije vraćao kući sam. Rjeđe bi se vraćao u društvu kojeg kolege, a najčešće u

pratnji nekog studenta ili mlađeg suradnika. Sjećam se da bi katkad i po sat vremena razgovarao sa svojim pratiocem, šetajući Pantovčakom iznad i ispod kuće. – Otac je, uvijek u nestašici vremena, imao malo prijatelja s kojima se redovito sastajao. U godinama prije rata sastajao bi se s Nazorom, kasnije im se pridružio Ivan Goran Kovačić, gotovo redovito jednom tjedno, u nekadašnjoj kavani “Carlton”, a povremeno bi im se pridružio i psihijatar Stanislav Župić. Tamo su se sastajali još i u početku rata, do njegova uhićenja.

Kao gimnazijalac “Druge Klasične gimnazije” u Zagrebu, i sâm sam imao sklonost društvenim disciplinama, pa sam posljednjih godina gimnazije razmišljao o studiju komparativne lingvistike ili književnosti, filozofije, ali i biologije. Iskreno, bio je otac tako jednostavan, o svome radu nama djeci nije mnogo govorio, pa nisam niti znao o suštini njegova djela. Rano sam počeo privatno učiti francuski i nastavio do mature; za vrijeme rata u gimnaziji smo učili latinski, grčki, njemački i talijanski – ovaj posljednji smo kao “izdajnički” po “Poglavnikovoj odluci” prestali učiti nakon kapitulacije Italije: ja sam ovaj lijepi jezik ipak nastavio učiti samostalno uz odličan Roićev udžbenik, očeva kolege i prijatelja iz Riječke gimnazije. Poslije rata smo prekinuli i “mrski” njemački, pa smo posljednje četiri godine gimnazije učili ruski i engleski (uz latinski): tako sam, uz samodisciplinu, skoro slučajno, postao indoevropski “poliglota”. Uz latinicu, grčki alfabet i ćirilicu učili smo glagoljicu i goticu. – Uz oca i stariju sestru Višnju, koja je studirala slavistiku, a i prije pokazivala zanimanje za to, prihvaćao sam u raznim razdobljima mnoge hrvatske pisce i pjesnike kao svoje “idole”, da nabrojim bar neke: Šenoa, Kranjčević, Mažuranić, Ivana Brlić-Mažuranić, Trnski, Preradović, Nazor, Gjalski, Kumičić, Novak, Vraz, Cesarić, Krklec, Ujević, Tadijanović, Radičević, Balota, Car-Emin, Gervais, Goran, Zmaj Jova, Šantić, Prešeren, Gregorčič, i druge, ali i pisce iz strane lektire: Corneille, Molière, Hugo, Balzac, Flaubert, Verlaine, Prévert, Sienkiewicz, Cervantes, Goethe, Heine, Puškin, Tolstoj, Turgenjev, Ljermontov, Jesenjin, Dante, Manzoni, Verga i druge, neke na originalu, češće u prijevodu. Tada su me intrigirale sličnosti i razlike u indoevropskim jezicima (druge nisam poznavao), što je zajedničko a što specifično u književnostima različitih naroda. Kako me je zanimala i biologija, nakon ozbiljnog razgovora s ocem prihvatio sam studirati medicinu, najviše zbog očeva savjeta, da su nacionalne discipline u malih naroda suviše vezane uz politiku, dok su “ne-humanističke” to u manjoj mjeri, dajući mogućnosti neposrednog sudjelovanja u svjetskim dostignućima. Iako sam kao srednjoškolac pratio očev rad i zbivanja u struci, nastavljajući to do očeve smrti, u obitelji se malo razgovaralo o zbivanjima na Fakultetu ili u Akademiji. U razna vremena upoznao sam neke od njegovih suradnika: gđu Olgu Šojat, M. Hrastea, a kasnije I. Frangeša, M. Šicela, J. Kaštelana, N. Ivanišina, A. Stamaća, D. Jelčića, V. Antića, Lj. Jonkea, Š. Jurišića i druge drage i poštovane očeve kolege ili sljedbenike njegove struke, koje sve ne mogu ni spomenuti.

U vrijeme stare Jugoslavije vrijedili su još zakoni iz Austrougarske, pa je redovni sveučilišni profesor imao plaću u rangu jugoslavenskog ministra (pričalo se, da su si oni znali “priskrbiti” mnogo više). Pred sam rat otac je bio skupio novce za automobil srednje klase (Opel, Škoda), što je tada bio skoro znak “luksuza”: no prilike su se naglo pogoršale a novac potrošen na zalihe hrane, koja je već počela manjkati (brašno, šećer, sol, ne sjećam se više detalja). To se nažalost uskoro pokazalo korisnim za buduće mjesece koji su nadolazili.

Osobno se sjećam vremena prije drugog svjetskog rata. Neko vrijeme pred rat s majkom je bio posjetio Austriju, Njemačku i Francusku, vratio se zabrinut, predosjećajući teška vremena. Nije bio član ni jedne stranke, u praktičnoj politici najbliži Mačekovom HSS-u, jednako daleko od Hitlera, Mussolinija i Staljina. Nakon kratkotrajne nade da će se dogovorom Cvetković-Maček riješiti “hrvatsko pitanje” (kompleks kulturnog i ekonomskog zapostavljanja Hrvatske od beogradske “čaršije”), uslijedio je kratki rat Jugoslavije i njezin brzi raspad.

Strahote ustaškog režima s pojavom organiziranog otpora, početak narodno-oslobodilačkog rata, koji je imao podršku faktora istočne (sovjetske) i zapadne (anglo-američke) strane, pa su ga svi smatrali saveznikom pobjednika u ratu protiv fašizma. Obnova zemlje, u prvoj fazi rastuće komunističko-staljinističke diktature, bila je uskoro ublažena nakon sukoba Tito-Staljin postupnim okretanjem prema zapadu 1949. godine. Ustaška divljanja, progoni i ubijanja, u kojima je Barac i sam skoro izgubio glavu, pobjeda narodno-oslobodilačke vojske, koja će uskoro izmanipulirati komunističko-staljinističku diktaturu, nije mogla spriječiti osjećaj potrebe da se i u tim prilikama obnavlja domovina, u mogućnostima koje su postojale. Težak rad, svijest o potrebnim kompromisima, ali i oprez o njihovim granicama, uz istovremenu potporu jednih, a objede i sumnje drugih u samoj vlasti. Skupljanje mladih kadrova koji će omogućiti početak ostvarivanja širokog Barčevog plana i programa, nigdje napisanog, koji je imao “u svojoj glavi”, a nije ga ni mogao nikom predložiti, može se naći među retcima u objavljenim tekstovima, tražeći najbolje putove i ljude pripravne poduprijeti njihove prve faze za postupnu realizaciju. Najlakše bi tada bilo potražiti način za miran život svoj i svoje obitelji negdje u inozemstvu, što je bilo moguće, ali to nije nikad, ni u jednoj fazi Barčeva života, bila njegova opcija. Stoga je Barac u svom rodoljubnom zanosu i u periodu iza 1945. g., svjestan da vrijeme nepovratno prolazi, prihvatio suradnju te gotovo neobuzdano započeo stvarati planove za reformu fakultetske nastave njegova predmeta, njegovanje hrvatske književnosti i jezika, i za ostvarivanje planova na modernizaciji hrvatske književne povijesti i kritike. Pri tome je konačno došao u konflikt s oficijelnim ideolozima ministarstva, pa se njegova bolest nesretno vremenski poklopila s tim neporazumima, koji bi inače možda i mogli biti riješeni. U tim teškim prilikama, uvijek pun planova, od 1.953. g. sve je više posustajao, boreći se protiv nepoznatog neprijatelja – infiltrativnog malignog tumora mozga (glioblastoma), koji mu je postepeno oduzimao intelektualne i fizičke snage.

Otac je umro kada sam imao 24 godine, dok sam bio apsolvent medicine. Najintenzivniji kontakti bili su u doba mog dječastva, a zatim je došao rat sa svim svojim strahotama, no tada smo silom prilika bili i više zajedno. Nakon oslobođenja od okupatora 1945. god. došlo je za njega razdoblje burnog i teškog života i intenzivnog rada, pa su čak i vremenski kontakti s ocem bili još više ograničeni. Pripremao je knjigu za knjigom, objavljivao članke u novinama i časopisima, držao predavanja, brinuo se za nove ljude i nove institucije koje je osnovao. Po godinu dana bio je dekan, pa kasnije i rektor Sveučilišta. Sve je to obavljao s vanjskim mirom, s najvećom koncentracijom, gotovo bez greške, uz česta uzrujavanja zbog povremenih političkih pritisaka! Mnogo od navedenoga saznao sam tek kasnije, pa mi nije jasno kako je sve to mogao!

Zbog očeve bolesti, posvećujući se brizi za oca, pod kraj dijelom vršeći poslove i bolničara i liječnika, smatrajući to ne samo dužnošću sina, znajući koliko to ocu znači posljednjih tjedana s oštećenim psihičkim funkcijama: imao sam zadovoljstvo, uz tugu, gledati ga kako odlazi od nas, ali u svojoj sredini, u svojoj kući, uz draga mu lica, na svojem krevetu. Iz tih razloga sam produžio medicinski studij – završne ispite – za pola godine, što je mala cijena za humanu dužnost svojem roditelju, ali i čovjeku koji nije pripadao samo svojoj obitelji, jer je cijeli svoj život posvetio svome malom hrvatskom narodu i njegovom ne samo književnom i kulturnom prosperitetu, žrtvujući i svoj privatni život, obitelj i udobnost, u službi najviših moralnih i etičkih nacionalnih potreba, ali i dobrobiti čovječanstva.

Svršivši medicinu, “staž”, “vojni rok” – izabrao sam specijalizaciju neuropsihijatrije, dijelom i zbog očeve tragedije. Bio sam kasnije jedan od protagonista – u Hrvatskoj i Jugoslaviji – osamostaljenja neurologije i psihijatrije. I sam prošao neke od sličnih nevolja, no dobio i visoka domaća i inozemna priznanja za svoj znanstveni, stručni i nastavni rad. Intenzivnim radom u neurologiji, obogaćivši hrvatsku neurologiju raznim inovacijama uz aktivni angažman i priznanja u jugoslavenskim i međunarodnim neurološkim organizacijama, uveo sam hrvatsku neurologiju u “visoko svjetsko društvo”. S tim iskustvima – stručnim i ljudskim – često sam razmišljao o očevoj tragediji koju su mnogi istakli i kao nacionalnu tragediju. Sada mogu to učiniti kompetentnije, stručno i ljudski. Kao neurolog, zainteresiran posebno u funkcijskoj neurologiji i istraživanju i dijagnostici poremećaja “viših živčanih funkcija”: intelektualnih i emocionalnih, te čimbenika čovjekove ličnosti, danas mogu na drugačiji način gledati na očevu bolest, priznavajući gotovo s divljenjem, kako dugo je on uspijevaio relativno normalno funkcionirati do konačnog sloma, koji je počeo njegovim bolovanjem u kasno ljeto 1954., postavljanjem dijagnoze i operacijom u siječnju 1955, recidivom tumora u ljeto 1955, te smrću, nakon relativno brzog pogoršavanja bolesti, na Svisvete (1. studenog) 1955.g. Bolest je svakako dugo trajala, i prije nego što je bila službeno utvrđena kad je Barac i službeno proglašen bolesnim. Prva polovica godine prošla je u raspravama (društvenim i medicinskim), da li

je to ozbiljna bolest ili samo umor, možda i bijeg pred političkim sukobima. To je druga priča, koja zaslužuje cjelovit pristup.

Pojava krivih ocjena i zanemarivanja rada Antuna Barca potakla me da se kao sin hrvatskog književnika i znanstvenika i kao liječnik neurolog i društveno odgovoran intelektualac pozabavim tim problemima i iznesem manje poznate ili nepoznate podatke za razumijevanje njegova djela, njegovih veza s rodnim krajem, Hrvatskim primorjem, Rijekom i svojom domovinom. Tragični slijed poremećaja u radu Antuna Barca, sada s mojim boljim poznavanjem literature o očevu radu, poznavanjem medicinskih, posebno neuroloških problema, shvatio sam kao svoju obvezu dati temeljne informacije o meni poznatim podacima o čovjeku, koji je sav svoj život posvetio hrvatskoj znanosti i kulturi, ne vodeći računa o svojem zdravlju, pa ni o svojoj obitelji, koju je neizmjereno volio.

Ovdje su samo usput spomenuta dva dijela posljednje, treće životne i stvaralačke faze: one u NDH i one u Titovoj Jugoslaviji. Ova životna razdoblja današnji čitatelji manje poznaju, po njima ga najviše cijene stručnjaci i njegovi studenti. Našao sam i manje poznate Barčeve priloge u novinama i časopisima, s važnim, danas gotovo nepoznatim porukama. Tu su i njegovi kontinuirani naponi oko hrvatskog književnog jezika još od samog početka nove Jugoslavije, pa i kasnije, posebno i oni njegovi naponi da se izbjegne nasilno donošenje (dovršeno bez bolesnog Barca!) tzv. "Novosadskog sporazuma": on je jedini javno upozoravao na opasnosti takve inicijative. Posebno se kontroverzno, namjerno ili iz neznanja, katkad se krivo, moram reći, od nekih i zlobno, interpretira njegovu prihvaćanje molbe, da već dovrši naručeni projekt knjige "Jugoslavenska književnost". O tom dijelu njegova života, iako ga neki ispravno procjenjuju, većinom se ne zna dovoljno, pa se iz neznanja, ili s lošim namjerama, iznose krivi "zaključci" i falsificirani "podatci". Ovo osjećam svojom dvostrukom profesionalnom obvezom – očevom: književnika od nacionalnog značaja, osobnom: liječnika – neurologa.

Nažalost, zauvijek je izostao onaj **sintetički rad Barca**, zrelog znanstvenika i humanista, kako ga je opisao u svojem sjećanju na Barca jedan od vodećih kroatista, pokojni **Dalibor Brozović**, član posljednje generacije njegovih studenata, koji su u njemu prepoznavali "**novog Barca**". (20) Sudbina mu nije bila sklona: uz sve veću nemoć, nije mogao završiti ni započete poslove. Uz postupni prestanak rada u **58. godini**, smrt je nastupila nakon jedva navršene **61. godine života**.

Treba se stoga pri kraju ovog dokumentiranog sjećanja na Antuna Barca pitati, čime je on zaslužio, da ga još nedavne 2004. godine, tada službeno vodeći povjesničar hrvatske književnosti i tajnik Razreda za hrvatsku književnost HAZU, Dubravko Jelčić, ne samo minorizira, nego i pogrdno nazove "jugonitaristom" (40)?

* **Pripomena:** Autor ovih sjećanja, liječnik specijalist neuropsihijatar Boško Barac, sveučilišni profesor neurologije, zahvaljuje Uredništvu KR na pozivu da napiše uspomene i viđenje svog oca Antuna Barca kao poznatog sina Hrvatskog primorja. Ovim napisom to činim, nastojeći na temeljima objavljenih napisa Antuna Barca, njegovih kolega, studenata, dokumenata i vlastitih sjećanja dati osobni pogled na unutrašnji duhovni svijet oca. Barčeve tekstove pisao sam normalnim uspravnim slovima, citate drugih pisaca kurzivom. **Debela slova (bold)** sam koristio za navođenje autore, ali i za naglasak u svojem tekstu ili navodima Barca. U tekstovima ostalih autora **bold kurziv** koristim za naglasak citiranih misli.

BILJEŠKE

1. Antun Barac: “**Fiume**. Prolazni dojmovi.” Jugoslavenska njiva. II (35), 1919. pretiskano u: Književna Rijeka, XVII (1) 2012. i Antun Barac: “**Feljton o Rijeci**”. Riječka revija, 6, 1958. Pretiskano u: KR XVII (2) 2012.
2. Antun Barac: “**Veličina malenih – O Franji Horvatu Kišu**”. U: “Veličina malenih”, Nakladni zavod Hrvatske Zagreb, 1947: str. 241.
3. Antun Barac: “**Bijeg od knjige**”, Naprijed, Zagreb, 1965.
4. Boško Barac: “**Pismo**”, Književna Rijeka, DHK Rijeka: XVIII (2) 2013.
5. Antun Barac: **Predgovor knjizi Ilije Jakovljevića: “Lirika nevremena”**. Knjižara Radoslava N. Horvata, Zagreb, 1945.
6. Antun Barac: “**Između filologije i estetike**”, Savremenik 1929.
7. Antun Barac: “**Veličina malenih – Poglavlje o Kranjčeviću**”, U: “Veličina malenih”, Nakladni zavod Hrvatske Zagreb, 1947: str. 241.
8. Antun Barac: **Uz prijevod “Kokaine” Pittigrillija**, “Jugoslavenska njiva”, VIII, II (9) 1923:355-358 pretiskano u: “Knjiga eseja”, Zagreb 1924 (str. 117-129).
9. Ivo Frangeš: “**Antun Barac**”. Zavod za znanost o književnosti: Kritički portreti hrvatskih slavista. Sveučilišna naklada Liber, 1978.
10. Boško Barac: “**Čemu služe...**” Vijenac, broj 495, 21. veljače 2013, str. 17-18.
11. Josip Pupačić: “**Antun Barac ili povijest novije hrvatske književnosti**”. Telegram, VI. 290, 1965: 11. Pretisnuto: Književna Rijeka, XVIII (2) 2013.
12. Nikola Ivanišin: “**Antun Barac**”. Zadarska revija, 30(1). 1981. Pretiskano u: “**Književnopovijesno djelo Antuna Barca**”. Biblioteka “Dometi”, Izdavački centar Rijeka, 1986.
13. Nikola Ivanišin: “**U spomen Antunu Barcu**”. Krugovi 1955. 4/8. Pretisnuto u knjizi: (12)
14. Vinko Antić: “**Antun Barac u ogledalu zavičaja**”. U: Pesci, Rijeka, zavičaj. MH Rijeka, 1965.
15. Miroslav Šicel: “**Antun Barac i njegovo djelo**” U: Antun Barac: O književnosti. Školska knjiga, Zagreb, 1986.

16. Dragomir Babić: **Antun Barac o piscima Hrvatskog primorja i Istre**, "Dometi", VII. 1974.
17. Milan Crnković: **"Antun Barac – književni historičar"**. Riječka revija V, 1956.
18. Jure Kaštelan: **"Samotnički put visine"**. U: Antun Barac: Bijeg od knjige. Naprijed. Zagreb, 1965: Str. 5-9. Pretiskano: Književna rijeka, XVII (4). Zima 2012: 130-132.
19. Mate Hraste: **"Dr. Antun Barac (nekrolog)"**. JEZIK, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika. IV (2), 1955: 34-38.
20. Dalibor Brozović: **"Antunu Barcu in memoriam"**. Zadarska Revija, IX. 6 (1960): 456-460. Pretisnuto: Književna Rijeka, Časopis za književnost i književne prosudbe. God. XVII, br. 3, 2012: 74-80.
21. Nikola Miličević: **"U spomen Antunu Barcu"**. U: Od davnih do nedavnih. Naprijed, Zagreb 1989.
22. Jure Kaštelan: **"Antun Barac: Čovjek i djelo"**. Studentski list. Zagreb, 17. studenoga 1955. X (9): 5
23. Božo Milačić: **"Priatelj omladine"**. Studentski list. Zagreb, 17. studenoga 1955. X (9): 5
24. Ljubomir Maštrović: **"In memoriam Antunu Barcu"**, Zadarska revija, 1955, IV (4): 288-290
25. Vesna Jakić-Cestarić: **Moja zahvalnost profesoru**. Zadarska revija, 1955, IV, 4, 291
26. Dubravko Jelčić: **"Spomen profesoru"**. Polet, srednjoškolski list za književnost, nauku i umjetnost, Zagreb, 1955. III (4): 208–209.
27. Ante Stamać: **Antun Barac; pretražitelj hrvatske književno-kritičke misli. 15 dana**, Zagreb, XXV (7) 1982: 29-34.
28. Vinko Brešić: **Frangešovo čitanje časopisa**. U: Republika, 67 (2), Zagreb 2011: 86-90.
29. Strahimir Primorac: **Lokalno a globalno u Andrića**. Republika, 67(4), Zagreb, 2011
30. Marija Gračaković: **Zavičaj kao ishodište uzleta Antuna Barca**. Postignuća i trenuci. II. Srednja škola Dr. Antuna Barca. Crikvenica 1997: 53-60.
31. Janko Barlè: **Josip Juraj Strossmayer: O pedesetgodišnjici biskupovanja**. Društvo Sv. Jeronima, Zagreb 1900.
32. Tereza Ganza-Aras: **Frano Supilo u svjetlu najnovijih istraživanja**, Historijski zbornik, Zagreb, 1974, sv. XXV-XXVI/1972-1973, str. 387-406.
33. Dinko Tomašić: **Društveni i politički razvitak Hrvata**, Jesenski i Turk, Zagreb, 2013.
34. Antun Barac: **Stihovi A. G. Matoša**. U: A. Barac: Knjiga eseja. Izdanje "Mlade Jugoslavije", Zagreb, 1924: 138-158.
35. Antun Barac: **Narod**. Nova Evropa, knj. II, br. 12, 1921: 444.
36. Antun Barac: **Jugoslavenstvo**. Mlada Jugoslavija, II (3), 1923:55-69.

37. Vojo Lukić: **Tajno djelo Antuna Barca**. Razgovor s prof. B. Barcem, šefom Odjela intenzivne njege Neurološke klinike KBC "Rebro". Start, br. 238, 8. II. 1978: 31-33.
38. Zlatica Balas: **Trajna veza Pantovčaka i Kamenjaka**. Pet pitanj za dr. Boška Barca, profesora neurologije i sina velikana hrvacke knjiženosti, dr. Antuna Barca. NOVI LIST, Beseda. Četvrtak, 23. 9. 2004.
39. Mladen Barac: **Razgovor: Dohtor Boško Barac**, umirovljeni sveučilišni profesor neurologije i sin dra Antuna Barca. NOVI LIST, Beseda. Četvrtak, 1. rujna 2011.
40. Dubravko Jelčić: **Povijest hrvatske književnosti**. Drugo, znatno prošireno izdanje. P.I.P. Zagreb, 2004. (str.384-386).

MILOVAN BUCHBERGER

Zabadanje u kaos Janka Polića
Kamova (3. dio)Ivan Nepomuk Jemeršić i Polićeva *Ćuška*

Kao temu svoje rane novele *Ćuška*, koju je počeo pisati u veljači 1906., a dovršio, kako sam navodi “pod kraj listopada 1906.”, mladi je Janko ubacio, ni manje ni više nego hrvatskog rodoljuba, političara i publicistu, svećenika Ivana Nepomuka Jemeršića (1864.-1938.).

Glavna je poanta novele, kako to lijepo u pismu 1952. Nikola Polić obrazlaže: “Radi se o jednom slučaju iz 1905. (1906. – op.a.), kad je koalicija prvi put kandidirala na izborima i kad je Ivan N. Jemeršić, žestoki klerikalac i šovinistički Hrvat, kandidirao na listi koalicije, izdavši u isto vrijeme knjigu, svoje zapise iz tamnice, gdje se nalazio kao politički kažnjenik, prikazavši sebe u toj knjizi kao političku žrtvu i narodnog heroja. – U tom slučaju leži i tajna naslova *Ćuška*. Novinar Dikić (Janko – op.a.), centralno lice ove novele, napadne u prikazu te knjige autora, prikazavši ga kao naivnog idealistu, političkog afartistu, koji poziva kupce, da se pretplate na ovu njegovu knjigu sa naznakom, da će suvišak u utršku upotrijebiti za popravak crkve. Međutim, redakcija naprednog lista, u kome Dikić surađuje, odbija njegov prikaz, motivacijom da autor ove knjige kandidira na koalicionaloj listini. U tome i leži značenje naslova novele *Ćuška*.”

Dodatno, Nikola Polić navodi da se zbivanje novele odvija u Lokvama (Gorski kotar) te da sve u njoj navedene likove on i osobno poznaje.

Kako je svjedočenjem Jankova brata Nikole očito da se radi o autobiografskim elementima utkanim u novelu *Ćuška*, zanimljivo bi bilo istražiti kakve je sve dijelove Janko u njoj smiješao. Pa krenimo redom.

Koalicija se prvi put pojavljuje na izborima u svibnju 1906. godine. Možda je već iz prethodnog vremena Janka zasmetao jedan teatralan čin kada 1903. Ivan Jemeršić kleči pred Josipom Frankom, moleći ga da pristane na fuziju oporbenih stranaka. Činjenica je da te iste godine hrvatski rodoljub Jemeršić odbija ponudu mađarona da bude njihov zastupnik, čime vlasti započinju njegov politički progon. Tada je osuđen na šest mjeseci zatvora, u kojem provodi drugu polovicu 1903. godine. Jemeršić, odmah nakon izlaska iz zatvora, već 1904. objavljuje zanimljivu putopisnu knjigu *Kopnom i morem na Plitvička jezera*, u kojoj navodi da je sredinom kolovoza 1902. godine posjetio Lokve u Gorskom kotaru (istovremeno tamo boravi i Janko – op.a.). U tekstu knjige je razvidno da Jemeršić dobro poznaje Lokve, a spominje i druženje s učiteljicom

Dobroslavom (Josipom Gazvoda – op.a.) te profesorima Sušačke gimnazije, Lencem i Mihletićem.

Jemeršić u proljeće 1906. objavljuje i knjigu *Bez slobode* u kojoj opisuje dane koje je proveo u zatvoru 1903. godine.

Zanimljivo je primijetiti da Janko već u pismu bratu Vladimiru 21. 2. 1906., iz Venecije, daje do znanja da je dovršio novelu *Ćuška*. Nadalje, u istom pismu mu prilaže tu novelu s naznakom “radi, kako misliš, da bude bolje”, što jedino može značiti da novelu svakako čim prije ponudi nekom časopisu na objavu. Kada se zna da je Janko u Veneciju otputovao negdje krajem siječnja 1906., mora se uzeti da je sa sobom morao ponijeti i tek tiskanu Jemeršićevu knjigu, a kako bi novelu *Ćuška*, od zasigurno pedesetak gusto rukom pisanih stranica, mogao završiti u tih tri tjedna. No, Jemeršićeva knjiga tada još nije izišla iz tiska.

Janko se negdje krajem ožujka 1906. vratio iz Venecije. Pitanje je što se u međuvremenu događa s očito prekrajanjem prvotnog teksta novele *Ćuška*. U toj autobiografskoj noveli, Janko navodi kako potkraj lipnja boravi u Lokvama gdje s učiteljicom (Josipom Gazvoda – op.a.) i Darinkom (Katarinom Radošević – op.a.) razgovara o toj Matanićevoj (Jemeršićevoj – op.a.) knjizi, pri čemu mu učiteljica jasno daje do znanja da i osobno poznaje Jemeršića.

Ali prvi izbori na kojima je nastupila koalicija su tek početkom svibnja 1906.! Pa pisanje glavne poante novele već u veljači ostaje i s te strane upitno – ili ga je racionalno teško prihvatiti, kao neka vrsta imaginativne anticipacije događaja koji se tek možda treba dogoditi. U noveli se konačna situacija predstavlja dopisom uredništva naprednjačkog lista svom novinaru Dikiću, gdje ono odbacuje objavu njegovog članka, u kojem se kritizira *koalicijskog partnera* Matanića, upravo iz razloga napisanih u zadnjim recima novele: “Ne možemo nikako – razumjet ćete i sami... Dođite odmah, trebat ćete kod agitacija... Matanić kandidira na temelju koalicionog programa, a mi smo – kako znate – u koaliciji...”

Zanimljivo, Janko je naveo da *Ćušku* ipak na koncu završava tek “pod kraj listopada 1906.”, što se može prihvatiti kao logično i točno datiranje. No, tada se treba zapitati kako je onda izgledao tekst istoimene novele, koji Janko već 21. 2. 1906. šalje bratu Vladimiru iz Venecije? S jedne strane, čini se nemogućim da je Janku već početkom veljače 1906. mogla biti dostupna Jemeršićeva knjiga pa da ga u tom slučaju, zbog navoda “da će suvišak utrška od prodaje te knjige upotrijebiti za obnovu crkve”, uopće i može kritizirati. S druge strane, poantu novele, vezanu uz “nedopustivu kritiku koalicijskog partnera Matanića od strane uredništva novina”, Janko je očigledno također ipak morao naknadno dodati.

Daljnja činjenica da Janko krajem lipnja 1906. godine stvarno boravi u Lokvama, a koja je elaborirana u poglavlju ove knjige vezanom uz Jankovo obraćanje Zofki Kveder, kao i slijedom realnih događaja, a koje u noveli novinar Dikić opisuje vezane uz Matiju Tomca (Miju Radoševića – op.a.) i njegovu

sestru Darinku, daje čvrsti temelj tvrdnji o Jankovoj naknadnoj prepravci novele *Ćuška*.

A kako je onda verzija novele *Ćuška* napisana u Veneciji 21. 2. 1906. prvobitno izgledala? Kome je i čemu prvobitna *Ćuška* uopće bila namijenjena?

Iščitavajući tekst novele, mora se primijetiti da se Juraj Matanić (Ivan Jemeršić – op.a.) prvi puta spominje odmah na prvoj stranici te da se tekst novele, čak do tridesete stranice, odvija potpuno nezavisno, bez ikakve veze sa Matanićem. Taj većinski dio novele nalikuje pomalo dosadnim opisima *seoskog života i neupečatljivih dijaloga*, kakve kod Janka nalazimo i u noveli *Historijat jednog članka*. U toj noveli, čiji je završetak izgubljen, a za koju se također smatra da je napisana u proljeće 1906., u dijelu koji se događa na selu (Lokve – op.a.), Janko autobiografski opisuje događaje iz kolovoza 1904. godine.

Tih trideset stranica *Ćuške* ostavlja dojam, kao i kod spomenutih opisa iz novele *Historijat*, da su napisane bez neke *kamovljevske prepoznatljivosti* ili, da budemo još jasniji, to su potpuno bezizražajni mladenački tekstovi. Stoga, može se pretpostaviti da je prvobitna verzija novele *Ćuška* bila bez ikakve veze s Jemeršićem. Njen originalni završetak mogao je biti neka čudna katarza, nazovimo to bolje *prekid zaljubljenosti* novinara Dikića u seosku djevojku Darinku, pri čemu je njen vjerojatan kraj u Jankovom izvornom tekstu:

“A Dikić je baš bio kod objeda, šutio i gledao. I svi mu postadoše najedamput dosadni i samo se začudi, kako se je u Darinku mogao zaljubiti kao u nejavnu ženu... On je pregledao svu tu naivnost, što zna biti i drastična i brutalna...”

Ne završava li prva verzija Jankove *Ćuške* šamarom koji autor upućuje vlastitoj promašenosti? Za primijetiti je i da dodatak kojim Janko, krajem ljeta 1906., konačno preoblikuje novelu prvi put dokazuje *kamovljevsku književnu žicu*, koja time u konačnosti predstavlja prvi trag njegove literarne zrelosti ili, bolje rečeno, određenosti.

Jankovi prvi radovi i Zofka Kveder

Ovo poglavlje posvećeno je Jankovim počecima i traženju mogućnosti objave svojih prvih radova u 1906. godini. Iz takve selekcije treba izbaciti prva Jankova ostvarenja, za koja i on sam, u pismu bratu Vladimiru 5. 7. 1907. iz Venecije, govori: “Ja sam već u trećoj pučkoj školi pisao pjesme; do danas napisah: Tragediju *Petar Zrinski*; jednu *Vrag*, koja je ostala kod pulicije g. 1903.”, a koju u memoarima spominje i Nikola Polić ovim riječima: “Janko je u to vrijeme prije polaska u Senj (rujan 1901. – op.a.) napisao tragediju *Zrinski* i komediju *Vrag*. To su mladenački radovi zaplijenjeni 1903. (krajem ožujka 1903. – op.a.) u policiji kao *opasni materijal*.” Nadalje, za dramsku je crticu *Iznakaženi*, napisanu 18. 12. 1904., i sam je pisac odmah procijenio da ipak predstavlja nedovoljno dorađen pokušaj, dok je zbirku pjesama *Psovka*, koju

dovršava 4. 11. 1904., Janko očito htio nekako uobličiti u knjigu, te njene pjesme, na bilo kakav parcijalan način, nije niti htio nuditi uredništvima.

Glavni Jankov oslonac među uredništvima zagrebačkih časopisa bio je, krajem 1905. godine, Milan Marjanović (1879.-1955.). Marjanović je nakon pokretanja časopisa *Novo svjetlo* 1901. u Zagrebu, 1903. u vodstvu nacionalnog pokreta protiv režima bana Khuen-Hedervarya. Nakon toga u Dubrovniku 1903. i 1904. uređuje tjednik *Crvena Hrvatska* te godinu dana kasnije u Splitu Smolakin časopis *Sloboda*. Krajem 1905. dolazi u Zagreb gdje postaje prominentni literarni kritičar, radeći za časopise *Pokret*, *Obzor* i *Savremenik* te paralelno i za Supilov *Novi list* u Rijeci.

Janko krajem siječnja 1906. odlazi na oporavak u Veneciju te prije puta, očito uz podršku Marjanovića, od urednika *Pokreta* Većeslava Wildera (1878.-1961.) ima njegovo, koliko toliko, obećanje da će uskoro biti zaposlen kod tog dnevnika, koji je glasilo hrvatskih naprednjaka. O tome Janko bratu Vladimiru iz Venecije 21. 2. 1906. javlja:

“Ako mi je sigurno mjesto u *Pokretu*, onda mogu već u svibnju doći na-trag”. Dodatno, o Marjanoviću, očito impresioniran, piše: “Posjećujem i *Pučku univerzu*, ali predavanja, što ih dospjeh slušati, ne mogu se takmiti ma s kojim Marjanovićevim”.

No, da stvari s *Pokretom* ne idu baš očekivanim smjerom, vidi se već iz sljedećeg Jankovog pisma, napisanog 22. 3. 1906., u kojem govori:

“Zategoh s odgovorom misleći, da će mi međutim *Pokret* poslati novac, što nije učinio. Molim te, da mi javiš, da li je štampao članke: *Iz Venecije* i *Korizmeno ćeretanje*. Ja naime mislim s honorarom, što ga moram dobiti, ići u Milan”.

Kako je *Pokret* prvi Jankov članak objavio tek u siječnju 1907. godine, jasno je da navedena obećanja u to vrijeme nisu realizirana.

Iz spomenuta dva Jankova pisma bratu Vladimiru potpuno je sigurno da Janko u to vrijeme ima završene drame *Tragediju mozgov* i *Na rođenoj grudi*, novele *Na dnu*, *Čušku* i *Historijat jednog članka*, te zbirke pjesama *Psovka* i *Istipana hartija*. Janko se krajem ožujka vraća iz Venecije, očito gorko svjestan da su obećanja dana od urednika jedna stvar a objavljivanje ipak nešto sasvim drugo. U to je vrijeme vjerovao da bi Livadićev *Savremenik* mogao objaviti dramu *Na rođenoj grudi*, no i to se očito nije dogodilo, kao što ni *Obzor* ne objavljuje njegov prijevod Gorkoga.

Ostaje pomalo enigmatično kako tada, tražeći neku drugu mogućnost ili mišljenje za objavu djela, odlučuje, početkom srpnja 1906., obratiti se upravo književnici i urednici Zofki Kveder-Jelovšek (1878.-1926.). Rješenje ove zagonetke i sam Janko dijelom otkriva u tekstu autobiografske novele *Čuška*, koju je dovršio *pod kraj listopada 1906.* U toj noveli, Janko (novinar Dikić), potkraj lipnja 1906., dolazi u Lokve u posjet prijatelju Matiji Tomcu (Mijo Radošević) te se tamo zaljubljuje u Matijinu sestru Darinku (Katarina Rado-

šević). Nadalje, u noveli jasno navodi da je često razgovarao s učiteljicom (Josipa Gazvoda).

Istražujući dalje na tom tragu, može se dokazati da baš ta učiteljica Josipa Gazvoda (1872.-1959.) preporučuje Janku kontakt sa Zofkom Kveder-Jelovšek, urednicom mjesečnog literarnog časopisa *Sijelo za zabavu i pouku*, koji na hrvatskom jeziku izlazi u Pragu. Gazvoda u *Sijelu* već od četvrtog broja, koji je izašao 1. 1. 1906., kontinuirano objavljuje svoje pjesme. Stoga, postaje razvidno da mu je ispričala kako Zofka u tom časopisu rado objavljuje mnoge mlade hrvatske pjesnike i literate. Nadalje, sigurno mu je tom prilikom rekla da je zbirku svojih pjesama koju uskoro namjerava objaviti u knjizi, prije koji mjesec poslala upravo Zofki da napiše predgovor. U Gazvodinoj zbirci pjesama *Iz mogega zatišja* (koja izlazi tek u svibnju 1907.), nalazi se predgovor Zofke Kveder napisan *U Zagrebu u mjesecu novembru 1906.*, u kojem Zofka govori da je “već u aprilu objavila u jednom slovenskom časopisu izvadak iz listova hrvatske učiteljice” te da pjesme koja joj je učiteljica poslala nažalost “već dugo stoje u njenom stolu”. Ovaj predgovor jasno potvrđuje da joj je Gazvoda zasigurno prije lipnja dostavila svoju zbirku pjesama kako bi napisala predgovor te da je Janko tada od lokvarske učiteljice i pjesnikinje Gazvode (koju možda i od ranije poznaje) dobio poticaj da se obrati baš Zofki.

Oboružan tom novom mogućnošću, Janko se početkom srpnja vraća u Zagreb. Dolazak željeznicom u Zagreb sigurno mu pred oči vraća jednu mučnu scenu koja se tu odigrala prije dva mjeseca, kada 5. 5. 1906. skupina omladinaca razdragano dočekuje znamenitog književnika i političara Ksavera Šandora Gjalskog, kada je izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru. Gjalski iz provincije slavodobitno dolazi na željeznički kolodvor u Zagrebu, gdje mu mladež priređuje vatreni doček. Tom prigodom drži govor, koji završava riječima: “Ja sam uvijek vjerovao u istinu, pravdu i ljepotu”.

Janko mu na to uzvikuje: “Ne treba nam te ljepote, dosta je slobode!”, nakon čega nastaje gužva te ga omladina odvlači sa skupa. Bio je to trenutak kada je Janko definitivno raskrstio s daljnjim iluzijama bilo kakvog političkog angažmana.

Janko se odmah po povratku u Zagreb obraća Zofki. Siguran je da je neposredno prije svog kratkog odlaska u Lokve definitivno završio i prepisao novelu *Na dnu*, što potvrđuje i upisom datiranja *Polovicom 1906. u Zagrebu*. Pri tome je prijatelju, glumcu Josipu Paviću (1887.-1936.), koji je s njim još u proljeće 1904. proglašavao u putujućoj kazališnoj družini Mihajla Mike Stojkovića, također sugerirao da i on svoju novelu *Komedija života*, koja opisuje težak život i gladovanje kazališne družine, ponudi Zofkinom časopisu *Sijelo* na objavu.

S kakvim se točno prijedlogom Janko početkom srpnja 1906. obraća Zofki Kveder, urednici časopisa *Sijelo*, može se tek samo nagađati. Čini se da joj je tada ili htio ponuditi na objavljivanje, ili možda samo uputiti na prosudbu koncepte novela *Na dnu* i *Historijat*. Znajući karakter časopisa *Sijelo*, malo je

vjerojatno, da je Janko mogao očekivati da bi takav časopis mogao objaviti njegove drame *Tragediju mozgovu* i *Na rođenoj grudi*, dok se za objavu pojedinih svojih pjesama, a izvan cjeline već gotovih zbirki *Psovka* i *Istipana hartija* zasigurno nije želio odlučiti.

Epilog je poznat. Urednica Zofka Kveder, dopisnicom iz Zagreba 19. 7. 1906., obraća se Poliću riječima:

“Čestitam, sjajna mjesta – al cjelina hramlje. Taj mošt će još pošteno morati prevrijeti, dok dozrije jako, čisto vino. Nastavite oba!”

Da li je taj Zofkin odgovor prvi trag poticaju pisanja nastavka novele *Na dnu* koja kasnije prerasta u roman? Simptomatična je riječ *oba*, ona može općenito značiti *oba teksta* ili možda pretencioznije *oba romana* ili što je malo vjerojatno *oba feljtona* (Janko ih tada nije pisao), ali nikako ne može značiti da se odnosi na pjesme, drame ili novele, jer bi tada upotrijebila – *obje*.

Bilo kako bilo, za primijetiti je da kratka priča Josipa Pavića *Komedija života* izlazi u *Sijelu*, u broju od rujna, dok se časopis već mjesec dana nakon toga gasi. U dvije godine izlaženja mjesečnika *Sijelo*, za konstatirati je da u njemu samo Zofka, u pet nastavaka, objavljuje svoj roman *Pijanica*, dok svi ostali autori objavljuju isključivo pjesme ili kraće priče, koje nisu duže od nekoliko stranica teksta. Iz toga se može zaključiti da je Janko neki svoj tekst, a možda baš i *Na dnu*, vjerojatnije uputio Zofki na mišljenje, negoli očekujući njegovo objavljivanje. Zofkin negativan stav odgovora ne treba tumačiti kao odbijanje, već isključivo kao ohrabrenje Janku za nastavak pisanja.

Na kraju spomenimo i to da Zofka Kveder, nakon više godina provedenih u Pragu, upravo to ljeto 1906., nakon diplome supruga Vladimira Jelovška, liječnika i avangardnog pisca, s njim i kćerkom Vladošom (r. 1901.), a k tome i trudna (kći Marija, r. 1906.), konačno preseljava u Zagreb.

TATJANA STUPIN LUKAŠEVIĆ

Kamov i Tadija

Proslov o Kamovu

Svako je umjetničko, književno djelo ispisano u neodvojivu kontekstu nacionalne kulture kojoj pripada. Unatoč svojevrsnom mogućem prikrivenom ili otvorenom antagonizmu i hipotetskoj, oponentskoj relaciji prema omeđenom kulturološkom kontekstu, svako novo umjetničko djelo ponajprije je ispisano pismom kojem ga je kultura, uopće, mogla naučiti. Primjerice, usprkos tomu što se avangarda umnogome određuje kroz deklarativno nijekanje svih tradicijskih vrijednosti, neosporna je činjenica da avangardni umjetnici imaju iluziju o uzvišenosti svoje kreativne slobode.

Janko Polić Kamov, potekavši iz hrvatske tradicionalne sredine u kojoj su književno dominirali pisci kao što su Mažuranić, Matoš, a svakako i Kranjčević koji je upravo izravno literarno utjecao na njega, nije mogao, a ni htio, anulirati, ignorirati, umjetnički bojkotirati, opstojnost nacionalne kulture i prekretničkog povijesnog trenutka u kojemu se našao i od kojega je, iznad svega, učio. Izmorenost stvaralačkog duha i posvemašnja utilitarnost unutar hrvatske književnosti, napose njezina budničarsko-davorijska neumjerenost te kontekst stranačkih podmetanja, ispraznog frazerstva – suštinski su, među ostalim znakovitim i respektabilnim čimbenicima vezanima uz osobnost ovog hrvatskog književnog klasika, pokrenuli buntovnički Kamovljev ego k negaciji tradicijskih, duhovno okoštalih dogmi.

Kamov je, kao iznimno, raritetno, književno talentirani pojedinac, stvarao potpuno drukčiju literaturu, nepogrešivo je odvajajući od postojeće, podastrte anemične estetičnosti te radikalno spajao vlastiti diferentni protoavangardni literarni izričaj s bolno ogoljenim verističkim realitetom. Janko Polić Kamov, znatno prije Miroslava Krleže, književnostvaralački neprolazno spoznao je farizejsku ljudsku ispraznost i univerzum metafizičkog, svakako i konkretnog političkog, točnije politikanskog licemjerstva te je umjetnički zasnavao ukazao na fenomen *hrvatske književne laži*.

Vrijedno je uočiti da se Kamov paralelno suprotstavljao, ne samo ideologiji svoga vremena, već i normama postojećih književnih kanona. Upravo je to bio zacrtani, usudni Kamovljev putokaz k nedostižnoj iluziji o bezgraničnoj, vlastitoj kreativnoj slobodi, baš kao i dekanonizaciji postojećih književnih postulata. Kamov je znatno prije Krleže potpuno bio svjestan istine o postojećoj hrvatskoj književnoj laži, koju je Krleža cjelovito inkorporirao u vlastito književno i publicističko stvaralaštvo, pri tomu usporedno gradeći preciznom logikom premise vlastite slave u vremenu i prostoru u kojemu je postupno suvereno i superiorno

vladao hrvatskim kulturnim miljeom, istodobno ciljano ispuštajući Kamova, bizarno i hotimično kreirajući gotovo nedodirljive okosnice individualne, kao i kolektivne nacionalne amnezije usmjerene prema tom jedinstvenom, prerano preminulom piscu hrvatske i europske protoavangardne provenijencije.

Onu etičnost, hrabrost, književni senzibilitet koju, na žalost, prema literarnoj ostavštini i osebujnoj umjetničkoj osobnosti Janka Polića Kamova, nije pokazao neprijeporni hrvatski književni i kulturološki autoritet Miroslav Krleža, opredijelivši se za apsurdnu šutnju i ignorantski stav u odnosu na sušačkog protoavangardnog hrvatskog književnog klasika – zasnaga je potvrdio, iznimni književni, pjesnički genij, Dragutin Tadijanović koji će, osim vlastita antologijskog pjesničkog opusa, ostati zapamćen u novijoj hrvatskoj književnosti i po objelodanjivanju sabranih Kamovljevih djela, i to gotovo pet desetljeća nakon njegove smrti, odnosno, u razdoblju od 1956. do 1958. godine.

Autentičan, cjelokupan *slučaj* Janka Polića Kamova iznimno je kontroverzan u hrvatskoj književnosti, a posebice je znakovita činjenica zakašnjela tiskarskog obznanjivanja njegovih stožernih književnih djela koja su, bizarnom logikom onodobne hrvatske kulturne i književne elite, cirkulirala desetljećima u rukopisnoj formi te ipak, neizravno, utjecala na tijek povijesti hrvatske književnosti jer su bila na raspolaganju intelektualnoj, književnoj, sveučilišnoj vrhušci kojoj je, nedvojbeno, pripadao i Miroslav Krleža. Kamovljevi netiskani književni rukopisi koji su godinama *čamili* u prostorima Društva hrvatskih književnika, odnosno Sveučilišne i nacionalne knjižnice, nisu bili nedostižni Krleži, posebice jer je ovaj, najutjecajnijii hrvatski pisac dvadesetoga stoljeća, njegovao, među ostalim, izvrsne privatne i poslovne kontakte s – Julijem Benešićem, koji je desetljećima apsurdno izolirao Kamovljeve rukopise od tiskarskog objelodanjivanja, kako u DHK, tako i u Sveučilišnoj knjižnici, djelujući kao utjecajni tajnik Društva, odnosno, kasnije kao osoba s prepoznatljivim, kulturološkim, političkim pedigreeom i jasno pozicioniranom hijerarhijskom, društvenom ulogom, posebice u prvoj polovici dvadesetoga stoljeća.

Kao što se nije izjašnjavao o rukopisnoj, tiskarski nepubliciranoj književnoj ostavštini Janka Polića, Krleža je hotimično ignorirao i Kamovljeve objavljene knjige koje su mu bile odlično poznate. Naime, nije tajna da Kamov piše u relativno kratkom razdoblju, od 1906. do 1910. godine, i to drame, prozu, poeziju, kritike, feljtone, eseje. Riječ je o iznenađujućem književnom, žanrovskom spektru koji je kvalitativno i kvantitativno zgusnut u temporalno ograničenom, skučenom, omeđenom biografskom razdoblju mladog umjetnika koji je – feniksovski, životno izgorio za – književnost.

Janko Polić Kamov onodobnoj hrvatskoj književnoj javnosti predstavio se dvjema pjesničkim zbirkama koje su tiskarski objelodanjene u istoj godini. Naime, 1907. godine Kamov se spomenutim dvjema pjesničkim zbirkama, *Psovkom* i *Istipanom hartijom*, superiorno, književnoproročki, protoavangardno predstavio onodobnoj, postojećoj hrvatskoj književnoj i kritičkoj produkciji, po-

dastirući umnogome skandalozne, antiestetičke kanone umjetničkog stvaralaštva kao imperative književne kreacije, vlastitoj samoći i sveprisutnom neshvaćanju usprkos. Kamov je anticipacijski usmjerio kasnija, ozbiljnija umjetnička kretanja unutar hrvatske, ali i europske književnosti, izrazito se fokusirajući na temeljne egzistencijske dvojbe, alijeniranog, izgubljenog pojedinca koji vlastiti, nihilistički strah od spoznaje o bezizlaznoj apsurdnosti ljudske opstojnosti nadomješćuje drskim provociranjima, buntovnim oponentskim rušenjem tradicije, sablasnim obrušavanjem na spolni moral, normirane, socijalne, konvencionalne, međuljudske relacije.

Tadijanovićeva dragocjena književna misija

Jedinstvena umjetnička osobnost barda hrvatskoga pjesništva, neponovljiva hrvatskog književnog klasika Dragutina Tadijanovića, neizbježna je poveznica s konačnom recepcijom i tiskarskim objelodanjivanjem te književnim obznanjivanjem sabranih djela ingenioznog protoavangardista hrvatske, europske i svjetske literature – Janka Polića Kamova. Znakovita je činjenica da je ovaj staloženi, mudri i temeljiti Slavonac autoritativno i beskompromisno obasjao svjetlom istine i moralnosti književno stvaralaštvo, usud i iznimnu životnu tragiku unikatnog Primorca sa starozavjetnim pseudonomom i avangardnim, vizionarskim, futurističkim književnostvaralačkim obzorima.

Kakvi to oksimoronski, egzistencijski upitnici povezuju ova dva hrvatska književna velikana: Polića Kamova i Tadijanovića? Janko Polić Kamov (1886.-1910.) preminuo je s nepune dvadeset i četiri godine, u barcelonskoj bolnici za uboge Santa Creu, bolistan, u hrvatskoj domaji nepriznat, ponižen. Dragutin Tadijanović (1905.-2007.) umro je u stotinu i drugoj godini, u hrvatskoj Prijestolnici, iznimno cijenjen, ovjenčan najprestižnijim književnim *lorovima* 20. i 21. stoljeća. Antitetičnost ovih hrvatskih klasika književnosti razvidna je gotovo u svakom segmentu njihove biološke opstojnosti, kao i pjesničke, književne kreativnosti.

Tadijanović je odrastao na slavonskom kukuružištu, na blatnom dvorištu ušorenog Rastušja, u etno-idili prohujalih stoljeća, uz monotona suzvučja tkalačkog stana i umornog pogleda prerano ostarjele majke. Janko Polić djetinjstvo je proveo u suvremenom obiteljskom okružju ugledne, utjecajne sušačke obitelji koja je dinamično pratila književne, političke, gospodarske, modne trendove s početka dvadesetoga stoljeća, amalgamski sljubljene u moćnoj hrvatskoj i europskoj urbanoj oazi, gradu Rijeci.

Kontrasti Kamov-Tadijanović nižu se u nedogled: Janko Polić hrvatski je pjesnik gradskog asfalta, Dragutin Tadijanović, ruralne, ravničarske sjete. Kamov je, za svagda, odaslao iz male, nedostatno poznate, hrvatske književnosti grandiozni avangardni, buntovni, ukleti krik pobune, prevrata, prkosa, autodestrukcije u europski i svjetski književni eter.

Tadijanović je tiho, samozatajno, stoički, pribrano, stoljetno ostao vjeran svome uravnoteženom pjesničkom diskursu, promatrajući iz sigurne lirske zavjetrine, dva svjetska i jedan Domovinski rat. Kako je moguće da su ova dva tako radikalno diferentna hrvatska književna klasika, u kontekstu povijesti hrvatske književnosti neodvojiva? Koja je to neoboriva, neporeciva spona koja zasvagda povezuje Janka Polića Kamova i Dragutina Tadijanovića? Autentična književnost i istinska moralnost!

Smireni i superiorni Tadijanović, načitanom mudrošću, egzistencijskom skromnošću i nenametljivošću stoljetnog proroka imao je hrabrosti i etičnosti obznaniti sabrana djela Janka Polića Kamova, u vremenima u kojima je suvereno hrvatskom književnošću dominirao Miroslav Krleža, kojemu taj pothvat, nedvojbeno, nije bio ni u primislima, iako je Krležino cjelokupno književno djelo prožeto protoavangardnim i naturalističkim kamovskim literarnim diskursom. Tadijanović je akademski temeljito, a pjesnički senzibilno objedinio razasuta Kamovljeva djela, ne osvrćući se, sredinom pedesetih godina prošloga stoljeća, što se toga krucijalnog hrvatskog književnog projekta nisu prihvatili Kamovljevi suvremenici: Ljubo Wiesner, Julije Benešić, Milan Marjanović i drugi. Tu okrutnu prazninu u povijesti novije hrvatske književnosti, a riječ je o gotovo polustoljetnom zatajivanju, tiskarskom blokiranju i nepubliciranju književnih djela Janka Polića Kamova, Tadijanović je šokački lucidno i sa širokom slavonskom dušom, stručno i emotivno ispravio, inteligentno komunicirajući sa svim relevantnim onodobnim hrvatskim intelektualcima koji su bili spremni ostvariti konkretan književnički projekt – objaviti sabrana djela Janka Polića Kamova. I to upravo u Kamovljevoj Rijeci!

Dragutin Tadijanović, autor nekih od ponajboljih hrvatskih lirskih pjesama, antologijskih stihova koji su odavno u središnjim programima oficijelnog hrvatskog obrazovanja u osnovnom, srednjem i visokom školstvu te kapitalnih zbirki i knjiga s ponovljenim izdanjima nije narcisoidno, opetovano oživljavao svoj lik i djelo u kontekstu novije hrvatske literature i pjesništva. Ovaj klasik hrvatske književnosti svoj umjetnički talent i literarno neimarski dar istraživanja usmjeravao je i ka drugim hrvatskim piscima, diveći im se i darujući im bespoštedno kulturološke prostore koji im neprijeporno pripadaju, no koji su im zbog neznanja, nepodobnosti, sujete ili inferiornosti bili uskraćeni. Tadijanović je jedinstveni hrvatski pjesnik koji u vlastitim *Sabranim djelima* od pet knjiga, a koja su mu izašla za života, te koja je sam imao prigodu urediti i redigirati, ima i dvije cjelovite knjige o književnim djelima drugih hrvatskih klasika koja je također minuciozno uredio i priredio za tisak.

Riječ je o dvjema knjigama o hrvatskim piscima u okviru edicije *Sabranih djela Dragutina Tadijanovića* koje zadivljuju svojom impozantnošću i razinom prodiranja u nedovoljno dokućene spoznaje o hrvatskoj književnosti, istodobno zaokružujući osebujni portret Tadijanovića kao jedinstvenog i iznimno moralnog hrvatskog književnika u srcu kojega osim dobre i djetinje naivnosti

nije bilo mjesta za jal i podmetanja, na žalost, imanentnih pojavnosti u svijetu umjetnosti riječi. Bitno je apostrofirati da je dobra duša Tadijanovićeve pokrenula i dovršila tiskarsko objelodanjivanje *Sabranih djela Janka Polića Kamova*.

U *Knjizi o hrvatskim piscima I*. Tadijanović se razotkriva kao neponovljivi afirmator korpusa hrvatske književnosti i minuciozni zanesenjak u hrvatsku literaturu. Tadijanović u navedenoj knjizi piše o: Ivanu Mažuraniću, Stanku Vrazu, Petru Preradoviću, Josipu Kozarcu, Franu Mažuraniću, Ivani Brlić Mažuranić, neizbježnom Antunu Gustavu Matošu i drugim velikanima hrvatske umjetničke pisane riječi. Antologijska je Tadijanovićeve *Knjiga o hrvatskim piscima II*. u kojoj je oslikan tragalački, književnoznanstveni koloplet nerazdvojiva pletera Kamov-Tadija. Na više od pedeset stranica publicirana su Tadijanovićeve zapazanja i napomene uz pothvat tiskanja *Sabranih djela Janka Polića Kamova*.

Umjetnička i moralna vizija Dragutina Tadijanovića

Knjiga o hrvatskim piscima II., u okviru edicije *Sabranih djela Dragutina Tadijanovića*, otpočinje opsežnim publiciranim prilozima posvećenima Janku Poliću Kamovu. Vizionar Tadijanović Janku Poliću Kamovu dao je primarno mjesto u nizu hrvatskih književnih veličina uvrštenih u knjigu, kao što su Tin Ujević, Antun Branko Šimić, Ivan Goran Kovačić i drugi objedinjeni u tom raritetnom izdanju. Tadijanović koji je za života uređivao sabrana djela hrvatskih književnih klasika, također i vlastitu ediciju, zacijelo, odredio je Kamovu prvo mjesto u navedenom izdanju, ističući njegovu književnoumjetničku avangardnost u kontekstu hrvatske i svjetske literature, a što su, neprijeporno, odobrili i autoritativni recenzenti *Sabranih djela Dragutina Tadijanovića* – Ivo Frangeš i Jure Kaštelan.

Svibnja 1983. godine, u bilješci uz drugo izdanje *Sabranih djela Janka Polića Kamova*, Tadijanović deskribira kontekst i značajne osobe koje su surađivale na realizaciji konačnoga objelodanjivanja književne ostavštine Janka Polića. Tadijanović višekratno ističe onodobnog intelektualca, književnika Vinka Antića, urednika edicije *Domaći pisci* koji mu je bio dragocjenim stručnim suradnikom oko složenog i odgovornog pothvata tiskarskoga objelodanjivanja *Sabranih djela Janka Polića Kamova*. O značenju Vinka Antića u kontekstu realizacije publiciranja sabranih Kamovljevih djela introspektivno piše i Igor Žic u tekstu: *Vinko Antić i hrvatsko izdavaštvo u Rijeci*. (*Sušačka revija*, br. 65).

Uz Drugo izdanje *Sabranih djela Janka Polića Kamova*, Dragutin Tadijanović pojašnjava:

*“Već je minulo četvrt stoljeća otkako je izišlo prvo izdanje **Sabranih djela Janka Polića Kamova** u četiri sveska koji su objavljivani od 1956. do 1958. u izdanju riječkoga Izdavačkog poduzeća “Otokar Keršovani”, a u mojoj re-*

dakciji (opremio Miljenko Stančić). Svezak prvi toga izdanja, **Pjesme, novele i lakrdije**, u novo zasnovanoj biblioteci Domaći pisci (urednik Vinko Antić), obilježio je 70-godišnjicu Kamovljeva rođenja, i tim se izdanjem Rijeka ujedno odužila “jednom svom sinu”...(Pogovor)”. (Tadijanović 1989: 9).

Zanimljiv je fenomen hrvatskog književnog klasika Dragutina Tadijanovića koji sustavno, akribijski istražuje biografske činjenice, tekstove, prošireni kontekst, kronologije nastanka i objavljivanja pojedinih književnih djela vodećih hrvatskih pisaca. Tadijanović je inspiriran i iskreno zanesen umjetnošću riječi i tekstom kao istinskim predmetom književne znanosti, intuitivno slijedeći magnetičnu misterioznost kreativne poetike. Jure Kaštelan, jedan od recenzentata Tadijanovićevih *Sabranih djela* apostrofira ovaj aspekt njegova literarnog portreta podcrtavajući da je upravo Dragutin Tadijanović stvorio školu kritičke tekstologije u kontekstu novije hrvatske književnosti:

“...Dovoljno je pogledati njegovu redakciju Kranjčevića, A.G.Matoša, Vidrića, Janka Polića Kamova, Tina Ujevića, A. B. Šimića, Ivana Gorana Kovačića da se uoči ne samo geometrijska preciznost i jasnoća tog postupka nego – na osnovi njegovih otkrića – mogućnosti nove interpretacije i kreativnog postupka...” (Tadijanović 1989: 9).

Drugi recenzent Tadijanovićevih *Sabranih djela*, akademik Ivo Frangeš, eksplicitno apostrofira koliko je antologijski liričar obogatio naše poznavanje novije hrvatske književnosti. S jedne je strane Tadijanović stajao kao svojevrsni zatočenik neuništive egzaktnosti i provjerljivosti, a bez kojih je naposljetku besmislen svaki estetski sud, no s druge je strane ovaj poet svojim lirskim, suptilnim prosudbama i analizama nenadoknadivo bitno upotpunio dotadašnje spoznaje o hrvatskim piscima, a kad je o Janku Poliću riječ, Tadija je bio lučonoša istine u apsurdnom, bizarnom mraku neznanja. Frangešu je u potpunosti jasna vizionarska misija Tadijanovića, klasika hrvatskoga pjesništva koji je živio dovoljno dugo, a da bi promišljeno i ciljano, istodobno lirski autentično afirmirao velike hrvatske književnosti:

“Skupljeni na jednome mjestu, Tadijanovićevi rezultati ne samo da će upotpuniti naš doživljaj književnika o kojima Tadijanović govori nego će osvijetliti i mnoga pitanja važna za razumijevanje njegova pjesnikovanja. Ako se samo podsjetimo na egzemplarna Tadijanovićeva izdanja Kranjčevića, Matoša, Vidrića, Polića Kamova, Ujevića i drugih, bit će nam jasna vrijednost njegovih razmišljanja i komentara...” (Tadijanović 1989: 8).

Dragutinu Tadijanoviću Janko je Polić Kamov bio književna enigma i osebusni hrvatski literarni velikan koji ga je inspirirao. Oksimoronska antitetičnost tih dvaju pisaca bila je snažna privlačna sila koju je oštroumni Tadijanović slijedio do konca dugog, stoljetnog života u kojemu mu za čitanje i književno istraživanje nisu bile potrebne naočale. Gotovo hipnotizirano slijedeći *Iskopine* Nikole Polića, otkrivajući antologijsku studiju Vladimira Čerine *Janko Polić Kamov*, proučavajući znakovitu prepisku Janka Polića s bratom Vladimirom,

dopisujući se s kontroverznim Julijem Benešićem, tragajući za izgubljenim Kamovljevim rukopisima u *Institutu za književnost*, istražujući ostavštinu Janka Polića na Akademijinu *Odjelu za suvremenu književnost*, komunicirajući s Vincom Antićem i Dragom Gerveisom u Izdavačkom poduzeću *Otokar Keršovani* – entuzijastični Tadijanović shvatio je koliko je značenje književnosti Janka Polića Kamova, te stoički naslućivao kakva je nepravda načinjena prema recepciji njegove književnosti koja je pet desetljeća bila librocidno ekskomunicirana u etički krajnje upitnom sumraku kolektivne i individualne amnezije. Ne upirući kažiprst u onodobne književne moćnike, ponajprije najutjecajnijeg hrvatskog književnika Miroslava Krležu, Tadijanović je smireno i ciljano potaknuo konačno tiskarsko objelodanjanje sabranih Kamovljevih djela:

“...Kao urednik Nakladnog zavoda Hrvatske sabrao sam iz različitih publikacija i dao prepisati 1947. godine veći broj Kamovljevih radova, u stihu i u prozi... Nekoliko godina kasnije stvoren je u Odjelu za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije zaključak da se izdaju pored djela Vladimira Čerine i djela Janka Polića Kamova, kojega je ostavština tada već bila u Institutu za književnost...” (Tadijanović 1989: 15).

Akademik Milan Marjanović, prema Tadijanovićevu kazivanju, zamolio je ovog hrvatskog poeta dopuniti književnu građu za navedeno Akademijino izdanje, a što je Dragutin Tadijanović sustavno i studiozno realizirao – naloživši sabiranje i prepisivanje književne ostavštine i pisama Janka Polića Kamova. Temeljiti, stišani i organizirani Tadijanović povezao je onodobnu 70-obljetnicu rođenja Kamova s inicijativom prikupljanja njegove književne, rukopisne ostavštine te ponudio riječkom Izdavačkom poduzeću “Otokar Keršovani” tiskati Polićeva sabrana djela:

“...Pa kad sam u 'Vjesniku u srijedu' 27. IV. 1955. pročitao oglas Izdavačkog poduzeća ‘Otokar Keršovani’ za Biblioteku svjetskih romana i Zanimljivu biblioteku, istog sam dana napisao Dragi Gervaisu pismo u kojemu sam, između ostaloga rekao: ‘Kako je poznato, dogodine će biti 70-godišnjica rođenja Kamovljeva, a ni do danas još nije objavljena ni polovina njegovih djela (drame, novele, roman ‘Isušena kaljuža’, pisma i dr.). Da li bi njegov rodni grad mogao dostojnije proslaviti tu godišnjicu, nego da mu izda djela?’ Taj moj prijedlog zaista i ostvaruje Izdavačko poduzeće ‘Otokar Keršovani’ upravo o 70-godišnjici rođenja velikog riječkog sina, književnika Janka Polića Kamova...” (Tadijanović 1989: 15).

Nemjerljiva je zasluga hrvatskog pjesnika Tadijanovića prema tiskarskom objelodanjanju, književnom rehabilitiranju i afirmiranju ključnog Kamovljeva romana, remek-djela hrvatske i europske književnosti, avangardne proze *Isušena kaljuža*. Upravo je Tadijanović 27. IV. 1956. godine u glasilu *Globus*, u tekstu *Nepoznati Kamov, Razgovor s urednikom, književnikom Dragutinom Tadijanovićem* pokrenuo i realizirao objelodanjanje ulomka iz Kamovljeva romana *Isušena kaljuža*. Bilo je to prvi puta da je široj hrvatskoj javnosti ob-

znanjen ulomak iz kultne *Isušene kaljuže*. Fragment je u *Globusu* naslovljen *Savjest miliona*.

Kamovljeva *Isušena kaljuža*, o kojoj je Vladimir Čerina napisao antologijske retke kao o djelu u kojemu je Janko Polić najizrazitije literarno autentičan, roman tiskanje kojega je iznenada obustavljeno i cenzorski blokirano, proza na kojoj su ispite padali sveučilišni profesori poput Franje Fanceva, avangardno romaneskno tkivo koje je u rukopisu cirkuliralo među hrvatskom kulturnom elitom početkom 20. stoljeća, jedinstveni romaneskni hrvatski i europski unikum koji je bizarno *kružio* od Društva hrvatskih književnika do Sveučilišne i nacionalne knjižnica te pola stoljeća bio amputiran od prosudbe kulturne javnosti – tek je pojavom i osobnim znanstvenim i poetskim angažmanom Dragutina Tadijanovića, uz podupiranje pojedinih, napose riječkih intelektualaca, konačno tiskarski objelodanjen. Povijest hrvatske književnosti otada više nije bila ista!

U *Općim napomenama o Sabranim djelima Janka Polića Kamova*, Dragutin Tadijanović s osobitim marom i sustavnošću deskribira genezu tiskarskog objelodanjanja *Isušene kaljuže*, skidajući šešir i klanjajući se Vladimiru Čerini, koji je prvi, u neizostavnoj monografiji *Janko Polić Kamov*, već 1913. godine pisao o tom jedinstvenom Kamovljevu romanu, prepoznavši ga kao “*najoriginalnije, najzanimljivije, najznačajnije, upravo najpolićanskije djelo u cijelom njegovom književnom djelovanju...*” Tadijanović potom *kuca* na vrata Juliju Benešiću, svojedobnom uredniku Društva hrvatskih književnika koji je rukopis *Isušene kaljuže* apsurdno *čuvao* od hrvatske književne javnosti, a potom tu prozu proslijedio u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu.

Iako dobiva nesuvisli odgovor kontroverznog Benešića u svezi *Isušene kaljuže*, poet Tadijanović ima svoj put koji ga dovodi do još jedne apsurdne epizode – bizarnog cenzuriranja već redigiranog i za tisak složenog teksta Kamovljeva romana, a pod okriljem naklade *Nezavisni hrvatski pisci* i uredničkom paskom pjesnika Ljube Wiesnera. Iznenada, taj je tiskarski pothvat 1938. godine cenzorski blokirano, a roman *Isušena kaljuža*, gotovo u potpunosti spreman za tisak, bio je ponovno misteriozno eliminiran s hrvatske književne izdavačke scene. Urednik Wiesner prijepis *Isušene kaljuže* predao je pjesniku Nikoli Poliću, Jankovu bratu, koji je 1948. godine upravo tu literarnu *registraturu* spasio od pepela zaborava, te je konačno proslijedio *Institutu za književnost*, zajedno s ostalim Kamovljevim rukopisima koje je posjedovao. Kamovljeva književna ostavština konačno je mogla biti u ingerenciji i dosegu hrvatske književne i etičke vertikale – Dragutina Tadijanovića.

O književnopovijesnom kontekstu sredine pedesetih godina prošloga stoljeća Tadijanović u *Knjizi o hrvatskim piscima II.* pojašnjava:

“...*O Isušenoj kaljuži nitko nije, poslije Čerine, opširnije pisao do najnovijeg vremena kad je Jakov Ivaštinović objelodanio svoj temperamentni članak Janko Polić kao romanopisac (Republika, XI., br. 9, Zagreb, rujan 1955.) u kojemu iznosi nekoliko novih, osobenih pogleda i zapažanja, a završava ga ovim riječima:*

"U hrvatskoj književnosti nema mnogo dobrih romana, a dobrima smatram samo one koji mogu zanimati i zadovoljiti ukus svjetske publike: no ipak nekoliko ih ima koji nas doista časno mogu reprezentirati, a među njima "Isušena kaljuža" zauzima vidno mjesto..." (Tadijanović 1989: 33).

Tadijanović nije poput Krleže ignorirao Čerinu i Kamova

Antologijski kamovski pjesnički izričaj, emancipacijski oslobođen kranjčevićevskih književno determiniranih okvira, autentično prožet ekspresionističkim krikom, egzistencijskom bespomoćnošću, kaosom, drastičnim seksualnim aluzijama, fanatičnim oponiranjima tradicije i nadrikršćanskog morala, lice-mjerjem sveprisutne malograđanštine te političkog, provincijskog, nacionalnog farizejstva – najdublje je književno pokrenuo pjesničko stvaralaštvo mladoga Krleže koji je, na žalost, u desetljećima koja su slijedila doživotno apsurdno prešućivao prekretničku Kamovljevu pjesničku pojavnost u hrvatskoj i u svjetskoj književnosti. U javnom, kritičarskom, publicističkom, literarnom istupu Miroslav Krleža nije Kamovu dao i priznao istinsko značenje hrvatskog književnog protoavangardnog pisca i iznimnog genija koji je izravno utjecao na njegovo umjetničko sazrijevanje, stvaralačku produkciju i popularnost među suvremenicima. Na žalost, Krleža je Kamova ignorirao doživotnom, bizarnom i moralno nedopustivom – šutnjom. Također, nije napisao relevantnog književnog retka o Čerininoj studiji *Janko Polić Kamov* (1913.), iako je s Čerinom kontinuirano prijateljevao te bio njegov gimnazijski kolega.

Dok je pisao studiju *Janko Polić Kamov* (1913.) Čerina se nipošto nije mogao nadati da će povijest hrvatske književnosti biti desetljećima uskraćena za cjelovitu istinu o Kamovljevoj *Isušenoj kaljuži*, a koju su, u međuvremenu nedvojbeno, iščitavali upućeni rijetki intelektualci, makar i fragmentarno, u izoliranim hrvatskim elitističkim krugovima. Dakle, izdvojena, zainteresirana, hrvatska književna vrhuška znala je za egzistiranje Kamovljeva romana, pa su i čitali *Isušenu kaljužu* – od Vladimira Čerine, Mije Radoševića, Josipa Baričevića, Mate Malinara do Julija Benešića, Milana Marjanovića, Ljube Wiesnera, svakako, Miroslava Krleže (prvi put 1918., u Nakladnom zavodu Jug, potom 1936. kod Wiesnera!), Tina Ujevića, Dragutina Tadijanovića i drugih.

Čerina je spomenutu nezaobilaznu književnu studiju iz 1913. ovjekovječio naslovom, točnije, punim imenom, prezimenom i umjetničkim pseudonimom hrvatskog pisca kojemu je u cijelosti posvetio ovaj opsežan književnoistraživački rad, prvi uopće posvećen Janku Poliću Kamovu, a koji do dana današnjega potiče na razmišljanje, intrigantne zaključke. Ispod naslova studije: *Janko Polić Kamov*, Čerina navodi čuveni Kamovljev citat koji je *spiritus movens* cijelog ovog opsežnog, slojevitog teksta:

*Hoće li tko pisati studije vrhu mene
i vrhu moje zahutale duše?* (Čerina 1977: 139).

U uvodnom slovu Vladimir Čerina kronološki pojašnjava okolnosti nastanka studije o Kamovu, evocirajući vrijeme kad je prvi puta čuo za Polićevu smrt te mu je u Rijeci napisao nekrolog u splitskom časopisu *Sloboda*. Šest mjeseci otada Čerina boravi u Beogradu, o čemu piše i Krleža, te za *Bosansku vilu* priprema članak o Kamovu koji je trebao biti publiciran istodobno kad i Kamovljeva novela *Žalost*. No, tiskanje članka počelo se duljiti, te Čerina povlači rukopis iz *Bosanske vile*. Istodobno, pojašnjava Čerina, nije se ostvarilo ni tiskanje planiranog *Almanaha* posvećenog Kamovu. Tri puta revidiran i retuširan rukopis posvećen Kamovu ostao je u – Čerininoj ladici. U međuvremenu, Čerina se nadao da će netko, kako ističe, bolji i spremniji od njega, napisati tekst o Poliću, no nitko nije bio zainteresiran za književnu, kritičku, studioznu obradbu literarnog stvaralaštva Janka Polića. Upravo u proslavu svoje studije Čerina niže zavidne superlative usmjerene ka književniku Kamovu, razotkrivajući koliko ga je istinski cijenio:

“...Ja sam čekao, misleći da će tko drugi bolji i spremniji od mene da piše o Poliću, jer ja sam kao danas i prije držao da je on bio jedna od najinteresantnijih, najoriginalnijih, najkompliciranijih, najmodernijih i najsnažnijih ličnosti u cijelom našem životu i u cijeloj našoj književnosti...” (Čerina 1977: 136).

Čerina otkriva da je uporno tragao za Kamovljevim razasutim književnim radovima te najzad u tomu uspio. U istom se ulomku i zahvaljuje svima onima koji su mu pomogli prikupiti Kamovljevu književnu ostavštinu, a ponajprije Vladimiru Poliću, Kamovljevu bratu koji je, inače, imao najvišu ingerenciju i punomoć objavljivanja Kamovljevih rukopisa, još za njegova života. Čerina ne zaboravlja spomenuti, među ostalim, ni Miju Radoševića te Branimira Livadića i ostale koji su mu ponudili Kamovljeve tekstove koje su imali u privatnim kolekcijama. Dakle, godine 1913., nakon napisane opsežne studije o Kamovu, Vladimir Čerina izrijeком otkriva da je Janko Polić posmrtno ostavio veliku književnu ostavštinu.

Čerinini suvremenici, među kojima je bio i Krleža nisu, na žalost, reagirali na ovu slojevitu studiju, štoviše čini se da su neki od njih zlouporabili dragocjene informacije o njegovu posjedovanju nepoznatih Kamovljevih rukopisa kako bi došli u dodir s njima, eventualno ih iskoristili i nedvojbeno zametnuli na nepoznato mjesto, možda neke od njih i – uništili.

Znakovito je ovo Čerinino obrušavanje na hrvatski kulturni milje uoči Prvoga svjetskog rata i njegovo apostrofiranje da *“... naša hrvatska štampa puni i puni, slavna naša štampa, u kojoj često ne bijaše mjesta za Polića, i što ga upravo nemilosrdno progna i ubi! ...”* (Čerina, 1977: 139).

Gotovo zastrašujuće zvuči ova Čerinina gorka konstatacija i svojevrsna optužba, samo tri godine nakon Kamovljeve smrti, hrvatskoj kulturnoj, knji-

ževnoj javnosti i onodobnom novinstvu da su Janka Polića, ne samo prognali, već i – mrtvog ubili!

Tadijanović nije zatajio – kao Krleža! – svoje poznavanje književnosti Vladimira Čerine i njegove antologijske studije *Janko Polić Kamov*, jer dobio je Akademijinu zadaću urediti zajedničku knjigu književnih tekstova Janka Polića Kamova i Vladimira Čerine.

Dragutinu Tadijanoviću otvarao se put ka konačnoj afirmaciji i tiskarskom objavljivanju zanemarenih i zametnutih rukopisa hrvatskog protoavangardista Janka Polića Kamova, makar s polustoljetnim temporalnim intermezzom. Introspektivni poet Tadijanović nije smio biti dio onih koji su gromoglasnom šutnjom cinično ignorirali egzistiranje Janka Polića i njegove avangardne književnosti. Stoljetni Tadija bio je onakav kakvim se Krleža nije usudio biti – mudro i dostojanstveno razotkrio je hrvatskoj i svjetskoj kulturnoj javnosti književnost i osobnost Janka Polića Kamova. Putokaz Vladimira Čerine Tadijanoviću je bio najbolji izbor. Primjerice, raritetnošću se ističe i ovaj Čerinin, gotovo pjesnički, emotivni fragment iz studije *Janko Polić Kamov* kojega Dragutin Tadijanović nije mogao ne zamijetiti i ne slijediti:

“Jednu rijetku i izabranu dušu, jedan rijedak i izabran mozak, imaše Polić; jedan rijedak i izabran život bijaše njegov; i njegovi pogledi, i njegovi užici, i njegova opažanja, i njegova istraživanja, i njegova iznašanja. Sve...” (Čerina 1977: 190).

Osmo poglavlje Čerinine studije okončava autorovim krešendom kojim je Kamov prikazan kao hrvatski Ibsen, ali i nepošteno izbaštinjeni umjetnik, zapravo – glas prave Hrvatske:

“On je glas nezaštićenih, glas nepošteno izbaštinjenih, glas najhrvatskijih, a najnepriznatijih, glas prave Hrvatske, jer ima i jedna Hrvatska koja to nije...” (Čerina 1977: 240).

Kamovljevi književni tekstovi bili su, zacijelo, ciljano bojkotirani, a posebice njegov antologijski roman *Isušena kaljuža*, koji je desetljećima stopiran, netiskan, prekriven prašinom zaborava upravo u prostorima DHK i to pod moralno krajnje upitnom paskom ingerentnoga Julija Benešića, onodobno iznimno utjecajnog hrvatskog intelektualca, koji je visoko kotirao u hrvatskim kulturnim krugovima prve polovice dvadesetoga stoljeća.

Krležin je, pak, izbor bio – zanimajuci Kamovljeve netiskane rukopise pohranjene u prostorima DHK, ali i u privatnom arhivu Vladimira Čerine. Krleža je tijekom svoga dugog, plodnog, višedesetljetnog, književnog rada prožetog sustavnim enciklopedijskim proučavanjem, iščitavanjem, erudicijom, kvalitetnim komunikacijskim relacijama sa svojim suvremenicima te suverenom i superiornom dominacijom unutar cjelokupne hrvatske književnosti dvadesetog stoljeća pokazao, na žalost, i kontradiktornu, neočekivanu literarnu nedorečenost i posvemašnju nedosljednost, kao i bizarnu, znakovitu prazninu i proturječnost prema protoavangardnoj književnoj pojavnosti Janka Polića

Kamova i njegove, u hrvatskoj i svjetskoj književnosti, prekretničke literarne ostavštine.

Dragutin Tadijanović reagirao u potpunosti suprotno od Krleže. Javno je u onodobnim medijima, u intervjuima apostrofirao književnost Janka Polića, te pokrenuo projekt tiskanja njegovih sabranih djela u Kamovljevoj Rijeci. Tadijanović se povezao s riječkim književnim i kulturnim miljeom u drugoj polovici 20. stoljeća, a s jedinstvenim ciljem – izdavački objelodaniti književnu ostavštinu Janka Polića Kamova.

U znanstvene pozornosti vrijednom tekstu Igora Žica o *Vinku Antiću i hrvatskom izdavaštvu u Rijeci* autor naglašava Antićevu krucijalnu spoznaju o ključnoj ulozi hrvatskog književnog klasika Janka Polića Kamova. Kao urednik riječke izdavačke kuće *Otokar Keršovani*, od 1953. godine Antić inzistira na objelodanjivanju sabranih djela Kamova, no taj se projekt oduljio nekoliko godina. U razdoblju 1956.-1958. taj se književni i kulturni pothvat uspijeva realizirati, te se konačno tiskaju *Sabrana djela Janka Polića Kamova*, u četiri knjige, u izdanju *Otokara Keršovanija*. U tom je kontekstu zanimljivo izdvojiti i prvotnu inicijativnost cijenjenog povjesničara hrvatske književnosti Antuna Barca, koji je podupirao ideju o tiskanju sabranih Kamovljevih djela, a što je razvidno u tekstu Igora Žica koji citira Antića:

“... Po kazivanju Nikole Polića, misao o izdavanju kompletnog Kamova iznio je 1953. godine književni historik i kritičar Antun Barac (koji je pročitao Isušenu kaljužu još u razdoblju Juga, jer je uz Vatroslava Cihlara bio utemeljitelj te izdavačke kuće 1917. godine u Zagrebu!, op. aut.).

Njegova prerana smrt (I. XI. 1955.) prekinula je njegovo nastojanje da se misao oživotvori. Sama misao ostala je međutim da živi. Književnik Dragutin Tadijanović sabrao je sve što je Kamov dao, bilo da je štampano ili još u rukopisu, i pripremio za štampu. Tako su nastala *Sabrana djela Janka Polića Kamova* u četiri sveska i ponuđena su za tisak baš njegovom rodnom gradu, naime izdavačkom poduzeću *Otokar Keršovani u Rijeci...*” (Antić, V.: *Kamov i Rijeka*, iz knjige *Pisci, Rijeka, zavičaj, Rijeka*, 1965., str. 209)

Slavonski poet u traganju za ingenioznim Primorcem

U rasvjetljavanju znakovitih književnih, komparativnih relacija i sveza između Kamova i Tadije nužno je posegnuti u tekst, danas već znamenitog intervju naslovljenog *Nepoznati Kamov*, a koji nosi egidu: *Razgovor s urednikom, književnikom Dragutinom Tadijanovićem*. Inicijali I. K. otkrivaju autora razgovora s Tadijanovićem – to je Ivan Krolo. Taj je intervju koji je nadvladao publicističke karakteristike novinskog diskursa, te se vinuo u esejističke izričaje s dokumentarnim, književnopovijesnim značenjem objavljen u zagrebačkom *Globusu* 27. travnja 1956. godine.

U proslovu intervjua Krolo nas faktografski izvješćuje o sklapanju ugovora između riječkog izdavačkog poduzeća *Otokar Keršovani* i Dragutina Tadijanovića o izdavanju *Sabranih djela Janka Polića Kamova*. Autor novinskoga razgovora Krolo na početku teksta deskribira Janka Polića Kamova znakovitim sintagmama kao što su: “jedna od najmarkantnijih pojava našega književnog života...”, “veliki psovač i Antijob”, “eruptivni i buntovni mladić”, “naša značajna književna ličnost”... (Tadijanović 1989: 225).

Prije uvrštavanja samoga razgovora s Tadijanovićem, Krolo čitateljima podastire opsežan esejistički tekst u kojemu je književnopovijesno, ali i angažirano kritički prikazao životni udes Kamovljev, za njegova biološkog života, ali i desetljećima nakon njegove smrti. U tom je kontekstu vrijedno citirati fragment iz intervjua *Nepoznati Kamov* iz kojega je razvidna visoka razina znanja i poduzetnosti novinara.

“...Već pola stoljeća traje zanimanje za književno djelo Janka Polića Kamova, i 70-godišnjica njegova rođenja doista je krajnji trenutak da se izdadu njegova sabrana djela, kako bi se konačno književni njegov lik mogao sagledati u potpunosti, a time na neki način ukloniti i nepravda koja mu je nanošena i za života i poslije smrti. Stoga je riječko izdavačko poduzeće “Otokar Keršovani” izvršilo više nego sretan izbor kad se definitivno odlučilo da se u plan izdanja unesu i “Sabrana djela” Kamovljeva, čime će se udovoljiti i svom kulturnom zadatku i velikoj književnoj potrebi. Bolje djela Polića Kamova nego tisuće strana prevedenih osrednjosti iz tuđih književnosti! Činjenica pak, što će Polićeva djela sabirati i urediti čovjek kvaliteta, znanja i ukusa Dragutina Tadijanovića dovoljna je garancija da ćemo zaista dobiti izdanje kakovo se samo može poželjeti.” (Tadijanović 1989: 226).

Znalački suvereno, profesionalno superiorno, novinar Krolo otpočinje razgovor s Tadijanovićem, pojašnjavajući da se intervju vodio u pjesnikovu stanu. Na samom početku Krolo i Tadijanović dotiču se tajanstvene, gotovo mistične povezanosti Kamova i Tadijanovića, a što slavonski poet raščlanjuje kroz numeričke paralele pjesničkih rođendana i važnih nadnevaka u literarnom kreiranju i publiciranju. Tadijanović, onodobnoj kulturnoj javnosti, staloženo i usustavljeno prikazuje nacrt projekta tiskanja *Sabranih djela Janka Polića* u riječkom *Keršovaniu*, apostrofirajući žalosnu činjenicu gubljenja i egzaktnog nepostojanja vrijednih Kamovljevih rukopisa kao što su novele: *Skepsa*, *Smrčanska trilogija*; drame: *Oh žene, žene*; *Lakrdija našeg doba*.

Zanimljiva je Tadijanovićeva opservacija da će se u Rijeci, nakon objavljivanja *Sabranih djela Janka Polića Kamova*, tiskati i monografija Jakova Ivaštinovića o Poliću Kamovu. Iznimno dragocjena su Tadijanovićeva analiziranja o kontekstu apsurdnih događanja glede nepubliciranja, zatajivanja, ignoriranja i cenzuriranja Kamovljeva antologijskog romana *Isušena kaljuža*. U Krolinu razgovoru za *Globus*, Dragutin Tadijanović prikazan je kao pjesnik koji otkriva novi lik Kamova i “pozna je ga u tančine”. Krole vizualizira poeta Tadijanovića

koji je za svojim radnim stolom zatrpan Kamovljevim rukopisima, pismima, knjigama, a autor ovog krucijalnog intervjua apostrofira oporučnu poruku Janka Polića iz pisma napisanog u vječnom Rimu gotovo tri godine prije prerane smrti ingenioznog hrvatskog protoavangardista i to 18. kolovoza 1907. godine. Kamov je proročki naslućivao svoj prerani odlazak, bjesomučno je grabio život, nadzemaljski pisao, istodobno predosjećajući da će njegova književnost *biti u ladicama*, daleko od znanstvene prosudbe. Krolin intervju okončava upravo citiranjem Janka Polića Kamova iz spomenuta datiranog pisma:

“... Mislim: koliko mi je još godina živjeti? Malo. I onda većim zanosom, nervozom i žurbom rješavam probleme, čitam knjige i snujem, kako bih najbrže prevalio određeni put. I gle! Moja oporuka glasi: Ako umrem, ostavljam svoje tijelo na raspolaganje liječnicima, da ga upotrebe za svoje pokuse; budući moja djela ne dopriješe izvan moje ladice, budući moj život ne posluži dovoljno znanosti...” (Tadijanović 1989: 228).

Dragutin Tadijanović bio je dovoljno etički dalekovidan, pjesnički autentičan, književnički entuzijastičan da se kao vrstan znalac hrvatske književnosti postavio ispravno, pragmatično i poduzetno prema afirmiranju osobnosti Kamova te njegovoj literarnoj ostavštini u složenom književnopovijesnom kontekstu povijesti hrvatske književnosti sredinom 20. stoljeća. Pojavio kao dobri duh na pravom mjestu, u pravo vrijeme. Tadijanović je tom prigodom pojasnio onodobnoj kulturnoj javnosti da je *susret* dvaju pjesnika – Kamova i Tadije morao biti neizbježan jer tajanstveno je numerički determiniran, a to nije slučajno. Evo dijela fragmenta iz antologijskoga Tadijanovićeva razgovora s novinarom Ivanom Krolom:

“... Ako otvorite posljednju stranu ‘Psovke’, prve knjige pjesama Polića Kamova, vidjet ćete da je on tu zbirku dovršio u Zagrebu 4. XI. 1905. Bilo kako mu drago, to je i datum moga rođenja, pa smo nas dvojica, kako vidite, povezani već od prvog dana moga života. To sam, dakako, otkrio mnogo kasnije, kad mi je prvi put dospio u ruke primjerak ‘Psovke’ koji ima, ako vas zanima još jedan datum; na njemu je naime sam pjesnik napisao dan izlaska knjige: Zagreb, 14. IX. 1907. Zar je dakle čudo što je Janko Polić Kamov i po slučajnoj podudarnosti datuma moga rođenja i dovršetka njegove prve knjige, a pogotovo po svom književnom djelu i tragičnom životnom udesu, postao jedna od “mojih simpatija”...” (Tadijanović 1989: 226).

Stoljetni Tadija, ponikavši iz ruralnog Rastušja širokom slavonskom dušom udahnuo je primorsku buru sa sušačkih Pećina i afirmirao hrvatskog književnog genija Janka Polića Kamova upravo onda kad bi bilo pretragično da se to nije tada dogodilo. Velikan je velikanu otškrinuo vrata istine. A istina i sama zna svoj put...

Literatura:

Knjige

- 1.) Biti, Vladimir (1994): *Upletanje nerečenoga*, Zagreb: Matica hrvatska
- 2.) Brida, Marija (1993.): *Misaonost Janka Polića Kamova*. Rijeka: ICR
- 3.) Couturier, Maurice (1987.): *Textual Communication*. A print-based theory of the novel, London-New York.
- 4.) Čerina, Vladimir (1913.): *Janko Polić Kamov*. Studija. Rijeka: Knjižara Gjure Trbojevića.
- 5.) Čerina, Vladimir (1977.): *Pjesme, proza, članci, eseji i zapisi*. Split: Čakavski sabor.
- 6.) Gadamer, Hans-Georg (1978.): *Istina i metoda*. Sarajevo.
- 7.) Gašparović, Darko (1988.): *Kamov, apsurd, anarhija, groteska*. Monografska studija, Zagreb: CeKaDe.
- 8.) Gašparović, Darko (2005.): *Kamov*. Rijeka: Adamić/ Filozofski fakultet u Rijeci.
- 9.) Gjurgjan, Ljiljana (1984.): *Kamov i rani Joyce*. Zagreb: Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva.
- 10.) Ivanišin, Nikola (1990.): *Fenomen književnog ekspresionizma*. Zagreb: Školska knjiga.
- 11.) Kravar, Zoran (2003.): *Antimodernizam*. Zagreb: AGM.
- 12.) Krleža, Miroslav (1956.): *Davni dani*. Zagreb: Zora.
- 13.) Krleža, Miroslav (1982.): *Novele. Jubilarno izdanje*. Sarajevo.
- 14.) Krleža, Miroslav (1982.): *Panorama pogleda, pojava i pojmova*. Sarajevo.
- 15.) Lasić, Stanko (1982.): *Krleža, kronologija života i rada*. Zagreb: GZH.
- 16.) Lotman, Jurij Mihajlovič (2001.): *Struktura umjetničkog teksta*. Zagreb: Alfa.
- 17.) Matoš, Antun Gustav (1990.): *Dragi naši savremenici i druge polemike. Izabrana djela. Sv. IV*. Rijeka: Tiskara Rijeka.
- 18.) Nemec, Krešimir (1998.): *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje.
- 19.) Šicel, Miroslav (1990.): *Ogledi iz hrvatske književnosti*. Rijeka.
- 20.) Tadijanović, Dragutin (1989.): *Knjiga o hrvatskim piscima II. Sabrana djela*. Zagreb: Naprijed.
- 21.) Tadijanović, Dragutin (1989.): *Knjiga o sebi i svojim*. Sabrana djela. Zagreb: Naprijed.
- 22.) Tadijanović, Dragutin (1989.): *Knjiga pjesama prva. Sabrana djela*. Zagreb. Naprijed.
- 23.) Urem, Mladen (2006.): *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avantgarda*. Rijeka: Udruga građana Rival – Biblioteka Val.

Studije, eseji i članci

- 1.) Fabrio, Nedjeljko (1988.): *Opera po Kamovu. Republika*, XLIV. Br. 1-2., Str. 174-179., Zagreb, siječanj-veljača 1988.
- 2.) Gašparović, Darko (1985.): *Kamov prema Kranjčeviću. Dometi*, XVIII. Br. 9. Str. 15-28. Rijeka: Matica hrvatska.
- 3.) Ivanišin, Nikola (1971.): *Internacionalni okvir lirike J.P. Kamova. Serta Slavica*. Str. 296-304. Muenchen, 1971.
- 4.) Matoš, Antun Gustav (1907.): *Lirika lizanja i poezija pljućkanja. Hrvatska smotra*, II., Knj. III., Str. 547 – 551., Zagreb.
- 5.) Matoš, Antun, Gustav (1910.): *Pierroti i clowni. Hrvatska sloboda*, III., Br. 75., Str. 1-2., Zagreb, 2. IV. 1910.
- 6.) Paljetak, Luko (1986.): *Pjesma nad pjesmama Janka Polića Kamova. Dubrovnik*, XXIX., Br. 3., Str. 36-65., Dubrovnik, 1986.
- 7.) Polić, Nikola (1956.): *Iskopine. Sabrana djela Janka Polića Kamova*. Sv. I.: *Pjesme. Novele i lakrdije*. Ur. Dragutin Tadijanović. Rijeka: Izdavačko poduzeće Otokar Keršovani. Str. 5-56.
- 8.) Stupin Lukašević, Tatjana (2013.): *Kamov, Čerina i Krleža. Fluminensia*. Br. 1. Str. 59-74. Rijeka, 2013.
- 9.) Tadijanović, Dragutin (1956.): *O sabranim djelima Janka Polića Kamova. Sabrana djela Janka Polića Kamova*. Sv. I. Str. 461 – 467. (I.-III.) i 476-481. (IV. i V.). Rijeka: Izdavačko poduzeće Otokar Keršovani.
- 10.) Žic, Igor (2009.): *Vinko Antić i hrvatsko izdavaštvo u Rijeci, Sušačka revija*, Br. 65, Rijeka, 2009. Str. 65-71

ERVIN DUBROVIĆ

Drenig i *La Fiumanella*

Iako ne znamo ništa o sklonostima i druženjima Francesca Dreniga (Rijeka, 1892. – Fabriano kod Ancone, 1950.), D' Annunzijeve dobrovoljca u doba njegova riječkog *pothvata*, činjenica je da bitnih godinu dana svoga života provodi s brojnim intelektualcima okupljenim oko slavnog pjesnika, među kojima i s brojnim anarhistima i futuristima, poput razbarušenog avijatičara Guida Kellera i vatrenog futurista Maria Carlia, no i onih manje borbenih i razbarušenih, poput Leona Kochnitzkog i Giovannija Comissa. To ga se svakako moralo dojmiti, kao i njegove mlađe prijatelje, tada jedva dvadesetgodišnjake, Antonija Widmara i Osvalda Ramousa.

Drenig je bivši buntovnik, iredentist, koji je 1913., u znak otpora protiv mađarskih vlasti, zajedno s još dvojicom drugova postavljao bombu uz Guvernerovu palaču, i svojedobno zajedno s drugim riječkim intelektualcima odveden u internaciju u Kiskunhalas u unutrašnjost Mađarske. Potom je tri godine, protiv svoje volje, na ruskom frontu u Galiciji, služio Caru i domovini. No u doba *Danuncijade* nije više revolucionaran. Iako se krajem 1918., nakon povratka s bojišnice, bez premišljanja uključuje u *Consiglio Nazionale Italiano*, koji se svim silama bori za pripojenje Rijeke Italiji, te se uskoro uključuje i u D' Annunzijeve redove, nije više nimalo borben. U to se doba ženi i živi urednim obiteljskim životom, a osim o svojoj ženi i djeci, brine i o ostarjelim roditeljima, pa nema osobito mnogo slobodnog vremena.

Kao izučeni računovođa i komercijalist, koji uoči prvog svjetskog rata završava mađarsku Trgovačku akademiju, poslije rata neko je vrijeme propagandist kod D' Annunzija i nakratko zaposlen u novoosnovanim dnevnim novinama *La vedetta d' Italia*, no od 16. listopada 1920. do 1926., kada prelazi u Gradsku štedionicu, *Cassa di Risparmio*, radi u ekonomsko-tehničkoj školi – u međuvremenu preimenovanoj u *Istituto tecnico "Leonardo da Vinci"*. To je i nadalje ona ista škola koju je i sam pohađao i to u istoj zgradi u kojoj je i danas ekonomska škola.

Lako je zaključiti da je *ragioniere* – računovođa Francesco Drenig, mlađe riječke pjesnike Antonija Widmara i Osvalda Ramousa, poslije dvojicu svojih ključnih suradnika, susreo u D' Annunzijevim redovima. K tome su i sva trojica bliskim porijeklom Slovenci i Hrvati, svima su roditelji stigli u Rijeku potkraj devetnaestoga stoljeća (izvorni su oblici njihovih prezimena bili – Drenik, Vidmar i Ramovš).

No nije poznato kako je stupio u kontakt s pjesnicima i piscima okupljenim oko časopisa *Poesia ed Arte* u Ferrari, revije za književnost i umjetnost u

kojoj surađuje već 1921., prije pokretanja prvog riječkog časopisa. *Poesia ed Arte* je, kao i mnogi drugi časopisi osnovani nakon tek završenog rata, samo nakratko bljesnula i brzo se ugasila, no Drenig upravo u toj reviji objavljuje i popraća kratkim ogledom prijevode više slavenskih pjesnika, ne samo hrvatskih (Domjanić) i srpskih (Dučić) nego i – ruskih (Merežkovski).

Sin nepismena kočijaša i domaćice (pismene!), nevelikoga obrazovanja stečenog na trgovačkoj akademiji, nije ipak lišen nužne intelektualne podloge i bitnoga iskustva. U danuncijanskoj riječkoj *kreativnoj radionici*, sudjelovali su pjesnici i pisci vrlo različitih umjetničkih nazora, od preživjela dekadentizma do upravo uzavrela avangardizma, od izravna D' Annunzijeve *medijevalizma* do Marinettijeva futurizma. Drenig ima i važnu, ranije stečenu poputbinu; govori šest jezika i poznaje još poneki – u roditeljskoj je kući i u rodnom gradu naučio hrvatski, slovenski i talijanski, na Akademiji mađarski i francuski, a na ratištima Galicije još i njemački i poljski!

Ako ne računamo posebno srpski jezik, treba još podsjetiti da prevodi i s ruskog i češkog (Petar Bezruč).

Za njegovo su intelektualno zrenje važni i kontakti s piscima okupljenim oko više talijanskih časopisa, iako su oni uglavnom kasniji, stečeni u doba urednikovanja u *La Fiumanelli* i *Delti*. Riječ je, dakako, o uobičajenoj suradnji, no uz prve prijevode koje objavljuje u *Poesia ed Arte*, sredinom dvadesetih objavljuje još i u *Concilio* iz Foligna te u *Giornale di Poesia* iz Varese. Iako posve usputne prirode zanimljiva je i činjenica da je nakratko surađivao, preveo poneki tekst, za časopis *Critica politica* iz Rima, koji se bavi društvenim, političkim i gospodarskim temama i problemima talijanskih regija.

Neki od pjesnika okupljenih oko talijanskih književnih revija i njegovi su riječki suradnici.

No prvo je pitanje tko je glavni pokretač, tko je odredio pravac i ciljeve i tko doista vodi riječke časopise?

Iako to nije uvijek posve očito iz časopisnih zaglavlja i impressuma, Drenig je nesumnjivo najzaslužniji i najagilniji među pokretačima i urednicima prvih riječkih književnih revija, kao i nekih drugih važnih kulturnih zbivanja u gradu. U *La Fiumanelli*, pokrenutoj i ugasloj nakon svega tri objavljena broja potkraj 1921., na margini posljednje stranice revije naznačeno je ime odvjetnika Federica Hollaendera, kao odgovornog urednika (*gerente responsabile*), a osim njega ne spominje se nikakav drugi urednik ili uredništvo.

Hollaender, voditelj vlastitog odvjetničkog ureda, pogodniji je za preuzimanje odgovornosti za časopis nego Drenig, tada tajnik u Tehničkoj školi, no činjenica je da u *Fiumanelli* nije napisao niti retka, kao što nije niti održavao kontakte s piscima i pjesnicima.

Drenig (koji se redovito služi pseudonimom *Bruno Neri*) svoj angažman u više navrata navodi kao ključan, u izravnim i neizravnim izjavama, kao što je to očito i u svjedočenjima njegovih prijatelja i suradnika. U pismu Rikardu

Kataliniću Jeretovu, u siječnju 1923., uz tiskano zaglavlje tek osnovane Delte rukom dopisuje svoji pseudonim i funkciju – *Bruno Neri*, direttore (u Katalinićevoj ostavštini u Gradskoj knjižnici i čitaonici *Viktor Car Emin* u Opatiji). A u pismu što ga u rujnu 1925. piše Pieru Gobettiju, čuvenom antifašistu iz Torina, izdavaču više novina i pokretaču vlastite izdavačke kuće, kaže da je osobno osnovao – *da me fondate – La Fiumanellu i Deltu*. Pismo je pohranjeno u Istituto Gobetti u Torinu.

Mjesečnik za književnost i umjetnost *La Fiumanella*, rivista mensile di lettere e d'arti, pokrenut u listopadu 1921., zasnovan je u lokalističkom, fiju-manskom raspoloženju i na postiredentističkim temeljima. Već ime časopisa podsjeća na doba autonomističkog uspona Riccarda Zanelle i njegovu kratkotrajnu Riječku državu. Nakon D' Annunzijeve odlaska mnogima u Rijeci laknulo je i nakratko je opet proplamsala lokalna samosvijest. Na trenutak je izgledalo da će voljom velikih sila Rijeka doista ostati samostalna, posebna država, otok između romanskog i slavenskog svijeta i ta je mogućnost mnogim Rječanima počela izgledati kao posebna povlastica za koju su, međutim, uvjereni da ih pripada na osnovu povijesne važnosti i, na neki način, izdvojena položaja.

Nepotpisani uvodni *Proslov (Proemio)* prvoga broja *La Fiumanelle* intoniran je zastarjelim larpurlartističkim pristupom i pozivom na obožavanje umjetnosti. S druge strane, to ne treba tumačiti kao odraz provincijalne zaostalosti nego više kao otpor prema D' Annunzijevoj *impresi (poduhvatu)* i anarhistima, pustolovima i futuristima, kojih se Rijeka brzo zasitila i iznova osjetila želju za redom i umirujućim – estetizmom.

U svakom slučaju, najvažnije je obećanje koje je u ta samo tri podosta tanka sveska velikoga formata i održano – cilj je revije proširiti talijansku kulturu riječkim i talijanskim zaleđem (*nostro retroterra*), točnije u – Jugoslaviju, Mađarsku, Čehoslovačku, Austriju i Njemačku. Zemlje *zaleđa* navedene su upravo tim redom.

Potom je osnivačima *La Fiumanelle* cilj upoznati Italiju s kulturom tih istih susjednih zemalja, a treći je među ciljevima upoznati Italiju i susjede s *umjetničko-književnom aktivnošću našega kraja*, dakle i jednima i drugima predstaviti riječke domete.

Retrogradan ugođaj revije najočitije se iskazuje zastarjelom secesionističkom vizualnošću osrednjih riječkih umjetnika i posve se razlikuje od avantgardističkih i futurističkih izazova koje su Rječani već imali prilike upoznati prilikom brojnih neuobičajenih i često namjerno iritantnih nastupa koje su mahom – izviždali!

Prvi riječki međuratni časopis za književnost i umjetnost nastoji potisnuti svaku primisao o tek minulom ratu i o društvenim napetostima bilo koje vrste. Prevladavajući ugođaj larpurlartizma, impresionizma i izvjesne bolećivosti dokazuje i objavljivanje *Dijaloga marioneta* Sergia Corazzinija (1886.-1907.), središnjeg pjesničkog djela prvoga broja, kojemu je data najveća važnost te

ga objavljuju na talijanskom i u prijevodu na njemački, hrvatski i mađarski. Corazzini je predstavljen (prevoditeljica se krije pod inicijalima m. r. - d.) kao začetnik one *melanholične, čuvstvene i ironične poezije, ... iz koje je proizašla gotovo sva talijanska lirika*. Dirljivo jednostavna i pomalo neobična pjesma u obliku dijaloga, nesretnog i odavna pokojnog sutonskog pjesnika, jednog od najpoznatijih pripadnika *crepuscolara*, osvjetljava osnovnu intonaciju revije:

“Zašto, mala moja kraljice, / činite da umirem od zime? / Kralj je usnuo: mogao bih skoro pjevati vam pjesmu, / da ju ne čuje! Oh, dozvolite mi / uzaći na balkon! / Dražesni moj prijatelju, / balkon je od papira, ne bi nas podnio! / Hoćete li da umrem bez glave?...” Dijalog između lutaka završava bolećivim kraljičinim uzdahom i ujedno pjesnikovom ironijom: “...Oh, kako / bih htjela plakati! Ali što da učinim / kad je moje malo srce / od drva?”

Vjerojatni je posredovatelj i prijenosnik Corazzinijeve pjesme i ujedno bitan suradnik *La Fiumanella*, Giuseppe Ravegnani, suradnik *Poesia ed Arte*, koja je posebno zainteresirana za nesretnog *crepuscolara*, te na svojim stranicama sa zadovoljstvom primjećuje njegove prijevode na hrvatski. Upravo Ravegnanijevom pjesmom započinje niz u koji su, pored manje poznatih, uvršteni i Rainer Maria Rilkea i Andre Ady i Janko Polić Kamov i Petr Bezruč i – Bruno Neri.

Ravegnani je, kao i brojni talijanski intelektualci u to vrijeme, iz patriotskih razloga naročito zainteresiran za Rijeku, tada u Italiji iznimno važnu točku domovinske svijesti, kojom se u doba previranja oko njene budućnosti – talijanske, jugoslavenske ili nezavisne – bavi dobar dio intelektualne Italije.

Kao intelektualac temeljita obrazovanja i profinjena duha, rodом iz umjetničke obitelji iz Emilije, iz okolice Bologne, ima širokim poznavanje umjetnosti i kulturu, uključujući i suvremenu hrvatsku književnost. Njegova pjesma objavljena u *La Fiumanelli*, *Proljetni trenutak (Momento primavera)*, izvrsno osklikava jednu od ključnih linija novoga časopisa. Radi se o impresionističkom uskliku i radosti buđenja proljeća – pjesnik berući ljubice traži proljeće, treperi i iščekuje san svijetla i sveopću sreću! (*Tutta l' aria sara' come un sogno di luce, ...Tutta l' aria sara' la felicità!*).

No Drenigov revolucionarni duh, koji ga je odveo u internaciju i na ruski front, ipak nije posve zamro – njegov je izbor slavenskih pjesnika u *Fiumanelli* posve drugačije motiviran. On izabire i prevodi isključivo buntovnike i društvene otpadnike. Kamova (*Pjesma nad pjesmama*), smatra “jednom od najsnažnijih i nazanimljivijih osobnosti među mladim hrvatskim pjesnicima, ... koji je živio, borio se i patio u našem gradu”. Naziva ga revolucionarnim umjetnikom “koji stoga ne uživa velik glas ni u samoj Jugoslaviji. Kao i njegov život, tako je i njegovo djelo, neprestana pobuna protiv svega i svih. On ni za koga nema lijepe riječi, nema vjere, ne poznaje ljubavi: zna samo mrziti, psovati i proklinjati najsvetije stvari.”

Za Čeha Petra Bezruča kaže “umjetnost mu je izvorna i iskrena, stil mu nije biran, a stihovi nisu melodiozni. “Sav mu je opus izvoran izraz osjećaja i

strasti jadnih rudara i seljaka, koje je zaboravila domovina i koji su bili izloženi nacionalnoj mržnji Poljaka i Nijemaca...”

Fran Mažuranić, banov nećak, austrougarski časnik, uživa Drenigove simpatije jer je naglavačke izbačen iz vojne službe i potom utekao iz Hrvatske, pa se desetljećima nije znao (ne zna ni Drenig) je li uopće živ. Čak i stari Aleksa Šantić, osim svojim pjesništvom, uživa njegovo poštovanje i zato jer su ga austrijske vlasti dva put sudile za veleizdaju i zato jer je doista robijao.

Miroslava Krležu (*Pjesma naših dana – Il canto dei nostri giorni*) objavljuje u trećem i posljednjem broju *La Fiumanelle* zato jer “među današnjim hrvatskim pjesnicima zauzima posebno mjesto... i jer se izravno povezuje s djelom Janka Polića Kamova.” Ističući njegovu veliku plodnost naročito ga privlači Krležin društveni i revolucionarni angažman, osnivanje revije *Plamen* koja je “ukinuta zbog razvijanja revolucionarnog programa”... kao i činjenica da je “upisan u Komunističku partiju za koju vatreno propagira”.

Treći, posljednji broj časopisa, donosi i posebnu tematsku cjelinu – riječke pisce – te time ispunjava obećanje. Uz neke talijanske pisce, poput Gina Sirole i Piera Pillepicha, objavljen je i danas slabo poznati riječki hrvatski pisac Vilim Kalen. Objavljena je i posljednja od samo tri Drenigove autorske pjesme, *Jadikovka siromašna čovjeka (Lamento del uomo povero)* koja, za razliku od prve dvije artistički, sutonski intonirane, tankoćutne i tihe, ima natruhe socijalne osjetljivosti te odražava ogorčenje i bunt siromaha koji postaje svjestan svog položaja i u koji je ispunjen mržnjom.

Iako većina suradnika *La Fiumanelle* nisu revolucioneri nego liberalni intelektualci, nesumnjive su Drenigove simpatije prema lijevim revolucionarima i zagovornicima potlačenih, u svakom slučaju potpuno suprotne od prvotno najavljene larpurlartističke koncepcije, koja se brzo počela topiti.

Stoga je pomalo čudno da se u riječkom futurističkom manifestu objavljenom početkom 1920.-ih, najnoviji sljedbenici futurizma, okomljujući se na neke od vodećih riječkih pjesnika, okomljuju i na – Dreniga.

Manifestu se ne zna pouzdano ni vrijeme izdanja, ni izdavače, no nije riječ o onim izravniom Marionettijevim sljedbenicima uključenim u D' Annunzijeve redove. Bit će to domaći, no ne osobito hrabri, protivnici ustajalih riječkih književnih voda, koji žele zametnuti svoje tragove jer nemaju snage javno stupiti u otvorenu polemiku. *Mladi* koji se suprotstavljaju *starima* vjerojatno su dvadesetogodišnjaci koji napadaju tridesetogodišnjake!

Pomalo misteriozno iskršli tekst svakako zaslužuje pažnju već samim naslovom: “Manifest umjetnika futurista okupljenih da prokažu slaboumnost kostobolnih pasatista koji sline u ovom gradu” (*Manifesto degli artisti futuristi qui convenuti per illuminare l' imbecilità dei podagrosi passatisti che sbavano in questa città*, objavljen u prilogu uz tekst Luigija Capana, *Il manifesto dei futuristi fiumani*, u *Fiume, rivista di studi adriatici*, br. 7-12, 2001., str. 105.-114.). Iako je naslovna stranica podosta konvencionalna, tipografski svakako

nefuturistička, nekonvencionalnost unutrašnjih stranica izostankom interpunkcija i zaokruženih rečenica jasno izražava futuristički stil i retoriku.

Uz odbacivanju uobičajenih, tradicionalnih vrijednosti i uopćeno pozivanje na umjetničku revoluciju Manifest se zalaže za već ranije uobličene futurističke norme, poput kakofonije u glazbi i za odbacivanje lažne umjetničke uzvišenosti, kao i za konstruiranje *čiste književnosti (parole in liberta)*, ističući da su jedini zakoni novog futurističkog svijeta *užitak, galama, smijeh i vječni karneval*.

Jedan je od ključnih umjetničkih zahtjeva Manifesta – istaknut velikim i podebljanim slovima – *kremiranje svih (cremazione tutti)* riječkih pisaca. Bez ikakva argumenta, samo zahtjev i popis. Prvi je na listi za kremiranje Arcano d' Aurora (Pietro Pillepich) Kamovljev vršnjak i književni srodnik, potom su tu i pučki pjesnici Cavaliere di Garbo (Gino Antoni) i Rocambole (Arturo Caffieri) te – Bruno Neri.

Što znači Drenigovo ime među određenima za *kremiranje*?

Prokazivanjem jednog modernog, nekonformističkog pjesnika (Pillepicha) i najomiljenijih pučkih pisaca, futuristi osuđuju riječke pjesnike s jasnim književnim profilom, one koji su dobro poznati i koji su objavili više pjesničkih zbirki. Drenig se sa svoje svega tri objavljene pjesme ovamo nikako ne uklapa, no kriv je za zločin širenja zastarjela ukusa!

Brojni su talijanski intelektualci pohvalili *La Fiumanellu*, njezin kozmopolitski pristup i otvorenost, te čak rekli da je to *lijepa i otmjena talijanska revija*. To je Aurelio Palmieri napisao u rimskom časopisu *L' Europa orientale* (Anno. II., giugno-luglio 1922, N.VI-VII). Ugledni slavist u istom prikazu još kaže i da se u *otmjenom talijanskom prijevodu... nižu najbolje pjesme Janka Polića Kamova*.

Posve je drugačiji stav futurista. Na stranicama same *La Fiumanelle* objavljena je, zajedno s izjavama drugih talijanskih intelektualaca, pohvala s pokudom koju je izrekao sam futuristički vođa. Marinetti je, doduše nevoljko, pohvalio otvorenost novoga časopisa, no nije ipak odolio pokuditi njegovu *pasatiističku* koncepciju. Ta ista koncepcija smetala je i Marinettijevim pristašama.

U svakom je slučaju Drenigu ovim manifestom, vjerojatno objavljenim godinu ili dvije nakon odlaska Marinettija i njegovih futurista, upravo od strane novog vala, mladih riječkih futurista, nehotice priznato mjesto svojevrsnog riječkog kulturnog autoriteta, makar i s negativnim određenjem nositelja konvencionalna ukusa kojom je obilježio *La Fiumanellu*. Istina je, ipak, ponešto drukčija.

PROZA

MILKO VALENT

Crno vino, zeleni apsint

Zbrkanost misli često dolazi nenadano i naizgled bez vidljivog uzroka. Već od ranog jutra traje blaga pomrčina. Ne mogu se sabrati. Misli isprekidane. To su nepovezane misli. U njih se na trenutak ugnijezdi i misao o ponovnom upisu na fakultet, o diplomiranju. Te neuredne misli prate i nepovezane slike bez reda. To su na nerazmrsivu hrpu nabacane slike Amsterdama, Haarlema i Edinburgha. Čini se da tek od jutros sve bolje razumijem svoju rečenicu: "Pomrčine sunca nalikuju pomrčinama duha, ali kraće traju." Znam da ću uskoro vidjeti Žabicu, autobusni kolodvor u Rijeci, gdje sam se krajem srpnja oprostio s Kiki. Da se smirim prije puta, odgovorio sam na mejl drage Jessie. Ona mi šalje kratke, ali ozbiljne ljubavne mejlove. U zadnjem mejlu napisala je da je cijeli dan plakala nakon našeg rastanka na edinburškom aerodromu. Pišući Jessie mejl, osjetio sam u zraku svojeg potkrovlja snažan miris Javadhu pudera. I Suzanne mi je poslala mejl. Kaže da se uozbiljila, da više ne izlazi, da redovito uči za ispite. Ohrabrio sam je jednom ohrabrujućom rečenicom. Otišao sam i na blog Crvenog Mesa. Razulario sam pišući veliki post. Ni ta orgija pisanja posta nije me smirila. Ne, nimalo nije. Pokušao sam se smiriti i tjelovježbom. Ni to nije koristilo. I dalje nemir u tijelu, nemir u mislima. Ne pomaže ništa, čak ni misli o mudrim fragmentima antičke filozofije.

Nisam htio da me Emil autom vozi na kolodvor. Htio sam ponovno doživjeti gužvu u tramvaju. Ni pogled na ljude u tramvaju ne pomaže. U meni pometenost. I velika želja u organizmu. Želja za alkoholom. Na autobusnom kolodvoru kupio sam litru vina. Do Žabice u Rijeci u boci nije ostalo ni jedne kapi. Kad sam sišao s autobusa u gradu lučkih mirisa, osjetio sam miris Kikinih usana i miris onog trenutka kad mi govori da će još tjedan dana ljetovati u Rovinju. U zraku Rijeke naš rastanak, naš srpanjski zagrljaj. Izenada dodir na mojem lijevom ramenu.

– Odmah sam te prepoznala – rekla je Valentina smijući se. – Marija Bodalet te detaljno opisala. Ti si sigurno Marko. – Jesam. A ti si Valentina – rekao sam kratko. Znače li kratke rečenice mudrost ili siromaštvo duha?

Valentina, moja riječka asistentica. Radi na radiju, ali svojim tekstovima surađuje i u *Novom listu*. Zrake toplog rujanskog sunca istaknule su sanjarski pogled Valentine. Sviđa mi se ta djevojka. Sviđa mi se njezina tiha diskrecija u

pokretima i govoru. Pogled na Pjerov popis. Prva reportaža: autobusni kolodvor na Žabici. Odmah krećem u akciju. Valentina me prati, ponešto kaže, upozori me na pokoji zanimljiv detalj. Reportaža *Na Žabici u Rijeci*; tonskog zapisa 16 minuta 2 sekunde, intervjuirao sedamnaest ljudi. Odlazimo u obližnji kafić blizu živopisne crkve. Podne je, a Valentina i ja već pijemo crno vino. Usput jedemo sendviče s pršutom i sirom. Upoznavanje, nužne početne rečenice. Volim novinarstvo, transcendentalnu meditaciju, crno vino, kazalište i izlete u Opatiju, kaže Valentina. Valentina ima kratku frizuru, izgleda kao vragolasti dječak.

Uzimamo taksi. Primjećujem neko svečano ozračje u gradu; vidim papine fotografije. Jučer je u gradu bio popularni papa Ivan Pavao II., Papa Putnik, kaže mi Valentina, a danas je već u Dubrovniku, gdje će u luci Gruž blaženom proglasiti Mariju Propetog Isusa Petković. Na Duhove će ponovno biti u Rijeci, gdje će na Delti slaviti euharistiju, a nakon euharistije posjetit će poznato svetište Majke Božje Trsatske. Sjetim se Nives Barbarić iz Splita i papine pjesme *Krist na žalu*, koju su na Peristilu svim žarom srca svoga pjevali liječeni narkomani.

Prijavljujem se na recepciji hotela Jadran koji kao da je izrastao iz mora. Vidio sam ga na jednoj fotografiji kad sam spremao stvari za Rijeku. Valentina poznaje recepcionarku, išle su zajedno u gimnaziju. Upoznaje nas. – Vedrana, nemoj se začuditi ako ćeš gospodina Globana rijetko vidjeti u hotelu. On ne samo što je radioreporter, on je i jako nemiran duh – rekla je Valentina. Otkud Valentina to zna? Vjerojatno joj je to rekla brbljava Marija Bodalec. “Ovo je najneobičniji hotel u Rijeci. Izgrađen je neposredno uz more, čini se da je izgrađen na stijeni, rekla je Valentina dok smo odlazili u moju sobu. I doista je tako. Otišao sam balkon i pogledao u ponor ispod sebe. Osjetio sam naglu želju za bacanjem u plavi ambis, osjetio sam želju za samoubojstvom. Imam osjećaj da bih mogao skočiti u more, kažem Valentini. To ti ne bi uspjelo, Marko. Pao bi ravno na usku betonsku plažu, rekla je Valentina i iz ruksaka izvadila bocu vina. Vino smo pili iz boce. Valentina je dobra suradnica. Do četiri popodne reportaža sa Žabice bila je gotova. Poslao sam je Pjeru i odahnuo.

Dani s Valentinom. Valentina je bila u pravu. Rijetko bih svrnuo u hotel Jadran. Prvo bismo ujutro napravili reportažu, onda otišli u njen stan u Ulici Ivana Zajca, završili reportažu i poslali je Pjeru. Osim na Žabici, reportaže sam napravio ispred Hrvatskog narodnog kazališta, na obližnjoj tržnici, na Rivi i na Korzu. Tonskog zapisa svih pet reportaža: 62 minute i 17 sekundi, intervjuirao pedeset i šest ljudi. Ostatak dana bio je naš. Valentina je zanemarila posao na radiju, čak je odgodila pisanje članka za *Novi list*, a izostavila je redovne meditacije i posvetila se vinu i meni. Oko jedanaest noću dolazili bismo kod nje i odspavali nekoliko sati. I prije sna popili bismo malo vina. Pili smo samo vino. Nijedno drugo piće. Rujan je lijep. Topao. Dani s Valentinom su topli. Blag porast alkoholizma. Nježno opijanje s inteligentnom osobom, svestranom

novinarkom. Razgovori o mnogim tabu temama. Snažna politička nekorektnost. Izleti u Opatiju, preciznije: u Volosko. Večerali bismo smo na terasi restorana Plavi podrum. Jednog predvečerja kad smo se spuštali uskom uličicom do lučice u Voloskom, čini mi se da sam, sjećajući se fotografija obitelji Puršić, prepoznao meni nepoznatu punicu Veru u društvu s nekim muškarcem, vjerojatno s Nikolom Matineom, koji je bio uzrok samoubojstva Tinina oca Slavka. Valentina i vino. Vino i Valentina. Pletenje suptilnih rečenica u tihim razgovorima. Naše noćne supijane šetnje Rijekom. Jednom smo gotovo pali s rive u more. U blizini Guvernerove palače ljubili smo jedno drugom prste i smijali se. Supijani smo otišli na predstavu *Karolina Riječka* u kojoj glavnu ulogu igra pjevačica Severina. Valentina mi je poslije rekla da se ne sjeća predstave. Ni ja se nisam mogao sjetiti predstave.

Zadnji dan mogeg boravka u Rijeci. Valentina i ja. Taxi. Odjavljujem se iz hotela Jadran. Vedrana je, pogledavši Valentinu pa mene, rekla: "Imala je pravo Valentina, gospodine Globan. Rijetko ste bili u našem hotelu." Valentina i vino. Ručali smo u nekom restoranu blizu hotela Bonavia, a zatim pili vino u kafiću Cristian pokraj Hrvatskog narodnog kazališta. Navečer smo otišli u diskoklub na jedan brodu u luci. I opet smo pili crno vino i plesali do jedan ujutro te otišli na "oproštajno crno vino" (Valentina) u njezin stan. Valentinina koža mirisala je na gnječeno grožđe. Ujutro me otpratila na Žabicu. Ispred autobusa smo popušili cigaretu i srdačno se pozdravili. U autobusu sam mislio na njezine sanjarske oči.

Dva dana odmora na Željezničkoj koloniji. I opet rastrzane misli. I opet nadiranje nepovezanih, ali lijepih slika. To su slike Kiki, Jessie, Suzanne, Valentine, biseksualke Mojce, zvane Ciciban, i njezine prijateljice, hiperaktivne lezbijke Urške. Depresija i vino. Nedostaje mi Jessie. Mejlovi su slaba utjeha. Na blogu Crvenog mesa vježbam slobodu pismenog izražavanja. Čeka me Venecija. Zašto se ne radujem susretu s tim gradom? Znam, u tom gradu sjetit ću se Tine s kojom sam tamo bio. Bit će to, pretpostavljam, traumatično sjećanje.

Sudbina je sastavljena od događaja koje nije uvijek moguće smisleno povezati.

Zagreb. Glavni kolodvor. 23:55. Noćni vlak za Veneciju. Ulazim u svoj kupe. U njemu sjedi samo jedan putnik, zapravo putnica. To je Mirei van der Broode. Bila je u kratkom posjetu zagrebačkoj prijateljici. Brzo se upoznajemo. Nakon nekoliko kurtoaznih rečenica, vadi iz ruksaka punu bocu apsinta. To zeleno blago rado dijeli sa mnom. Sjetim se Valentine i vina. Lagano opijanje nastavlja se i s Mirei. Do jutra boca je bila prazna. Popili smo i onu bocu vina

koju sam ponio u ruksaku. Miješati apsint i vino uopće nije pametno. Mnogo toga nije pametno. Mirei pije apsint, voli glazbu, piše poeziju i putuje svijetom, najčešće Europom. Često dolazi u Veneciju. Otkad je pročitala *Smrt u Veneciji*, dolazi redovito u taj grad. Posjećuje često grob Stravinskog. Voli njegovu glazbu. Ta glazba spašava je, kaže, od noćnih mora. Ipak, jednom je u Veneciji imala noćnu moru. U njoj je vidjela čovjeka koji je pao u lagunu. Počeo se utapati jer nije znao plivati, ali mu nije mogla pomoći. Sve u vezi s Venecijom njoj je predivno, prekrasno i čarobno. Djevojka Mirei van der Broode, naturalizirana Parižanka rođena u Belgiji, voli i sve te raznovrsne maske koje se u vrijeme karnevala stavljaju na glavu. Pod blagim utjecajem apsinta skače s teme na temu. Nakon malog predavanja o maskama, tumači kako se izvodi opijanje apsintom. Sad nemamo vremena ni pribor za to, jer smo u kupeu, ali kvalitetno pripremljeni apsint pije se na poseban način. Znaš, Marko, bitna je visoka čaša. Ona je jako bitna. U nju uliješ malo apsinta, a zatim se na žlicu na kojoj je šećer lagano dolijeva hladna voda, koja treba polako kapati u visoku čašu s apsintom. Pravilo, kojega se ja nikad ne držim, jest da na svaku mjeru apsinta trebaš dodati tri do pet mjerica vode. I onda imaš vatromet bijelih pahuljica u zelenom apsintu. Lijep prizor. Šećer inače služi za ublažavanje gorčine pelina, to je točno, ali ja se ne držim tih pravila, rekla je Mirei. Ja pijem čisti apsint. Jedan moj pariški prijatelj hodočasti u New Orleans gdje postoji neka fontana iz koje je stalno kaplje voda u čaše s apsintom. Zanimljivo, istina, ali meni je čisti apsint odličan i bez tih čudnih vodenih dodataka.

Jutro. 9:17. Kolodvor Santa Lucia. Čeka me Luigi, Pjerov kolega kod kojeg ću stanovati; stanuje u jednoj maloj uličici u centru Venecije. Simpatičan čovjek. Pitam ga može li u mojoj sobi spavati kolegica Mirei nekoliko dana dok ne oputuje u Pariz. Kako da ne, Marko, zaboga. Soba je dovoljna i za troje. Luigi je iskusan čovjek. On zna da će za tu uslugu biti plaćen. Ne mnogo, recimo sto eura, ali sto eura u današnje vrijeme je sto eura. Bolno banalna rečenica. Ponekad se pitam idem li ja laganim korakom u smjeru sve žešće banalnosti kad izgovaram ili pomislim na stvari koje su samorazumljive.

Dok sam još relativno trijezan, radim reportažu. Za boravka u Veneciji napravio sam još četiri reportaže: ispred Duždeve palače, ispred kavane Florian (kava četiri i pol eura), na rivi Riva degli Schiavoni i ispred Bazilike sv. Marka. Tonskog zapisa 69 minuta i 18 sekundi, intervjuirao šezdeset sedam ljudi. (Kod Bazilike sv. Marka živo sjećanje na Tinu. Vidim nas kako jedemo sir i pijemo vino na terasi jednog restorana na rivi Riva degli Schiavoni, a poslije držeći se za ruke skakućemo kao zaljubljeni par do Mosta uzdisaja i dalje sve do ulaza u Baziliku sv. Marka).

U slobodnim trenucima, koje uspijevam ugrabiti od pravljenja reportaža, opijene Mirei, poezije i apsinta, odgovaram na mejlove. Javljam se dragoj Jessie u dalekom Šangaju, ostavljam post na blogu Crvenog Mesa.

Danas sam dobio Vandin mejl. Zabrinuta je jer Tina dolazi na Željezničku koloniju. Emil je portretirao. Emil kaže da će po Tini napraviti skulpturu *Bedra mlade žene u raskoraku s vremenom*. A što se to mene tiče? Tina je za mene prošlost. Još samo rastava i sve će biti u redu. Moram postati bezosjećajan. Ipak, odgovaram Vandi umirujućim mejlom. Nastojim umanjiti "slučaj Tina". Osim toga, kažem joj na kraju, Emil je već portretirao Tinu, a ona mu je i snaha pa... Teško je u toplom rujnu pisati ozbiljne mejlove.

Venecijanske suze završavaju u pizzzi i prozi.

Caffè Pizzeria Saraceno otvorena 1926. Ona svakodnevno blista od naše lijepe prisutnosti. Poslužuje nas konobar Paolo, ljubazno razmiče gusti turistički zrak. Znamo se već četiri dana, zapravo otkad sam s Mirei van der Broode u Veneciji. Mi smo redoviti gosti prolaznosti. Pitam ljubaznog Paula što bi najviše razveselilo njegovu majku. Nju bi najviše razveselila Paolova europska karijera kod Floriana gdje bi svaki dan mogao gledati slobodu često neslobodnih turista i Duždevu palaču sa slatko-kičastim čokoladnim aplikacijama. Tužan je život konobara iz prigradskog venecijanskog naselja, kaže Paolo. Kad je Paolo otišao, a znajući da će Mirei otpočeti s poezijom, i ja sam htio pokazati svoj pjesnički talent pa sam rekao Mirei sljedeće poetske rečenice. "Samo odgođena nježnost može računati na trajnost ponavljanja. Užarene zjenice i štrcanje suza su najljepše slike u tihim uzdasima lagune. Memorijalna voda Venecije zna sve o tome, sve o tim slikama. Prolaznost tih slika jest sudbina turističke Venecije. Ona se utapa u živom blatu prljavo-vodenih spomenara. Zbog toga je teško tankočutnim idiotima, jer oni ne mogu prepoznati trenutak odluke u kanalima. Naša tijela uvijek vrište za apsintom, za mesom i za redovitim obrocima vegetarijanskih besmislica."

Pizzeria Saraceno je doista zgodno mjesto. Mirei i ja pijemo apsint, jedemo pizzu u kojoj su četiri godišnja doba i gledamo prekoputa most s razglednica, Ponte di Rialto, kao obrnuto slovo pobjede. Mirei mi po treći put ponavlja da ima 28 godina, da je naturalizirana Parižanka rođena u Belgiji i da se sad kad jede dio pizze, proljeće, jako ljuti. A ljuti se jako jer se moderna poezija u prozi više ne piše s metaforama. Kaže da se metafora izgubila, da je izišla iz mode i da je zbog toga ona, Mirei, nesretna. Jezik ne može izići iz mode, ljudi su izišli iz mode, kažem. U znak protesta zbog nedostatka metafora Mirei je jučer, dok su se na Rialtu palila svjetla prostitucije, u navali poetske proze napisala na komadu papira pjesmu *Venecija je smeđa*. Želiš li da ti je pročitam, pita. Želim, kažem, i nastavljam jesti ljeto.

Mirei masnim prstima posegne u skupi Pradin svemir, izvadi zgužvani papir, usiše crnilo krupne masline dokraja, otpije gutljaj apsinta, prezrivo pogleda dva mediteranska goluba u našim očima i počne.

"Venecijo, hej, ja ću stvarno poludjeti ako malo ne stišaš boju blata! Tvoji kanali su ekscisivni odvodi ekskremenata. Možda je tek zrno umora bilo do-

voljno da od lagune ostane samo boja novopostavljenih podnih pločica u mojoj divljoj pariškoj kupaonici. Ne, ja ne mrzim Rialto, ali ne volim kad me tapšu po ramenu kako bi mi ukazali na ono za što pouzdano znam da mi stoji iza leđa. Okretati leđa svemu što se uzdiže tvrdoglavošću kamene očiglednosti zapravo znači veselje u meni. U redu, pitam se ipak, mogu li leđa s ramenima trajati zauvijek ako se na njih redovito stavlja led? Mogu, o Venecijo, ako su to leđa veselih otupljenika koji samozadovoljno promatraju tvoju pornografsku čipku, sigurni da se iza njih gordo propinje ponosan i nonšalantan gondolijer. Venecijo, ti znaš da je to istina. Kao što je istina i to da je apsint uz pizzu prečac u nepoznato. Nepoznato plavog u zelenom. Nepoznato uronjeno veslo u nepoznato intenzivno plavo. U to nepoznato plavo dobro se uklapa i ono crno nepoznato mrtvački lakiranog vikinškog pramca koje brodi vodom tvojih prljavih kanala. Kako održati toplinu ruke priljubljenu uz hladno drvo? Kako održati ravnotežu koračajući po perzijski utopljenoj skliskoj ponirućoj površini? Tko to može znati? Venecijo, ti si morbidna romantična smeđa zagonetka. Ti si ona koja isporučuje trulu zaostalu bol u moje upaljene mokraćne kanale. Bol ću prolijevati po svojim novim raznobojnim podnim pločicama u mojoj divljoj pariškoj kupaonici. Po njima ću se valjati misleći o tebi, draga Venecijo. S aerodroma Marco Polo sutra letim u Pariz.”

Uvijek kad završi neku od svojih recitacija Mirei brizne u plač. Njezine suze sad padaju po pizzi *Quattro stagioni*. Socijalno osjetljivi Paolo brzo donosi jedan ubrus. Naivno. Mirei treba tvornicu ubrusa.

S Piazzale Roma otišli smo autobusom do aerodroma i pili žestoki apsint do polaska njezinog aviona. Već sljedećeg jutra Mirei mi je poslala mejl s jedinom jedinom rečenicom, no vrlo zagonetnom kao što je zagonetna i ona, ta čudna djevojka sklona ekscesivnom ispijanju apsinta: “Samo tvrdoglavi ljudi poput tebe ostaju u ofucanoj Veneciji i nadaju se smrti u kužnom pedofilijemskom zagrljaju.” Prožet opojnim apsintom odgovorio sam joj duboko potresen. “Mirei, pokraj tvoje kuće u Parizu teče rijeka uz koju je nekad, između ostalih, šetao i poznati pisac Julio sa svojom prijateljicom, ludom, uostalom, kao i ti. Mirei, očisti nove podne pločice od svoje upaljene mokraćne i baci se u tu čuvenu rijeku koja je, otkad teče kroz Pariz, progutala i mnogo bolje ljude od tebe. Europi doista nije potrebna još jedna luđakinja koja u Veneciji pije bolesno zeleni apsint, piše pjesme i prolijeva orgazmičke epske suze po pizzi. Ionako je previše ljepljive epske prozne kiše na ovom kontinentu.”

Autobusom za Zagreb. Omamljenost apsintom, divnim zelenilom. Sjećanje na burne poetske akcije s Mirei van der Broode u gradu na kanalima s prljavom vodom gdje smo nas dvoje organizirali “orgije pisanja pjesmama, ispijanja apsinta i seksa” (Mirei).

ŽELJKO MAUROVIĆ

Galebovi

Gospodin M. na svojoj terasi, visoko na zadnjem katu ružnog nebodera iz šezdesetih godina prošlog stoljeća, jednom od takozvanih "eševa", sjedi kao i svako jutro otkad je u mirovini. Uz čaj i kekse, dolaze mu razne misli na koje ne zna odgovoriti: Zašto je na svijetu toliko zla, koliko će još, ima li pravde, a da nema nepravde i hoće li danas biti popust na pileća krilca u Billi i još druge mnoge probleme propušta kroz rahle neurone gospodin M. Otkad je ostao sam, običavao je svakog jutra misliti o stvarima s kojima on baš ništa nije mogao učiniti, niti dodati, niti oduzeti. Da, baš tako, nasmjeshio se nikomu, ni dodati, ni oduzeti, dok mu je žličica zveckala o tanjurić, a malo se čaja, iz više puta prokuhanih vrećica, prolilo po njegovim hlačama, a da to nije primijetio. Ovoga mu jutra pažnju privuče nešto neuobičajeno. U zraku nije bilo ni jednog galeba! Istina, to se i ranije znalo događati no, nakon kraćeg zastoja, gospodin M. nije volio neregularnosti, izostajanja, to ga je zbunjivalo, dovoljno je bilo pogledati tamo na obzor Kvarnera, ubavog morskog zaljeva u kojem se smjestila nekad značajna, a sad zaboravljena pomorska luka. S prvim zrakama sunca, poput bijelih pamučnih rupčića na kobaltnoplavom morskome stolnjaku, pomaljale su se ribarske kočice. Istina, nisu one bile bijele kad ih gledaš iz bliza. Prljave, ruzinave, nezgrapne, frankeštajnovski dizajnirane prema zamislima svojih nemaštovitih vlasnika, nadgrađa su im bila zalijepljena, plastični kalupi, samogradnja. Dok su bile privezane uz Molo Longo, poput žalosnih zastava predaje, s njihovih bi sakatih jarbola visjele crne krpe od zastava, dok su njihovi vlasnici pjevali pored svojih barki, nadajući se bar ulovu zaarendu. Stoput je tu sliku vidio gospodin M. šecujući uzduž mola, pazeći da se ne zaplete u ostatke najlona ili zagazi u česti pasji drek. Ipak, izdaleka, kao i mnoge stvari kad ih gledamo izdaleka, nekad je bolje ne približiti im se, mislio je gospodin M., činile su se bijelima i elegantnima s jatima galebova što su ih slijedili poput rojeva mušica. No, ovoga puta, iako je bilo dovoljno rano, gospodin M. je tek počeo umakati jedan od četiri Albert kexa, u svoj mlaki čaj, niti je na obzoru bilo ribarica, niti se čula krika i jauk galebova što se inače redovito čula već rano ujutro kad bi se s krova iznad njegova zadnjeg kata bacali u ambis da bi nevjerojatno elegantno izvodili viraže, ploveći po termičkim stupovima bez treptaja krila. Gospodin M. je bio lagano uznemiren izostankom galebova. U sliku svijeta koja mu je ostala, podjednako su spadali kiša na Kvarneru, boje padina Učke koje je pratio očitavajući godišnja doba, dugotrajna buka obližnje fabrike što je jednog dana prestala i nikad više se nije ponovo začula. I galebovi. Njihova krika i vika, njihova zastrašujuća pohlepa i okrutnost kad

bi napadali golubove, podjednako smetlare kao i oni, njihov izmet po autima koji poput sumporne kiseline razara i najpostojanije metalne strukture i, iznad svega, vitalnost i snaga koju su pokazivali u preživljavanju, nikad nije vidio ni jedan galeb. Mačke, štakori, golubovi... Ali ne i galebovi. Gospodinu M. misli malo odlutaju u skladu s onom banalnom pjesmicom "Meni je najljepše kad misli mi vrludaju", a kad se ponovno vratio temi – galebovi, za pet minuta ili pola sata, tko bi znao, njih još uvijek nije bilo. Počeo je pažljivo pretraživati pogledom obzor i okoliš, koliko su mu to njegove slabe oči dopuštale, skinuo je naočale i buljio poput sove okrećući glavu amo tamo. On nije volio te ptičurine i smiješno mu je bilo kad su ih, doduše davno, u doba njegove mladosti, pjesnici opisivali kao "hitre letače od perja" ili "bele tiće" te jecali i narikali za njima u sentimentalnim baladama "Galebeee moooj!" i slična sranja. Gospodin M. nije uvijek bio krhki starčić koji šepucka po gradskim parkovima zagledavajući se u košare za smeće, nadajući se kakovom zgoditku za svoje samačko kućanstvo. Nekad je nosio crnu jaknu od skaja i pripijene traperice, irokez frizuru, trusio domaću, jeftinu votku s kolom i pušio holandski duhan. O da, ali to je bilo nekad. Sad ga je zanimalo gdje su nestali ti svežderi, strvinari, krilati štakori. Vidio je na Kanalu kako su mrcvarili svojim moćnim kljunovima lešinu jednog goluba, gledani izbliza nisu uopće bili onakvima kako su ih poete opisivali. Ništa nije bilo tako. Ma kvragu sve i jebenti životno pitanje, gdje su?! A što ako su predvidjele neku prirodnu katastrofu, neki potres, tsunami, terremoto?! Ne, nije tako: Golubovi, grlice i vrane, svrake što su neumorno piljevale umjetnu tratinu obližnjeg nogometnog stadiona, svi su oni i danas redovno ispunjavali svoje zadaće, pridonosili svjetskom poretku, svjedočili postojanju. Samo prokletih galebova nigdje! Na ulazu u zaljev pojavile su se sitne bijele mrljice, brodice su se vraćale u luku, ali gospodin M. nije mogao vidjeti prate li ih galebovi. Nestrljivo je čekao da dođu bliže, mašio se i starog artiljerijskog dalekozora koji je funkcionirao samo napola, kao i njegove čorave oči. I, konačno ih je vidio! Da, brodice su bile okružene jatima tih grabljivaca što su izdaleka izgledali kao rojevi mušica. Da, sad se već jasno vidjelo kako se zalijeću i u letu love ono što im ribari, čisteći mreže i probirajući ulov, bacaju preko palube. I tada gospodin M., umiren, shvati da se jutros digao gotovo sat vremena ranije jer je, pa jučer je televizija najavila, noćas bila promjena vremena, ljetno vrijeme, treba okrenuti sat natrag za jednu uru. Pa se on prerano digao, ne poštujući naredbu, skuhao čaj, donio kekse i čaj na balkon, a galebovi, kako su oni znali za promjenu? Pa, domisli se, nikako, oni su slijedili ribarske brodice koje su se morale prilagoditi zbog radnog vremena tržnica, a ove pak zbog kupaca... I svijet je ponovno za gospodina M. počeo ravnomjerno funkcionirati. Prvi je galeb, prethodnica, zakliktao i proletio u razini očiju gospodina M. izvodeći prekrasne lupinge, ponirući u dubinu pod neboderom, a za njim i gospodin M., okliznuvši se na niskoj ogradi balkona dok je nastojao pratiti njegov let. Na terasi je ostala šalica sad već mlakog čaja i tri keksa koje gospodin M. neće pojesti.

VANJA ZAIMOVIĆ

Druge priče ili Manifest De-generacije

S anjala sam da me posjetio Ginsberg i sjeo na stolicu nasuprot mog kreveta, prekrivenih nogu, kuštrave crne brade i dalje pričajući o kozmičkim vibracijama. Meni nije bilo čudno što je on ovdje, a njemu je bilo sasvim ugodno na mojoj drvenoj stolici. Nakon nekog vremena došla sam do riječi i upitala ga zašto je zapravo ovdje, a on me samo gledao svojim nimalo ludim očima. Rekao je da je usamljenost čudna stvar i ja sam se složila. Pitao me jesam li ikada čitala *Kaddish* i ja sam rekla da jesam. Bio je sretan zbog toga, a ja sam bila sretna što sam ga usrećila. Recitirao je pjesmu *Last night I dreamt of T. S. Elliot...* Činilo mi se da to traje vječno, ali sam uživala. Ipak je on bio živ pred mojim očima, a mrtav za sve ostale. Pričala sam mu o svojoj Svijesti, a on me gledao i kimao glavom, pitao me što to nije u redu s mojom generacijom, a ja sam rekla da ne postoji moja generacija, a on će – onda je sama stvorila. Televizija stvara zvijezde, a pjesnici stvaraju ostale pjesnike. Najlakši put do stvaranja nove generacije je pisanje nekakvog uvrnutog manifesta čije će onostrane riječi slatko zazvučati u ušima osjetilnih. Ljudi će izaći iz novosagrađenih shopping-centara, novosagrađenih rukometnih stadiona, novosagrađenih haških zatvora samo da bi čuli šum stvaranja novog vremena. Pričat će kako su čekali godinama, a onda shvatiti da i dalje čekaju. U nebasa će te dizati jer misliš, a na križ razapinjati jer govoriš. Pitat će se nisu li pogriješili, i ti si bila u krivu kada si najavila novu generaciju? Hoće li biti kasno kada shvate da jedan čovjek ne čini Vrijeme, iako ga jedan čovjek mijenja? Je li živio čovjek koji je znao sve odgovore? Jesi li to ti? Jesam li to ja? Je li to Konrad? Moram početi štedjeti na upitnicima. Sve što želim reći, ne boj se što se bojiš ljudi, jer ako ti ne odeš k njima, na kraju će ipak oni doći k tebi, možda će potrajati, ali doći će. Gledala sam ga u čudu, s tišinom u očima i sjetno se našalila da jedino što moja generacija može biti jest De-generacija. On je prasnuo u smijeh i taj zvonki zvuk ispunio mi je dušu dok se Allen Ginsberg demolekularizirao pred mojim očima. Nisam mogla napraviti ništa drugo, nego probuditi se i zapisati što mi je rekla ta simpatična sjena dok je sjedila nasuprot mene na drvenom stolcu i gledala me svojim nimalo ludim očima.

Sanjar Konrad

Stvarno sam pokušavala biti u toku i razumjeti ga, ali već je toliko bulazio da se činilo da prelazi na drugi svijet. Moj najdraži Konrad. Trebao je samo malo nečega, nečega što god to bilo. Gledala sam ga kao što gledam mlin koji radi, kao nešto sasvim prozaično. Kada pomislim da je taj muškarac jednom bio izvor najveće radosti koju bi svijet mogao zamisliti – putene, intelektualne, sanjarske... Bio je kao ostvarenje svih najljepših snova koje sam mogla odsanjati. A sada, sada... No, vidite već. Slika govori tisuću riječi, a jedna riječ ponekad tisuću slika. Kao kad je rekao: “Znam.” I stvarno je znao. Znao je sve što sam i ja znala. Ah, lijepe stvari su kratkog vijeka zato da mogu ostati lijepe. Ubijmo ljepotu i dobit ćemo umjetnost, ubijmo umjetnost i dobit ćemo povrat novca. Svijet je praktičan ovih dana. Sanjarstvo umire s Konradom, čini mi se.

Ljubavnik

Njezin ljubavnik vratio se iz tuzemstva i stavio drobilicu za orahe na stol. Kaže da mu je veoma pomogla dok se zatvoren u sobi borio sa svojim mislima. Što je vidio od grada? Ništa, pa bio je zatvoren u sobi sa svojim mislima. Mislio je da je to već rekao. Motrila je pomno tu drobilicu za orahe i pitala ga nije li to razlog što je bio odsutan toliko godina. On je rekao da jest, doista jest. Ne znam više ni kako da pričam sa ženom, kaže on, a kamoli da joj radim bilo što drugo. Rekao joj je da se nije promijenila, a ona je pitala je li to dobro ili loše, a on je rekao da je to ništa jer ga ništa više ne dira. Opet, on je njoj izgledao jednako privlačno kao i prije, kao da je ovaj čas izašao iz kuće njenog nevjenčanog supruga. Nisu se nikada vjenčali, zato i ne zna zašto su jedno drugo tako nazivali, iz zabave valjda, da bi susjedi imali više poštovanja i razumijevanja prema njihovim opskurnim životnim navikama. Ali eto ovog muškarca koji je gleda kao da je dio namještaja, dok s onom ljubavlju, s kojom je nekada gledao nju, gleda drobilicu za orahe. Kad bih barem mogla reći da se promijenio, da to više nije isti čovjek, ali ne, gledala ga je onakvog kakav je bio dok je crtao po ruci ove lijepe cure s kojom je kasnije spavao. Potpuno isti čovjek, samo što je ne želi, a to ju je vrijeđalo. I ljutilo. “Dobro, što onda hoćeš, najdraži moj, ne bi li radije našao neku mračnu sobu gdje možeš biti sam sa svojim mislima...” – dobacila je ironično. “Ne, ne” – odgovorio je on – “radije bi bio tu, svjetlo je savršeno za igranje hollisa na suncu.”

Biti veći od Svemira i znati to

Zaglavljani misionari naglo su prekinuli svoje misije. Nije mi bilo lako gledati ih kako propadaju, ali sigurno mnogo lakše nego pridružiti im se. Što kažete? Okrutno? Okrutno, da, ali je i Svemir. Tko sam ja da razbijam tuđe iluzije. Mogu im samo vratiti milijun i sto tvojih aluzija. Više mi ne trebaju, da ti pravo kažem – nikada mi nisu bile osobito drage. Moj prijatelj Svemir pitao me nije li osobito čudno što ima isto ime kao i njegov najveći neprijatelj. Svemir nije pričao s majkom otkad je imao tri godine. Čim je progovorio rekao joj je da je mrzi i ona je pobjegla u suzama. Ja sam prezrela sve svoje prijatelje još u kolijevci i sada je Svemir moj jedini drug. Lijepo nam je i bit ćemo zajedno sve dok možemo, to jest dok nas njegov imenjak ne dođe glave.

Prijatelji & Smrt

Čekajući uvijek iznova uzdizanje Zemljinog satelita, pitam se nije li došlo vrijeme da se postane Velik. Za mene, ali i za mnoge, mnoge druge. Pripadanje je blagoslov, ali ne pripada meni. Skrivam se od pogleda dok prolazim pored ostalih dihača; svatko od njih podsjeća me na nekog drugog. Jedan od njih govori mi da sam Neadekvatna, a drugi da sam Božanstvena. Onaj prvi bio je na višoj poziciji pa su drugog izgrizli glodavci. Adekvat je veliki prijatelj glodavaca. On voli njih i oni vole njega. Voli ih maziti po krznima dok uživa u zalascima tropskih sunca. Kada se pojavi mjesec, on se zavuče u svoj brlog ili ode na neko društveno događanje, nadajući se da će ga netko htjeti uslikati. Sve je sahranjeno, a ništa nije sveto. Snovi su od plastike, a ambicije od stakla. Moram dobro paziti da mi koja od njih ne ispadne na pod ili da mi ih netko namjerno ne izbije iz ruku. Neki dan, prijatelj mi je rekao da je umoran od kolovoza i njegovog kolovođe pa sam ga smirila svojim odgovorom da će uskoro rujan i novo vrijeme za dokazivanje. Tri minute kasnije ponovno se snuždio i rekao da je umoran i od rujna i vremena za dokazivanje. Ja sam tada dobro razmislila i napokon ga pokušala uvjeriti da će uskoro doći i studeni koji je vrijeme za život. On se zagledao u daljinu i čemprese i rekao da je i od njega umoran. Nisam znala kako da mu odgovorim pa sam prihvatila njegovu tugu i rekla da je prosinac dobro vrijeme za umiranje. Okrenuo se prema meni gledajući me bezizražajno pune četiri minute. Kad je napokon progovorio njegov glas bio je sanjiv i mekan. “Smrt me umara” – odgovorio je.

Najbolja droga ikad

Najprije toplina koja vam prolazi kroz cijelo tijelo i ne da vam da dišete. Zatim smijeh. Smijeh, smijeh, salve smijeha, mnogo, mnogo smijeha, vilica vam odrveni i tek tada shvatite da imate vilicu. Prije to niste mogli znati. Zatim lakoća postojanja. E to je nešto što ne doživljavate svaki dan, morate priznati. Vječnost vas ne zanima. Vrijeme je vaša kuja, imate ga u šaci, posjedujete ga, stišćete ga dok ne započne cviljeti i stenjati. Veličanstven osjećaj. Tada postajete svjesni i svog vlastitog postojanja, ali ne ovog postojanja, kako da vam to objasnim, onog pravog, istinskog postojanja čovječe – do tada nisi ni znao da postojiš. A onda dolaze crnjaci – kada shvatiš da ti stvarno postojiš, ne želiš se vratiti onom jadnom opskurnom životarenju u svojoj prijašnjoj svijesti. Ne možeš, ti si nov, promijenjen čovjek. Ti si svjestan. Svjestan svijesti svijeta. Ovo zadnje je bolje zvučalo u mojoj glavi. Svejedno, shvaćaš otprilike što želim reći. Nije za svakoga. Pogotovo ne za mog prijatelja Adekvata. Siguran sam da bi on od toga poludio.

Prokleti alkoholičari

Ne pišu se pjesme za one koji te vole.
 Strasne iluzije koje ne poznaju pravo stanje stvari
 ono su što ispunjava bijele stranice.
 Baš k'o što je onaj kreten Petrarca pisao pjesme kurvi Lauri
 Koju je bolio kurac što on njoj piše pjesme i odjebala ga je k'o starog junkieja
 Koji vas na cesti traži koju kunu za cigare.
 Jebi se, Francesco.
 Uvijek me rastuži tvoja glupa ljubav.
 Laura je bila prava Lijepa Talijanka i voljela je prave Talijane
 Koji su joj dobacivali proste komplimente dok je hodala ulicom
 I koji su zalizivali svoju kosu tako jako da bi sve to na kraju postala
 Neka kruta crna masa koju biste dljetom odvajali od lubanje.
 Budalo, Francesco.
 Trebao si se zaljubiti u nekog muškarca koji bi ti rekao da si peder,
 Šutnuo te u jaja i sve bi to skončalo puno prije.
 Da.
 No to su pjesme, nisu li Francesco?
 To su pjesme, nije to ljubav.
 Nije li to onaj uzvišeni osjećaj koji obuzme
 Svaku poru tvoga bića sve dok više ne možeš ni udahnuti
 A da te bolna Duša ne podsjeti na one koji se ne obaziru?
 Pjesnici su depresija u svijetu.

Nitko ne čita njihove pjesme dok si metkom ne prosviraju mozak.
 A tek onaj peder Bukowski.
 Nisam prilazila njegovim pjesmama jer nisam htjela čitati
 Djela nekog starog alkoholičara.
 Heroin je u redu.
 Ali alkohol! Kakav patetičan kraj.
 Ne želim nekog tamo pijanca za svog pjesnika.
 Priznajem ih samo ako su prečesto gledali u Svjetlo ili si metkom prosvirali
 mozak.
 Charlie.
 Ti glupi jebeni stari alkoholičaru.
 Suze su mi okupale lice dok sam sjedila na vrhu moje tihe fotelje i čitala
 Genija
 Kojeg je tvoja alkoholičarska ruka ispisala ne tako davno u nekim zidovima
 sličnim ovima.
 Tu sam i ja negdje, ali više ne pijem toliko.
 I Jack mi je napravio isto što i ti.
 Kreten me naveo da mislim da je jebeni be-bop faking Charlie Parker loving
 zen budista koji se trese pod vibracijama saksofona i znoji nad benzendren-
 skim riječima
 A on je umro od jeftinog vina napuhan k'o riba i jadan poput starog alkoholi-
 čara.
 Jebi se, Jack.
 Trebao si me tretirati bolje.
 No svejedno te volim.
 Tvoja je Istina meni danas jednako Ista kao i onda prije deset godina kada
 sam pila tvoje benzendrinske riječi pod svjetlom noćne lampice na gornjem
 ležaju našeg kreveta na kat.
 I dalje plaćem dok gledaš onog Svetog Luđaka kako sam ostaje u prljavoj
 vjetrovcu pod udarcima njujorške kiše
 Znajući samo da si ga isto tako zamišljao kako sam kao pas umire pod udari-
 ma meksičke kiše dok ti na drugoj strani svijeta povraćaš po pariškim ulica-
 ma.
 I jednostavno znam da si otvorio novu bocu vina.

A i jebite se svi vi koji mislite da je nemoguće da završite poput Charlieja i
 Jacka.
 A i hvala vama Pijancima.
 Vama Pijancima i Onima Koji Su Si Prosvirali Mozak.
 Vama, jedinima koji stvarno razumijete ono što govorim.

DOMAĆA BESEDA

JASNA GRŽINIĆ

Franjo Matetić

Franjo Matetić, po familije **Mihotinić**, rojen je 1921. leta na Zvonečoj. Njegovo mukotrpno življenje mej dvema rati šlo j' pod ruku s kratken školsken naukon i šegrtovanen zidarskemi meštri. Rad je delal va zidarije, posebnost s kamikon, pak je i življenje svojo pasal kako vrstan zidar.

Onda kad je već počel Drugi svecki rat mobiliziralo ga je va taljansku vojku. Odslužil ju je na Sardenje i Korzike, pa j' se to na tanko zapisal va svojen romane "*Mojà stazà*".

Celo svojo življenje čital je kada god ga j' živjene knjige pripustilo. Tako je skupa z bremenitemi leti postal jedan od najbojeh ki j spoznal povjest i navadbi svojga rodnega kraja, zapadne Kastafšćini. Komać kad je šal va penziju, va svojen 75-ten lete našal je vreme i za zapisat se ono ča j' proživl. Se ča j' prej doznava i mogal čut i imel na misle, zipisal je onako kako je i bilo va njegoven zavičaje, jušto i štanjo.

Prvi roman-kroniku "*Zvoneća svojni*" na izvornoj zvonejskoj čakafšćine objavil je va dveh izdanjeh 1999. i 2001. leta. Va ten je skroz sudbinu jene familije opisal življenje i povjest svojga rodnega mesta od sredini XIX. stoleća do sedandeseteh let XX. stoleća. Z romanon su si bili tako zadovoljni, da je to Matetića vaje navuklo da piše i od svoje noni Tonki. Roman "Nona Tonka" šampal je 2010. leta, a već leto za ten objavil je i knjigu "Breme i počivalo" z podnaslovon *Zvoneća – dela i užanci*. Va njoj je zapisal ča se se dogaja skroz sakidajni zvonejski dan. Moglo bi se reć da je to

Sakidajna etnografija, usmena povjest rodnega kraja i izvorni zvonejski govor, a to su i tri fundamenti celega Matetićevega pisanja.

"*Moja staza*" je neka vrst autobiografskega zapisa, ma sejeno prerasta ta žanrovski okvir. Matetić majstorski poveda i raspreda štoriju, pak tako va njoj i sliku našega domaćega čoveka va belen svete, va taljanskoj vojske. Pokazuje tako i se teškoći, kako i umeću našega čoveka za snać se. Va nastavke ovega priloga, prenašamo tekst s predgovora tiste Matetićeve knjigi ki će onen ki bi još oteli čut od njigovega pisana, dopovedet kolika je to književna i jezična vrednost.

Franjo Matetić i danas živeje na Zvonečoj z ženun Milenom, va novoj kuće, a starinu je prepustil sinu Milovanu i njegovoj familije.

Svojen pisanen Franjo Matetić je svoj rojeni zvonejski čakavski govor porinul va hrvatsku književnost i tako noj daroval vredan i čitovat kusić doma-

ćega zajika, a Zvonećoj i sen ki te ga z gušton čitat, pustil je vekoviti spomen na vreme ko je zavaveki pasalo.

Franjo Matetić: Mōjā stazà
Melankolični slavenski Mediterraneo

(Ps 128, Blagoslov vjerniku)
Hodočasnička pjesma.

Blago svakome koji se Jahve boji,
koji njegovim hodi stazama!
Plod ruku svojih ti ćeš uživati,
blago tebi, dobro će ti biti.

Žena će ti biti kao plodna loza
u odajama tvoje kuće;
sinovi tvoji k'o mladice masline
oko stola tvoga.
Eto, tako će biti blagoslovljen čovjek
koji se Jahve boji!

Blagoslovio te Jahve sa Siona,
uživao sreću Jeruzalema
sve dane života svog!
Vidio djecu svojih sinova,
mir nad Izraelom!

U rukama je čitatelja četvrto prozno djelo koje je napisao čovjek rođen u selu Zvoneća, općina Matulji. Po zanimanju zidar, a kako pokazuju njegova pisana djela – i pravi pisac, Franjo Matetić daruje svoje četvrto djelo za koje smo sigurni da predstavlja jednako originalan iskorak kao i prethodna ostvarenja. A svojevrсна povijest njegova stvaranja počinje krajem 90.-tih prošloga stoljeća.

Naime, *Zvoneća svojni* (u standardu: *Zvoneća nekada*) prvi je roman Franje Matetića, najstarijega stanovnika sela Zvoneća (r. 1921.), objavljen 1999. godine.¹ U tome djelu on stvara roman – najsloženiju književnu tvorevinu. Na podlozi stvarnih događaja, umjetničkom imaginacijom kreira svijet nekadašnje Zvoneće, približava nam Zvonećane u njihovoj povijesti, potvrđujući kontinuitet života u svim njegovim nijansama. U kontekstu povijesti hrvatske dijalekatne književnosti, razvidna je činjenica da se dugo čekao roman na čakavštini te se upravo u trenutku kada se to i nije više očekivalo, pojavilo ovo djelo koje je

¹ Izdavač: Adamić, Rijeka i Općina Matulji, urednik Franjo Butorac.

izazvalo velik interes čitatelja, ali i stručnjaka. U sklopu prvoga izdanja, tiskano je 500 primjeraka koji su gotovo razgrubljeni. Godine 2001. izlazi drugo izdanje ovoga djela u 300 primjeraka, a *Zvoneća svojni* postaje kulturalna činjenica liburnijskoga kraja, ali i relevantno djelo dijalektne čakavske književnosti.

Drugi njegov roman *Nona Tonka* (Adamić, Rijeka, 2010., ur. Milovan Matetić) pripada onoj vrsti djela koju možemo nazvati romansiranom biografijom. U središtu pozornosti jest autorova *nona materna*, a njezin je život motivirao autora da iznese i duboke tijekove tradicionalnoga života na Zvonečoj, kao i sve one procese koji su ih presjekli i prepustili zaboravu.

U lipnju 2011. tiskano je treće djelo Franje Matetića: *Breme i počivalo: Zvoneća – dela i užanci* (Naklada Kvarner, Katedra čakavskog sabora Opatija, ur. Milovan Matetić, Franjo Butorac). Opširno prozno djelo donosi precizna sjećanja na svakodnevicu Zvoneće koje nepovratno nestaje. Premda utemeljeno na životnim činjenicama, *Breme i počivalo* donosi zbirku zapravo lirskih tekstova koji, na tragu Starčevića i Jardasa, predstavljaju riznicu običaja, navada, prirodnih obilježja, djelatnosti, razbibrige, vjerovanja, itd. – a sve na jezičnoj podlozi već arhaičnoga izvornoga zvonejskoga idioma.

O takvu izuzetno vrijednom opusu objavljeni su i znanstveni radovi u Hrvatskoj te inozemstvu.²

Nadalje, u kulturnim priložima dnevnih tiskovina i uglednim časopisima te mrežnim stranicama, u predgovorima, odnosno pogovorima Matetićevih djela i recenzijama, nadahnuto su pisali eminentni predstavnici hrvatske znanstvene javnosti i kulture: Miroslav Bertoša, Milan Nosić, Amir Muzur, Lidija Nikočević, Radovan Tadej, Cvjetana Miletić, Vlasta Sušanji Kapićeva i dru-

² Jasna Gržinić: Roman "Zvoneća svojni" Franje Matetića. Rad je objavljen u znanstvenom časopisu Razreda za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – *Folia onomastica croatica*, br. 20/2011., Zagreb. Jasna Gržinić, Vjekoslava Jurdana: Od romana do etnografije i natrag. *Narodna umjetnost*, 48/2, Zagreb. Jasna Gržinić, Arijana Stanić: Franjo Matetić: Zvoneća svojni – prvi čakavski roman u kontekstu jezične analize. Čakavska rič, XXXVIII (2010), br. 1-2, Split, siječanj – prosinac. Str. 343-377. Jasna Gržinić: NOVEL "ZVONEĆA SVOJNI" BY FRANJO MATETIĆ as a reflection of the continuity of life/ ПОМАН "СКАЗАНИЕ О ЗВОНЕКЕ" ФРАНЬЕ МАТЕТИКА КАК РАЗМЫШЛЕНИЕ О НЕПРЕРЫВНОСТИ ЖИЗНИ. Zbornik: ПЕРСПЕКТИВЫ НАУКИ (science prospects) N° 5[20] 2011., International Scientific Conference "Science. Society. Business", str. 243.- 246., održane od 1. do 3. lipnja 2011. u Pafosu, Cipar. Jasna Gržinić: *Locus amoenus* u romanu "Zvoneća svojni" Franje Matetića. Prezentirano na *Petom hrvatskom slavističkom kongresu* u Rijeci, od 7. do 10. rujna 2010., tiskano u: Zbornik radova *Petoga hrvatskoga slavističkoga kongresa*, Rijeka (2012), str. 309-316. Jasna Gržinić, Arijana Stanić: ZVONEĆA – SVOJNI NAJDALNJO SELO VA KASTAVŠČINE (u kontekstu romana "Zvoneća svojni" Franje Matetića). Zbornik Kastavštine, XIX. 2011, str. 205-218. Recenzija: Jasna Gržinić: "Ne, nikada se nis lementala, ni se nisan imela na ča lementat!" (Franjo Matetić: *Nona Tonka* Adamić, Rijeka, 2010., ur. Milovan Matetić), Čakavska rič, XXXIX (2011) br. 1-2 (1-172) siječanj-prosinac, Split, str. 167.

gi. Dakle, F. Matetić prihvaćen je u širokom krugu čitatelja, ali i u recentnoj znanstvenoj javnosti. Nagrada Općine Matulji bila je logičan slijed autorova plodnoga i dragocjena stvaranja, a i šira sredina (Županija, mediji) prati te potmaže objavljivanje navedenih djela. Ona su redom promovirana uz dan drugoga patrona Zvonejskega komuna, sv. Antuna Padovanskog, odnosno Antonjice, 13. lipnja, te se okupljenome mnoštvu, u duhu starih užanci, eto već četvrti put za redom daruje bezvremenski duhovni plod.³

Književno-teorijske analize unutar spomenutih znanstvenih radova ukazuju da Matetić, kao umjetnik, stvara povezujući sjećanja i posredujući kolektivno pamćenje. To ga svrstava među pisce čitave srednjoeuropske regije koji stvaraju imaginarne svjetove što se više ne temelje na strogim razlikama između konotativa i denotativa kao temelja razlikovanja poezije i historiografije. Oni, baš kao i Matetić, kreiraju prostore "proizvoljne" istine, ali se njihovo značenje ne stvara na granici, nego na susretištu pojma pjesnik i povjesničar.

Dakle, ti pisci/povjesničari smještaju svoje iskaze u imaginarne prostore koji "zahtijevaju" ukidanje dihotomije: fikcija-zbilja, jezik-svijet, riječ-stvar, stvarajući tako specifični idejno-diskurzivni prostor estetičke reprezentacije kao svojevrsni diskontinuitet naspram poimanja o linearnom tijeku stilskih i povijesnih razdoblja.

Upravo je još jedno takvo djelo koje stoji pred čitateljima. Premda u prvotnoj namjeri nije bilo namijenjeno za tiskanje, svježina i talent autorov potakli su stručne osobe na još jedan imprimatur. Naime, riječ je o potpunom tematskome novumu na hrvatskim prostorima pa i šire. Stoga ono predstavlja i originalan iskorak u hrvatskoj nakladničkoj djelatnosti pri čemu valja posebno zahvaliti kulturnom pregaocu g. Franji Butorcu koji, kako smo vidjeli, prati Matetićeve rad od prvoga izdanja, danas već kultne *Zvoneće svojni*.

U opsežnom proznom obliku, Matetić iznosi svoj život pišući o bitnim događajima koji su ga odredili (majčin zavjet, djetinjstvo, školovanje, mladost itd.). Posebno mjesto u ovome tekstu ima onaj dio njegova života koji se odnosi na mobilizaciju domicilnoga stanovništva od talijanskih okupacijskih snaga te na Matetićeve višegodišnji boravak na Sardiniji (i Korzici), odnosno u Italiji. Sudbina mobiliziranih ljudi s područja Hrvatskoga primorja, Istre, Slovenije itd., koliko nam je poznato, nije nikada sustavno istraživana, niti prezentirana ni u kojemu tekstualnome obliku, što se odnosi i na fikciju i povijesna, odnosno politološka činjenična istraživanja. Brojni će se čitatelji prisjetiti ili prepoznati u Matetićevoj životnoj stazi i puteve svojih očeva, nonića, odnosno pranonića o kojima čuvaju uspomene na teška ratna iskustva, o godinama provedenim daleko od rodnoga kraja (usp. u Matetićevu slučaju: siječanj 1941. – listopad 1945.!).

³ Valja, pored ostaloga, istaknuti kako u objavljivanju Matetićevih radova marno radi i autorov sin Miloš Matetić, prof. te ostali članovi obitelji.

U kontekstu ujedinjene Europe i njezine povijesti, ne sumnjamo da za takvo Matetićevo *sardenjsko* svjedočanstvo zasigurno postoji interes i kod talijanske književne javnosti kao i unutar drugih država koje su dijelile sličnu sudbinu tijekom Drugog svjetskog rata. Naime, pitanje maloga čovjeka Srednje Europe i specifična uloga povijesti koja je toga maloga čovjeka, potpuno nespremna, “pozivala” u svoje okrilje, jest svojevrsna sudbina toga čovjeka tijekom čitavoga 20. stoljeća, pa sve do danas.

“Bil je ponedjeljak, dvajset jenara četrdeset i prvega leta. Malo mi j' bilo teško i neugodno kada j' bilo familiju pustit. Mat i nona su se za me držale i plakale. Mane j' va grle tiščelo pak san se gljedal čin prvo rešit i pasat na brzinu po skaleh dole i ča. Prvi dnevi j' zapalo snega do prek kolena pak je bil slab hod, ma za sen slaben hodon nas je kumpanjalo do štacijona jako čuda ljudi.”

O takvim sudbinama ispisane su najbolje stranice europske književnosti, ali se s pitanjem prisilno mobiliziranih Hrvata u talijanskim vojnim snagama nije nitko ni u književnome smislu potanje bavio. Razlog su tome zacijelo i političke okolnosti nakon Drugog svjetskog rata, a kasnije su se pojavili novi interesi i drugi sudbonosni događaji.

Smirenim tempom pripovijedanja, autor/lik/pisac u prvome licu iznosi zgusnute događaje iz dana u dan. Prvi put iznutra upoznajemo svakodnevicu mobiliziranoga vojnika u potpuno tuđoj zemlji, na izoliranome otoku, s nepoznatim ljudima i tuđim jezikom. Jednostavan čovjek iz seoske sredine upoznaje ljude koji pripadaju istomu sociološkom krugu i dijele slične muke i radosti života. Isto tako, na otoku su već tada prisutna i dostignuća modernoga života i kulture (telefon, kino) koja će zauvijek promijeniti autorov svjetonazor (posebno susret s knjigom i užitkom čitanja) te proširiti njegove životne vidike. Prizori svojevrsnoga opstanka na ratnoj stazi jesu puni unutarnje dramatike, pa stoga na ovim stranicama nerijetko nalazimo unutarnji monolog.

“Nagnul san se na rucak pak s pestami zada glavu držec va jeno mesto gljedal i mislel:

““Ov brod, namesto bliže, me vozi se dalje od domi. Koliko će vremena pasat dokle me bude brod peljal proti doma? A ča j' još huje. Če l' me pak peljat kada proti doma?””

No, autor nam prenosi i slike krajolika, neobično raslinje, ljude, njihov način života, trenutke dana, klimatske uvjete. U tom svojevrsnom slavenskom melankoličnome Mediteraneu, gdje se tražio i sretno nalazio poznanik iz staroga kraja, iznenadni prijatelj, skroviti savjetnik, samo pokatkad, ali to intenzivnije i bez najave, šikne iz dubina psihe otvorena i duboka tjeskoba, egzistencijalni strah – čežnja za opstankom.

“Od sada san počel manje mislet na bol, a više na dom. Čin san večer zaspal, već mi se j' sanjalo da san doma al da san na cuge ki j' prez kol. Neki put san sanjal da san na brode pak je na minu natapal i smo va zrak zileteli.

Prestrašen san se zbudil, va ušu mi j' fikaló kot da j' sirena i tu noć nis više oka zaprl."

Bez izvanjske dramatičnosti, Matetićeve diskurz iskazuje činjenicu da je bilo svima teško proživjeti te godine, bolesti, hladnoću, glad, žegu, napore vježbe i borbu s vlastitim tijelom.

" – Ča j' da nan se ne javiš? – pita Frane.

Ja san se š njin nazdravil. Potegnul je balu na koj je prvo on sedel i rekal da neka sedemo pak da će nan povedet zač se ni zajeno javil. Mi nismo seli ač smo imeli nameru poč va grad. Počel je povedat da provuje zubi znimat i pokazal je jene male klešće, obične pince.

– Nisan znal ki je dokle me niste po imene zazvali.

– A ča misliš zubi znimat? – pita ga Frane.

– Znete ča ću van reć, mane već više zubi fali. Ako arivan još tri znet, morda će me kumisija onesposobit pak bi me doma poslali."

Donositi životne odluke u mnogim trenutcima, u izrazito zgusnutim povijesnim i gotovo ironijskim preobratima, značilo je nerijetko život ili smrt.

"Jušto oni oficiri ki su nan prvo govorili kako j' merikanska vojska slaba, da ima na tisuće avijoni, ma da nima piloti i to da će ju činit rat zgubit, sada govore kako su njihi jako zvježbani i sposobni, a njih u hrabrost ne more nijedan nadjačat. A merikanska avijacija da j' razlog da j' ratu kraj blizu."

Niti onima koji su ostali na rodnome tlu, te godine nisu donijele mnogo radosti i blagostanja – dapače, bilo je gladi, internacija, bolesti, tragedija...

"Prvi dnevi aprila meseca san dobil list od domi va ken mi pišu da moraju pustit dom, a so blago, kravi i prasci peljat na štacijon, Lanfrede pak poč na cug za Taliju. A kamo? Nijedan ne zna! Mane j' ta list va tužne misli klal i neugodno mi j' bilo ač drugi nisu takovega neugodnega glasa dobili.

Do nekoliko dan, ni pasala ni šetemana, prišal mi j' drugi list va ken pišu da su va općine Gvastala, va sele San Roko di Gvastala. Poslali su mi atres od familije pul ke bivaju. Pisali su da su je ljudi lepo prijeli, svet da j' jako lep, hrana bolja nego doma, ma da ča će njin se to kada j' njin pred očimi samo dom!"

Posebno su dojmivi dijelovi romana koji se odnose na dramatičan povratak u oslobođenu zemlju (usp. X. poglavlje *Vrnjane*), kao i život u idućim desetljećima koji je značio obilje kompromisa, pa i potiskivanja želje za pisanjem, a nadasve teškoga zidarskoga rada i borbe s različitim bolestima.

"Nikada neću pozabit onega dneva ni koraka kada san položio nogu na kopno!" (...)

"Skroz poneštru, mej koltri se j' videlo da j' nutre soldačija pak san rekal da ne bin rad nutar šal ač me j' strah teh četniki.

– To nisu četniki, to su partizani, naši oslobodilci – govori Tone. – Ne daj Bog da rečeš četniki, onda za siguro ne biš dobro pasal!"

Ja siromah nisan znal ča su partizani i ča su četniki, ni ustaše, ni domobrani, ni belogardisti. Ja san mislel da j' to se jena vojska i pod jenu kumandu Jugoslavije."

(...)

"Za sen ten ča mi j' san bil jako potreban, nis lahko zaspal, ma ipak san. Zbudil san se, već je bil dan. Gljedan va poneštru. Ma to j' mića poneštrica, kade san to ja? Mislel san onako sanen i se nis mogal domislet kade san. Va malu poneštricu san gljedal i videl da san doma! Bil san va strahе da mi se to samo sanje, kot je to bilo više puti. Sanjal bin da san doma, a kada bin se zbudil, san bil pod tendun al va kazerme. Sad, za uverit se da san zbujen, san se po rukah na jenoj pak na drugoj šćipal i sam sobun mislel:

'San treda zbujen, san, ne sanjen!'

Prokljeti strah, al je bil va mane zabijen!"

Zahvalni smo našem Zvonečanu što nam je podario literarno svjedočanstvo, reklo bi se – prema istinitim događajima, potvrđujući svojim životom da je moguće ostati na stazi pravednosti, poštenja, vlastita identiteta, obiteljskoga sklada i ljubavi prema čovjeku.

Svakako valja istaknuti da je ovo testimonijalno djelo koje je, prije svega, nadahnula muza trpljenja, također u cijelosti iskazano na zvonejskom čakavskom idiomu velike ljepote i arhaičnosti. Svojevrсна usmenost bitna je osobina Matetićeve originalna izraza. Poput rečenice iz starih glagoljaških listina ili grafita zvuči, primjerice, rečenica s kraja romana:

"Sada ću malo počinut. Pred manun je već malo života. Ne znan ako će ōde još ki ča zapisat.

Ova stranica j' napišena dneva 10. jula 2007. leta."

Jezičnom sloju ovoga djela pripada i korpus primljenih talijanskih izraza koji su odraz susreta, bez obzira na sve traumatične povijesne okolnosti, posebice u doba fašizma.

Autobiografski roman **"Mōjā stazā"** nije jednosmjerno niti jednoznačno djelo. Premda zamišljeno kao opširna priča jednoga blagoslovljena života – vlastitim unucima, ono zasluŹuje da se nađe u rukama brojnih čitatelja. Jer potrebna nam je nada – u zajedništvo svih ljudi dobroga srca, a koje pak potire sve umjetne podjele i razdore, prizivajući ljepote svijeta, jedinstvenosti čovjeka i njegove apsolutne humanosti.

ob Āntonjice, dve tisuće trinājstēga leta

TANJA PERIĆ POLONIJO

Marica Stašić Milić

Vila Velebita al vila Gorinka

More da je nigda pokrivalo se veršiče, samol se je videl Velebit. Kad se je more povelklo ostali su škoji i škrace kuda su se maličiče igrali i vili vojevali!

Najveća od svih je bila vila Velebita, naši su ju judi zvali Gorinka, zač ako je ka divojka bila lipa, visoka i jaka, bi rekli da je ko i vila Gorinka.

Vila Velebita se je uzdizala z mora, kuntra nebu, va oblaku pini od soli, od vali, jena noga njoj je bila na Velebitu, a druga Hlamu. Čuvala je judi na moru i kraju, od drugih vil i vukodlaci, od štrig i maličič.

Stari, prastari bi judi rekli, da nas čuva i od Senjske bure i Butinjskih sten. One se zdvižu glatko i sterma v ariju, ki tamo pride za bure neće se škapulat. Vila Velebita je dobra vila, čuvala je Gorinji i dolinji kraj, ma ki je nju obnoć videl od mora kuntro nebu vajalo mu je doma bit. Boje se je deržat porta bi rekli ribari, zač ki pod nje skuti pasa neće se doma vernut! Bila je ona dobra vila, zač je bilo i hudih i dešpetljivih ke su se zvali Višće ali Štrigi, one bi udelali i zlo pek nedaj Bože ki njin se je zamiril. Buri i moru se ne smi kuntreštat, njih vaja štimat, pek će dobra vila z Velebita naviki dat senjal onomu ki će ga razumit i pohabat. Vila će prosut svoje delge vlasi priko gori, razgernut svoje kamižoti priko Velebita, ki je navik judi mamil i čaratal svojun lipotun, rabi stat atento, da se dobra vila Velebita ne razjadi.

Kugina kuća

Kuga je sviton vojevala i čudo judi poharala. Sveki je bolest od nikud pernesel, segdi je bila kuća va ku se je kuga pervo nastanila! Tako je i Verbniku kuća od ke pravja ova šulencija (šala, duhovit razgovor).

Mati ka se zvala Jele imela je sina jedinca Josipa (Rada). Delala je od škura do škura da ga prehrani, nisu imeli oca. Služila je po kućah i po poju. Skoro vavik je zadnja s poja prišla doma. Kad je ta večer prišel pred Sveti križ na ulazu va grad, zastala je da se prekriži, pokjeknula je i pomolila se. Ta večer, pasat polnoće trefila je ženu, razpletenih vlasi, oči su njoj bile zažarene od jada. Uperila jih je va Jelu i rekla njoj da ne more va grad, da njoj križ ne da! Znala je Jele da to ni dobra žena zač je tako i zgjedala, ma ni ju otela habat zač se je i sama prestrašila te spodobe. Otela je nastavit put kad njoj strašna žena zapovidi da je va grad prenese na plećih. “Neču” – vrisne Jele i parti, ma je ostala oka-

menjena kad njoj žena gjedajući va nju kako avet reče: “Ja sen kuga ka će celi grad poharat, sve kuće va černo zaviti, samol ću tvoju pustiti.” Jele se je mučila, sebe od nje odvrćala, ma sirotica se je bala za sina, samol njega je imela. Rade ni tu noć spal, nemir je bil va njemu i strah, stal se je i pokucalna strinina vrata. Strina ga je prijela, znala je će su diče strahi i sni.

Jele je kugu z pleć pustila, ona je pek po kućah harala, mlado i staro pokosila. Jele je hitela doma ke sinu, ma je našla praznu kuću i postiju. Pala je na kolena i dignula kapu ku ni od straha sin sobun zel. Plakala je i dozivala, tekla po gradu i nazivala ga. Kad je trefila kugu preklinjala ju je da njoj ne tekne sina. Ona njoj je zla i mračna odgovorela: “Tvoju sen kuću preskočila, kako sen ti obećala, ni kuga kriva da van kuće sin verluda” – piše Šenoa. Kadi ga je zatekla, tu ga je umorila. Jele je na leta verludala gradon, kako zgubljena duša, jubila kapu sina, jecala i ganala: “Tako je sekomu ki će svoje zaštitit, a na tujega ne smilit.”

Još denes va Smokovcu stoji stara kuća ku zovu Kugina.

Sveka bolest ima svoje stanišće, sveka kuća ima vrata na ka niki prenese bolest, ma ova legenda ovako pravja. Moglo je to bit i drugačije ali ovdí se je baš ovako prepetilo, ter pjesma za vavik to gana:

*Dom njoj jošte dobe ove
Kuginom se kućom zove!*

Za moga ditenstva va toj kući su bivali Marija i Miko Puntarić. Nisu imeli dice, kuća je stara, mej najstarijemi va Verbniku.

Mate Gršković⁴ ki je študijal va Pragu ze Auguston Šenoom, koji je od istog čuo za ovu legendu. Napisao je pjesmu “Kugina kuća” kad je posjetio svog prijatela va Verbniku. Danas se prelipo šetalište pod Keštel naziva Šenoino.

Marica Stašić Milić

Rođena je u Vrbniku 1937. god. od oca Frana Stašića i majke Karmele Stašić rođene Brnjac. (...)

Osnovnu školu završila je u Vrbniku, a od 1949.-1952. god. pohađala je sedmoljetku u Krku. Do udaje je živjela u Vrbniku i tu sudjelovala u mjesnim

⁴ Mate Gršković (1835. – 1916.) Ivanov. Studirao je klasičnu filologiju u Beču i Pragu. Kao profesor radio je u Rijeci, Zagrebu, Požegi i Osijeku, obavljajući funkciju ravnatelja gimnazije. Zatim prelazi u Zemaljsku vladu u Zagreb kao zemaljski nadzornik. U Požegi je proglašen počasnim građaninom. Dvadeset je godina bio gradski zastupnik, te je jedna ulica dobila njegovo ime. Gajio je prijateljstvo sa velikanima Hrvatske od Šenoe, Kurelca, Trdine, Račkog, Jagića i Štrosmajera. Str. 234-235 i 255-256.

kulturnim zbivanjima, pjevačkom zboru, folkloru, priredbama i recitacijama. Najčešće je bila posjetiteljica Vitezovićeve biblioteke.

Udajom 1958. god. za Antona Milića rođenog 1932. god. u Sušaku, od oca Mata i majke Marije Frlan iz Svetog Mateja, pravih Kastavaca, te rođenjem sina Franja 1959. god. ostala je u Vrbniku do 1962. god. u roditeljskom domu. Bila je i kćer i majka i supruga i kućanica.

Odlaskom supruga "na more" preselila se u Rijeku, a ponekad se i ona znala pridružiti suprugu na njegovim putovanjima. Vidjela je mnoge zemlje i mora. U Rijeci i Hreljinu su živjeli do 1982. god., kad su se poslije smrti majke Karmele vratili ponovo u Vrbnik da budu na pomoći starom ocu, dedi Frani. (...)

Puna ljubavi za njih (sve svoje) i puna srca neispričanih doživljaja i sjećanja, pričala je gospođa Marica i pjevala svojim unucima pjesme svoga djetinjstva, pričala im je priče i "užance" svojih starih. Oživjela su tako u njoj sjećanja, "lipe besedi" i "šenterice" majčine, bakine, tetaka i starih susjeda. "Va sebi vavik čujen slatki poj njihova kanta i molitav. Kaživala sen i napisala ono će sen od njih čula i naučila, za njih, da se ne pozabi. Neka mladi čuvaju svoji spomeni, ma neka stare ne pozabe," kazuje u razgovoru gospođa Marica.

Danas, osim njezinih sumještana, poznaju je i mnogi drugi, posebno čitatelji Novog lista, Krčkog kalendara, Krčkog veza, Čakavskog lista iz Bakra, Korničarske tikvice, Vrbničkih vidika, te slušatelji hrvatskih radio stanica. (...)

Gospođa Marica Stašić Milić dobitnica je Posebnog priznanja za pučke pjesnike "Drago Gervais" za 1997. godinu, posebne Zahvalnice Instituta za etnologiju i folkloristiku za izuzetno vrijednu tradicijsku, etnografsku i folklorističku građu te Zahvalnice Turističke zajednice Vrbnika za 2008. godinu.

Knjiga "Šepićani serca i mora" kazivanja o životu i običajima u Vrbniku na otoku Krku, koja je pred nama, sadrži transkribirana kazivanja gospođe Marice o životu i običajima u Vrbniku te narodne pjesme; zatim osobne zapise gospođe Marice: zapise sjećanja, štorice, štrologi, šulencije, legendi, šenterice, proverbiji i besedi.

Riječnik (Besedi), koji je gospođa Marica sama sastavila (preko 5000 riječi) i poglavlje Proverbij (izreke i poslovice), stručno je akcentuirala dijalektologinja dr. sc. Sanja Zubčić.⁵

⁵ Iz predgovora knjizi Marice Stašić Milić: "Šepićani serca i mora", Adamić, Rijeka 2008. urednica Tanja Perić Polonijo, str. 8-9.

CVJETANA MILETIĆ

Tri ženske štorije od smrti

Seh duš dan je. Mrzlo je i popuhuje. Na se strani diše mrtvaške rožice. Glavi zdižu se veće turnarice, na vetre tancaju one miće, miće rastuće va seh koloreh i one bele i žute keh zovu špini. Dih od rožic i gorućeh štelik raširil se po celen cimiteru. Pravo za reć raširil se i cimiter. Pred noć sled jače vehtaju plamiki, ki va duše otpiraju svetlobu i kot da odnekuda prihajaju nečujni glasi oneh ki su potrošili svojo vreme. Za saken je ostal neki plamenčić, neki pisani senjalić, neki spomen. Magar mrvica tugi al smeha. Se drugo vetar će potr. Užala j' reć moja mat: "Kad umreš – umreš. Ni te!" Ma ni to baš tako. Aš i kad umreš ostane baren kakova štorija. Neka za nasmet se, neka za plakat.

Marija, Marijeta i Milena, bile su Kastafka, Matujka i Mošćeninka i saka od njih imela je svojo vreme. Čuda let ih već ni va teatra od živjenja, ma nisu pozabjene. Za njimi su ostale tri smešice, tri mrvice smeha.

Prva štorija neka bude kastafska.

Marija je prepasala devedeseto leto. Naživela se i nadelala. Živjenje ju j' od rojenja prez miloserja mesilo i mastilo. Puna kuća dece i mizerije. Ona j' bila jedanajsta. Već kot otročica morala se rano stajat i va kuće pomoć. Kašnejeh let je na placu hodila. Keh bremen je zinesla, ni sama ni znala povedet. Užala j' reć da ih na kup stavi, bil bi veći od Beličevega brega. I mislela je, sirota, da će njoj bit lagje kad se oženi. Ma ni bilo. Njiji je Ive bil njurgast i žvergast čovek, bimo rekli nakrivo nasajen. "Nikad mu svetlo ne sveti", užala se brižna potužit. I pravo za reć, Ive njoj ni bil dobar. Pazil je na saki njiji korak, da se ne bi s ken pogovarala, z butigi ni smela štentat, ne daj Bog da bi se kemu lepo nasmela al podala susedu kikarin kafa bez njigovega znanja... Vaje bi bil va kuće veli kar i trubac do poda... Retko je na mašu šla i onda bi se bila susedan potužila: "Ava-mane, ženske moje, jeložija je huja od raka, aš račina te poji i umreš, a jeložija zjida, zjida... a umret ne moreš." I ona je punu kuću dece imela, a deca su morala zrast pa j' mućec trpela. Trpela i starel. I semu se grdemu brižna prinavadila.

Kako su Ive i Marija bili se nemoćneji i bolneji, jedan je dan pozvala su svoju decu na obed i potle obeda njini rekla: "Deca moja, trpela san za drevo i za kamik, se sporad tega da vi odrastete. Sada vas molin da greste na cimiter i kaparate nan pul Sv. Lucije dva groba. Sakemu svoj."

Deca su se najprvo malo pogledovala pa je najzad neki i rekao: "Ča će van dva groba, mamo? Sedandeset i dve leta ste skupa živeli, pa ča ne bite oteli da skupa budete i potle smrti?"

"Ne", oštro se otresla Marija, "aš ako jas umren prva i prvu me zakopate, kasela vašega oca bi prišla zgora mane, a jas neću da me i potle smrti neki masti pa bil to i vaš otac! Celo živjenje me mastil i pod nogi hital, ne mora i potle smrti na mane ležat!"

Sad gremo h Matujan.

Marijeta je bila vredna i poštena ženska, bi rekli poštena do zadnjega korena, a siromašna još i dubje. I najboja delavica va sele. Ni bilo ženske ka j' mogla oprtit takovo breme i nest ga na opatijsku placu prez počinut. Ni bilo ni jene ženske va sele ka j' toliko dece rodila i nikad se požalila. Njijo ju je delo vavek čekalo i ona mu se va saku dobu priložila kako rabi. I po dažje i po sunce, i po lete i po zime, ni imela vremena za sest i čakulat. Sada je kuntenta. Soj je dece školu dala, seh na dobar put pospravila i poženila, sen pomogla koliko j' mogla i seh je volela. Jubav su njoj, pravo za reć, si obilo vrnjali. Kad je očutila da j' skori kraj blizu, pozvala je seh svojeh. Oni su stali okol njije smrtne pusteji i naslišali ča njin to ima za reć. Tiho, komać se čulo kako šapiće, je rekla: "Deca moja draga, storila san se, se ča su Bog i živjenje od mane iskali. I nikad nikega od vas nisan niš prosila. A sada vas prosin da kada pride moja smrtna ura i kada me lepo obučenju va kaselu položite, glavu mi nastran obrnite."

Si su zamuknuli. Takovega ča nisu nikada čuli. I teško je bilo pitat mater zaš, ma moralo se. Mići Josipić, ki j' komać prepasal petnajst let, bil je nekako najkuražjeni. Pak je pital: "Mamo, to prvi put čujemo. Zaš glavu nastran?"

Mat ga j' milo pogledala, svojun rukun njigovu pogladila i tiho rekla: "Napatila san se za živjenja vele zimi i grdeh dažji pak ne bin otela da mi v usta gre dažjina i da me zaguši ona blatna vodina."

Sad gremo na mošćeničku stran.

Milena je bila lepa ženska. Volela se lepo obuć, poč na mašu va nedejni dan, a si drugi dani bili su samo za delo. Tu i tamo, ki za tanac. Kako se rano zajubila, tako se rano i oženila pa nabrzo i troju decu rodila. Živjenje njoj ni bilo lahko. Mizerije potle Drugega rata ni falelo, ma ona se sakemu delu priložila. Tako je neš doma neš odomi zaslužila, neš zašparala i neš poskriveć dece rinula... Za kupit kakov bunbon. Kad je ostala dovica, stavila je mužu na spomenik najlepju sliku ku je imela, i užala je reć: "Tako je valda Bog otel."

Ma, Bog je otel da ona i daje živeje na radost svoje dečine.

Dočekala je da se si požene, da va kuću pridu vnuki i vnučice pa se još fanj let teplila na njihen veselen smehe. A dečje vesele oče bile su najboji senjal da j' va živjenjen svoje materinsko delo odbavila kako treba. Kad ju je jedan dan neš počelo bolet i hitilo va pusteju, prestrašila se da j' kraj blizu pa je pozvala svoju decu i ovako njin rekla: "No, deca, ča je bilo dugo, prišlo j' blizu. Va pikabite van je paričana sa roba za obuć me kad umren. Va komodine su van šoldi za plovana i drugo ča rabi. A va ovoj bušte van je slikica, ku ćete mi stavit na ploču pul oca."

Si su kimali z glavun, samo je najmlaja hčer, kurijoža mala, znela slikicu z bušti, zagledala se va nju i rekla: "Mamo, na ovoj ste slike tako lepa i mlada, ča te judi reć ako baš nju stavimo?"

"Neka reću ča te! Oni te reć i pozabit. A jas neću da jedan dan neki od mojih vnuki pride h Sv. Bartolu na cimiter, pogleda sliku od oca pa od mane i reče: "Majko, ki lepi čovek, a oženil je ovu staru i grdu!" Ste me razumeli? I tako neka bude!"

I bilo je, jušto tako.

Cvjetana Miletić – Dve rigice od živjenja

Rojena je 1943. leta va Kastve, finila je osnovnu i učitelsku školu, potle i Pedagošku akademiju v Reke. Delala j' kot nastavica razredne nastavi, a deset let i kot urednica lista *Opatijska komuna*.

Pisat je počela najprvo za radijske emisije *Mantinjada z mužikun* i *Sprimorske poneštrice* Radio Reki i za emisiju *Naši krajevi u riječi i glazbi* Radio Zagreba, a potle i za novini. Objavjivala je va *Galebe*, *Liburnijsken Noven liste*, *Tarsatike*, *Sušačkoj revije*, *Lovransken zbornike* i *Lovransken liste*, a va *Besede* Novega lista suradnica je od 1994. a dve leta bila i urednica.

Leta 2001. Adamić je tiskal knjigu *Pet pitanji za...* va koj je objavljeno i njihov 106 pogovori z judi z našega kraja. Leta 2005. Adamić i Katedra Čakavskega sabora Opatija tiskali su njoj samostalnu zbirku *Liburnijski luštrin*, složenu od 100 kolumni z Liburnijskega Novega lista. Prvu zbirku versi *Senjali od zlata* tiskala je Ustanova Ivan Matetić Ronjgov 2006. leta, a 2010. Ustanova njoj tiska i prvu zbirku prozi – smešice *Dve suzi smeha*. Zastupljena je i va zbirkah *Pul Matetićevega ognjišća* broj 4, 5, 6, 7 i 8, a 2012. leta urednica je knjigi *Lovran i Lovranci, judi, delo i užanci*, ku je objavila Katedra Čakavskega sabora Lovran. Ovo leto – za dugogodišnje njegovanje i promicanje čakavštine – dobila je Nagradu za životno djelo Općine Lovran.

Danas je članica Čakavske katedri pul Ronjgi, Katedri Čakavskega sabora Opatija, Katedri Čakavskega sabora Lovran i predsjednica Uređivačkog savjeta lokalnog glasila Lovranski list.

VLASTA SUŠANJ KAPIĆEVA**Odlomak iz neobjavljene zbirke
pripovjedaka “Svenko”**

3. VIII. 2013.

Na današnji dan, potrefilo se je, pasale su četrdeset i tri leta od kad san zgubila jenu nonu. Kapićevu.

Onu ka j' nonotu bila veli oslonac i va živjenjen i va dele, ka j' vedrila i oblačila, bila i sinu svojmu, mojmu ocu, vela pomoć. I govorila mi od onega ča j' već napisano bilo va tištamente, ono ča mi je i sama bila rekla va nekeh lepeh pogovoreh sedeć pul špargeta i kuhajuć: “Ti si za ča poč od domi.”

Tako su bili odredili ki zna kad. Još va ono vreme kad nisan znala ni za judi, ni za njihe užanci.

Vidin se i sad va njijoj kuhinje kako otroka, ki j' imel svoj dom, a ne razumel ča mu se govori. Užanca me j' zadela, najzad, za sen ča san se neke druge bila lahko preskočila. Na priliku: delat i znat kako muški drva cepat, vozit motor i auto, popravjat gumi za vozit se i hodit naprvo za svojzen zanaton. Kako saki muški kemu j' dano za imet i obdržat familiju.

To jutro pak, nazad toliko let, prišal je naš otac va Zamet, kako i vavek. Ni neč posebno zgledal. I nisan videla da nosi slab glas. Znali smo da nona ne stoji dobro, da j' već va veleh leteh. Malo j' postal i rekal mi: “Sinoć je umrla, Ifovi su priskočili za uredit ju.”

Imela san onda otroka od osan meseci, još je spal, aš otac je zarana po svete hodil i svoje odbavjal. Vela toplina bila j' već od jutra, vavek me je mučila.

Teplo je i danas, navešćuju do 40 gradi. Već ih je 35.

I ča mi j' lagje nego rashladit se s teplun štorijun ka mi se j' dogajala osred jene zimi. Ovako j bilo.

Va decembre 1998. čekali smo da će nan se to mićo rodit nejde va drugoj polovice meseca. Bližala se j' Mikulova i morala san po užance storit prilog za emisiju “Z našega kraja judi i užanci”. Sa san bila va toj Mikulove, po pravice san bila sigurna da bi bilo posensega dobro da nan to mićo prnese baš sam Mikula. Pričinjali su mi se tako i teški železni prošijani i naša mama doma pul Jurdanić kako ih zapira. Baš san sad videla, rekla je, Mikula ti j' neč pustil! Ma j' šal već, nisan ga mogla feramat!

Škornje!

I tu noć san opet zaspala obuvana va črne, nove, dišene škornje od “Borova”. Ne spametin se da san do onda škornje ni imela. Jenako ča nisan znala

ni da su tako ledene i da rabi ohoho vuneneh kopic za va nje obut. Aš drugačje se nogi va njih na snege lede. Tako je i bilo: va njih su mi se nogi ledile. Sada san po snege hodila va suheh tankeh i ledeneh škornjah, za razliku ča san prej vavek imela nekakovi postoli ki su se s prven korakon bili zmočili.

Ma škornjan nisan mogla prigovarat! Kako i bin? Škornjan?!

I to neko zapolne prej Mikulovi šla san pokle dela va Lokve, a već je počelo bit škuro. Va teploj lokvarskoj školice Mirjana mi j' svoju školsku decu pripravila i radijski prilog je moral bit posensega dobar, ni mogla falit! I ni.

Ma za nazad poč, doma, već je bilo trdo škuro. Puna cesta snega. Va nebeskoj škuroj magle već je mesec zasvetil i pozlatil ju. Ča ako mi se sad va ovoj gluhoće, na toj belojoj, zaspaloj, goranskoj ceste ča dogodi? Ni kega zvat ni dozvat za pomoć, za bilo kakovu silu. A doma nijenega, niš me ne čeka, kako po redovitoj užance. Deca su odrasli i nejde su po svete, muž je nejde po svete. A ča ja va ovoj pustoline delan, s vragun!

Od pravega straha san se počela pogovarati. S ken, nego jušto z Mikulun!

– Ča si se opravil?

– San, pogledaj kako mi se sanice rusaju po svetlećoj škurine.

– Ja, i ti smiron hludiš, ši te ki doma čeka?

– Ki će me čekat, si smo se rastekli, viš da j' sila, trebe j' decu odbavit.

– Tr ni mane ni doma nijedan moj. A kamo si sad krenul?

– Gren do tvojeh kraji.

– Lepo, nego da te pitan, si zapisal seh h ken moraš poč? Da ne pozabiš.

– Kako bin pozabil?!

– Lepo, pozabiš koliko j' oka magnuće, pa boh! Ovako, ću ti ponovit. Pul Jurdanić su Petra i Nina, na Kantride je Karlo, pul Matuj je Filip. Pasaj i okol nas, po Vrhoven, san ti stavila kofu na poneštru! Pasaj, pak ću mićega nač jušto kada doma priden.

– Ma kega?!

– Vnuka!

– Ma znaš ča, ti se posensega niš nisi promenila! Ej, ja san Mikula i to sveti, a ne roda!

– Ja, pa baš zato ti i govorin, spusti mi to otroče na poneštru, ča ne vidiš da me nijedan doma ne čeka, a nisan ti arivala prej pismo poslat. Zač bi to bil problem?

– Da mi j' samo znat ako biš me bila va ten pisme bila napisala z velen slovon? – Ča to ima veze?! Tr deca ti ionako pišu se z velemlj slovi.

– Ja, deca, ja, ma ti nisi deca! Umeš pisat. Na priliku: čekan te da mi prneseš vnuka. Biš napisala z mićen al z velen slovon: čekan Te? An, da čujen! Opet ćeš mi s pravopison mašit?!

– Ajoj, kot da j' va slove stvar, nego je va kofe! Moreš mi tega vnučića pustit večeras na poneštre al ne? Pak će me doma dočekat!

– Ma, ča bi te ki ni čekal, ženske su za po doma bit! I za čekat da si pridu doma!

– Ma, znaš ča, ti si jeno staro trubilo! I posensega si odzada! Cel svet se j' već moderniziral, i va glave i zvan nje, a ti još vavek to blago tiraš po snege i lede i po zrake! Za zmutit se od straha!

– Kako mi govoriš: z velen al z mićen slovon?

– Češ mi prnest vnuka al ne?

– Ma, sran te bilo, ničemu se nisi do dana današnjega navadila! Ja san Mikula, nisan roda!

– Pa ča bi ti se dogodilo za jedanput ?! Samo za jedanput?! Te prosin, pasaj, tr si s puten!

Aj bo! Ni čut Mikula, ni jene! I tako smo se prehtali dokle nisan zišla snega vanka. Pogle san nekako i do domi arivala, va praznu kuću.

Ni dve šetemani za ten, vnuk se j' rodil kako mu j' bilo i namenjeno, po sen šeste i po lune.

Ma, z Mikulun se i danska poprehtan.

– Dragi ti, mane češ povedat od rodi! I sejeno si mi mogal ugodit. Nisi mogal?! I okol tega ćemo se čut!

Vlasta Sušanj, po famīlije od oćā s pričōkon **Kapićeva**.

Rojena 1945. lēta pul Jurdānić.

Zafinila je stručnu Grādevinsku škōlu v Rekē i Arhitektōnski fakultēt va Zāgrebe.

Dēlala je va svojoj strūke arhitektōnsko – grādevinske dēla.

Piše na rōdnen kastāvsken čakavskan zajīke.

Prve pjēsme štāmpane su njoj vā periōdikeh *Riječka revija* i *Dometi* 1968. leta.

Od 1968. leta, bilā je stālni sūradnik va prveh čakavskan rādio emīsiyah “Ma-ntinjāda z mužikun” i “S prīmorske ponēštrice” Rādija Rijēke, a za Rādio Zāgreb “Naši krajevi u riječi i muzici”.

Urejevala je rādijsku emīsiju *Z našega krāja jūdi i užānci* od 1990. do 1998. g. Za tō dēlo dobila je gōdišnju Nagradu Grada Rijeke za 1996. leto.

Zbīrki pjēsam štāmpal njoj je Izdavački centar Rijeka: *Ōno nēč* 1974, *Misal* 1995. Z prve zbīrki īzbor je stāvjen va zbōrnik *Suvremeno dijalektalno pjesništvo Primorja i Podravine* 1980. g. Zastupljena je va antolōgijah dr. Milorada Stojevića *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća* 1987. i 2007. lēta.

Zbōrnik tēksti z rādijskehan emīsiyah *Jūdi i užānci*, *rādijska štōrija od zajīka znūtri* štāmpala je Izdavačka kuća “Adamić” z Rekē 1999. lēta.

Knjigu prōzneh tēksti “Krājica Ūčka” tiskal je ICR iz Rijeke 2002. lēta, a zbīrku pjesam “Jelitima” 2013. leta Ūstanova “Ivan Matetić Ronjgov” pūl Rōnjgi, kade je i člānica, pā su njoj pjēsmi štāmpane i vā skūpnah zbīrkah “Pul Mātetiće-vega ognjišća”.

Živē v Rekē.

LUKA SKORIĆ

Saka nam čast

Saka nan čast

Kako smo lepo,
Zahitali potoki,
Makini za robu prat,
Stari auti, sakudar lati.

Kako je lepo,
Riban va more,
Na dne gumi od auti,
Jedan kup boc i mac verug,

Va lepo boke složeno,
Našoj dece za spomen.

2003.

saka – svaka, **zahitat** – zatrpati, **makini za robu prat** – perilice
rublja, **sakudar** – svagdje, **lati** – kante, **mac** – buket, **verugi** – lanci,
boke – buket, **spomen** – uspomena

Histri

Epulon se ubi,
I bez velike borbe,
Nesactium pa.

2006.

“miraculo terruit obscissae aque”
Tit Livije

Epulon – histarski kralj, **Nesactium** – prijestolnica Histra

Jarbola

Pred sto let posajena,
Pod skodon zirasla,
Skod nadživela,
Na novu se brajdu poprtila.

Stara Jarbola,
I nonića bi nadživela
Da napol suhu,
Nismo odrezali.

2005.

Jarbola – autohtona sorta u Liburniji, **posajena** – posađena, **skod** – terasa od kamena ili natkrivena drvom pred ulazom u kuću na koju vode stepenice, **brajda** – sjenica od vinove loze

Konoba

Pršuti se zibju,
Siri se suše,
Manje je tega.

Ma na kantere,
Još bačvi stoje,
Pune malvazije.

Jarbola se j' osušila,
Grļa ne moru,
Zove nonotova konoba.

2001.

konoba – podrum, **zibat** – ljuljati, **kanter** – drvena podloga za bačve, **Jarbola** – autohtona sorta vinove loze u Liburniji (Matulji – Zvoneća)

Biznona (Nina)

Biznone Ivane Trinajstić r. Gržetić al' Nine Betinoj

Nona leži; brontula,
“Magajac jedan”,
Ma seno mot mi da.

Na bore, zamotan,
Kuščić “cikulati”,
Za me parićan.

2003.

biznona – prabaka, **brontulat** – gunjđati, **seno** – svejedno, **mot** – znak, mig, spretnost, **boro** – niski ormar s ladicama, **cikulata** – čokolada, **parićan** – pripremljen, spreman

Žuhke ruki

Mami

Kad bi finila z delon,
Mat bi me kokolala,
A ja bin joj užal reć,
Kako ima žuhke ruki.

Nisan umel povedet greze,
Nego samo žuhke,
Žuhke ruki,
Žuhke od života.

2003.

žuhko – gorko, **finit** – završiti, **delo** – posao, **kokolat** – maziti, **užat** – običavati, **umet** – znati, **povedet** – reći, **greze** – grube

Ono

(Kvadar oštar kot britva)
Meškoji se more;
Zač su ti usta suha;
Volin da su umidna,
Mokra, puna ljubavi;
Opet gledan vali;
Ti gledaš mane;
Onako čudno;
Danaska si njurgasta;
Udrila si timbar.
(Niš od onega).

2003.

kvadar – okvir, **kot** – kao, **meškojit (se)** – mreškati (se), **zač** – zašto, **umidna** – vlažna, **vali** – valovi, **njurgasta** – gundava, grintava, **timbar** – pečat, **niš** – ništa

Opatijski nostalgični haiku triptih

Malo rabi mi,
Gervais, Opatija, more,
Nasrhnjena vlas.

2006.

Opatijci

Ekstrakt Opatije,
Sakamor va bocicah,
Sobun nosimo.

2013.

La bella nostra,
Sveti Jakov te čuva,
Kad nas tamo ni.

2013.

rabit – trebati, **nasrhnjen** – naježen, nakostriješen, **kjuč** – ključ,
opirat – otvarati, **zapirat** – zatvarati

Luka Skorić rođen je 1978. u Rijeci. Živi u Opatiji. Magistar ekonomije za hotelski menadžment. Radio na rukovodećim mjestima u riječkim špedicijama (Transadria d.d., T.P.G. Logistika d.o.o.). Trenutno zaposlen kao komercijalist u Adriatikagentu d.o.o., generalnom agentu HAPAG Lloyd-a za Hrvatsku. Od 2008.-2009. vjećnik Gradskog vijeća Grada Opatije i predsjednik Odbora za pitanja mladih. Član Katedre Čakavskog sabora Opatije. Poeziju piše uglavnom na opatijskoj čakavštini. Ranije je djelovao kao M.C. u rap sastavu "Matafun" te bio organizator Hip Hop događanja na Opatijskom području. Numizmatičar i kolekcionar. Do sada je objavljivao u zajedničkim zbornicima i glasilima.

POEZIJA

TERESINKA PEREIRA

Izabrane pjesme

Kad bismo mogli misliti (Si podemos pensar)

Teško je nadzirati
našu vlastitu misao.
Ali, ipak, voljenoj osobi
možemo mislima prenijeti svoja osjećanja.
Maštom možemo izreći
sve naše želje:
to je jedina sloboda
u koju možemo
vjerovati.

O čemu razmišljaju pjesnici? (¿En qué piensan los poetas?)

Razmišljamo o zamršenim
situacijama,
o riječima koje nam nešto otkrivaju,
o ružama koje ne venu,
o začaranim bodežima,
o krvi koja nije praćena boli,
o besmislenim stvarima,
jer ne možemo sagledati realnost
stvari.
A kad smo ranjeni,
ne razmišljamo
čak ni o tome kako da smrt
učinimo savršenom.

Dan Svetoga Valentina
(Día de San Valentín)

U mojemu srcu
koje tako strastveno kuca,
postoji žudnja.
U njemu,
u tome labirintu
satkanome od ugodnih riječi
I obojenih čokolada,
živi poezija.
Zbog toga je uvijek lako reći:
VOLIM TE!

Majka*
(Madre)

Uvijek puna ljubavi i brige.
Nepobjediva hrabrost,
uspavana sloboda.

Ljiljan, biser i zvijezda,
anđeo čuvar
i srce prepuno žarkoga sunca:
MAJKA!

** Ako ti je majka živa, poželi joj sretan dan; ako si ti majka, svojoj djeci
poželi sretan dan; ako nisi majka i majka ti nedostaje, poželi nekome
sretan dan! (op. a.).*

Knjige (Libros)

Smartphoni
I digitalne knjige.
Tko ih je čita?

Jer, papirnate knjige
prkose vremenu,
odijevaju se u riječi
i u pitanja,
hrane se mislima i
snovima.
Knjiga je ogromno mjesto
prepuno proživljenih događaja
koji potiču na novi život.
Knjiga koju čitamo
prozor je otvoren
znanju.

Prvi svibnja (El primero de mayo)

Prvi svibnja -
praznik rada, odmorit ćemo se.
Vidjet ćemo one koji rade
od jutra do mraka,
one koji rade svake noći
i one koji nemaju što slaviti
jer su nezaposleni...
Potražiti ćemo one
koji svojim rukama siju i žanju
našu svakodnevnu hranu.

Posjetit ćemo znanstvenike
koji se u svojim laboratorijima brinu
da pronađu lijekove kako bi nas izliječili
od naših bolesti.
Pozdravit ćemo astronaute
koji traže druge svjetove
u koje ćemo poslati
naše snove kako bi
ponovo pronašli
izgubljeni raj ovdje na Zemlji...
Poljubit ćemo te radničke ruke
i pustiti ih da se odmore
na taj svečani dan.

Ženi u čast
(Homenaje a la mujer)

Predlažem da se oda počast ženi.
Ne onoj slavnoj već nepoznatoj;
ne izuzetnoj već prosječnoj;
ne previše darovitoj nego skromnoj;
ne profesionalno moćnoj, već majci hraniteljici;
ne ponosnoj nego poniznoj;
ne svetici već patnici;
ne onoj koja živi s nekim već onoj osamljenoj;
ne onoj priznatoj već onoj zaboravljenoj.
Odajem počast izvornoj, pravoj i istinskoj
ženi,
ne onoj koju su iskvarili
tradicija i lažni feminizam
koji joj nije prirodan.
I molim tu ženu
da predstavlja sve nas na
Međunarodnome danu žena.

Nebo (Cielo)

“Hodaj, jer nebo je dostatno za sve.”
Floreal Rodríguez de la Paz

S neba se vraćaju astronauti
i nitko više.
Prema njemu puze
oni što pate na zemlji
jer je zamišljeno
uvijek bolje
od stvarnoga.
Slobodna na ovome svijetu,
od neba želim samo jedno -
da me obasja Sunce
kad se izgubim u
životnoj rutini.

Meteoriti (Meteoritos)

Mi smo
beskrajno maleni,
krhki meteoriti
vredniji od zlata,
kristala ili ruže.

Izgubljeni na Zemlji,
poprimamo oblik
od krvi i mesa.
Došli smo s neba
I premda
zakopani u grob,
jednoga dana vratit ćemo se u
svemir
i ponovno biti blistavi i moćni,
obnovljeni
meteoriti.

Zemlja (La Tierra)

Zemlja je ogromno,
snažno i obnovljivo ognjište
na kojemu preživljavaju
naši snovi
i naše utopije.
Zemlja je reciklirana
kao i mi, bića koja žive na njezinoj
površini,
u njezinoj utrobi
ili u njezinome kozmičkom prostoru.
Neka bude vječna naša Zemlja!
Neka živi svačija
i svakodnevna Zemlja!

Međunarodni dan žena (Día internacional de mujer) (Djevojci sa Maldiva) (A la muchacha de Madivia)

S petnaest godina
već si žena
koju su silovali očuh
i vlasti Republike Maldivi,
tvoje islamske zemlje.
Zato što si žena i zato što si rođena
u nemilosrdnoj i nepravednoj državi
okrutnoj prema svim ženama,
još si jedna u nizu žrtava.
Tvoja kazna od stotinu udaraca bičem
I osam mjeseci zatvora
veliki je zločin i kršenje ljudskih prava
svih žena na svijetu.

Proljeće, Pesah i Uskrs
(Primavera, Passover y Pascua)

Most između smrti
i povratka u život
prepun je proljeća.
Neočekivanih munja,
povratka vjetra,
lastavica,
boja neba i
livada.
San koji protječe
od očekivanoga
do uobičajenoga.
Nada vrišti
i odjekuje u radosti.
Ljiljan Uskrsa
i karanfil proljeća
pojavljuju ti se pred očima:
uz puno ljubavi, uživaj u njima!

Genetika
(Genética)

U sjećanju nosim
staru Jugoslaviju,
romantičnost Cigana
i srpskih pravoslavaca.
Moja je baka bila Slavenka
s ciganskim snovima...

Moje genetsko-kulturno sjećanje
zasađeno je
na plantažama kave
bake i djeda po ocu.

Nema potrebe ublažiti vrućicu
koja mi žari grudi

kad se prisjetim svoje brazilske kolijevke
u kojoj bih zaspala uz ritam
pjesama što mi ih je pjevala moja dadilja
koja me je nazivala “malom crnkinjom”,
s toliko ljubavi u glasu
da bih se sklopčala u njezinome krilu
poput neke domaće životinje...

Tamo nije bilo nikakvih zabrana,
nikakvoga zabranjenoga voća,
niti jednoga nemogućega sna,
nikakve boli koja bi trajala više od
vremena potrebnoga da mi netko,
u tome trenutku najbliži,
dade brz i nježan poljubac...

Da, idealiziram ono što je prošlo.
Bilo je dobro, bilo je loše, bilo je užasno...
Ali, bilo je moje, sebično moje
i dok je trajalo, bilo je stvarno.
Tako je dobro idealizirati to vrijeme sada,
u trenutku dok sam izbjegla
od same sebe!

Što reći? (¿Qué decir?)

Pjesnik ne zna
što reći?
Ako kaže “tjeskoba”,
olovka počne plakati nad papirom...
Ako kaže “srce”,
strepnje počinju ključati
u grlu...
Ali, ako izgovori moćnu i prijateljsku
riječ “radost”,
pojavljuje se nada
kao što se prozor otvara suncu.

Ta tuga

(Esta tristeza)

Ta svakodnevna tuga
koja prožima poeziju
stvarna je i sve više raste
s vremenom
uz neizvjesnost da u tome postoji neka granica,
sv dok nam oštrica života
poput noža ne zatvori kapke.
Zbog toga treba živjeti
i uživati
u toj svakodnevnoj tuzi
dok napredujemo preostalom
životnom stazom.

I iluzija...

(Y la ilusión...)

Plamen ljubavi
iskri s Mjeseca
i koliko se god pogled prema njima oštri,
oni koji nisu pjesnici
ne mogu ga vidjeti.
Ipak, razumni ljudi
shvaćaju da se i tim blistavim
zjenicama koje se boje
mirnoće i iluzije
može umrijeti od tuge,
i čak, od ljubavi!

Noć
(La noche)

U Ohiju su
tri sata
ujutro.
Dan još nije završio:
ni dan
 ni noć
 ni život...
Izvršavam svoje obaveze
i plaćam ljubavne
 račune,
prikupljam snove
i pokrivam ih svojom kožom:
ovaj mi je svijet dosadan.

Odjednom...
(De pronto)

Savladava
me želja za ljepotom
i podliježem umoru.
No, poezija
me održava
svojim mirisnim relikvijama
i slijepim ljubavima.
Odjednom uskrsava
radost!

Atomska bomba

(68 godina poslije)

(Bomba atómica, nunca más)

(68 años después)

Plamen, oganj i velika gljiva
od dima u svemiru,
na zemlji i na vodi.
To je bio smak svijeta
za 220 tisuća mrtvih i
smrtno ranjenih
Japanaca izazvan radijacijom.
Zbog bezosjećajnosti jednoga predsjednika*
izabranoga da vodi svoju zemlju,
najmoćniju na svijetu,
poput krvave zvijezde
eksplodirala je bomba
nad nedužnim ljudima.
Nadamo se da
grizodušje i pamćenje
nikada više neće zapaliti vatru
izazvanu mržnjom
među narodima
i da će želje za mirom
uništiti sve postojeće bombe
na planetu
kao i one koje će tek
nastati.

** Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Harry Truman dopustio je da se baci atomska bomba na Hiroshimu 6. kolovoza 1945. i na Nagasaki 9. kolovoza iste godine (op. a.).*

Teresinka Pereira rođena je u Brazilu, a živi u državi Ohio, SAD. Predsjednica je Svjetske organizacije književnika i umjetnika i veleposlanica Međunarodnoga parlamenta za sigurnost i mir. Dobitnica je brojnih nagrada i priznanja. Godine 1989. postala je članicom Sjeverno-američke akademije za područje španjolskoga jezika. Doktorica je romanske filologije (Sveučilište u Novom Meksiku, USA) i političkih znanosti (Međunarodno sveučilište u Paramaribu, Surinam) i dobitnica mnogih počasnih doktorata. Pjesme su joj objavljene na više od dvadeset jezika u raznovrsnim časopisima širom svijeta. Napisala je oko 800 članaka o književnosti i politici.

Prevela sa španjolskoga i bilješku napisala: Željka Lovrenčić

LIUDMILA SNITENKO MIHAJLOVNA

Poezija

Od loša vremena duša treperi,
predproljetno sleđena čeka
krila ptica u letu da ozdrave
mučnu, najtišu vječnost.

Srce je osuđeno na nemir,
muka u grudima pulsira,
ali, nadvisujem ovu obamrlost –
toplinom u koju se skrivam.

I riječima iskrenim, riječima drhtećim
maštanju bezglasnom predajem se,
dodirujem dušom zavjetnu daljinu,
molitvom činim vidljivom visinu.

Od jedne riječi mogu protrnuti
i sunce da kuca skrito u mojoj krvi
i liječiti se lijekom dragim –
najsvetijom ljubavlju, svjetlom u tami.

Od misli bezgrešna i prosvijetljena
duhovnim suglasjem izgradit ću dom,
tako da ispod oblaka sudbina s utjehom
na platnu života učini put.

I voljno ću žeđati, a da ne zgasnem,
svjetlošću nebeskom toliko ispunjena,
da poezija plamenim rimama
u ispijanju dade božanski zagovor.

Dok teče nebom

Izviruju među zelenilom pred nama
Hrvatski krovovi raspjevani
Oni su umiveni čistim djelima
Zato su u pjesmi svjetlom opjevani

Neka iz godine u godinu idu ravno
Dok teče nebom sunčana nit
Djela na Zemlji rade se dostojno
Kako bi svi narodi mogli prijatelji bit'

Neka sretna majka dijete čuva
Ponosno uzdignutom glavom
Neka leti njihov smijeh radost zvonka
Cijelim bijelim svijetom i Zemljom

Prevele s ruskog: Irina Maljko i Enerika Bijač

Rodna Rusj

Rodna Rusj, s kraja na kraj
Šume tvoja široka polja,
Nad žitnom njivom ždralovim jatom
Spojili se nebo i zemlja.

Rodna Rusj, pod zvijezdama stoljeća
Praskozorjem od tratinčica zagrlj,
Neka opojni miris breze nosi vjetar,
I pjesmu slavuja zauvijek primi.

Daj duši neka tvoj prostor čuva,
O, kako su nebesa tvoja nježna!
I daleka zraka sunca što
Donosi svjetlo iz nepoznatog kraja.

Rodna Rusj, dodaj spokoju na zemlji,
Daj srcu zajedno sa pticama uzletjeti,
Takvom si ljubavlju ogrijana,
Da svim Slavenskim svijetom možemo pjevati!

Jeka tišine

Daleki kraj, tuđi kraj
Stoji od kamena, vojak, k'o živ.
Kakvo nebesko plavetnilo nad Rusjom!
Blistaviji od rose bio je vojakov vedar pogled,
A do pobjede ostao je samo tren,
Koji ga je dijelio od doma.
I vječna bol uvukla se majci u srce,
Samo tren do ljubavi, sin doživio nije
Grmljavina kakva god da bila
Ptice zovu ga u rodni kraj.
Ne skrivajući pogled, prijateljima gledao je u oči
Bez njih se ne bi mogao vratiti kući.
Cvijeće... naklanja glavu cvijeće,
kao da je zadnji put – jarko plamti
Vojače, ti čuješ jeku tišine,
Ona te cvijećem doziva.

Besmrtnost istinskih dubina

T.I. Tjutčevu

Pjesnik – veličanstvo prirode
Srca živog iznutra
Služio Rusji dane i godine,
Dane od zore do zore.

U njemu ne prestaje ushićenje,
Beskrajnošću sunčevih zraka
Ne stišava se nadahnuće
Toplinom proročanskih stranica.

Sinovljevom vjernošću je vjerovao
U sve, što nije mogao predvidjeti
Aršinom gordosti izmjerio
Države osobni stas.

U sebi je čuvao takvu nježnost
Takvu duboku tugu ...
Kao i zabrinutost i uzrujanost
Sjedinjene u bremeniti put.

Put ritmova izmjerenih korakom.
Gdje su burnim životom palili vatru
Ljubav sa njime nerazdvojno
Bila je sve godine i dane.

Njezinom snagom tišine
Strgnuo je s duše nijemi pokrov
I poetskom harmonijom
Napunio život, napunio krv.

Zov svemira

Maksimilianu Vološinu

Nemiran u miru
Nastojao je prevladati vječnost,
Udahnuo je uzbuđenje mora
I gledao noć kao ponor.

Jeku zvjezdanih labirinta,
Još nepoznatih svjetova,
On oblačio je u zemaljske ritmove,
U vlažni pogled ljubavi bez riječi.

I plameni osjećaj,
Kao na dlanu je podizao,
Od vreve daleko iskusno
Živio je riječju i riječju je grlio.

Ono iznad planina,
Zračilo tisućama putova,
U njemu potezom kista
Slavio se uzvišeni slog.

U društvu prijatelja, bez prijekora
Slikajući i uzgajajući vrt
Šapatom prozu života
Besmrtnim riječima je blagoslovio.

Jorgovan

Jednom u proljeće jorgovan je cvao
U slapovima besmrtnih ljepote,
Rječitim mirisom žeđi je ispunjao
Sve je snove pretvorio u cvijeće

Onda je zovom bespoštednim
Otpuhnuo pramen latica raznježenih
U zvonu njegovu snažnom
Bivstvo života nemoguće je zaustaviti

Naslanjam se na cvjetne grančice
Vjetar dodiruje grozd od zvijezda na čelu,
Blago mičem grančicu rukama
Za ljubav zahvaljujem sudbini.

I cvate jorgovan plavom maglom,
Aromom srce neće poštediti
Sa obraza usamljenosti maknut ću
Kap proljetne kiše.

Dugo smo kružili po mećavi
Tražili smo put ususret,
Iz nekog razloga pokušali smo
jedan u drugome Svoje Ponavljanje pronaći.

Očajnički zvučna nota
Proljetnim zatopljenjem je došla.
Nestala je briga
Majornim sigurnim "LA".

Preobraženje koje se dogodilo
Razmišljanje zasniježenih zima
Ja sam postala tvojom utjehom,
A ti – mojim očekivanjem.

Kad se dogodi bljesak prosvjetljenja
Na ovaj svijet pogledaj drugim očima
Gusta magla ispod jesenskog oblaka
Zlatom da pokrije dosadne dane.

Kad čuješ zvon pod svodom tihe bajke
Duša progleda svemirom očiju,
Vatrom bukne lišće, osmjehnu se maske,
Dogodi se smisao uzbudljivih stvari.

I vječnost zemaljske pripadnosti
Podigne pogled dubinskim sjajem
Izravnim prodorom sjećanja u beskrajnost
Uzdigneš se svojom uspomenom

Krik galebova u sigurnom Majoru
Kao da se nebo otvorilo,
Činilo se, da je postalo veće na otvorenom
Odraz neba u vodi.

Još jače su se približili zagrljaji
Obala i dubokih morskih voda.
Tako pridružuju ruke braća,
Da ih oluja ne dodirne.

Nije izmišljeno

Teško je vjerovati ... samo ne zaboravi
Jesenski dan, ovijen u magli.
On je spustio kapljice na niti paučine
I cvjetao u odsjaju grimiznom.

Zrak je bio ispunjen tobom,
Poseban dan nevjerojatnog susreta,
Slušao si, kako sviće glas moj
I jutarnjeg svjetla tihim riječima.

U polusnu naslanjala sam se na prsa,
Ne vjerujući u neostvarivost trenutka,
Pokušavala sam sve zemaljsko odmaknuti,
Zato što s vječnošću on je neizmjeriv.

Htjela sam ovaj trenutak ne pustiti
I pred njim se spustiti na koljena
I samo njime disati, ljubav udisati cijelu,
Bez ostatka munjevito prolazne sjene.

Očarani sjenom na zidu
Nije mi više poslušan pogled moj
Daj da se nagledam tebe u snu,
Da tihi uzdah tvoj umiri dušu.

I sakrila sam osobine jesenskih sjena
I nadmašila realnost vizije,
Da ne bi odsjaj mjeseca,
Već jasan dan otvorio daleku realnost.

Daj mi prosvjetljenje
Da ugledam ljeto, jesen, zimu odjednom,
Dopusti mi da se nadišem zrakom proljeća,
Da bi tobom očarala razum.

Krug zvona

Oglasile su se tvoje neprospavane riječi,
Jače od vjetra između glasova
Sjedinjeni zvučnim valovima
U jedan zvona zvon "ŽIVI!"

I leti zvuk nad morem daleko,
Odabrana je ispravna tonalnost,
Koja čuva stvarnost zemlje
Od čega je u duši lijepo!

Nestao u ptičjem krik, ovaj zvuk
Kao da se stanjuje u njemu tiho,
Al' svejedno ga ulovilo uho
I u novi ga obrati zvona krug.

Nessebar, Bugarska

Prevele s ruskog: Elena Galkina i Enerika Bijač

Liudmila Snitenko Mihajlovna, rođena je i živi u Moskvi. Diplomirala je na Institutu za književnost *Maksim Gorki*. Direktorica je izdavačko-poligrafskog kompleksa *Lokus Standi* - Članica je Saveza ruskih pisaca i Međunarodnog centra PEN-a, Međunarodne asocijacije pisaca i publicista, kao i Slavonske književne i umjetničke akademije. Dopisni je član Ruske akademije znanosti i Akademije poezije. Autorica je šest zbirki pjesama, objavljuje u ruskim književnim časopisima i novinama.

Za stvaralački literarni doseg nagrađena je Ordenom V.V. Majakovskog, Zlatnom Jesenjinovom medaljom, medaljama A. P. Čehova i A. S. Griboedova, Ordenom Za visoki profesionalizam i radni ugled, Ordenom Zasluga u Veteranskom radu, Ordenom maršala Žukova..

Njena se poezija temelji na izvornom načelu ruske pjesničke tradicije. Njene osobne intonacije duboko su lirske, bez deklarativnosti i poze. Ljudmila Snitenko crpi iz zdenaca duše i traži živu vodu svog vlastitog poslanja u suvremenosti.

Prevele biografiju s ruskog: Irina Maljko i Enerika Bijač

DARIO ABRAM

Pjesme

Srce od papira

Pronašao sam ovu pjesmu koju toliko želim podijeliti s tobom.
Podsjeća me na ptice s groblja i miris vlage na tavanu,
i podzemne vlakove i zgužvane papirnate vrećice kraj ruba kolnika.
Godi mi srcu i plućima. Lakše je disati uz nju.

A zbog nje poželim plakati i pjevati u isto vrijeme.

Govorim ti ovo jer nikada pred tobom nisam plakao,
a pokušavam ti i to pokazati,
iako na meni nećeš vidjeti ništa više od osmijeha.

Lažnog, dakako.

Kada bi ti se oči sklopile i srce ih zamijenilo,
bilo bi odveć vidljivo da me pjesma podsjeća i na metke i uvele ljubičice.
I to začarano nebo katkad mi biva toliko lijepim da me oči počnu boljeti,
i ja moram sklopiti oči. Poput tebe.

No tada propuštam zalaske sunca.

Šalica kave

Kada bih barem mogao izbrisati sjećanja,
napisati ove misli na jastučice iz obližnjega kafića
i odnijeti ih na vrh zvonika.

Po posljednjemu otkucaju sata, bilo bi gotovo.

Pustiti ih,
predati ih vjetru.

Kada bi barem bilo tako jednostavno zaboraviti.

Jer, kada bi doista tako bilo, istrgnuo bih ove stranice
i promatrao ih kako plove nebom
dok osjećam da me sjećanja napuštaju.
Uzeo bih svaku tvoju fotografiju
i palio je, i bacio je;
polako zaboravljao tvoje lice
dok nestaješ u crvenome, gorućemu nebu.

Bacio bih i srce preko ograde zvonika,
sve što sam ikada osjećao – zaboravljeno.
Tek tako.

Sjetan i uprljan slomljenim mislima,
volio bih biti jastučić iz obližnjega kafića.

P.S. Ne pijem kavu.

Memento mori

Kada ljubav
ne može pronaći dom,
ona postaje vrelo tuge,
zarobljena ptica što
panično maše krilima
promatrajući svijet
kroz staklo,
sve dok zbog otrova,
duboke zelene bolesti
koja ubija polako,
tijelo ne zaboravi
umrijeti.

Kako izbrisati sebe

a.

Sanjaj u poljima potočnica i probudi se bez prisjećanja.
Hodaj hodnicima u polusnu,
s tek listićima čaja u plućima
i ugljikovim monoksidom u venama.

b.

Zaboravi strpljenje i opreznost;
zaboravi vjeru i odanost i vrline u koje vjeruješ,
poput želja i zvijezda padalica,
i rođendanskih svjećica što se tope,
ponavljajući iste očajne želje jednu za drugom,
i zauvijek ih pusti.

c.

Zapamti da moraš dosegnuti oblake,
jer oni se nikada neće spustiti k tebi,
jer ne postoji srebrna nit koja će ih povući dolje
samo kako bi ih ti zagrlila.

d.

Pronađi ljepotu u slamanju;
odvikni se od padanja i padanja,
padanja u nebesa prepuna suncokreta
koja nikada nisu postojala.
Uspni se stepenicama do raja
i posegni za čistoćom, za prazninom;
osjeti vječnost na vršcima prstiju.

Iščezni.

Hvatajući zrak

Ti si podsjetnik na zrak.
Tiha si, poput duha,
sve dok ne vrisneš
među pukotinama.
Ja šutim dok me teret tebe razbija,
kao dalekovod koji gubi kontakt
sa stvarnošću.

Uvijek je bilo teško s tobom,
gotovo nemoguće zadržati te na mjestu,
no imam još jednu priliku uhvatiti zrak
koji te zadržava na tlu.

Skočio sam, s padobranom u ruci,
i promatrao boje svijeta kako padaju sa mnom,
vrteći se i ponirući. Molio sam te da
ispuniš moj padobran i spasiš me od sigurne smrti,
no to nikada nisi učinila.

Boje su se stopile
u jednu nijansu crvene
dok sam hrlio ka neizvjesnome,
a izabrala si pravi trenutak
za ušutjeti.

Prazan sam.
Krhak. Nema glazbe
u meni, nema čarolije,
nema osjećaja. Ima tek
hladnoća mojih suza
i šupljine u kostima,
i sanjam kako se budim.

No, sanjati te
ne može uništiti noćne terore
i hladan znoj. San ne može
zatočiti miris tebe
i ponovno mi te vratiti u zagrljaj.
Ja molim, vičem, šapućem,
sve dok mi glas ne pukne
i duša se osuši.

Ali, ti samo šutiš.

Odraž

Primijetio sam nekoga
poput sebe u zrcalu:
nisam ga mogao trpjeti.

Nisam znao za oblake

*

Depersonalizacija – ondje te slamam.
Tu se razdvajam, rastavljam na dijelove,
držim te uz sebe dok se utapamo,
bez riječi;
tu te dekoloriram,
kroz vrpcu spektra,
čiste prizme, nejednake trokute,
bezbojnu pojavu,
našu ljubav:
krivotvoreni su to poljupci.
Zvuče poput trganja papira.

*

Potrošio sam bezbroj metafora na druge.
Natrpao sam svoje muze hranom
i natjerao ih da umiru u jelu
kako bih nahranio anoreksičnoga pjesnika u sebi.

Nema više metafora za tebe osim ove.
Reći ću ti:

Bio sam jednom zec, kao i jedan drugi zec,
perika i tanašne vlasi kose, ključna kost,
oktava, djevojčica, dječak,
djevojčica koja je mislila da je dječak,
labirint alkaloida bez prstiju,
otrovna tvorevina hladnoće,
utapajuća djevojka,
zubi.

Sada mi možeš reći:
“Danas sam oblak”,
ili ti to barem misliš da jesi:

kumulus, negacija, amorfija,
pjena u mojoj kavi, dim sedam zvijezda,
oblak u obliku gljive
što eruptira nježno na divljemu nebu,
a ja te mogu disati (i udišem te),
nehumani stvore.

U ovoj pjesmi, tek sam nestvaran.

Činiš me višim no što jesam,
podizeš me u visine.

*

Kada bih te barem mogao rezati,
i spojiti naše dvije ruke zauvijek.
Dotaknuti srž tebe.

*

Lagala si mi.

Rekla si da riječi više ne postoje,
i da su fermentirane u izrezanim rupama
za koje nikada nisi znala.

Nisam znao da oblaci imaju rok trajanja.

Vlakovi u polju makova

Ja sanjam
vlakove u polju makova,
gdje krvare cvjetovi
zaspali od tu

Ostaci

Oprostiti si
jer ne zaboravljaš
teže je od
opraštanja onima
koje zaboraviti želiš.

ŽAKLINA GLIBO

Haiku

Obijeljeni zid.
Istinama skriven dom.
Kuća misao.

Živana i Vid
potomci prapočetaka.
Slava Slavena.

Oteti sebi
putovali cestama
tražili sebe.

Samac pliva sam
u vrtlogu života
prkoseći dnu.

Talog samoće,
zatajene ljubavi,
ispisuje stih.

Stisnuta šaka
razbludnim mislima
čute oluju.

Srndačev potok
pohodila je srna
pili su vodu.

Razbuđena snom
snivajući zloduha
uomćena zlom.

Prljave ruke
milovale obraze
nevine djece.

Valova pjesme
zadarskih orgulja svir
ushićuje puk.

Kamene ploče,
čuvaju povijesti tijek,
sunce zalazi.

SINIŠA STRČIĆ

Bijelo lice

Bijelo lice

Crna suza
Pune usne
Oči tužne
Bijelo lice
Crna kosa
Rumen obraz
Tanka
Bosa
U cik zore
Nestat ćeš
Baš kao rana
Rosa
Otići ćeš
Kao san

Gore sela

Gore sela
Gore duše
U nosnicama dim
Prašina
Na zidovima crnim
Mržnjom probijene rupe
Na smrt daje
Nitko tko tu leži
Niti plače
Nit se kaje
Već u vječnost
Utkao je krvav lik
Gore sela
Gore crkve
U nutrini rupa
Tmina
Na ruševini stojim
A na zidu
Krvav trag
Ja ne pitam
Niti tražim
Ljudskosti u sebi
Kap
Gore sela
Gorim ja...

Kult ura

Svijet je potonuo
 U strah od smrti
 Vjera posustaje
 Pred kultom tijela
 Putem medija
 Nameće se izbor
 Nema prostora
 Za odabir smjera
 Ljudi su odjednom
 Postali stranci
 Cijenjen je onaj
 Koji ima u banci
 Ali kad bolesti
 Napadnu, ugrizu
 Tad svi prolaze
 Kroz moralnu krizu
 Važna je onda
 I vjera u boga
 Čista duhovnost
 Radost i sloga
 Redom ne štede
 Ni truda ni novce
 Traže pastira
 Da budu mu ovce
 Svijet je potonuo
 U strah od smrti
 Vjera posustaje
 Pred kultom tijela
 Putem medija
 Nameće se izbor
 Nema prostora
 Za odabir smjera

Putnik

Kroz vatrena vrata
 Putnik
 Iz podzemnog svijeta
 Kroz tvoje snove
 Dotaknut će dan
 Uz sjene prošlosti
 Iz mračne podsvijesti
 Pokušat će provesti
 Pakleni plan
 Kroz kamena vrata
 Između
 Tebe i neba
 Spušta se svjetlost
 Što rastapa mrak
 Iz tvoje podsvijesti
 Brzo će pomesti
 Crne iluzije
 Što stvaraš sam
 Potjerat će
 Stranca
 Nazad u
 Had...

Čovjek il pas

Pas ili čovjek
 Isti je pravorijek
 Pred vratima
 Smrznuti
 Za obrok i lijek
 Sudbina ista
 Ni jedan
 Ni drugi
 Nemaju ništa
 Čovjek il' pas
 Samo jedan
 Od nas
 I jedan i drugi
 Traže izlaz
 I spas
 Sudbina ista
 Ni jedan
 Ni drugi
 Nemaju ništa
 Jer
 Pas je čovjek
 A čovjek je pas
 I jedan
 I drugi
 Žive kraj nas
 Okrećemo glave
 Da nas ne gnjave
 Nekad su bili
 Baš poput nas...

Pitam se

Pitam se
 Kamo sve ovo ide
 Zar ljudi se krasti
 Više ne stide
 Ubojstva i razbojstva
 U pauzi za ručak
 Ponos i dika
 Je biti luđak
 Prostitucijom
 Bave se poznate dame
 Pri tom još snimaju
 Skupe reklame
 Važno je danas
 Pokazati muda
 Znanje i nauka
 Ne vrijede truda
 Samo budale
 U školi uče
 Zašto da djeca se
 Učenjem muče
 Stare metode
 Još uvijek su vruće
 Neka mu stari vezu povuče
 Mijenjamo državu
 Ustav i zakone
 Gradimo sustav
 Za odabrane
 Pitam se
 Kamo sve ovo ide
 Do kad će me gaziti
 Ugled mi blatiti
 Pitam se...

ĐONI BOŽİĆ

X. susreti mladih pjesnika i prozaika

(na brodu Arca Fiumana – 26. listopada 2013.)

Kad mi je Silvija Benković Peratova prvi put spomenula ideju o potrebi pokretanja književnih *Susreta mladih pjesnika i prozaika* u Rijeci, mislio sam da se šali. Moja skepsa prema takvom projektu imala je podlogu u višegodišnjem iskustvu organiziranja kulturno-umjetničkih priredbi širom Primorsko-goranske županije, pri čemu sam surađujući s nadobudnim kolegama često nailazio na nepremostive prepreke, uvijek uvjetovane sporom administracijom, zakukuljenim i teško dosežnim financijskim izvorima, pitanjima vremensko-prostorne realizacije te prozaičnim nedostatkom *ljudskog resursa*. Upravo su glavni akteri planiranih događanja, zbog kojih smo, uglavnom volonterski, trošili svoje vrijeme i snagu, najčešće strpljivo vegetirali po strani čekajući da im se omoguće idealne okolnosti za samopromociju i kakva-takva materijalna naknada što su se na kraju udostojili pojaviti na pozornici (pjesnička večer, izložba, prigodna gradska manifestacija, obljetnica itd.). Osim toga, znali smo već do tada kako se bez osnovne *logistike* entuzijazam utemeljitelja sam po sebi često pokazuje nedostatnim...

Te 2003. godine činilo se da u *Gradu na Kvarneru* nikome ne padaju na pamet slične zamisli. Kulturna scena kraja pulsirala je svojim usporenim, ali istovremeno ustaljenim ritmom i mogućnost nekih drukčijih projekcija i ne-svakidašnjih događajnosti mogla se nazreti samo kroz sanjivi prozir sunčevih purpurnih zalazaka za vrhove velebrne Učke...

Silvija je oduvijek bila energična i poduhvatna osoba. Mnogo puta sam se uvjerio u njenu nepokolebljivost. Ono što naumi, to i ostvari! I dan danas tvrdim da joj u tome teško možemo naći premca. Zapravo, njena profesionalna karijera prožeta je zavidnom upornošću zahvaljujući kojoj je dosegla vrijedne ciljeve, posebno one značajne za domocilnu zajednicu u kojoj skromno obitava. Javnost je dosad u više navrata prepoznala važnost njezinih profesionalnih i umjetničkih djela i adekvatno nagradila svoju prosvjetno-duhovno-građansku *graditeljicu*. Jer, tamo gdje su mnogi čak u početku neslavno odustajali, ona bi pokazala izuzetan aktivitet, poticala kreativnost, snažnom voljom pokretala djelatnu potku u ljudima i, otključavajući svima bez razlike neiscrpu "škrinju" svoje ljubavi, trudila se danonoćno razotkriti i pobuditi potencijal uspavanih "veličina", spašavajući ih od učmalosti svakodnevnog životnog kolotečine.

Kao profesorica likovnih umjetnosti, slikarica i književnica uredila je i likovno opremila brojne knjige. Napisala je niz književnih recenzija i likovnih kritika. Skupno i samostalno izlagala je svoje slike na preko stotinu izložaba, donirajući ih povremeno u razne humanitarne svrhe za nezbrinutu djecu i djecu stradalnike Domovinskog obrambenog rata. Dobitnica je brojnih međunarodnih, državnih i županijskih nagrada u prosvjetno-pedagoškoj djelatnosti s učenicima. Mentorica je učiteljima-pripravniciima pri polaganju stručnih državnih ispita za Primorsko-goransku, Ličko-senjsku i Istarsku županiju te voditeljica Stručnih županijskih vijeća za likovne pedagoge osnovnih škola. 2010. godine je dobila nagradu Primorsko-goranske županije za najuspješnijeg prosvjetnog djelatnika. Krajem 2010. godine je izabrana za predsjednicu Društva hrvatskih književnika – ogranka Rijeka.

Kulturno-prosvjetna djelatnica, umjetnica, supruga, majka, obiteljski stožer, profesorica koja je požrtvovno obrazovala i odgojno usmjerila brojnu hrvatsku djecu u OŠ “Kozala”, i svojim humanistički označenim djelima utjecala na generacijsku percepciju mnogih budućih nosioca prevažnih funkcija društvenoga korpusa, svojom beskrajnom vjerom u moć ideala, čistoćom uma i srca, ljudskošću i prijateljskom odanošću..., samo biće okrunjeno tim vrlinama i obdareno takvom osobnošću, u vremenu mačehinskog odnosa stvarnosne datosti prema kulturnim navadama, moglo je htjeti i znati ostvariti hvale vrijednu manifestaciju, koja je usprkos svim branama i poricanjima uspjela doživjeti svoju X. obljetnicu postojanja.

I tako, 14. lipnja 2004. godine, u Rijeci, na adresi Korzo 28/I, u dvorani *Filodrammatice* ostvarili su se *I. Susreti mladih pjesnika i pisaca*. Silvija je tom prilikom rekla: “Pružili smo priliku onima koje ne poznajemo, onima koji žive pored nas u sjeni (u pupoljku!), spustili sunčevu zraku na mladahni cvijet sa željom da se rastvori i zasja kako bi prozborio najtananim mislima čulnosti pretočenima u riječi. Taj vječni slap žuborenja duše teče i teče kroz nepresušne izvore povijesti napajajući oranice novinom, svježinom i hrabrošću, jer sama mladost preskače granice i ograde, jer sama mladost leti iznad konvencija, jer je mladost sama po sebi novi život...”

Te prve godine, na svečanosti lijepe riječi, mladima su se pridružili članovi DHK u Rijeci: Bože Mimica, Vesna Miculinić-Prešnjak, Josip Tomin, Zdravka Žeželić Alić, Josip Eugen Šeta, Giacomo Scotti, Nikola Kraljić, Đoni Božić, Siniša Posarić, Damir Sirnik, Diana Rosandić i utemeljiteljica *Susreta* Silvija Benković. U glazbenom dijelu sudjelovali su polaznici glazbene škole *Ivan Matetić Ronjgov* i mladi talenti za gitarom: Zvonimir Radišić i Domagoj Pauković. Svečanost je uvećao cijenjeni gost, književnik Joja Ricov.

Prvi i drugi *Susreti* održali su se u dvorani *Filodrammatice*, a ostali u Vijećnici Grada Rijeke. Zahvaljujući financijskoj potpori Grada Rijeke – Odjela za kulturu, Primorsko – goranskoj županiji i Ministarstvu kulture republike Hrvatske, književni susreti mladih pjesnika i prozaista su zaživjeli, ne samo

kao jedinstvena književna manifestacija, već i kao važan faktor u doprinosu prepoznavanja riječke kulturne scene općenito.

Društvo hrvatskih književnika – Ogranak u Rijeci je po prvi put otvorilo vrata mladim i nepoznatim spisateljima, sa željom da književni *Susreti mladih pjesnika i pisaca* postanu tradicionalna manifestacija koja će, kao poveznica između generacijske različitosti iskusnih i priznatih književnika i mladih još neafirmiranih autora, imati u vidu, kako očuvanje i unaprijeđenje digniteta hrvatskog jezika i književnosti, tako i jednu od osnovnih zadaća DHK: praćenje, pomoć i organiziranu brigu za mlade pisce.

Osjetili smo odgovornost turbulentnog povijesnog vremena u kojem se mahom izvrću mnoge vrijednosti i krenuli s projektom ne znajući što nas čeka, ali donekle slijedeći maksimu V. M. Huga: *Najjača je snaga ideje čije je vrijeme došlo*, uspjeli smo kontinuirano i kvalitetno održati deset književnih susreta, a koji će se nastaviti tijekom nadolazećih godina. Susreti nemaju natjecateljsku, već promotivnu ulogu. Stoga i časopis za književnost *Književna Rijeka* objavljuje tekstove mladih autora. Popularizaciji *Susreta* pridonio je tadašnji predsjednik Bože Mimica kojemu moramo zahvaliti na oživljavanju te ideje i pomoći svake vrste. U tome mu se pridružuju i pridonose glavni urednici časopisa Davor Velnjić i Igor Žic koji su dobrohotno i s puno razumijevanja pripustili na stranice tog našeg popularnog glasila za književnost i književne prosudbe kvalitetno i zanimljivo pisane umjetnine izabranika *Susreta*.

Najzrelijim piscima i pjesnicima, DHK – ogranak u Rijeci objavljuje prve rukopise, te smo do sada objavili pet knjiga. Kako bi mladi doista osjetili odgovornost i težinu svog prvog predstavljanja, ali i pisanja, uveli smo tradiciju da na svake susrete pozovemo naše istaknute književnike. Kroz minule godine, svi gosti su se s radošću odazivali, uveličavši ove jedinstvene književne susrete. Sveukupno smo ugostili 13 uglednih književnika i 80 mladih autora. Posebno nas veseli činjenica da su nam se javljali mladi iz Slavonije, Međimurja, Dalmacije i Istre, dakle iz svih krajeva *Lijepe Naše*, čime je ova manifestacija poprimila karakter nacionalne razine, a zadnjih godina i međunarodne, jer se javljaju mladi iz zemalja Europe...

Za istaknuti je ona imena koja su s godinama opstala u javnosti profilirajući i afirmirajući se na riječkoj književnoj sceni, a potekli su upravo iz ovih *Susreta mladih*, a to su: Zoran KRUŠVAR, Tea KRUŽIĆ, Tatjana PAJALIĆ (obje su postale članice riječkog *Ogranka*, a Tea i redovni član DHK u Zagrebu), zatim Krisitna POSILOVIĆ i Stipe ODAK (dobitnik ovogodišnje nagrade za mlade *Goranovog proljeća*). Za napomenuti je i Nevena MATIJEVIĆ koji danas vodi *Senjski književni krug* i tajnik je *Matice Hrvatske* u Senju. I mnogi drugi koji su poslije, uz više i visoko školovanje, uspješno nastavili s književnim stvaranjem...

Kao sažetak desetogodišnjih *Susreta* ponosno možemo navesti poimence *plejadu izabranih*:

Mladi u prvih pet godina – ukupno 44

ABRAM Dario, BAJRAMOVIĆ Teni, BOŽIĆ Aleksandar, CAPA Stella, CVIJIĆ Mirna, ČOP Ivana, DESANTI Eni, DIVKOVIĆ Ingrid, FRANCETIĆ Barbara, GLAVAŠ, Davorka, GOJEVIĆ Mateo, GRUBIŠIĆ Hana, HORVAT Željka, HRVOIĆ Alena, KOLIĆ Marin, KOMLENIĆ Marko, KOPAJTIĆ Jelena, KOZAR Patricija, KRLEŽA Marina, KRUŠVAR Zoran, KRUŽIĆ Tea, KULIŠIĆ Dan, MARTINČIĆ Antonia, MARJAN Rozmari, MATIJEVIĆ Danijela, MATIJEVIĆ Neven, MIČETIĆ Ervin, MILATOVIĆ Maja, MILOHANIĆ Diana, MRVČIĆ Lorena, PANDŽIĆ Doris, PAVIĆ Vedrana, PAVLOVSKI Marko, POSILOVIĆ Kristina, RATKIĆ Marijana, ROŽIĆ Iva, RUBINIĆ Franciska, SANKOVIĆ Melita, STAMENKOVIĆ Barbara, ŠETA Lari, TOMLJANOVIĆ Nives, VUKELIĆ Ana, VUKOVIĆ Sanja i ŽIVKOVIĆ Miroslav.

Gosti književnici u prvih 5 godina – ukupno 7

Bilosnić Tomislav Marjan, Car Matutinović Ljerka, Fiamengo Jakša, Gjerek Lovreković Maja, Medvidović Lujo, Paljetak Luko i Ricov Joja

Mladi od 2009. do 2012. g. – ukupno 24

BABIĆ Ivan, BATINIĆ Diana, FRANCETIĆ Željka, GATALICA Goran, GRAKALIĆ RAČKI Emma, JURETIĆ Korina, JURJEVIĆ Ante, KANDIĆ Igor, KOLIĆ Marin, KUKAVICA Sebastian Antonio, LUKIĆ Andrea, MALIĆ Zrinka, MIJOČ Marina, ODAK Stipe, PAJALIĆ Tatjana, PIPLICA Iva, SALOPEK Ana, STOJŠIĆ Erick, ŠALINOVIĆ Dajana, ŠUSTIĆ Dora, VARDIĆ Barbara, VOJNOVIĆ Tamara i ŽUPAN Kristian David.

10. Susreti mladih – 14

BADURINA Marino, BOROVINA Mladen, DEŽELIĆ Tino, INJAC Monjika, KARLOVIĆ Antonijo, KNEŽEVIĆ Mario, KODNIK Silvija, KOŽAR Petra, KUFRIN Tomislav, LUKAČEVIĆ Klara, NOVAK Anja, OSMANI Adrijan, PLEIĆ TOMIĆ Barbara i ZAIMOVIĆ Vanja.

Književnici gosti od 6. do 10. susreta – ukupno 5

Marinko Kovačević, Tomislav Kovačević, Daniel Načinović, Enerika Bijač i Robert Baclja.

SVEUKUPNO mladih u 10 godina: 80

SVEUKUPNO književnici gosti u 10 godina: 13

Izbor poezije s X. susreta mladih pjesnika i prozaika

(26. listopada 2013. u Rijeci na brodu Arca Fiumana)
Izabrao i uredio Đoni Božić

ANTONIO KARLOVIĆ

Zb(i)rka pospane lirike

Lada

Tužno je to,
izgladnjeli umjetnici
sjedaju na ulice i pjevaju.

Netko cvjeta
pa mi travi krade
sunce i pažnju.

Zimski su kaputi
usamljeni, ostavljeni
u ormaru.

Klupice u parku
opet trpe težinu
ljubavi.

A pletenim šalovima
nedostaje miris
tvoga vrata.

Tužno je to
kad proljeće uđe
bez kucanja.

Mostovi

(Vesni Parun, na pjesmu *Zlato*)

Ako je, Vesna,
život rijeka,
volio bih znati –
strujimo li opasno
tek pod golim nebom
ili postoje mostovi,
čvrsti i brižni,
koji nekad povežu
(težnju i sudbinu)
ta dva kopna među kojima
tečemo tako nesmotreno
gledajući u visine,
a nikako da nabujamo.
Volio bih znati –
da sve nas,
prije no što
delta ušća
zauvijek ove
misli razrijedi,
iznad nesigurnosti
nemirna vodotoka
ta sreća mosta
ipak negdje čeka;

ako je, Vesna,
život rijeka,
zlatonosna rijeka.

Pjesnici

Pjesnik valja imati
poprilično grube ruke
i sasvim plaho srce
tako da njegovo djelo
istovremeno posjeduje draž
godinama sušenog i prešanog
te miris tek ubranog
cvijeta.

More

More nas zavodi danju
i šapuće noću.
Jezera također pričaju,
ali ne tečno.
I dok su rijekama
šale neslane
i dok je ledenjacima
pristup studen
pučine nam toplo
zbore i šumore
volite more.

Karlović, Antonio (22. veljače 1994., Zagreb) završio je opću gimnaziju u Zaprešiću te pohađa drugu godinu studija politologije na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. 2013. godine dobiva priznanje na natječaju za Hrvatsku književnu nagradu *Zdravko Pucak* za rukopis *Ruke su mudrije*. Živi i piše u rodnome selu Hruševcu Kupljenskom pored Zaprešića.

ANJA NOVAK

Kad narastem želim biti umjetnik

Budan dan

Budan dan
toplim suncem okupan
budi se polako.
Budan dan
u loptu smežuran
od vjetra odbačen.
Pticu u letu
nebo obuzme cijelu
krhku.
Budan dan
od snova ostavljen
sprema buku.
Mravi u travi
kao i da
ne postoje.
Budan dan
mraku
dušu uzima.

Kad narastem želim biti umjetnik

Kad narastem želim biti umjetnik...
punog srce, dobre duše.
Želim pisati o nekim suzama sretnim,
o nekim ljudima bijednim što čekaju,
na dan koji neće svanuti.
Želim pisati o sreći rijetkoj,
o tuzi teškoj što javlja se kao vjetar
i baca sjećanja u lice.
Želim se buditi nakon neprospavane noći,
udahnuti smrdljivi zrak sobe
ispunjen duhom moje besmislene pjesme
i poželjeti sama sebi dobro jutro.
Želim odbijati razmišljati o jučer,
Posvetiti se danas
i živjeti u svom stvarnom svijetu
zapakiranom u mojoj glavi.
Kad narastem
želim biti umjetnik...
Jakog uma, sretnih misli.

Mrtvo tijelo

Duša obavijena paučinom,
štiti moje snove od smrti.
Stoji na rubu,
štiti moje želje od propasti.
Mrtvo tijelo
samo zrak čini živim.
Stojim u tišini.
Čekam kišu da ispere nevjeru.

Novak, Anja (24. studenog 1993., Čakovec) pohađa Ekonomski fakultet u Rijeci.
Dosad nije objavljivala.

MARIO KNEŽEVIĆ

S druge strane ljubavi

Domovino dušo moja

Sanjali smo te naraštajima
bila si embrij u našim utrobama
hranili smo te kroz pupkovinu kao mati dijete
udahnjivali ti svoj dah
usađivali te u kadulju i bršljan
zalijevali tvoj korijen suzama
ime ti uklesali u svaki temeljni kamen naših kuća
umilili u oči sokolova i orlova

pronosili te kopnom i morima
krštavali te krstom

odijevali te u slobodu
u mudrost
pisali ti pjesme

izujedani ugrizima tuđinaca i vukova
uz ognjišta naša čađava gladni i žedni pripovijedali
uz gusle pripjevali
kako si nekoć u davnini bila velika
lijepa i ponosna
nadaleko poznata i slobodna
kako je Bog počivao na tvojim planinama
sijao pšenicu po tvojim oranicama
sadio lozu u škripima
uzgajao maslinu i smokvu na tvojim otocima

i kad si tuđa robinja bila okovana lancima od olova
nismo te zaboravljali
krunili smo ti čelo vijencem od ruža i ljiljana
na oltaru tvom neštedimice prinosili svoje živote

došao je napokon taj dan kad si zasjala
postala naš Sion
naša izgubljena Atlantida koje je izronila iz mitova
naš ispunjeni san

II

gle
oko tebe opet se nakuplja magla
ti koja si tuđince vjekovima izdašno hranila
hraniš ih i danas svojim najslađim plodovima
a sinovi tvoji opet su puk prosjaka i siromaha

domovino dušo moja

opet ti skidaju oreol i ranjavaju te
nabacuju na tebe blato
s čela kaplje ti znoj
iz srca krv
iz boka teče voda
mrtvački lijes pripravlja ti neprijatelji tvoji

ma tko mi te to mukom muči
ma tko mi te to želi opet učiniti robom
i grobom
ma koji ti to zlotvor udara žig srama i vene presijeca
da iskrvariš do zadnje kapi

domovino dušo moja
ljubav tvoja djeđu mom
ocu mom i meni uskraćena je bila
hoće li biti uskraćena i sinu mome
hoćemo li ikada u tebi kruh svoj bez kukolja jesti
hoćemo li ikada uz ognjišta svoja spokojni sjesti
bez naborana čela i otrovne kosti u grlu

hoće li konačno ti oblaci tamni što se nadnose nad tebe
i padaju nam na tjeme
u nepovrat otploviti

domovino dušo moja

Izbjeći sudbinu

Kako god netko od nas disao
kao ljekovita trava
ili kao maslina
kamo god išao bos ili u zlatnim sandalama
skretao uvijek na onu danju
sunčanu stranu
izbjegavao onu noćnu
tamnu

povadio trnje iz prstiju
klonio se svih nevolja i neprijatelja
odazivao se samo pticama i jancima

ma da i zvijezdama zaklonimo glavu
pretvorimo se u munju
ili nečujnu sjenu što taji se u mraku

voljom preusmjerimo rijeku
snagom rascijepimo planinu

ne možemo smijehom nadglasati Jobov vapaj
iz vrča u rijeku izliti svu svoju gorčinu

ne možemo izbjeći
ljudsku sudbinu

Knežević, Mario (1976., Čapljina) do sada je objavio dvije zbirke pjesama *Osjećaji i razmišljanja* i *U iščekivanju sunca*. Pjesme su mu objavljivane u časopisima i kulturnim tjednicima *Osvit*, *Vrutak*, *Motrišta*, *Hrvatsko slovo*, a od 2006. godine sudjeluje u pjesničkoj manifestaciji *Dobro jutro More* u Podstrani kod Omiša.

MARINO BADURINA

Tvoja je tuga usidrena

**

Tvoja je tuga usidrena

i tvoja noć je zaustavljena u pokajničkom letu. Nisu te skršile tuđe bure

i tvoje trepavice zauvijek su ovlažene tihom jutarnjom rosom.

Krvavi su obrazi tvojeg srama

i zanosno su poštropljene tvoje grudi.

Nosila si vjeru drugima, prateći mjesečeve zalaske darivala si svoje vrućine,
umatala ih plavetnilom neba.

Hladnoću si čuvala za sebe, drhteći u vlakovima bez odredišta, vraćala si se
opijena kišom, nazebla od tišine,

ranjena šutnjom. Tvoji krikovi su ostali zapleteni, nečujni,

i tvoj spas je predan morskoj pjeni, iščezloj s prvim dodirrom obale.

Ugrijala si svoj jad, utopila ga praznim suzama

i nastavila igrati ludo izgubljenu igru na ploči vječnosti. Neka se bez stida
ogoli i zasja tvoja duša, ja ću je čuvati i bit ćeš ona koja živi i kada te nema...

**

Tamo gdje zriju poljupci mora i soli

u odsjaju mliječnih noći šalju se umiruće boli
zemlja ponora i snova daruje ramena i ruke

da izbavi svoju djecu i ublaži im dodijeljene muke

Nijemi ljubavnici kao igle u nebeskim
tkaninama koračaju smjelo pljujući u lice mrkim
planinama hrabro na rubu smjelosti i nade

iz tirkizne zore usijane oči vade

Tražeci beskraj u skladištima starih satova
odgađaju svoje teatralne skokove s gornjih katova
odbijaju obilaske sjećanja i svoje majke

i još neke sasvim obične, neispričane bajke

Vrijeme što u pukotini hrasta nervozno cvili

održava nemir svih što su pod nebeskim krošnjama bili
dodirivali se dahom, krvave usne hranili ledom

i gorke dane davili gustim, otetim medom

Pomiješani vjetrovi istine i laži uzalud ih brane
pred njima sad drhte samo suhe jesenje grane
njih prati mržnja osramoćenih, nesretnih lica
koja izmiču zlatnim ubodima izgnanih ptica

Smiraj će pronaći u tamnojubičastim tajnama
na polasku bit će obdareni zavjetnim kolajnama

ne podilazeći razočaranju, u rukama će držati vlastitu slavu
koja će ih pijane otisnuti iza granice čežnje, na pučinu plavu.

Badurina, Marino (1990., Rijeka) osnovnu je školu i gimnaziju završio u Rijeci. Student je završne godine Filozofskog fakulteta u Rijeci (Hrvatski jezik i književnost i Povijest). Kao učenik povremeno je sudjelovao na školskim literarno-dramskim natjecanjima (*LiDraNo*, *Čakavčići pul Ronjgi...*). Pjesme je počeo objelodanjavati 2012., i dosad nekoliko objavio u raznim zbornicima, a neke su i nagrađene (1. nagrada na natječaju za ljubavnu pjesmu udruge *Spark* 2012.).

MONIKA INJAC

Pokušaj života

Zvijezda holivudskog filma

Ti si zvijezda
holivudskog najnovijeg
filma
savršeni bijeli osmijeh
i curice koje trče
ne bi li uhvatile malo
tvojega šarma.

Ja sam usamljena lutka
koja pije konjak u kavani trošnoj
pijana, a tek je jutro
gruba, tjeskobna, nervozna
i depresivna.

Vozili smo se prostranstvima
koja nisu pitala za moral, tradiciju i običaje
podali su svoje tijelo kapitalizmu,
brzoi lovi i isklesanim bicepsima.

Prepustili smo se na trenutak
lijepa lica su nam otvarala sva vrata
novcem koji smo izvlačili iz srca
kupovali smo i novorođenčad.

Ja samo lijepa uništena lutka,
ti holivudski čovjek.

Nisi shvaćao svoju lutku
zašto se ona nije smiješila kao i druge
dok si ih kitio dijamantima, Swarovski kristalima
i zlatom.

Zašto nije bila umiljata i nježna
dok si je vodio u vrhunske restorane i
popularne klubove.

Ona je samo stajala, pomalo hladna
bila je dama u svijetu
gdje princeze više ne postoje.

Sjećaš li se da si one noći
prije nego što smo se upoznali
prodao svoj život?

Predala se vjetru
skrenula je ulicom
u pogrešnom smjeru
gdje joj je majka još dok je bila mala
zabranila da korača.

Volio si svoju lutku
na holivudski način
jedini koji si znao
kada bi ju vidio činilo se da vidiš
u njoj i kuću i stablo
i krvotok i toplinu.

Ona je otišla,
putevima svojim
u ruci je držala
tvoje lijepe zelene oči
svježe iskopane
kako bi joj osvijetlile put
za koji su joj mnogi govorili da
je krivi.

Injac, Monika (23. studenog 1991., Rijeka) završila je OŠ Kozala, zatim Prvu riječku hrvatsku gimnaziju. Trenutno studira novinarstvo na Fakultetu Političkih znanosti u Zagrebu.

SILVIJA KODNIK

Nihilizam

nihilizam
kao dominantna ljudskosti.
ovisnost iskušenja
uz iscijeden nektar prožimanja
dokazuje
iskustvo estetskog dodira.
narušena cjelina strukture
prožima
sposobnost da iščitam samu sebe.
hedonistički nagomilani prsti
lome se u korijenju težnje.
ošamariti istrošene misli
biti plamteći eksponent
u potrazi
za rezervacijom praznog mjesta
pored tebe.

/mrzim lomiti se o rame mogućnosti. trebam konkretnost udisaja./

humanodini otisci zamazanih usana
na oderanoj koži
izbodena robotika neljudskog.
pokretačka individua
bezvremeno modificirana
postaje
nijemi organizam.
neravnomjerno izmišljena
vitifikacija
virus od marelice
genetski inženjering
embrijonalne trepavice ljudskog oka.
izgubiti
matične stanice

poput preranog gubitka originala života
 dok tehnološko zadovoljstvo
 guši
 izumrlu
 recepciju taktilnog dodira
 LJUDSKOST.

/svi postajemo odvrtni stranci u mreži umreženosti/

zamrljana stakla
 maglom ljudskog daha
 pust, prenapučen parking
 vječnog čekanja.
 automobili hladnih prtljažnika
 uzvrpoljeni
 betonski smežuranih osjećaja
 ruke otpuštanja
 plastične mase
 bura i nostalgija
 SINONIMI.
 prebiranje
 neostvarene želje
 tjelesne krhotine
 pleonazam samoće poput nepostojeće stanice
 tijesna kabanica.
 svjetlo semafora, krvavo
 ograničavanje.
 imunološki poljubac
 postmodernističko jutro.
/gušiš sivilo razočaranja, u meni./

Kodnik Silvija (9. srpnja 1989., Kopar) pohađa V. godinu diplomskog studija Kulturologije, smjer Popularna kultura i mediji na Filozofskom fakultetu u Rijeci. Tijekom školovanja za svoja pjesnička i prozna djela osvaja niz književnih nagrada: 2003. nagradu za poeziju *Goranovo proljeće* (2. mjesto); 2003. nagradu *Laurus Nobilis* (Poreč) za prozno djelo; 2006. *Goranovo proljeće* (poezija - 3. mjesto), *Laurus Nobilis* (prozno djelo) i 2007. *Laurus Nobilis* (prozno djelo). 2007. objavila je pjesme u zajedničkoj zbirci više autora *Ostala sam sama*. Također ima objavljene pjesme u časopisima.

TINO DEŽELIĆ

O ukusima se raspravlja

Rimbaud je ustao iz groba

v.k. bi većini
današnjice trebao biti
džepni priručnik
Rimbaud nije Rimbo
u svakom slučaju
čini se da on
šeće mojim gradom
i studira komparativnu
književnost na FFZG-u
tako barem kažu s one strane
drevnog Istrosa
možda je već ušao
u akademske kanone
pa brišem prašinu s lica
jednonog propalice na mojoj
najvišoj polici
ali komparirajući
laički skromno
Remboa 21. i Rimbauda 19.
u ustima mi ostaje tek
okus gorkih pogača

Katakombe

m. bi često
znala reći
kako je poezija
pobjegla u katakombe
možda je warhol
zaista degradirao
umjetnost

a
a.m.b. bi se
siguran sam
u ovome trenutku zakleo
da je sve to produkt
vješte manipulacije
kapitalističkog
neoliberalnog poretka.
možda upravo zbog toga
u kućoredu
uvijek jedan krov strši
iznad ostalih
m. (kao meni)
je u oba slučaja
svakako drago
što čvrsto gazim po tlu

Kamov

starci me dočekaju
svaki dan
kava i cigarete
lokalne vijesti i
vedute malograđanske
metropole
još uvijek zahtijevam
ključ za svoju sobu
ponekad od svojih riječi
stvaram konfete
a kad ih koristim za ogrjev
plamen pucketa pitanjem:
koliko zapravo vrijedi
živjeti nakon smrti

Deželić, Tino (20. rujna 1990., Zagreb) nakon završene osnovne škole i opće gimnazije u istome gradu, na zagrebačkom sveučilištu upisuje Fakultet Hrvatskih studija. Student je povijesti i komunikologije na prvoj godini diplomskog studija.

VANJA ZAIMOVIĆ

Povijest njezinih ljubavnih afera

Moj prvi muškarac nikada zapravo nije mario za Woodyja Guthrieja.
Pričao je cijelu noć i cijeli dan
Ja sam rekla riječ i to je bilo dovoljno.
Rekla sam mu da se razodjene, ali već je bio gol
Volio me jednu noć
A ja niti to.

Željela sam luđaka i završila u sanatoriju
Željela sam ljubavnika i završila plaćajući njegove kurve
Željela sam sveca i završila kućajući na tuđa vrata.
Nikada nisam željela normalnog muškarca ali nekako me pronašao
i došla sam k sebi.

Onda sam jedne noći sreła mog dilerā i
rekao mi je da bi zapravo trebala otići s njim, i otišla sam.
Sve je bilo u redu dok jednog dana nisam shvatila
da nema takve stvari kao što su besplatni slatkiši.
Bila sam luda s amfetaminom
Smirena s heroinom
Na podu s benzendrinom.
Kako sam se izvukla, nemam pojma.

Ali eto jednostavno sam izašla i krenula tražiti sebe
Te se našla u naručju socijalnog radnika.
Bio je dovoljno ljubazan da prešuti moju glupost
I dovoljno glup da proširi svoju strpljivost.
Ali on nikada nije stvarno shvatio moju ovisnost.
On je mislio da su droge. Ha!

Pobjegla sam od tamo, čovječe. I našla ženu.
Bila je visoka i crvenokosa i nikada nije pričala o dionicama.
Odlazile smo u noć svaku noć
Dok jedne noći više nije bilo noći
I ona se morala udati.
Željela je da uhvatim buket
Ali ja sam počela trčati još brže.

Moji dani postajali su sivi
Nije bilo bijelih oblaka na nebu.
Zapravo, nije ih ni bilo.
Iz neke krčme svirao je Woody Guthrie
I odlučila sam skončati sve.
Pa sam nazvala svog prvog muškarca.

Zagreb, 2010.

Zaimović, Vanja (1989., Pula) od sedamnaeste godine sudjeluje u radu neverbalnog *Kazališta Dr. Inat* u sklopu kojeg je 2012. sa Sabinom Aličić ko-režirala svoju prvu predstavu pod nazivom *Glad*. Iste se godine priključuje radu udruge *Pulska Filmska Tvornica* te sudjeluje kao predavač prije filmova o kontrakulturi šezdesetih i sedamdesetih te još nekoliko filmova. U sklopu udruge objavljuje i svoju prvu filmsku kritiku u *Hrvatskom filmskom ljetopisu* nazvanu "2009. kao nova 1971.: "Blokada Igora Bezinovića" i "Zemlja znanja Saše Bana u odnosu na Poeziju i revoluciju Branka Ivande". U slobodno umjetničko vrijeme bavi se pisanjem poezije i proze te snimanjem dokumentarnih filmova kojima nastoji zabilježiti vrijeme u kojem postoji i ljude koji je okružuju.

KLARA LUKAČEVIĆ

Dižem ruku gore

**

Kroz godine se provuče toliko polovnih ljudi,
polovnih prijateljstava i polovnih ljubavi.
Polovne su borbe koje vodimo svaki dan sami sa sobom,
jer smo polovni po prirodi.
Živimo polovan život u kojem nikad nismo u potpunosti – ništa.
Ne volimo, ali žalimo.
Žaljenje je ipak nešto jako.
Muka mi je od polovina, jer cijelost je ono što bi nas tjeralo dalje.
Nije čudno kad ljudi odustanu;
polovni su, polovno shvaćaju stvari, polovno rade i žive, i spavaju.
Polovično ih tjeraju da budu što ne žele biti.
Kradu im ono malo zraka koji je ostavljen tek toliko da prežive.
Dižem ruku gore za ono što nas čini potpunima!

**

Zraka sunca nad rukom darežljivom,
a oblak tamni nad glavom prevrtljivom.
Zrnice misli zrakom putuje,
sanjare žalosne pod ogrtač skriva.

Nedaleko od sunca savila se sjetna grana;
čekati koga ljetima nema.
Brižni vali okupaše pejzaž,
dok grančica čeka dane zimske,
bodri mladunče kukavice da dom ostane pun.

Empatija lebdi oko livade rosne
grleći svaku kap zemlje plodne.
Otići će, čekati neće granu nitko.
Kukavica se oglasi u podne sumorno.

Lukačević, Klara (18. svibnja 1994., Požega) maturantica je Pučkog otvorenog učilišta OBRIS. Piše poeziju i prozu. Aktivna je sportašica – članica Boksackog kluba *Graciano*. Radi na romanu koji ističe surov pogled na svijet kroz oči mlade žene... Kad bi je netko pitao zašto piše, odgovorila bi: “Zato što nitko ne sluša, a bez napisanog mnogo toga ostalo bi nedorečeno.”

PETRA KOŽAR

Molim, čitati polako

**

Upaljene su zvijezde,
svjetla na prozorima svemira.
Noćni vjetrovi lete nad vrištinom;
snovi se sklanjaju u svoje rupe
kao svisci.

**

Kroz snove vodi cesta,
duga
i tanka poput konca;
razgranate žile
podsvijesti.
Na raskrižju
beskonačnih puteva
sastajemo se mi,
otpadnici od razuma,
heretici logike,
lude
i sanjari.
Iskreni lašci,
utjelovitelji suprotnosti.
Ima nas i nema.

Dodi i ti
Zakorači Nestvarnim
i stvarnost će te slijediti,
dok te odbacuje
kao i ti nju.

**

Tiho je došao san
i rastkao šavove
mojeg izderanog oklopa,
pogasio svjetla
nad stratištem dana
i izbrisao svoje nečujne tragove
da ga jutro ne ulovi,
jutro koje donosi
novu bitku.

**

Nekada ne vjerujem
da ove riječi,
čiste i bijele,
dolaze iz mog mraka,
niti da sve ovo
lijepo
nekim čudom izroni
iz močvara mog duha.

Unatrag pratim
drhtave tragove tih
dobrih, nježnih slučajnosti,
i zaista –
izviru iz najcrnje tmine,
ili nečeg iza nje,
vječno nepoznatog.

Koje ih to Sunce poljubi
kada se rode,
obriše slojeve tame
i upali njihov sjaj?
Otkuda meni ti
uplašeni mali biseri?
Nije moguće da su moja
zasluga;
mora da su poklon
s nekog najtajnijeg mjesta,
gdje se čuva
sva ljubav svijeta.

Molim, čitati polako

Nekad se uguram u sebe
kao u kutiju;
žmirim kao sjemenka,
omotana svim svojim korama.
Samotno stisnuta
pri dnu svijesti.

Ako si ti prostranije nebo,
molim Te, posudi mi se bar za jedan let.
Budi, bar na tren,
vjeran vjetar pod mojim krilima.
Omotaj me zagrljajem
kao toplom zemljom u kojoj ću, možda,
proklijati.

I ne boj se mog straha.

On je samo opna
koja me brani od svijeta.
Nježno ga prereži i pogledaj me stvarnu.
Nijemo ću i zahvalno drhtati
pod Tvojim pogledom.
I nestat će granice među nama;
neka je ispere plima osmijeha.

Kožar, Petra (20. svibnja 1988., Rijeka) pohađala *Osnovnu školu Brajda*, Osnovnu glazbenu školu *Ivan Matetić Ronjgov*, te potom Prvu riječku hrvatsku gornaziju. 2007. godine upisuje studij primijenjene umjetnosti na Akademiji primijenjene umjetnosti u Rijeci, smjer Primijenjena grafika. Tijekom preddiplomskog studija sudjeluje na više skupnih studentskih izložbi i surađuje s Teatrom Rubikon, kao članica izvođačke postave za predstave *InterNetWork* i *Sinergija 1* te kao koautora scenografije za predstavu *Sestre*. Stipendistica je Grada Rijeke. Piše poeziju i prozu (kratke priče).

BARBARA PLEIĆ TOMIĆ

Itaka

**

Bol nema prošlosti.
Ona je savršeno pristrani odvjetnik sadašnjeg trenutka.
Budućnost je izvjesna i neporeciva,
ali nebitna.
O njoj bol ne razmišlja.
Ono što je bilo i ono što će biti
dvije su obale
od nje udaljene toliko
da je ona prva već zaboravljena,
a za onu drugu nitko nije siguran da postoji.

**

Ponekad mi se čini
kako se naša kuća urotila protiv mene –
strašna propadljivost stvari,
hrana koja gnjije na policama hladnjaka,
u prljavštinu ogrezla ravnodušnost kupaonice –
svakog me jutra grabe za šiju
i tresu dok ne otupim.
Ne mogu to podnijeti,
Svakodnevno nadiranje tmastog vala suvišnosti,
prašinu koja mi silom zagušuje nos i usta,
grebanje mačjih kandži po zamagljenom staklu.
Izjeda sebe samu,
ta naša kuća,
kao da je spremna progristi vremensku crvotočinu
u koju će se urušiti
iz čiste pakosti,
prezirno nam namigujući.
Nije stoga čudno što drhturim pred njom;
kada oglođe sve što može,
kada ostanu same kosti,
u što će sljedeće zariti zube?

Itaka

Uvijek te više volim na cesti.
Tamo se suzbiješ u par tenisica i staru naprtnjaču.
Ti mi pak govoriš kako ćeš mi staviti soli na rep,
prstenovati me,
prikeljiti mi na čelo karticu s osobnim podacima
kako bi me isporučili natrag pošiljatelju
zapnem li slučajno u kakvom vakuumu.
(Budući da ja nemam stalnu adresu,
u moga se poštara ne možeš pouzdati.)
Kako bih te odobrovoljila,
s putovanja ti donosim stvari dražesne poput obećanja
i podjednako beznačajne.
S vremena na vrijeme
priupitam te želiš li ovog puta sa mnom.
Ti, moja Penelopo,
ostaješ kod kuće iz prozaičnog razloga –
još nisi izradio putovnicu.

Peić Tomić, Barbara (1985., Rijeka) diplomirala je enleski jezik i književnost i komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Poeziju je objavljivala po raznim časopisima i internetskim portalima. Dosad je objavila tri zbirke poezije.

ADRIJAN OSMANI

Beskraj

Otisci

U pijesku poznati otisci.
Vuku se duž obale.

Jednog stopala i drugog, urezan
trag. Ponegdje dubok, pa opet plitak, nejasan.

U pijesku, u nogama, u otiscima sve je sadržano:
sjećanja, uspomene.

Al' stopala su nezasitna!

U daljini nastavak obale.
Još neostavljeni otisci.

Isti, a različiti

Različiti, a opet isti.
Ista nadanja.
Ista očekivanja.
Isti strahovi.
Različiti, a opet isti.
Iste ruke.
Isti prsti.
Iste želje.

Zagrljaj.
Topla riječ.
Dodir.
Prijatelj i suputnik.
I prilika.

Ruke, iste.
Prsti, isti.
Želje, iste.
Davati.
Moći davati.
Pokazivati.
Prihvatiti.

Voljeti i biti voljen.

Beskraj

Oduvijek i zauvijek meni riječ znači mnogo. Počevši od prve izgovorene, imena moje majke, riječ za mene ima i imat će posebnu značajnost. Nebitno, zapisana ili izgovorena – jednako je važna, moćna, blaga i okrutna. Moćna zato što pomoću nje stvaram svjetove, rušim zidove. Okrutna – svjedok svijeta nečovječnosti u kojem živim, a istovremeno blaga, kada gajim samoću.

A opet,
snaga,
prijatelj koji neće pobjeći dok koračam svemirom,
ljubav
koja neće presušiti, primajući radoznala lica, ponekad suzu procvjetalu.
Dajući uvijek ono najdublje, najiskrenije, najkrhkije, sebe, samu.

I zato je nebitno je li zapisana ili izgovorena
r i j e č
ako je proživljena, ako je doživljena
treba sebi dati prostora!
Sebi pružiti priliku
oplemenjivati i stvarati.

Jer to dobro znaju oni koji riječi žive:
samo r i j e č
više od ukrasa, više od nje same
i više od mene samog
samo ta riječ, počevši od one prve, vodi me u beskrajinost.

Osmani, Adrijan (5. listopada 1994., Rijeka) osnovnu i srednju školu završio je u Rijeci. Po struci je upravni referent. Volontira u projektnom uredu *Rijeka – zdrav grad*. Već deset godina sudjeluje na *Festivalu stvaralaštva i postignuća osoba s invaliditetom i teškoćama u razvoju*. Tijekom svojeg osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja nagrađivan je na smotrama učenika za literarna, dramsko-scenska i novinarska postignuća (*LiDraNo*). Često je objavljivao u učeničkim listovima i gradskim novinama (*Ulične svjetiljke*). 2013. godine dobio je priznanje organizacijskog Odbora 50. *Goranovog proljeća*, za sudjelovanje i ulazak u uži nagradni izbor za neobjavljenu zbirku poezije.

TOMISLAV KUFRIN

Nedovršeno

Lopovi pijeska

Vjerno tlo svom gospodaru,
Nepredvidiva pustinja.

Miran kaos svome gospodaru,
Inspiracija, muza ili boginja.

Šetam se njome dokle ići mogu,
Pod nogama mojim
Zlatna zrnca sudarajući se
Pričaju svoju priču.

Ja sam luđačka interpretacija svega što je ovdje kročilo.
Svaki događaj zapisan u zlatu
Otkriva se korakom,
A riječi cure poput pijeska.

Gdje nestaju ta bogatstva..

Nedovršeno

Zavodljiv nestanak tuđe svijesti
Bliske, nestvarne i slučajne,
Poput ovih riječi,
Ključne i besmislene.

Tužan pogled kroz oči duha..

Iz dubine njegove neimaštine,
Progovara glas ili slovo.
Bez smisla ili puta,
Luda zavedena,
Teškog daha i dodira kruta.

...
Što tražiš?

Bistro more, prijateljski dlan,
Ljubavi zagrljaj?
Mrak je hladan,
Otkriva se nespretno.
Dok koračaš obavija te
Samoća,
Tuga,
Teret budućnosti,
Kraj koji ne oprašta, niti tješi.

Nestanak nije lijek, nije niti predaja
I ovdje negdje izgubih snagu,
Svijesti kao nikad da nisam ni imao.

Samo pokušaj pjesme, sjećanje
Da osjetiti mogu.

**

Iza tebe pojavljuju se krila,
Bijela i čista, eterična
Njih nosi anđeo
Zlatnom pupčanom vrpcom za tebe vezan,
Nad tobom bdije,
Promatra
Kako na koljena padaš i plačeš
Ponizan od ljepote,
Od čistoće što napaja svaku suzu koju pustiš
Ti kristali pulsirajuće električne svježine niz tvoje obraze klize,
Nestaju u spajanju sa zemljom
Šaputajući..

Kufrin, Tomislav (31. ožujka 1989., Zagreb) završio je OŠ "Kozala" te gimnaziju *Andrije Mohorovičića* u Rijeci. Studira na *Fakultetu elektrotehnike i računarstva*, smjer energetika. Piše poeziju i kratke priče.

MLADEN BOROVINA

Otok duše u oceanu praznine

Neka lažna

Kako dati nekoj pjesmi snagu trenutka u kojem je nastala
 kako postići da bude nešto više od par riječi o uspomeni koja već blijedi
 volio bih otkinuti dio sebe i sakriti ga među stihove
 uzeti čaroliju ovoga trenutka i ispreplesti je sa svakom riječi
 podariti ti svježinu ljetnog pljuska i zagrliti te šaptom
 želim da osjetiš toplinu daha kojim šapćem stihove
 tiho, bez glasa, potpuno nečujno
 osim ako ne načuliš uši na srce
 u njemu ove riječi odzvanjaju...
 želim ti to dati, taj osjećaj koji me prožima
 taj nalet energije koja mi tjera suze u kraj oka
 i dušu koja želi da zavapi

kako da ti pokažem daljinu u koju su moje oči zagledane?
 tu iza ekrana mog laptopa?
 ili tišinu mora misli u koje je mozak trenutno uronjen?
 kako da ti opišem trenutnu čežnju za samoćom i izolacijom
 da nestanem iz ovog svijeta i od svih distrakcija
 da se izgubim u ovom trenutku isključen iz okoline.
 ne... čarolija je nestala, trenutak je prošao.
 ostaje samo jedno iziritirano biće.
 i beštija ogorčena stvarnošću.
 Jebiga... better luck next time.

Neke od svojih stihova

Ponekad mi se čini da sam neke od svojih najljepših stihova
 tiho šapnuo zaboravu...
 ili jednostavno prepustio da odu dalje
 s onim istim tokom misli kojim su stigle do svijesti...
 tko zna možda nestaju,
 možda poniru u podsvijest,
 a možda se upravo tako urezuju u vječnost.

u svakom slučaju draže mi je ovako
 da prođu tiho, suptilno i neprimjetno,
 ne ostavljajući ni najmanjeg traga
 da su ikad postojali,
 to mi je nekako poetičnije
 od toga da se samo zapišu i tako zaborave
 ili pak da se počnu provlačiti i izvrtati
 kroz novije verzije i blijeda sjećanja...

a tko zna... ovako se možda svi nakupljaju
 i čekaju da ponovno provire
 u nekom boljem trenutku
 kao stvorenom za njih...
 možda izađu ko nešto veće i lijepše
 od onog što su bili
 da sam ih odmah zapisao
 same, usamljene i napuštene
 kao otok duše u oceanu praznine.

Borovina, Mladen (5. srpnja 1990., Rijeka) završio je osnovno obrazovanje u *OŠ dr. Andrija Mohorovičić* u Matuljima, a srednjoškolsko u riječkoj *Gimnaziji Andrije Mohorovičića*. Od 2008. do 2011. godine studira na preddiplomskom studiju kemije Kemijskog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu. Od 2011. godine pohađa diplomski studij kemije, istraživački smjer, grane organska te anorganska i stukturna kemija. Bio je uključen u razne projekte vezane uz popularizaciju znanosti (*Sveučilišna smotra, Otvoreni dan kemijskog odsjeka, Čarolije u kemiji*). Piše poeziju i prozu.

SUDBINA KNJIGE

SILVIJA BENKOVIĆ PERATOVA

Vanja Michelazzi: *U zagrljaju sna*

DHK – ogranak Rijeka, listopad 2013.

... i kad vrijeme učini svoje, iscrtavajući bore i sijede vlasi, pjesnička duša i dalje titra u onim tajanstvenim prolazima između jave i sna, kao lepeza koja se rastvara i zatvara pri svakom dašku životnog, a umjetničkog vjetra. Taj lahor čežnje i neukrotivog bunta ne stari nikad, već samo prolazi kroz mijene spoznaja, kroz vrijeme stihova i neugasivih snova, vječno težeći uzvišenijim ciljevima. Teme su u suštini iste, želje neugasive, ali promišljanja prolaze kroz metamorfoze. Sve je nalik spiralnim krugovima koji se vraćaju na početak, ali postaju sve uži i uži, poprimajući oblik stošca kao simbola pjesničkog raspona uma, srca i duše: molitve.

Pjesnički put Vanje Michelazzi vraća se na mjesto postanka i mjesto rastanka s rasponom od punih devetnaest godina, od dana posljednjeg objavljivanja njezine zbirke poezije. To je onaj vidljivi podatak kroz činjenice. No, spiralni krugovi njezine pjesničke postojanosti nanizani su u međuprostoru, u onim godinama “tišine” koje su nesvjesno i strpljivo skupljale spoznaje, gradeći spirale stošca u sve manjim kružnicama da bi, u konačnici, izronile na vidjelo kroz ovu zbirku pjesama. Stoga sam s posebnom pozornošću pristupila pjesnikinji koja je toliko dugo “šutjela”. Pozorno je možda i zamjena za oprezno, jer svaki povratak zaslužuje novi početak, još “jedan krug”, još jednu šansu. I doista: već u prvim stihovima osjetih njenu lakoću pisanja, koja se sama od sebe prelila kao nabujala rijeka preko korita. Jednostavne misli nižu se bez grča, odajući zrelost i smirenost koja se nenametljivo ocrtava između redaka.

U fokusu autoričinih tema su meditacije prepune sanjivosti, mašte, neostvarenih želja... U žarištu svih želja je želja za povratkom, za danima ljubavne sreće, danima ushita i vjerovanja, danima strasti. Ta mladost, koja ključa davnim vrelom, žari se u središtu srca, svijetli u ogledalu duše i govori, priča, opisuje bez prestanka... Sva njezina stremljenja ostaju ista, sve nade neokrnjene u onim dimenzijama koje kraljuju inim svijetom, svijetom mašte i iluzija, svjetom vječnog i neokrnjelog pjesničkog libida – svijetom slobode i bezuvjetne ljubavi. No, doticaj s onim što je doista opipljivo, realno, izazvalo je u pjesnikinji Vanji Michelazzi dvoboj “bez rata”, bez mržnje, bez gorčine, bez onog bolnog okusa koji često zna ostati kao sjećanje na neko minulo vrijeme. Vanja piše zbirku poezije koja stvara pomirbu duše s tijelom, snova sa zbiljom, sebe sa životom.

Sâm naziv zbirke *U zagrljaju sna* djeluje lepršavo, s elementima fantastije i nekog fluidnog snatrenja na granici metafizičkog: uhvatljivo-neuhvatljivog spektra koji se povremeno ukaže u jasnim duginim bojama, a netom nakon toga već se pojavi oblak i zasjeni sunce, sakrije se i proviruje kao iluzija ili stvarnost: *...sve više si nestvaran / drugačiji od mojih želja... (pjesma Odlazak).*

Poigrava se Vanja sa sobom i čitateljem, uranja i izranja na površinu poput sirene prepune vlastitih skrovitih mjesta u kojima čuva riznice sjećanja, poput bisera koji sjaje u njezinoj duši, podgrijavajući efekt radosti, ali i melankoniju, tugu:

...i u onoj noći / podarih si prošlost... (pjesma Igra).

Igra oslobađa, igra je svojstvena djeci, a djeca su nevina i čista. Njihova srca traže igru jer kroz nju uče, spoznavaju svijet i donose odluke. Ako Vanju doživimo tom percepcijom, gotovo da i nećemo pogriješiti, jer ona je u svojim pjesmama toliko čista, jednostavna, znatiželjna i ležerna u slobodnoj formi stiha, da me upravo podsjeća na nevini dječji svijet. Unatoč boli koja se čuti između redaka, ona donosi optimizam, novu energiju i nadu u sutra.

*Ponekad
čistoća mog osjeta
odluta
u procjepu vremena.
Osama obgrlila
usnuli jastuk,
tebe položila.
Oslobodimo
zaplet sukoba,
napojimo postojanje,
još smo u trajanju.*

“Još smo u trajanju”, kaže Vanja i sanja o ljubavi, onoj davnoj, sadašnjoj i budućoj. Snatrenje traje dok ona to dopušta, dok se ljepotom želja otima srcu hti-jenja sve do ispunjenja. Ona migolji, pretapajući stvarno u nestvrano i obratno.

Osim spomenutog tematsko-motivskog tkiva, ovu zbirku grade i pejzažno-zavičajne pjesme u kojima glorificira svoje podneblje: Kvarner, Rijeku, Trsat... i ne odolijeva posvetiti nekoliko stihova i moru, mornarima, ribarima... I tu se čuti njezina nježnost prema vlastitoj pripadnosti, poštovanje prema ognjištu, i napokon, značajno je reći da je zbirku posvetila svojoj obitelji, a to određuje Vanjinu konačnu vizuru u kojoj se ogleda njezina privrženost svemu onom što je suštinski važno: voljeti, voljeti: ... do ispunjenja!

Moj osobni pjesničko-kritički doživljaj ukupne atmosfere ove zbirke pjesama stvara dojam ljetnog maestrala koji lagano golica, pirka, zadirkuje, razigra se na trenutke pa se opet lagano stiša, povuče u sebe, snatri, kutri i čeka neki novi prodor zraka kroz sjenovite labirinte Vanje Michelazzi.

ŽELJKA LOVRENČIĆ

Luis Gregorich – znameniti argentinski književnik hrvatskih korijena

Kad se govori o pripadnicima hispanističke Croatice, uglavnom pomislimo na vrlo uspješne potomke Hrvata iz Čilea. Premda u manjem broju, i u drugim zemljama Latinske Amerike nailazimo na uspješne autore hrvatskoga podrijetla. Jedan od njih je i Argentinac hrvatskih korijena Luis Gregorich rođen 1939. u Zagrebu. Za boravka u Argentini dobila sam na dar njegovu zanimljivu knjigu *Cómo leer un libro* (1972.) koja me je i potaknula na ovaj prikaz.

Luis Gregorich je književnik i novinar, a obavljao je neke javne dužnosti. Među njegovim knjigama valja spomenuti: *Cómo leer un libro*, *El Cordobazo*, *Tierra de nadie* (Ničija zemlja), *Literatura y homosexualidad* (Književnost i homoseksualnost), *Escritores del futuro* (Književnici budućnosti), *La utopía democrática – ensayos sobre estado, política y dictadura* (Demokratska utopija – eseji o državi, politici i diktaturi). Najnovija mu je knjiga *La excentricidad de Borges y Perón* (Ekscentričnost Borgesa i Peróna) u kojoj govorio o politici, književnosti i glazbi.

Napisao je scenarij za dugometražni dokumentarni film *La república perdida* (Izgubljena republika) te preveo i adaptirao *Hamleta* i *Kralja Leara* i Strinbergov *Makabristički ples*. Dugo je vremena objavljivao kritike u argentinskim i inozemnim časopisima i novinama. Bio je glavni urednik kulturnoga dodatka u listu *La Opinión*, vodeći novinar u listu *Clarín*, glavni urednik u tjedniku *Argumento político* i kolumnist u časopisima *Medios & Comunicación* i *Vigencia y Humor* te urednik književnih biblioteka i glavni urednik Sveučilišne naklade *Euadeba* iz Buenos Airesa. Godine 1988. obnašao je dužnost zamjenika ministra kulture i potpredsjednika Društva argentinskih književnika. Također je bio član Predsjedničkoga vijeća, stalnoga radnog tijela za ljudska prava.

U nedavnom razgovoru s argentinskom novinarkom Arceli Otamendi*, naglašava da ga zanima čitanje kao pojam. U njemu spominje i svoju biblioteku u Zagrebu koju je morao napustiti kad su mu roditelji odlučili otići iz Hrvatske u potragu za boljim životom. O tome kaže: “Godine 1947., moji su roditelji zbog

* <http://www.quadernsdigitalis.netindex.php>

različitih motiva, prije svega ekonomskih, odlučili otići iz Hrvatske. Morali smo izaći gotovo samo s onim što smo imali na sebi i ostavio sam knjižnicu od oko 400-500 knjiga. To je bio prvi veliki osjećaj gubitka koji sam doživio i moguće je da sam ga poslije u životu, na ovaj ili na onaj način, nastojao nadoknaditi”.

U Argentini, u koju je došao 1948., već s 12 ili 13 godina piše svoje prve zapise i počinje otkrivati argentinsku poeziju i prozu XIX. i XX. stoljeća. Svoje izuzetno obrazovanje potvrđuje i knjigom *Cómo leer un libro* koja je, premda upozorava da joj to nije namjena, postala svojevrsni latinsko-američki vodič za “umjetnost čitanja u kojemu se objašnjavaju novi načini da jedna stara i značajna djelatnost doživi promjenu”.

Knjiga se sastoji od tri dijela i epiloga. U prvome dijelu naslovljenom *Knjiga i čitanje*, govori se o pojmu čitanja, donosi se njezina kratka povijest, raspravlja o ulozi džepne knjige. Autor analizira proces čitanja kroz sociološku i ideološku perspektivu i govori o razvoju svjetske produkcije knjige. Također analizira neke koncepte o knjizi i čitanju koje zahtijevaju kritika i sociologija, a odnose se na književnost današnjice, na načine čitanja te cirkuliranje knjige među čitateljima. Donosi se pregled procesa čitanja po pojedinim zemljama.

Drugi dio naslovljen je *Čitanje književnosti*. U njemu nam autor nastoji olakšati čitanje i učiniti ga ugodnijim i korisnijim te nam omogućiti uspostavu dijaloga između pisca i čitatelja. Čitatelju savjetima pomaže da što bolje razumije književni tekst koji je odlučio pročitati, detaljnom analizom uloge i važnosti priručnika postajemo bogatiji za nova saznanja. Iz ovoga poglavlja zaključujemo da je samo reducirana manjina u stanju čitati bez da razmišlja i vodi strogog računa o funkciji čitanja.

U trećem dijelu naslovljenom *Neknjiževno čitanje*, autor nam govori o novinarstvu kao transformaciji “informativnoga” te o drugačijim načinima čitanja. Upućuje nas u čitanje tzv. trivijalne književnosti, kao i u praćenje medija kao što su televizija ili radio.

Na kraju se nalazi kratki vodič kroz čitanje s jasnim uputama i objašnjenjima, ali i popis djela koja bi “obrazovani čovjek trebao pročitati”.

Premda je prvenstveni cilj ovoga teksta predstaviti još jednoga uspješnoga Hrvata, valja skrenuti pozornost i na ovu zanimljivu studiju o čitanju koju vrijeme nije pregazilo.

ŽELJKA LOVRENČIĆ

Jive Maász i Jozef Mallinerits: *Čunovo: naše selo/naša obec*

Bratislava: Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj, 2013., 351 str.

Dvojezična monografija *Čunovo: naše selo/naša obec*, autora Jive Maász-a i Jozefa Mallineritsa, koju je objavio Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj i koja je u utorak 11. lipnja predstavljena u Hrvatskoj matici iseljenika, na tristotinjak stranica i uz bogatstvo ilustracija, donosi zapise o narodnim običajima, tradiciji i glazbi Hrvata iz sela koje se nalazi na granici Slovačke, Austrije i Mađarske. Prema riječima Jive Maász-a, “knjiga sadrži sintezu podataka koji do sada nisu bili objavljeni u ovome obliku”.

Sastoji od osam poglavlja: *Čunovo u prijašnji stoljeći do danas, Život u Čunovu u toku crkvenoga ljeta, Muzej i stare stvari, Povijest crkve u Čunovu, Stare hrvatske knjige pronadjene u našem selu, Apokrifna literatura i rukopisi, Povijest Čunova – pregled*.

U njima se govori o povijesti ovoga sela od najranijih vremena, o razdoblju naseljavanja Rimljana, Avara i Slavena, kao i selidbi Hrvata u Čunovo tijekom 16. stoljeća. Tema je i Čunovo u 17. i 18. stoljeću te povijest Crkve u tome mjestu koja potječe upravo iz toga razdoblja.

Autori donose i popis hrvatskih prezimena te opisuju običaje Hrvata za vrijeme Božića, Uskrsa, na svadbama. Uz zemljovide i fotografije stanovnika ovoga mjesta, prikazuju se i slike stvari koje nekada koristili – preslica, tkalačkih stanova, škrinja ili ormara.

Posebno je zanimljivo poglavlje o starim hrvatskim knjigama, među kojima su najzastupljenije one vjerskoga sadržaja: molitvenici i katekizmi, ali i školske knjige. Izdvojeno je djelo “Hiža zlata”, najstariji gradišćansko-hrvatski molitvenik autora franjevca Lovre Bogovića rodnom iz Velikoga Borištrofa, koji ju je izdao na vlastiti trošak 1754. godine. Taj je molitvenik do 1869. doživio 15 izdanja (pretpostavlja se da ih je ukupno bilo 20). Godine 1829. preradio ga je Jožef Ficko i od tada nosinaziv “Nova hiža zlata”. To izdanje završava s 91 jačkom čiji su tekstovi vrlo stari – objavljeni su u pjesmaricama iz 17. stoljeća.

Spominju se i druge vrijedne knjige poput *Evandolja* ili knjiga *Vrata nebeska* Šimona Kniefaca te *Zsitka Szveceva* koju je napisao Mathias Vogli, a s njemačkoga na hrvatski preveo Šime Meršić. Objavljena je 1864.

U poglavlju posvećenome knjigama govori se i “o prvoj slovičkoj čitanci” kojoj nedostaje prvih par stranica pa se ne zna njezin točan naziv, ali poznato je da ju je koristio Pavao Puhović, rođen u Čunovu 1858. Pretpostavlja se da je tiskana u razdoblju od 1850. do 1860. kad se pokušavalo ujediti jezik svih Hrvata u Austro-ugarskoj monarhiji. Kao zanimljivu činjenicu autori navode podatak da je poglavlje na stranici 116 posvećeno ćirilichnoj azbuci, dok se na kraju nalazi kratka gramatika hrvatskoga jezika.

Posebno poglavlje ove vrijedne monografije posvećeno je apokrifnoj literaturi i rukopisima te jačkama.

Knjiga završava zapisom o arheološkim nalazištima iz doba Rimskoga carstva te povijesnim pregledom značajnih događaja u mošonskoj županiji, u kojemu spominje i Čunovo. Autor mu je svećenik, profesor i povjesničar Ede Ivánfi.

DOGAĐANJA

Rujan – prosinac 2013.

13. rujna 2013.

U Vijećnici Grada Rijeke svečano je obilježena obljetnica *85. rođendan Alessandra Damianija*. O djelu i radu slavljenika govorili su: Sandro Damiani, Christian Eccher, Silvio Forza, Darko Gašparović, Stanislav i Margherita Gilić, Ksenija Prohaska, Furio Radin, Milan Rakovac i Ljubomir Stefanović. Program je otvorila Silvija Benković Peratova, a sve nazočne pozdravio je Furio Radin. Na samom kraju prisutnima se obratio Alessandro Damiani. Bilo je prisutno mnogo novinara i TV kuća, čak i TV Kopar. Događaj je zabilježen u hrvatskim i talijanskim tiskovinama.

3. listopada 2013.

U svečanoj dvorani Zajednice Talijana u *Palazzo Modello* održani su šesti *Hrvatsko-talijanski susreti*. Susretu su se odazvali pjesnici iz nekoliko talijanskih gradova, kao i predsjednik *Iniziative Europea* u Trstu, Augusto Debernardi, koji je ujedno otvorio i pozdravio manifestaciju. U ime Zajednice Talijana Rijeke pozdravila je Agnese Superina. U ime DHK – ogranka iz Rijeke pozdravio je Đoni Božić. Program je vodila Vlasta Sušanj Kapićeva. Susret je prošao u svečanom raspoloženju, a sudjelovali su pjesnici: Antonio Cassuti (Vicenza), Ljubica Kolaric Dumić (Rijeka), Renzo Furlano (Cormons-Gorizia), Vesna Miculinić Prešnjak (Rijeka), Ljerka Car Matutinović (Zagreb), Giuseppe Mariuz (San Vito al Tagliamento – Gorizia), Laura Marchig (Rijeka), Đoni Božić (Rijeka), Roberto Nassi (Vicenza), Vlasta Sušanj Kapićeva (Rijeka), Riccardo Staraj (Mošćenička Draga), Marina Moretti (Trieste). Pjesnici su čitali poeziju dvojezično.

4. listopada 2013.

U Vijećnici Grada Rijeke svečano je obilježena obljetnica *85. rođendan Giacomina Scottija*. Na samom početku programa pročitane su mnogobrojne čestitke, kao i pismo Vojka Obersnela, gradonačelnika Rijeke. O životu i djelu slavljenika govorili su: Maurizio Tremul, Maja Đurdulov, Paola Radin, Ivan Buić – *glazbeni duo*, Danijela Bačić Karković, Morena Scotti Andrić, Vasil Tocinovski, Ljerka Car Matutinović, Laura Marchig i Gianna Mazzieri-Sanković. Na samom kraju se prisutnima obratio Giacomo Scotti. Program je vodila Vlasta Sušanj Kapićeva. Događaj je zabilježen u mnogim hrvatskim i talijanskim tiskovinama.

26. listopada 2013.

Na brodu *Arca Fiumana* pred brojnom publikom i predstavnicima medija, u 18.00 sati, uoči održavanja *X. Susreta mladih pjesnika i prozaika*, predstavljen je treći broj *Književne Rijeke* za 2013. godinu, kojeg je predstavio glavni urednik Igor Žic te član uredništva Davor Velnić. Predstavljene su i aktivnosti ogranka o kojima je govorila predsjednica Silvija Benković Peratova.

...

Na brodu *Arca Fiumana*, s početkom u 18.30 sati, održani su obljetnički *X. Susreti mladih pjesnika i prozaika*. Sudjelovali su mladi autori: Mladen Borovina, Petra Kožar, Tomislav Kufrin, Adrijan Osmani, Barbara Pleić Tomić, Antonijo Karlović, Anja Novak, Monika Injac, Silvija Kodnik, Vanja Zaimović i Klara Lukačević. U završnom dijelu večeri publici je predstavljen Luka Skorić, kazujući stihove na opatijskoj čakavštini. Svim sudionicima su uručena posebna priznanja za sudjelovanje. Program su vodili Silvija Benković Peratova, Đoni Božić i Ljubica Kolarić Dumić.

22. studenog 2013.

U Gradskoj knjižnici *Viktora Cara Emina* u Opatiji, obilježena je obljetnica *50 godina od smrti Viktora Cara Emina*. Program je realiziran u organizaciji Riječkog i Istarskog ogranka DHK u Puli i s Gradskom knjižnicom "Viktor Car Emin" u Opatiji. Književnici su posjetili rodnu kuću Viktora Cara Emina u Kraju gdje su položili vijenac. Posjetili su i grob Viktora Cara Emina u Opatiji, zapalili svijeću i položili cvijeće. Potom je u 18 sati uslijedio svečani program u Gradskoj knjižnici *Viktora Cara Emina* u Opatiji. O životu i djelu V. C. Emina su govorili: mr. sc. Božidar Petrač (predsjednik DHK), dr. sc. Boris Domagoj Biletić (dopredsjednik DHK i predsjednik DHK – ogranka u Puli), dr. sc. Milorad Stojić, doc. dr. sc. Vjekoslava Jurdana i Silvija Benković Peratova, prof. (predsjednica DHK – ogranka u Rijeci) i Đoni Božić (književnik).

prosinac 2013.

U nakladi DHK – Ogranka u Rijeci, tiskana je dvojezična hrvatsko-talijanska zbirka poezije *U zagrljaju sna / Nell' abbraccio del sogno* autorice Vanje Michelazzi.

U sunakladi GLOSA i DHK – ogranka u Rijeci, tiskana je knjiga priča *Salonski pilko* autora Franje Deranje.

priređila Silvija Benković Peratova

Književna Rijeka

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KNJIŽEVNE PROSUDBE
Broj 4, godište XVIII., ZIMA 2013.

NAKLADNIK

SUNAKLADNIK

NAKLADA & TISKARA
VENERUS

Brune Francetića 30b, 51000 Rijeka
tel./fax: +385 (0)51 544 047
mob: +385 (0)98 306 629
e-mail: venerus.rijeka@gmail.com

ZA NAKLADNIKE
Božidar Petrač

NAKLADA
200 primjeraka

CIJENA
30,00 kn

TISAK I UVEZ
Tiskara Venerus, Rijeka

Tiskanje je dovršeno mjeseca prosinca 2013. godine
Printed in Croatia
Winter 2013

Adresa online izdanja
<http://dhk-rijeka.com/knjizevnarijeka.html>

Sva prava pridržana.
Copyright © Društvo hrvatskih književnika – Ogranak u Rijeci, 2013.

